

MÜLLER PÉTER

ÖRÖMKÖNYV

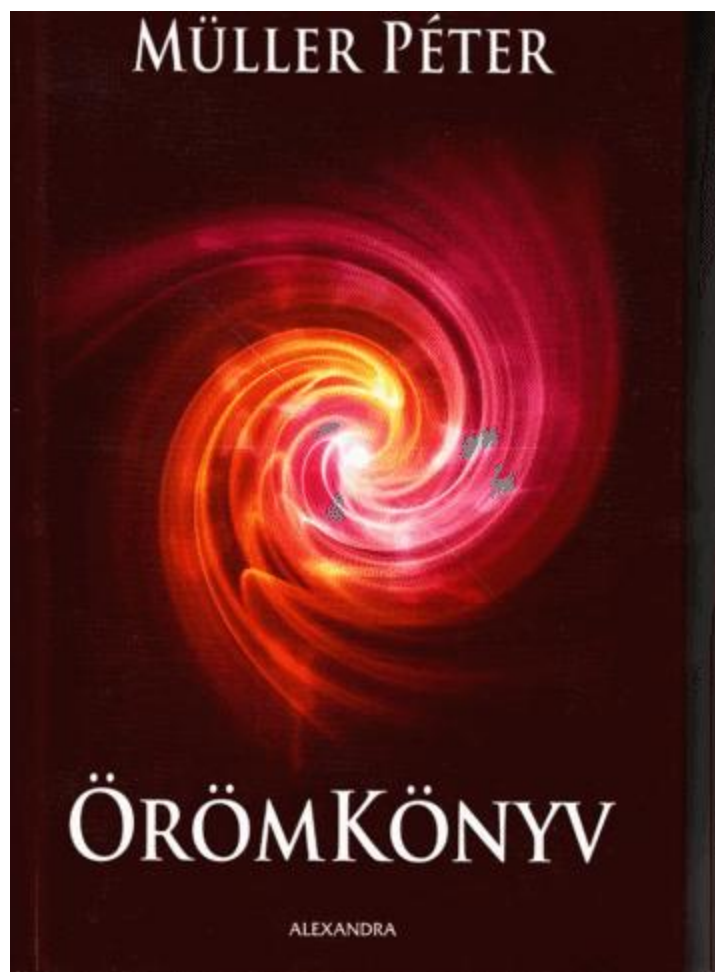
ALEXANDRA

MÜLLER PÉTER

ÖRÖMKÖNYV

ALEXANDRA

Müller Péter
ÖRÖMKÖNNYV

Copyright © Müller Péter, 2007

Minden jog fenntartva.

Tilos ezen kiadvány bármely részét sokszorosítani, információs rendszerben tárolni

vagy sugározni bármely formában vagy módon a kiadóval történt előzetes megállapodás

nélkül; tilos továbbá terjeszteni másféle kötésben, borítással és tördelésben, mint amilyen formában kiadásra került.

Kiadja a Pécsi Direkt Kft. Alexandra kiadója, 2007

7630 Pécs, Üszögi-kiserdő utca 1.

Telefon: (72) 777-000

e-mail: info@alexandra.hu
www.alexandra.hu

Felelős kiadó a kft. ügyvezető igazgatója
Felelős szerkesztő Müller Péter Sziámi
Olvasószerkesztő Moldova Júlia
A kiadványt Müller Péter Zerido tervezte
Készült a debreceni Kinizsi Nyomdában
Felelős vezető: Bördős János
Megjelent 25 (A/5) ív terjedelemben
ISBN 978 963 370 472 1

Várj, míg az angyalok súgnak!

Az angyalok súgnak

Előszó helyett elmondok egy történetet.

Ez az én írói hitvallásom.

Megkérdeztek egyszer egy rabbit, akinek nagyapja még a nagy szentnek, Baál Sémnek a tanítványa volt, hogyan kell elmesélni egy történetet.

— A történetet úgy kell elmesélni — mondta a rabbi —, ahogyan azt az én drága nagyapám tette valaha. Béna ember volt. Egész életében alig vonszolta magát. Azon az estén mindannyian a toló-széke köré gyűltünk. Valaki ugyanis megkérte az öreget, meséljen végre valamit az ő csodálatos tanítójáról, akinek a szájhagyomány szerint különös varázshatalma volt... És akkor az én nagyapám így kezdett mesélni:

„Ima közben különös fény öntötte el Baal Sém arcát!... Valósággal világított a homályban. Szeme tágra meredten bámult valahová, de nem minket nézett, hanem a Csodát, amit mi nem láttunk, csakis ő. Mint a holtaké, olyan lett a tekintete. Pupillája óriási fekete lyuk lett, mert a fényt ilyenkor már nem érzékelt. De látott!... Látta a szellemvilág lakóit, Mózeszt, Illést és az angyalokat, sőt azt a vakító fény-szeretet hazát, ahol az Örökkévaló, akinek áldott legyen a neve, lakik. Belelátott a Boldogságba, és a Boldogság is látta őt. Szeme meg se rebbent. Hatalmas pupilláiban a látó vakok gyermeki ámulata tükröződött!... S amikor érezte, hogy az Isten meghallgatja... örömeiben felugrott... magasra csapta a karjait... Először csak forgott, körbe-körbe, majd szökellni, ugrálni kezdett!... Mint amikor a gyermekek sasmadarat játszanak, billegő karokkal szárnyalt a semmiben, lábujjhegyen suhant, sőt csizmájának hegye elhagyta a talajt... Igen, repült a szent ember!... Így imádkozott! És közben azt kiáltotta, de üvöltve: Áldott legyen a neved! Áldott! Áldott! ÁLDOTT!"...

És ahogy mindezt elmesélte az én bolondos nagyapám — folytatta a rabbi —, az ő arca is felragyogott. Szemében megelevenedett a csoda. Magasra csapta csont-bőr karjait, s hirtelen kiemelkedett

a tolószékéből. Meséjének hevében úgy érezte, neki is táncolni kell, ahogy a mestere tette valaha... És fölállt!... Képzeljétek el, gyerekek!... Életében először fölmagasodott előttünk ez a béna vénember! Most láttuk csak, milyen hatalmas férfi! És elkezdett táncolni! Kacska ujjával megcsippentette kalapja szélét, messzire hajította, földhöz vágta a fojtogató selyemsálját, és táncolni kezdett! Először csak meg-megroggyanó lábakkal, mint egy újszülött kecskegida, de ahogy azt kiáltotta, hogy 'áldott', a mozdulatai elszabadultak. A legnagyobb döbbenetünkre körbetáncolta a szobát. Kitáncolt az udvarra... Körbeügette a kerekese kutat, átugrotta a mosóteknőt... És dalolt!... És amikor meséjét befejezte, maga is csodálkozva látta, hogy e percben kigyógyult a bénaságából!... Örökre... Így kell a történeteket elmondani – fejezte be a rabbi.

Az emberek döbbenetben hallgatták.

Szinte érezték, hogy meséjének különös ereje van.

De egy valaki azért mégis töprengve állt. És amikor a többiek elcsendesedtek, azt kérdezte tőle:

– Ezt értjük, rabbi. Értjük, hogy a szónak, ha a lelkünk mélyéről mondjuk ki, gyógyító ereje van. Azt is, hogy a te nagyapád valójában nem egy régmúlt eseményre emlékezett, hanem megidézte a nagy Baál Sém szellemét. Ahogy te is megidézted most a nagyapádat közénk. Éreztük, hogy itt van velünk. De hogy van az, rabbi, hogy a te öreged annyi éven át sohasem beszélt a tanítójáról, és ezalatt béna, nyomorult emberként élt?... Miért épp azon az estén kezdett mesélni? Miért nem tíz vagy húsz évvel azelőtt?... Meggyógyulhatott volna.

A rabbi hosszú ideig nem felelt.

Szemét félig lehunyta, mint aki befelé figyel, majd azt mondta: – Meg kell várni, míg az angyalok súgnak

Petikém!... Nincs szeretet!

Nem tudjuk, hol van a szívünk, csak akkor, ha fáj.

Így voltunk mi is, a Madách Színház tagjai, még nem tudtuk, hogy a mi szívünket úgy hívták: Pécsi Sándor. Csak akkor, ami-kor váratlanul meghalt. Egy társulatnak éppúgy van „szíve”, mint egy embernek, s ha megszűnik dobogni, akkor az a társulat vagy széthullik, vagy „szívet cserél”, s már sohasem lehet az, ami volt. Sanyi halála után még éltünk egy darabig, de már nem úgy, mint addig. Magunkra maradtunk, mint egy jó zenekar karmester nélkül — játszottunk még, de másképp. Ekkor szűnt meg fokozatosan és észrevétlenül társulatunknak az a titkos ars poeticája, melyet úgy nevezünk egymás között, hogy „szeretet-színház”.

A Falstaffot próbálta volna éppen. Ezt a zabáló-habzsoló, piás, önző bohócot, aki holtnak tette magát a véres csatatéren. Mozdulatlanul kivárja, míg elmondják fölötte a gyászbeszédet, majd fölpattan, s néhány örökérvényű mondat kíséretében fityiszt mutat a hősi halálnak, és meglóg a végzet elől.

— A bohócok nem halnak meg, figyeljétek meg, gyerekek! — mondta Sanyi az olvasópróbán. — Az egész drámatörténetben nincs egyetlen holt bohóc se, és ha véletlenül lenne, azonnal föltámadna! Ha van valami halhatatlan az emberben, az a röhögés. Onnan jön belőlünk, ahol nincs halál... Egy nagy amerikai komédiás, W. C. Fields, aki köztudomásúan utálta Philadelphiát, azt íratta a sírkövére: *Inkább lennék Philadelphiában!* Végigmentél a hullaszagú temetőben, a komor kőkeresztek között, de itt, W. C. Fields sírja előtt egyszerre röhögnöd kellett. A bohóc kiszólt a föld alól. Ez az istenek derűje. Csak a hősök halnak meg, akik túlságosan komolyan veszik az életet. Ezt szeretném eljátszani ebben a szerepben! Ezt a bölcs marhát, aki nem bánja, ha a világ nem veszi komolyan, mert mindenkit túlél...

Nem sikerült neki.

Vártuk, vártuk Pécsit a próbára, de nem jött. Ott álltunk a kopár színpadon, félhomályos munkavilágításban, üres kupákkal, fakardokkal, szürkére festett pajzsokkal, de nem jött.

Az ügyelő sokszor telefonált – de nem vette föl senki a kagylót.

Egy óra is eltelt, több is talán, amikor a titkárnök, Balogh Erzsike valahonnan hátulról belesikoltott az üres nézőtér homályába:

– „*Meghalt a Sanyiii!*”...

Próba helyett gyertyákat gyújtottunk a színpadon, az öltözőkben, a fodrászműhelyben. Még a kellékesek raktárában is lobogtak az esti előadásra szánt vaskos mécsesek.

Az előcsarnokban is.

Temetővé vált a színház.

Pár nap múlva fura dolog történt.

Álmodni kezdtünk a Pécsi Sanyiról.

Ez csak lassan derült ki, mert bár akkoriban még nem a pénzről és a politikáról szóltak a beszélgetéseink, mint manapság, ha-nem elsősorban a művészetről – de az álmainkról nemigen beszéltünk.

Én azonban már akkoriban is gyűjtöttem az álmokat. Tudtam, hogy fontos üzeneteket rejtenek.

Döbenten fedeztem fel, hogy Sanyi megjelent a rendezők, a színészek, de még a jegyszedő nénikék álmaiban is. Róla álmodott az öltöztetője, a színház pénztárosa, de még Tolnay Klári is, aki rendszerint a feleségeit játszotta sokféle darabban, és igyekezett megbirkózni azzal a túláradó, vulkáni erővel, mely Pécsiből ellenállhatatlanul robbant ki minden este.

Pirike, a takarítónő azt álmodta, hogy jön feléje az üres, frissen mosott színpadon, és köszön neki.

Ezt azért tartottam fura álomnak, mert a takarítónőket sohasem vettük emberszámba. Szürke koboldoknak tartjuk őket a mai napig, láthatatlan szolgálknak, akiknek nem kell köszönni. De Sanyi boldogan mosolygott, s azt mondta neki: „Csókolom a kezét, drága Pirikém!”... És ezen nagyon megilletődött a néni még álmában is, hogy ez a nagy művész nemcsak köszön, de még a nevét is tudja! Domján Edit olyan elegáns ruhában látta őt, melyet sohasem hordott életében. Szmokingot, csokornyakkendőt viselt, mint aki esküvőre készül. „És – így mesélte Edit – valami egészen finom illat áradt belőle. Nem parfüm, inkább egy ismeretlen keleti virág illata. Mókázott velem. Huncut szemmel hunyorgott, mint aki azt akarja mutatni, hogy: „*Látod, kedveském: élek! Ne sírj miattam!*”

Először nálam gyűltek össze a különféle álmok. Írtam őket. A temetés előtt sorban fedeztük fel, *hogy* éjszaka a Sanyi a lelkünkbe jár. Az élmények futótűzként terjedtek. Volt olyan előadás, hogy azzal búcsúztunk egymástól esténként: „*Szervusztok, megyek álmodni a Pécsi Sanyiról!*”

És másnap hozta valaki az álmát.

Éjszaka tovább játszott velünk – vagy a képzeletünkkel? – ez a csodálatos ember. Voltak vidám és szomorú játékaik.

Csak én nem álmodtam róla. Még a temetése után sem. Ez nagyon rosszul esett.

Pedig közel állt hozzám. Sőt, talán az életemet is megmentette 1956-ban. Később játszott egy darabomban is, s évek múl-tán éppen azzal a példánnyal a kezében halt meg, melyet rendezőjével, Vámos Lászlóval több Shakespeare-műből szőttünk össze egy új színdarabbá... Neki készítettük. Ez volt a *Falstaff*. Képzeletünkben sokszor eljátszotta – a valóságban sajnos soha. A szájából kibuggyant vér ott volt a színdarab gépelt, összefirkált szövegén. Éjszaka éppen tanulta a halhatatlan mondatokat, ami-kor fölrobbant a szíve. És éppen a Falstaff szerepét magolta, ennek a derűs, bővérű hazugnak a mondatait, az örök túlélőét, aki önmaga helyett másokat ad el katonának s meglóg a hősi halál elől. Ki tudja, milyen lett volna Pécsi Sándor ebben a szerepben? Ott találtunk rá a baldachinos ágyában: orrán a félrebillent szem-üvege, s a példányon a szájából lecsurgott vére. Irigyeltem a többieket, de az álmokat nem lehet kényszeríteni: jönnek, ha akarnak.

Egyik éjszaka a rádió folyosóin kóboroltam. Éjfél után lehetett. Homály. Csak a vészlámpák égtek. Kevesen várakoztak az egyik stúdió ajtaja előtt.

Leültem egy padra.

Fölöttem egy piros tábla: „Csend! Felvétel!”

Néhány színész ült körülöttem. Nem tudtam, kik ezek, de álmomban sejtettem, hogy ismerem őket. Az egyik unatkozva várakozott. A másik a falnál állt, cigarettázott. A harmadik mellettem ült a padon ingujjban, félig háttal, és elmélyülten tanulta a kezében tartott szöveget.

Széles hátáról, gömbölyű válláról, de még inkább a lényéből áradó ismerős sugárzásból azonnal rádöbentem, hogy ez a Sanyi!

A Pécsi Sanyi!

Elszorult a torkom. Itt van! Mégiscsak eljött! Remegni kezdtem. Féltem, hogy fölbredek. De nem. Ott lapultam mellette megrendülten, némán – és nem történt semmi.

Nem szólt hozzám. En sem mertem megszólítani – féltem, hogy azonnal eltűnik.

Valamire várt.

Az unatkozó színész fölállt és elment. A cigarettás a falnál ügyet sem vetett ránk.

És ekkor a Sanyi hirtelen felém fordult.

Rám nézett.

Megdöbbsentem az arcától.

Most már értettem, miért nem akarta mutatni magát. Nem voltak pupillái.

Szemei világítottak, irizáló fényel, mint a régi rádiók zöldes „varázsszemei” – de földi értelemben nem láthatott velük; „ki-aludt bennük a fény”, ahogy a holtak szemére mondjuk. Görög szobrokon látni ilyen pupilla nélküli szemeket, melyek azt üzenik: én nem kifelé, hanem *befelé* nézek.

„Ezt én nem álmodom! – gondoltam azonnal –, ez ő! Ez a Sanyi! Lelki szemével néz, és mondani akar valamit, mint Hamletnek az apja szelleme!”

Vártam, de nem szólt.

Lopva körülnézett, hogy nem hallja-e valaki. Amikor megbizonyosodott, hogy átadhatja titkát, suttogva s egyre jobban dideregve azt mondta:

– *Petikém!... Nincs szeretet!...*

És sírni kezdett. (Az érzelmi kitöréseknek színpadon is nagy mestere volt.)

Hirtelen rám borult, két vastag karjával átölelte a testemet, vak arcát az arcom mellé, a nyakamba fúrta, s mint aki fojtogató titkát kiadhatja végre, zihálva és elfulladva azt zokogta belém,

hogy „*Nincs szeretet, Petikém!... Nincs, nincs, nincs szeretet! Nincs szeretet!!!*”

És sírt.

És szorított.

Olyan görcsösen, hogy nem tudtam szabadulni tőle. Nem is akartam.

Ha valaki ilyen őszintén kiadja a titkát... Az én titkomat?... vagy mindannyiunk titkát?... attól nem szabad menekülni! Fölébredtem.

Csupa verejték voltam.

Amit álomban az ő könnyének éreztem, az én verejtékem volt.

Soha még ilyen megrendítő álmélményem nem volt.

Mai napig él bennem ez a kétségbeesett kiáltás. Most is hallom. És több mint harminc éve kutatom a titkát.

Az álomról

„Nincs szeretet!” – kiáltotta álomban Pécsi Sanyi, és fölriadtam. Nem is kiáltotta, hanem halkán és fojtottan belezokogta az arcomba, hogy ne hallja senki. Mint aki fájdalmas titkát adja át, intim vallomást, ami nem tartozik másra.

Azóta kutatom ennek a mondatnak a mélyebb jelentését. Mi volt ez?

Es miért suttogott, mintha nem akarná, hogy ezt mások is tudják? És miért ilyen jajgatva, mint akinek a sebe fáj?

Először is biztos voltam benne, hogy Sanyi nem az én álom-teremtőm volt, hanem ő maga, a valóságos szelleme, pár nappal a temetése után.

Visszajött? Vagy el se ment talán? Itt tartotta még valami el-viselhetetlen fájdalom?

Álmainknak sok síkja van – de ezt kevés tudományos álmokutató ismeri el. Általában saját tudatalattink szimbólumairól be-szélnek. Jung kollektív képekről, archetípusokról is, melyekben már benne lehet népünk, fajunk, akár az egyetemes emberi életünk tapasztalata is – de csak kevesen ismerték föl, hogy álmaink nem mindig „magánálmok”, saját lelkünk teremtései; bele tudnak lépni mások is: a „holtak”, akiket szerettünk, vagy élők, akik ilyen módon akarnak valami fontosat üzeni nekünk.

Erről ma kevesen tudnak. Az újkori ember tudata átrendeződött. Túlságosan anyagba szorult, racionális lett, s miközben sohasem látott technikai-tudományos világot teremtett, a szellem-világgal való kapcsolatát elvesztette.

Nem tudja már, hogy a „holtak” köztünk járnak.

Pedig ősi népi tudás ez, mely a mai napig, ha rejtve és tagadva, de él. Alig van ember, aki ne hallott volna erről, vagy akivel ne történt volna ilyesmi. Hogy halála után visszatért a gyerek a szüleihez, vagy szülő az elhagyott gyerekéhez, férj a feleségéhez... Ezekben az álmokban *tudjuk*, miközben álmodunk, hogy ez nem álom, hanem valódi találkozás, hogy szeretteinket látjuk ilyenkor, akik rendszerint azt üzenik, hogy „Látod, élek! Hagyj elmenni az utamon – ne húzz vissza a fájdalommal!”

Sok ilyen álmot gyűjtöttem. Nekem is voltak hasonló álmaim. Nemcsak holtakkal, élőkkel is.

Mert álmainkban az élő ismerőseink valódi, benső énjével is találkozhatunk. Beleléphetnek az álmainkba, és olyasmit mondhatnak nekünk, amit éber állapotban sohasem mondanának.

Egyszer egy barátom meggyűlölt.
Tönkre akart tenni.

Éjjel megjelent álmomban, és bocsánatot kért tőlem. Nem töredelmesen, inkább tehetetlen, fanyar mosollyal. Nem a gyűlölködő egója, hanem igazi Valója lépett az álmomba, s azt üzent: Látod, nincs bennem gyűlölet! Nem akarok ártani neked!

De az életben ezt nem tudta megtenni.

Megjelent a bíróságon – ahol ártatlanul bevádolt. A „megjelent” nem is jó szó, mert valósággal vonszolta magát. Ugyanaz az „Én”-je, aki álmomban szeretettel szólt hozzám, s akire konok egója nem hallgatott, ezt a fájdalmat küldte rá. Görnyedten és nyögve vallott ellenem. Nagyon szenvedett. Sodorta a gyűlölet – miközben fájdalommal büntette magát. Vallomása erőtlén volt, gyáva és bizonytalan, mint aki szégyenli az egészszet, de mégis idehozta a konok gyűlölete. Éber egója nem akarta tudni, amit lelke az álomban üzent.

Az a nagy tévedés, hogy minden álmom: magánálom, hogy csukott szemmel csupán a saját, magányos lelkem belvilágában járok, ahol mindenki, aki megjelenik, csakis az én teremtményem lehet, éppen abból fakad, hogy – amint Sanyi üzent: „nincs szeretet!”

Aki szeret, tudja, hogy nincs „külön”. Csak „együtt” van! Ebből a felismerésből született *a Szeretetkönyv*.

Egy lezárt kagyló sem létezhet külön.

Ha szeretsz, erre a széttéphetetlen egységre rádöbbsz: nem tudod, kinek az érzéseit érzed, kinek a gondolatát gondolod, kinek a félelmét féled! Hiába hunyod le a szemed, nem vagy egyedül. Ha alszol, vagy kómában vagy, akkor sem. Nincs másoktól teljesen független „maszek” világ, mert összetartozunk. Akár tudunk róla, akár nem.

Együtt vagyunk. Ébren és álomban. Életben, halálban. Még akkor is, ha erről nem óhajtunk tudomást venni. Gondolataink, érzéseink, hiedelmeink, álmaink összerezegnek.

Anyák félik gyerekük félelmeit, átveszik fájdalmas betegségüket – néha meg is hálnak miattuk.

Es ha jól figyelsz, rádöbbenhetsz arra is, hogy rossz érzésed nem is a tiéd: *valaki helyett* szorongsz, vagy éppenséggel valaki bánata suhant át rajtad, és árnyékba borította az egyébként derűs lelkedet.

Ha valakit szeretünk, érzéseit érezzük, sőt gondolatait gondolhatjuk is. Feleséged előtt eltitkolhatod, ha bajban vagy, de a kutyád előtt nem, mert

benned jár, s lényed rejtett sugárzásait megérzi.

Más szóval: szeret téged. S ez nemcsak az élőkkel s a „holtakkal” van így. Ha valaki hatalomszomjas, az nemcsak saját egójának démonát éli meg, de megidézi magában a világ valamennyi összegződött hatalmi szomjúságát – nemcsak a látható, de főleg a láthatatlan szellemi világét is. Ráhangolódik a rossz rezgésekre. Ezért van az, hogy egy gyalázatos kollektív történelmi büntett visszatérhet – az élők megidézhetik a szellemét. Nagy titok ez, hogy miközben valamiről azt hisszük, hogy csakis a sajátunk, a mi gyűlöletünk, a mi rossz erőink megnyilvánulása, valójában *mélyen belenyúltunk a kollektív Hatalmakba, az összegyűlt rosszba, s médiuma lettünk a Gonosznak*. Es persze ugyanígy lehetünk a Jónak is.

Az ember – ha a valódi egységélményéről akár csak sejtene valamit, tudná, hogy *soha sincs egyedül*.

Igen, Pécsi Sándor nem sokkal a halála után megjelent álmomban, s azt zokogta, hogy „*nincs szeretet!*”
Kutatni kezdtem, mit is jelent ez.

Először azt vizsgáltam, miért mondta ezt ilyen titokban? Mi-ért ilyen vigyázva, hogy ne hallja senki sem? Csak a legintimebb fájdalmát adja át valaki így. Nem egy szociológus mondata volt ez, hanem olyan emberé, aki ebbe a felismerésbe belehalt.

Igen. Ebbe halt bele, hogy nem bírta tovább a szeretet hiányát. Vannak mondatok, amelyek évtizedeken át elkísérnek. Ilyen ez az álommondat is.

Az ő fájdalma volt ez?

Vagy az enyém is?

Vagy talán az emberi lélek ősi fájdalma, hogy régóta romok között élünk, a szeretet roncstelepén... és amikor végre kiszakadunk innen, ebből a testi világból, hosszú ideig még odaát is kísér minket ez a fájdalmas hiány? Hát nincsenek odaát vigasztaló angyalok? Olyan sötét lett ez a föld, hogy füstje még a láthatatlan világban is fojtogat?

Először őbenne kutattam ennek a jajkiáltásnak az okát.

„*Egy novemberi délelőtt megláttam az utcán – így emlékezik rá bölcs barátja és rendezője, Ádám Ottó. – Szép, fiatal nőt ölelgetett, kiskabátban. – Vigyázz, Sanyi, megfázol! – szóltam rá, mire ő rám neve-tett teli szájjal, s azt mondta: Most?! – És aznap éjjel meghalt.*”

A bohócok nem halnak meg. Vagy mert meglógnak a halál elől, mint Falstaff, vagy mert föltámadnak. A világ nem veszi őket komolyan, s ők

sem a világot. Nagy túlélők a bohócok, mert humoruk megóvjá őket attól, hogy bármilyen érzést vagy eszmét komolyan vegyenek. Belehalni valamibe, főleg a szerelembe, csakis hősök tudtak. És Pécsi Sanyi nemcsak a színháztörténet egyik legnagyobb bohóca, de hős is volt. Éppen Ádám Ottó fedezte föl, hogy ennek az örökké derűs „Mackó Mukinak” a lelkében egy hősszerelmes élt. Ezért osztotta rá Eddie Carbone szerepét, melyet szenvedve és csodálatosan játszott el, olyan mélyen átélt százezer voltos feszültséggel, hogy valamennyien dideregve figyeltük a nézőtérről, amint ez a kövér bohóc megszépül előttünk, megnemesedik, és belehal a szerelembe.

Nemrégiben akadtam rá egy kiváló pszichológus, Feldmár András könyvére, aki a következőket írja:

„Egyszer elgondolkoztam a szívinfarktus pszichoszomatikáján. Ilyenkor nem az a baj, hogy az illetőt nem szeretik, hanem az, hogy ő nem talál senkit, akit szeretni tudna. Ilyenkor a szíve megreped az irány nélküli szeretettől.”

Lehet, hogy ez történhetett a Sanyival is?

Pedig áradó szívember volt, de úgy látszik, valamiért megsebezte a szívét, mégis.

Miért?

Nem tudom. Felém áradt a szeretete.

Amikor '56-ban meglőttek, s mint egy vágóhídon, élők és haldoklók között hevertem, egyszer csak felbukkant a kórházi ágyam mellett. Morfiumtól homályos szemmel láttam a kopasz fejét, két apró, vidáman hunyorgó szemét – akkor még ragyogtak a szűk kis pupillái, mint csillagok a gyerekrajzokon. Ez nem álom volt, ha-nem valóság. Átjött a rommá lőtt városon, életét is kockáztatva, mert kijárási tilalom volt még. Pedig alig ismert. Egy senki voltam, 19 éves kölyök – ő pedig az ország leghíresebb művésze. Rajongva bámulták a sebesültek. Mintha egy isten szállt volna le közénk. Ott ült a Csoda. Akkoriban egy nagy színésznek még kivételes rang-ja volt. Orvosomnak hozott valami emléket – értékes műtárgyat, mert szenvedélyes műgyűjtő volt –, s azt mondta neki: Vigyázzon erre a kölyökre...

De ezt csak utólag tudtam meg.

Akkor csak annyit éreztem, hogy másképp feküdtem a véremben: egy nagy ember barátja lettem.

Nem kutattam Pécsi Sándor történetét, de az hiszem, Feldmár doktor igazsága húzódik a mélyén.

A heves, de mégis elfojtott, ki nem élt szeretet története. Ilyesmi robbanthatta föl a szívét.

Most, *hogy* írok erről, jut eszembe hirtelen: hiszen ezt eljátszotta egyszer! És éppen Ádám Ottó rendezői vezényletével!

A Pillantás a hídról a magyar színháztörténet egyik legnagyobb előadása volt.

Eddie Carbone szerepét játszotta, aki – tudattalanul – szerelmes volt a nevelt lányába. Nem tudta. Eszével nem tudta. Csak a lelke mélyén érezte, ahol az igazán nagy dolgok történnek velünk. Szerelmes volt a saját lányába. És amikor el akarták szakítani tőle: belehalt.

Minden este így halt meg a Sanyi: vadul kést rántott. Szinte habzott a szája. Ölni akart a szerelméért. De ellenfele erősebb volt. Elkapta a csuklóját, megcsavarta rettenetes erővel, visszafordította a pengét, és lassan, mélyen és kérlelhetetlenül belenyomta az ő szívébe. Szerelmi halál volt ez: gyilkolni akart érte, de önkezével mégis a saját szívébe szúrt...

A színpadon nem jött ki vér a szájából. De olyan veszedelmes hitelességgel játszott, hogy féltettük őt.

Igen, a szív...

Szív és szeretet: összefügg.

Miért hasad meg a szívünk?

Titokhoz érkeztünk.

Vajon mitől hasad meg a szívünk?

Mit élünk át — nem a mellkasunkban, hanem a lelkünkben —, amikor azt mondjuk, hogy „fáj a szívünk”?

Első tanítómesterem egy hindu jógi volt, aki egyébként sebészorvosként is működött egy londoni kórházban. Két kultúrán nőtt fel. Egyrészt tájékozott volt a nyugati tudományokban és vallásokban, másrészt több mint tíz esztendőt töltött egy indiai ashramban, ahol nagyon kemény beavatást kapott.

Egy alkalommal bemutatta, hogy szív működését befolyásolni tudja. Úgy vert a szíve, ahogy akarta. Lassítani és gyorsítani tudta ütemét, szabályozni a ritmusát; ha akarta volna, meg is tudta volna állítani a szívét, hasonlóan azokhoz, akik egy öntudatlan, pszichoszomatikus rohammal véget vetnek az életüknek.

Látszólag nem tett mást, mint amit — tudattalanul — teszünk, amikor szívrohamot produkálunk. Közben állandóan mértük a vérnyomását, mely az egekbe szökött, miközben arca riasztóan elváltozott, homlokát és egész testét kiverte a verejték — de mivel a folyamatot teljesen a hatalmában tartotta, nem fenyegette az a veszély, hogy ebbe belehal.

És ahogy „felturbózta”, úgy le is csendesítette magát.

Pihent egy kicsit, de csak annyit, mint amikor valaki egy sebes kerékpárfutam után kifújja magát.

Egy törülközővel megtörölte verejtékes homlokát, majd azt mondta:

– Mindezt azért mutattam meg nektek, hogy lássátok a lélek, a lélegzet és a test rejtett kapcsolatát. De ami döntőbb, azt akartam, hogy lássátok: az ember sorsának urává válhat, ha lényében az uralmat *Atman* átvette.

(Akkor már tudtam, hogy ez a hindu szó olyasmit jelent, hogy „isteni Én”. Vagy „Univerzális Én”. „Szellem”-nek, „Önmagam”-nak is fordítják.)

Különös pillanata volt ez az életemnek. Fiatal voltam. Akkoriban született meg bennem az a lelkes elhatározás, hogy meg akarom ismerni az Igazságot, a nagy titkokat. A csodát, amit ez a különös ember bemutatott előttem.

Azóta tudom, az igazság sohasem józan felismerés, hanem mindig csoda-élmény!

Amiben nincs csoda, az nem igazság.

Maga az élet fölfoghatatlan csoda – s akiben nincs ámulat, az soha az igazság közelébe nem juthat.

A valóság csakis gyerekszemmel látható. Ezt a csodálkozó gyerekszemet később minden nagy tudósnál, bölcsnél, művésznél fölfedeztem.

– Mester – mondtam –, szeretnék eljutni Indiába!

– Minek? – kérdezte. De nem várta meg a válaszomat. Tudta, mit akartam mondani. Mosolyogva rám nézett, s ahogy előttem ült a földön, keresztbe tett lábakkal és nyílegyenes gerinccel, kinyújtotta jobb kezét, és mutatóujjával a szívemre bökött:

– Itt van India.

Ez a mondat megváltoztatta az életemet.

Főleg az, ahogyan hozzám ért. Nemcsak a mellkasomat érintette meg, és a mögötte dobogó szívemet, hanem Valakit, aki a szívemben élt. Akiről odáig fogalmam sem volt. Azaz tudtam róla

valamit, hiszen könyvekben sokat olvastam róla, de hogy az én szívemben lakik?

Most is érzem a jógi ujját.

Nem a mellkasomban, hanem mélyebben - valahol önmagam legközepe.

Amit utána elmondott, érthetetlen lett volna e nélkül az érintés nélkül. Hiányzott volna ennek a varázsütésnek az ereje. Nem tudom másképp mondani: megérintette a bennem lakó istent. Megpróbálom leírni, mindazt, amit hallottam, de nem tudom, hogy érthető lesz-e számodra e nélkül az érintés nélkül.

- Én most oda nyúltam - mondta -, ahová te is mutatsz magadon, ha azt mondod: „én.” Ha megkérdem tőled, hogy a testednek melyik pontján vagy szervében érzed azt, hogy „én”

- nem a fejedre, nem a homlokodra mutatsz, nem is az ágyékkodra vagy a gyomrodra, hanem a mellkasod közepére. A szívedre... Ott lakik az éned. Es most bekopogtam a Péterhez... A szívedben él. Ahogy az én „énem” az én szívemben él, melyet most lázba hoztam és majdnem fölrobbantottam előtted, hogy lásd: az „én” és a testi otthona, *a szív* között milyen szoros összefüggés van.

- Mosolygott, majd hozzátette: - Gondolom, féltettél. Semmi okod nem volt rá. Egy pillanatig sem voltam veszélyben, mert ezt az egész folyamatot mindvégig uraltam. Vigyázott rám az „én”!

- mondta nevetve. - S mint látod, már nyugodt vagyok. Vissza-tértem az „alapjára”.

Ez az alapjára az ő esetében rendíthetetlen, derűs nyugalmat jelentett. Mindig mosolygott. Ez a gyors lenyugvás még a tudatosan feldúlt szívénel is hihetlenebb volt: - mintha egy viharos tenger egyszerre csak megszelídülne. Mintha valami láthatatlan hatalom kisimította volna háborgó hullámain.

Es most mondta el a lényegét:

Lakik a szívedben még valaki... *Az Isten lakik a szívedben, Péter...* Mi úgy hívjuk: Atman. Úgy nevezi magát a mi szent könyvünkben, az Upanisádokban: „ÉN VAGYOK!”... Ahogy nálatok is, a Bibliában, amikor Mózes megkérdi Istent, ki vagy te, Uram?... Az Isten így mutatkozik be neki: „ÉN VAGYOK”... Két távoli kultúra, látod, de az Isten neve

egyforma. Jézus is számtalanszor megismétli: „Én vagyok... én vagyok”... Mióta Nyugaton élek, azt tapasztalom, hogy ti ezt félreértitek. Nem tudjátok, hogy ő itt nem önmagáról, nem egy Jézus nevű, Betlehemben született férfiról beszél, hanem a benne élő Isten nevét mondja ki. Az „Én vagyok” a héberben szent fogalom... Egyszer egy rabbi ajtaján bekopogtak éjszaka. – Ki az? – kérdezte a rabbi. – En vagyok! – válaszolta az ismerős koldus, mire a rabbi dühösen felordított: Ki az, aki az Isten nevét a szájára meri venni?!

Elmosolyodott. Szerette ilyen kis történetekkel fűszerezni a mondandóját.

– Szóval az „én vagyok” az istenélmény benned. Alapvető lét-élményed. És amikor az előbb a szívedre mutattam, nemcsak a Péter nevű kis énkére mutattam, nem erre a göndör hajú, magyar fiúra, hanem a Teremtőjére is, aki szintén ott lakik a szívedben... Társbérletben éltek! És mindkettőtök úgy nevezi magát, hogy „én vagyok”! – kiáltotta csillogó szemmel, és hangosan, teli szájjal nevetett. – Ahogy egy színész eljátszik egy szerepet, úgy isteni Éned is teremtett magának néhány esztendőre egy hús-vér Pétert. Leszállt az egyetemes szellemi világból, s elrejtőzött oda, ahonnan ez a teremtménye is működik: a szívedbe... Mert ez nemcsak a te szíved... az övé is.

Kis szünetet tartott. Megvárta, míg a felismerés fénye megcsillan a szememben, majd így folytatta:

– A szív az a központi hely, ahol a Teremtő, otthagya a Mindenség szellemi világát, belép ebbe a múlandó földi életbe, és megeleveníti teremtményét. Formált magából egy Pétert. Nagyon hasonlóan ahhoz, ahogy egy színész formál egy szerepet. És a szemedből ketten néznek rám: a Péter, és Ő. Benned él, a szívedben. Azt mondja: „Én vagyok minden lény szívének közepében.” Ez épp olyan híres mondás Indiában, mint nálatok az, hogy „Én vagyok az út, az igazság és az élet!” Egyébként ugyanazt jelenti. Kevesen értik... Te érted?

– Nem.

Mert nincs még valódi én-élményed. Mondhatnám úgy is, hogy az önátélésed nem elég mély. Majd egyszer megismered őt. Most még azt hiszed, istened az égben lakik. De majd felismered, hogy itt van a szívedben. Az a jézusi mondás, hogy „Isten országa bennetek van!”, számomra tapasztalati élmény... De amíg rádöbbenem erre, csakis a kis éneket ismertem. Az én-két, a teremtményét, akit a lélektan néha egónak hív. Ez a lakó most is bennem él. Ő az, aki szorong, nyugtalan és zaklatott.

Abban a tévhitben van, hogy egyszer él, s fél a haláltól. A valódi, mély érzéseket nem ismeri, csak az emóciókat.

– Mi a különbség?

– Nagy. És ezt fontos tudni. *Az emóció* szó szerint „kimozdulást”, „kitörést”, „kiszabadulást” jelent. Ezt éli az ego, az emberi énke. *Az érzelem* ellenben, amit az „isten” érez benned, békés, tartós lelkiállapot. Örök létélmény. Úgy hívják, szeretet. Vagy boldogság. Ezek nem emóciók. Nem kell sehová sem „kitörnöd”, hogy átéld. Végtelen, mint az óceán. Mindig van, mindenkit át-ölel. Hullámai, ha vannak is néha, hamar kisimulnak. A kis énke ezt a nyugodt és tartós állapotot nem ismeri... Te, ha szeretsz, föl vagy kavarva, fönt vagy, lent vagy, egyszerre vagy lázasan boldog és boldogtalan. Az énke úgy szeret, mint aki a markába kaparintotta a csodát, és görcsösen szorítja, mert retteg, hogy visszaveszik tőle. Így is él. Állandó nyugtalanságban, önvédelemben, és főleg szüntelenül *harcban áll Teremtőjével*, mert attól fél, hogy át kell adnia a szívben a hatalmát... Nem adja! Azt hiszi, az övé. Ti ezt a helyzetet úgy nevezitek, hogy az ember rossz viszonyban él önmagával.

És ekkor mondta ki a legfontosabbat:

A szív, jól jegyezd meg, nem a jóságnak, a szeretetnek, a pozitív érzéseknek a centruma, ahogy itt, Nyugaton régóta képzelitek. Nem piros mézeskalács, nem a könnyes érzések és lázas szerelmek fészke... Nem!... Ez csak akkor van így, ha valaki megtalálta Teremtőjével, vagyis szívének „társbérőjével” a jó viszonyt. Amíg ez nincs így, addig *a szív a legnagyobb háborúság helye!* Az önmagunkkal való szüntelen küzdelemnek a csatateré...

A szívben hatalmi harc dül!... Ki legyen az úr? A Teremtő, vagy teremtménye? Ha veled beszélek, én mindig azt kérdelem tőled: *ki az úr a te szívedben, Péter?!...* Amíg azt gondolod, hogy „én, én, én!”, és döngeted a melled, mely mögött némán hallgat az Igazi Valód, amíg nem mondd ki, hogy „*Ne az én akaratom legyen meg, hanem a Tiéd!*”... addig nyugalmad nem lesz soha! Mert aki el-len te lázadsz, és akinek nem akarsz magadat odaadni, az nem más, mint az Igazi Valód, az univerzális Értelem, Jóakarát és Harmónia. És főleg: Szeretet!... Te nem tudsz igazán szeretni, mert neked csak emócióid vannak. Kis énkéd a másik embert hol vonzza, hol taszítja, s főleg birtokolni akarja, s azt mondja: légy az enyém!...

Kis szünetet tartott, majd folytatta:

– De mivel most *az egészségről* beszélgetünk, tudnod kell, hogy kis énkéd, a Péter, nem ismeri a mindent átható, kozmikus ritmust. Azt csakis a

benned élő Teremtőd ismeri. A szíved ritmusa pedig csak akkor egészséges, ha összhangban vagy a Mindenség szüntelenül változó ritmusával. Isten úgy állította be születésed pillanatában szívednek ritmusát, hogy a lüktető kozmosz ütemével mindig harmóniában legyen. Te azonban kiestél ebből az egyetemes harmóniából, mert szívedet a szorongás, a szenvedély, a vágy és a rémület – egyszóval az emócióid hajtják! Úgy élsz, mint mindenki manapság. Folytonosan beleturkálsz abba a csodálatos, élő órába, melyet a Teremtőd az univerzum ritmusára hangolt. Az egocentrikus ember világában a legnagyobb veszélyben van a szív!

– Én is olvastam, hogy manapság az első számú népbetegség a szívbetegség. Azt mondják, ennek oka a zaklatott életünk... a stressz...

A második világháborúnál stresszesebb világot elképzelni sem lehet. De ott szívhalált nemigen tapasztaltak. Egyrészt, mert az ember a rohamban, a kúszásban, a futásban és a tűzharcban *testileg* kipörgette magából a feszültséget, és az alattomosan lap-pangó áramok nem verték ki a biztosítékát, ahogy azt békeidőben teszik. Másrészt a valódi veszélyben a kis énke rendszerint rémülten félreáll, s átadja az irányítást a bennünk élő Atmannak. Ezt úgy hívják: lélekjelenlét. Olyan, mint egy villámgyors beavatás. Az isteni Lélek ilyenkor átveszi sorsod irányítását.

– Mi azt mondjuk magyarul, hogy „helyén van a szíve”.

Ez nagyon jó kifejezés. Erről van szó. Aki ezt először kimondta, átélte azt, amiről beszélek. Később az ember úgy emlékszik vissza, hogy ez volt életének legnagyobb pillanata. Később ezt a háborús élményét meséli majd büszkén az unokáinak. Mert ott volt igazán önmaga... És most mondom a lényegét: az Atman nem ismeri a stresszt. Nem ijedős... – Kis szünetet tartott, majd így folytatta: – Figyelj ide, én orvos vagyok. A szívbetegségének számtalan élettani és lelki oka is lehet. De a pszichés ok, amitől leggyakrabban „megszakad” a szívünk, az a kis énke görcse, magánya, kétségbeesett önvédelme. A valódi érzelmek helyett csakis a heves emóciókat ismeri, a kizökent indulatokat, a szenvedélyeket, a rátörő félelmeket, melyek kibillentik a természetes ritmusából. És mivel nemcsak Önmaga, vagyis a benne lakó isteni Énje, de a másik ember felé is le vannak zárva a határai: szétrobbantja az életadó szívét... Nem tudatosan persze... Csak szűk lett az élete. Beszorult. Elege lett magából. Görcsösen szorította belülről az ajtaját. Képtelen volt odaadni magát. Nem tudta se önmagát, se másokat szeretni. Szívét börtönként élte meg... Ki akart törni belőle... Szeretni akart... Azt akarta, hogy szeressék... és ezért

fölrobbantotta szívének falait... Nem tudta, persze, hogy ebbe bele is halhat... Az utolsó pillanatban döbbsent rá, amikor már késő volt... „Úristen! Én csak szeretni akartam, s ez most az életembe került!”... Ez egy életveszélyes szabadságharc, Péter... Az ego öntudatlan és elvakult kitörési kísérlete. Ugyanakkor *önfeláldozása a szeretetért*... Én nagyon becsülöm a szív áldozatait! Akinek „megszakad a szíve”, hősi halált hal. Igen! *Az ilyen szívhalál: hősi halál*. A kis énke föláldozza magát valami többért. Nem tudja, mit tesz, de megteszi... A szívért folytatott küzdelemben meghozza a nagy áldozatot: önmagát áldozza föl. Az Evangélium tragikus története játszódik le ilyenkor a szívünkben... kicsiben persze, egészen kicsiben, és öntudatlanul: egy ember föláldozza magát Istenért... Ez a dráma itt játszódik le, a szívben.

– Ez a „Jézus szíve” szimbólum?

– Nem... Az a szív, amire Jézus mutat, már a csata utáni kép. Megtörtént a hősi halál, az áldozat. A szív itt már az Atmannak, az „Atyának” az uralmában áll. Itt már nincs háborúság. Vége a szorongó kis énke hatalmának. Ez már nem a földi embernek, Mária fiának, hanem Krisztusnak, az isteni szellemnek a szíve. Azért lángol, és azért sugározza magából a végtelen szeretetet. Indiában rengeteg hasonló festményt találsz. Ez nem vallásos kép, hanem a fölébredt ember tudatállapotának a jelképe. Nagy gurukat ábrázolnak így. Ebben a szívben az érzelem és értelem egyszerre világít... Csakis ez az egészséges szív... Tudod, hogy minden szervünknek kapcsolata van a lelkünkkel. De egyetlen szervünk sem ilyen „misztikus”. Mert itt lakik az „én vagyok”. Itt lakik a Teremtőnk. És itt lakik az élményünk, hogy bármennyire is külön dobol a magánszívünk, mégis „együtt vagyunk”. Vagyis itt lakik az igazi szeretet. Bár a szívünk külön ver, de az életünk közös. A te szíved és az én szívem lehet, hogy más ütem-re ver, de a Teremtőnk közös. Ugyanaz a „dobosunk.”

– Te éled ezt az élményt? – kérdeztem.

– Néha... Azért tudok beszélni róla.

Sok évtizedes emlékem ez.

Arra gondoltam most, miközben mindezt felidéztem, *hogy* ezt ma már biztosan Pécsi Sanyi is tudja.

Most értettem meg a fájdalmas kiáltását:

– „*Petikém! Nincs szeretet!*”

Ez még az a kétségbeesett hang lehetett, nem sokkal a hirtelen halála után, amiről a jögi beszélt. A véres áldozatot már átélte, de a fényt, a

kinyílást, az istenivel való találkozást még nem. Még riem talált haza, az Önvalójához. Még csak úton volt, botorkált a homályban, és kimondta azt a fájdalmas emóciót, mely szívét fölrobbantotta. De még nem talált Önmagára. Még csak a hiányt élte, a beteljesülést nem. Azóta már biztos az ő szíve is lángol.

Egymásban élünk

Igen, az „együtt” a legnagyobb létélményünk.

Sőt, néha még az is, hogy *egymásban* élünk.

Egymásban élünk – és észre sem vesszük.

Amikor *a Jóskönyv* megjelent, legtöbb olvasómnak az volt a szokatlan, hogy a könyv válaszai nemcsak neki szóltak. Egy asszony megkérdezte például, mi lesz egy induló flörtjének a sorsa. Valaki megtetszett neki. Úgy vette észre, ő is a férfinak. Arra volt kíváncsi, rejt-e valami „perspektívát”, ha belemegy ebbe az ígéretesnek tűnő viszonyba. Ő csakis a saját sorsára kérdezett, de a válaszban, amit kapott, benne volt nemcsak a saját hűtlensége, de szeretőjének szalmaláng érzése, férjének féltékenysége, sőt dühének veszélye is (később tudtam meg, hogy ismerem a férfit, híres sportoló – nem az a fajta ember, aki a hűtlenséget könnyen megbocsátja). „*A vándornak leég a fogadója*” – figyelmeztette az asszonyt a jóslat, ami azt jelenti, hogy fölboríthatja nemcsak a saját, de két család életét is. És innen kezdve ki tudja, hány embert érinthet még az ő „magányos” lépése? Mi lesz vele, ha magára marad? Mi lesz a gyerekeivel, ha felborul körülöttük a család? Lehet, hogy egy életen át hurcolják majd egy eldurvult apa-anya kapcsolat traumáját. És mi lesz a férjével? Egy élsportolóval, akinek összeomlott a magánélete? Ráadásul egy csapatjátékos... Mi lesz az

egész csapattal?! Mi lesz itt tíz, húsz, harminc ember életével, ha ő ezt *a magányos lépését* megteszi? Ki tudja, milyen láncreakciót idéz elő?

Az élet nem monodráma.

Csak az én-jébe beleőrült ember hiszi azt, hogy a világ ott fejeződik be, ahol a bőre lehatárolja a testét: azon túl, hogy „én” és az „enyém” nem érinti semmi.

Valójában ilyen kérdés, hogy „Mi lesz *velem?*” nem létezik. Csak ez: „Mi lesz *velünk?*” Akiben felvillan a szeretet, elkezd többes számban gondolkodni.

Valaha egy király nem magának, hanem egész népének kért jóslatot. S az álomfejtők, mint például a bibliai József, egy egész eljövendő történelmi korszak történetét olvasták ki a fáraó „magános” álmából. Nem azért, mert a fáraó mindenható úr volt. A bölcsek egy paraszt álmából is ki tudták olvasni nemcsak a saját, hanem egész népe, sőt még a fáraó sorsát is.

Kisemberek álmában világok bukása jelenhet meg: olyan kollektív történések, melyek messze meghaladják szűk kis egyéni világuk körét. Az álmok megfejtésének éppen az a nehézsége, hogy egyrészt túllépnek az időn, múltba-jövőbe látnak, másrészt tágasak, mint az égbolt, befogják nemcsak az álmodó, de mások életét is. Ahogy egyetlen csontsejtben benne van az egész ember, sőt valamennyi ősének minden lényeges információja, úgy hordozhat egyetlen „magánálom” is időtlen, közös titkokat. Volt, aki megálmodta a dunai árvizet. Én gyerekkoromban megálmodtam Budapest ostromát. Előbb láttam romokban a várost, tele hullákkal, mint a valóságban. (A „valóságban” még meleg nyár volt, béke. Sárga rózsák nyíltak a kertünkben, és a Buxsi kutyám szelíden szuszogott a lábamnál.) És láttam a leszakadt villany-drótok között jajgató-üvöltő Janusz nénit. Nem tudtam, miért sír, csak akkor, amikor 1945 januárjában egy repesz megölte az urát. Három évvel az álmom után hallom, hogy a néni valóban sikongat és jajveszékkel, éppúgy, ahogy bennem sikoltott valaha: „Jaj, jaj, az Otti, meghalt az Ottikám, jaj nekem!”

Kik voltak a Januszék? A szomszédjaim. Jóformán idegenek. Es Budapesten több mint egymillió ember élt. A lelkemben mégis ott pergett a sok idegen ember életfilmjének az előzetes vetítése.

Hogy lehet ez?

Úgy, hogy egymásban élünk, még az álmainkban is.

A modern fizika tudománya ezt sokkal jobban tudja, mint magányosságba fagyott, rögeszmés eszünk.

A tudomány „hálózatról” beszél, „pillangó effektus”-ról, „morfogenetikus mezők”-ről; tudja, hogy egyetlen ikerfoton pörgésének megváltoztatásával az ellenkező irányú végtelenbe száguldó társának pörgése is azonnal megváltozik. Honnan tudja? Onnan, hogy ezt nem is kell tudnia, mert minden szétválaszthatatlan egységben él! Akármilyen távol – de együtt vannak. Sohasem váltak el. Egyek. Más szóval: még a fotonok is szeretik egymást – csak az ostoba ember hiszi azt, hogy ő egy magánvállalkozó, aki nem tartozik senkihez, hogy neki magánvagyon, magánlelke, magánélete van, amiben a többiek bábuként statisztálnak.

Itt azonban nem szűnik meg ez az örült rögeszméje, mert a Földet is holt díszetnek tekinti, ahol magándrámája zajlik: van benne magánterület, magántengerpart, magánvagyon – és van az „én istenem”, aki igazabb, mint a „te istened” és elpusztít a fajtáddal együtt.

Isteneink nem szeretik egymást.

„Szeretet nélkül – mondja Hamvas Béla – az élet: örület.”

S ha ehhez hozzáveszem, amit Pécsi Sanyi álmomban üzent, hogy „nincs szeretet” – azt jelenti, hogy manapság valamennyien örületben élünk. Ezért nehéz ma élni.

Mindenesetre tudni kell: ha a szeretetnek csak egy szikrája felvillan valahol, a normális állapot visszatér, és mindaddig tart, amíg a szikra fényt ad és melegít.

Ilyenkor megjelennek az „összetartozunk” nemcsak boldogító, de néha bizony szokatlan élményei is.

Elmondok egyet.

Aki szeret, annak nem lehet hazudni!

Én sem az anyámnak, sem a feleségemnek nem tudtam hazudni soha. Titkot sem tudtam tartani előttük. Ma sem tudok. Sokszor próbáltam – nem megy.

Nem azért, mert jó emberis-merők, hanem mert szeretnek. Úgy járkálnak bennem, mint saját magukban. Általában a nők rendelkeznek ezzel a másik embert érző-ismerő, becsaphatatlan tudással. Nem azért, mert ez valamiféle „női ösztön”, hanem azért, mert *a nők jobban szeretnek ma-napság, mint a férfiak*. Tudom, hogy ez durva általánosítás, de vállalom, mert így van. A nők is meg vannak őrijtve persze, éppúgy, mint mi, de nem annyira; ők még be tudnak engedni magukba minket, s néha belénk is bújnak: képesek látni a gondolatainkat, és érezni a lelkünket. Ha egy férfi azzal kérkedik, *hogy őt nem tudja kiismerni a felesége*, mondjuk, régóta csalja, és az asszony nem

tud róla, ott két eset van: az egyik, hogy nagyon is tud róla, de bölcs okból hallgat — a másik, hogy nem szereti őt, s így valóban nem tudja, nem is érdekli, mi történik benne.

Rendszerint azonban az első esetről van szó: vagyis a férfi oly mértékig „magánőrült” — azaz: szeretet-képtelen —, hogy még azt sem veszi észre, hogy a másik tudja a titkát, de úgy tesz szegény, mintha nem tudná. Hallgat. S mivel ez a hallgatás fájdalommal jár, azt sem látja, hogy a társának nagyon fáj valami.

Ahol szeretet van, ott nem lehet hazudni. Ha létezik „misztikus tudás”, az egymást szerető embereké bizonyára az! A jövőjüket is sejtik előre, és kölcsönösen befolyásolni tudják az életüket.

Ha csak egy pillanatra szeretsz, rádöbbsz, hogy egy végtelen háló egyetlen szeme vagy csupán.

Hogyan befolyásoljuk egymás sorsát?

Élem az életedet

Amikor emberek összekötik az életüket, különös dolog történik. Egymás sorsát is élni kezdik.

Minél nagyobb területet érint a lelkek kölcsönös, egymást-át-hatása, annál látványosabb a változás.

Van, akit megnyomorít egy párkapcsolat, van, akinek az éle-tét menti meg. Ismerek olyan embert, akit a felesége mentett meg az alkoholizmustól, s olyant is, akit a felesége taszított bele — a hajlam mindkét esetben ott rejlett a férfiban. És láttam olyan szomorú történetet is, hogy az asszony éveken át szinte a hajánál fogva akarta kicibálni férjét a sorsrontó szenvedélyéből, míg végül elfáradt, inni kezdett, és a férje után zuhant.

Tönkrement abban, hogy rosszul szeretett.

Valaha – kísérleti célból – rengeteg horoszkópot készítettem.

Rájöttem arra, hogy a magányos csillag-portrékról hiányzik a szeretet: vagyis sorsunknak az a része, amit közösen élünk. Nem mindegy, ki a férjem vagy a feleségem, kik a barátaim, a munkatársaim, milyen közösségben, milyen faluban, városban, országban, népben élek, és az sem, hogy mikor: hogy a kiegyezés idején születtem-e magyarnak, vagy 1956-ban. És az sem mind-egy, hogy ezt a népet vállalom-e, vagy elmenekülök, mondjuk Kanadába, ahol életem oly mértékig átalakulhat, hogy egy

bizonyos idő után nem is értem már a hazai emberek gondjait. „Szívet cserél, aki hazát cserél” –, ami azt jelenti, hogy az ember bizonyos szeretet-szálakat eltép, és újakat sző helyette új világban, új lelkekkel. Ilyenkor derül ki, hogy nem csak embereket szerettünk valaha, de az elhagyott diófát is, a Lánchidat is, a vakolatlan bérházat is, még azt a vén trafikost is, akinek naponta bevetődünk az üzletébe s köszönni is elfelejtettünk neki. Most olyannak tűnik egy másik világból, mint az elhagyott szerelmesünk. De ugyanezt éljük át, amikor „hazamegyünk” szülő-falunkba, vagy éppenséggel egy húszéves érettségi találkozón: a rég elszakadt szálakat próbáljuk újra megtalálni, szétfoslott barátságok földidézhetetlen emlékeit. Sorsunk nemcsak egyéni, de kollektív vállalkozás is.

Az ashrama karma – ahogy a hinduk mondják, „közösségi sors”. Mi erről nem tudunk, mert a szeretetlenség örületében élünk. Örökös önvédelemben, abban a hiedelemben, hogy letéptük magunkat a többiekről.

Az, hogy az én sorsom összefügg népem, családom, gyerekeim, unokáim s – mint az álomból kiderült – még a három házzal arrébb lakó Janusz család sorsával is, alapvető igazság.

En most szétterítettem a szeretet hálózatát, de ha szűkebb hatósugarat veszek, mondjuk egy házasságot, elmondhatom, mert megbizonyosodtam róla, hogy egy jó párkapcsolatban nem elég, ha az én horoszkópomat ismeri valaki, a feleségemét is meg kell ismernie. Ma már tudom, hogy olyasmiket éltem át, olyan próbatételeket és élményeket, melyek nem az én, hanem az ő sorsában voltak megírva. Ahogy ő is ott volt állandóan mellettem (és bennem), és élte az én életemet. Amikor elkezdünk együtt élni, sorsunk oly mértékig összekeveredett, hogy a külön motívumait már egyetlen horoszkópból nem lehet kiolvasni. Ilyenkor a sorscsapás már nem egy embert ér; egymásnak vagyunk betegek és egymásnak halunk meg. Amellett eredeti természetünket is többé-kevésbé átmágnesezzük; egy asszony arcán ott van a férjének a lenyomata is, s fordítva: érezni egy férfin, hogy miféle nő a felesége.

Vannak párok, akik egy idő után hasonlítani is kezdenek egy-máshoz.

Es ha a hálózatot bővítem, és egy házasságba még beleszövöm két vagy három gyerek sorsát, akkor már nagyon bonyolult erő-rendszer alakul ki, melyet egy jó természetű gyerek képes harmonizálni, a gondokat az arcokon mosollyá szelídíteni, de van úgy, hogy valamelyik gyerek olyan sötét karma-fonalat sző a közös sorsokba, hogy szülei életét nemcsak megnehezíti, de tönkre is teheti.

Nincs magánsors – egymás sorsát is éljük.

Itt aztán fölmerül egy hatalmas kérdés, amit egyelőre nem tudok megválaszolni – ez pedig *a hűség* kérdése. Hogy ki az, akihez hűnek kell lennünk? Hogy ebben a rohanó életfolyamban, amelybe csecsemőként csöppentünk bele, és öregként csapódunk majd a partra valahol, miközben mellettünk sodródó társaink előbb-utóbb lemaradnak, elmerülnek és elúsznak – ebben a szüntelen áradásban, ahol eltűnnek a régiek és új szereplőket hoz elénk az élet, hogy megismerjük, megszeressük és elfelejtsük őket... szóval *hol van itt a hűség?!*

Hol?!

Valaki elmegy melletted az utcán, köszön, és meg sem ismered, hogy valaha a szerelmed volt.

Hová tűnik a szerelem?

Hová lett az a boldog, csókra-harapásra ingerlő anyai szeretet, amivel a meztelen kisbabádat szorítottad valaha a melledhez?!

Megcsókoltad a pucér kis fenekét, s azt mondtad: „Husikám!” Hová lett húsz, harminc, ötven év után? Ki ez a „fiad”-nak nevezett gondterhelt pasas, akire néha úgy is tudsz nézni, bíráló szemmel, mint egy idegenre? Hová merült el benne (és benned!) az ártatlan baba emléke, akit szerettél?

Van-e az örökös átváltozások világában valami állandóság? Ez a kérdések kérdése – talán egyszer, egy ihletett órában megkapom rá a választ.

Magamtól nem tudom.

Mert a legfontosabb dolgokra nem magunktól jövünk rá – azt megsúgják.

Semmit sem magunktól tudunk, pedig bennünk van, de hogy felszínre jöjjön, kellene hozzá a többiek: a tanító, a mester, az apa, az anya, a környezet. És persze mindaz az inspiráció, amelynek forrásáról nem tudunk, mert láthatatlan.

Az angyaloknak is sügni kell.

Mozart, ha egy elhagyott szigetre születik, nem lett volna „Mozart”. Biztos szépen fütyörészett volna, de nem tudta volna, mi az a Zene. Nem lett volna Varázsfuvola, Figaró házassága és Rekviem. Ezeknek a csodáknak az elmondhatatlanul nagyobb részét ő is csak másoktól kapta – s amit születésével hozott magával, a talentumot... lehet, hogy azt is?

Ki tudja?

(„Az ember – mondja a Mester – semmit sem vehet, ha nem a mennyből adatott neki.”)

Bizony, hálát kell adnunk még *a saját gondolatainkért is*.

De most térjünk vissza a témánkhoz: egymás életét éljük.

Ha egy gyerek születik a családba, mindenki sorsa megváltozik. Ezentúl már az ő jelleme is beleszövődik abba a szöttes-be, melyet minden család közösen sző. Mindenki beleszövi saját erényeit és vétkeit. Egészségét, betegségét. Szelídségét, vadságát. Rendjét és zűrzavarát. Ezért van az, hogy családok története egyszerre gazdag mese és kibírhatatlan örület. Angyal és démon lakik mindannyiunk szívében, hozzuk magunkkal és beleszöjjük a közös családi műbe. Ráadásul – mivel manapság öntudatlanul élünk –, mindenki a másikat vádolja azzal, hogy a szálakat összegubancolta. Mindig a másik a hibás!... Férfj a feleségét, feleség a férjét hibáztatja. A lélektan szerint a szülők „determinálják” a gyermek sorsát – én pedig azt látom, hogy ez is csak féligazság: a gyerek is hoz magával egy sorsmintát, amit belesző a családi szőnyegbe, és megváltoztatja szülei életét. Képes összehozni, de széttúrni is életüket. A gyerek is dolgozik apja, anyja jellemén. Az én kislányom például kifejezetten kapitánynak született, úgy is viselkedik velem, mint az anyám: kiskora óta nevel, a hazugságaimat kíméletlenül leleplezi, s néha, amikor elkezdem játszani előtte a szigorú „papa” szerepét, láthatóan meglepődik. Irritál-ja?... Vagy talán örül neki?

Nem tudom.

Fogalmam sincs, mi az, amit a családi szöttesbe én szöttem bele. Mennyi szép és csúnya szálát, mennyi örömet, önzést, hisztériát és hitet, mennyi kusza mintát; mennyire csomóztam össze vagy bogoztam szét azokat a mintákat, melyeket gyerekeim és feleségem és unokáim és nagyszüleim alakítottak ki a befejezhetetlen képen.

Nem tudom, mit rontottam vagy javítottam az életükön. És hogy mit kaptam tőlük?... Nem tudom...

Már az is nagy szó, hogy erre a közös „gobelin”-re rádöbentem, s – jó pillanataimban! – nem úgy élem meg az életemet, hogy az „enyém”, hanem úgy, hogy a „miénk”.

(Es ha netán szeretsz elgondolkozni a mélyebb titkokon, még azt is elmesélem, hogy *a szövés* miért jelentett minden ősi hagyományban egyszerre áldott és átkozott mesterséget. Sorsunkat a Párkák, a Moirák, a Persephonék szövik, vagyis olyan istennők, akik egyszerre jóindulatú tündérek és gonosz boszorkányok. Látók és vakok. Ez a két tulajdonság minden nagy Szövőnőben egyszerre él! Az oldás és a kötés, a rosszindulatú mágia és a magasztos feloldozás képessége. Ha csak az egyik van benne, az nem igazi Szövőnő! Nézz meg egy mai családot, s máris látod szövetében a

fényes aranyszálakat és a mocskos gubancokat. Ezért nehéz, gyönyörű, elviselhetetlen és csodálatos az életünk, mert egyszerre szövö a fény és a sötétség, az önzés és az áldozat.)

Azt hiszem, itt kezdődik a szeretet.

Amikor rádöbbenünk arra, hogy életünk sokszereplős játék – melyben nemcsak mi vagyunk *főszereplők – mindenki az!* Ez a nagy fölismerés!

Ha megszeretsz egy nőt, egy barátot, egy kóbor macskát vagy egy beteg diófát a kertedben, azonnal *főszereplővé nő a szemedben.* Hirtelen nagybetűvel írod magadban a nevét.

Nem „ő” többé, és főleg nem kisbetűs „az”, hanem TE lesz belőle. Ölekezésed csúcspontján is ezt kiáltod: TE!

Hívó emberek ezt úgy mondják, hogy megpillantod a másokban az Istent.

Meglátni az istent

Igen.

Vannak pillanatok, amikor egy másik lény hirtelen főszereplővé válik életünkben – amikor „megpillantjuk benne az Istent.” Hogyan történik ez? Hogyan lesz egy vacak, kisbetűs „az”-ból hirtelen „TE”? Megpróbálok elmesélni.

Bodó Karcsi bácsi egy pulikutyát hozott a házukba. Szülő-falujából, Patajról hozta, és a kutyakölyök úgy viselkedett, mint ősei, mindenáron terelni akarta a lakókat: a postást, a szemetest, a kóbor kutyákat és macskákat... mindenkit, aki élt és mozgott.

Úgy hívták: Csibész.

Éjjel-nappal ugatott.

A nyugdíjas Fater nem tudott aludni tőle. Amúgy is zaklatott, rossz idegzetű ember volt, több háború, forradalom és üldöztetés emlékét hordozta a lelkében. A kutya éppen az ő ablaka előtt nyargalt, nem is ugatva, ha-nem hisztérikusan sikoltozva. Ráadásul éjszaka beszökött a lép-csőházba; ilyenkor az eszeveszett üvöltése még visszhangossá is vált. S amikor a dühe elszállt s megnyugodott végre, nyüszíteni kezdett, mint egy riadt kisgyerek.

Sírt.

A Fater először a kutyát fenyegette – hiába.

Rászólt, rákiabált, Csibész leült és nézte. Legalábbis úgy tűnt, mintha nézné, mert a szeme nem látszott ki bozontos, fekete pofájából, csak a

fényes orra, apró fogacskái s a fölöttük ki-bejáró, szív alakú piros nyelve. Lihegett – de a Fater dühében úgy látta: nyelvet öltöget rá.

Dúltan fölrohant Karcsi bácsihoz, és arra kérte, csináljon valamit a kutyájával, mert nem tud tőle aludni.

– Egy kutya ugat – mondta Karcsi bácsi.

– De ez nem ugat! Ez visít, Bodó úr! Sikoltozik, hörög! Nem tudok aludni tőle.

– Pulinak az a dóga, hogy ugasson.

– A pusztán, Bodó úr!... De mi városban élünk. Fővárosban. Ide nem való puli! Ez egy idegbeteg állat és feldúlja a lakók nyugalmát.

Karcsi bácsi valami olyasmit mondott, hogy beszélhetnénk róla, ki itt az idegbeteg: ő például nyugodtan alszik, és senki a házban nem panaszkodott még a kutyára.

Csibész ugatott tovább.

Fater először megpróbálta egy bottal fegyelmezni. Rá akart húzni a farára. Először csak suhintott felé, de ahogy tehetetlen dühe mind jobban forni kezdett, már nem nevelni akarta a kutyát, hanem agyoncsapni. Hiába.

Később altatót csempészett a vizébe. Porrá tört négy Dormicumot, és beleszórta Csibész tálkájába, mely ott állt a kerti locsoló tövében. De a puli bele sem dugta a nyelvét.

Később telefonon érdeklődött a sintéreknél, hogyan lehet elhallgattatni egy csaholó kutyát.

Nem sok eredménnyel.

Végül bement az önkormányzathoz. Papírokat vitt, pecsétes orvosi igazolásokat. Elpanaszolta, hogy ez a dög pokollá tette az életét.

Senki nem vette komolyan, pedig látták, hogy valóban beteg: remegett az idegességtől.

A rendőrségen meg sem hallgatták: kutyát nem lehet följelenteni. A gazdája pedig nem vétkes azért, ha ugat a kutyája. Ha harapna, az más! Ha mondjuk hozna egy orvosi látteleletet, de nem az idegosztályról, hanem a sebészetről, hogy belemart a bokájába, az más, akkor már el lehetne indítani az eljárást – bár nem lenne sok eredménye.

Közben a puli hátracsapott fülekkel nyargalt a kerítés mögött, gátlástalanul üvöltözött és kedélyesen vakkantott néha. Mert hozzá kell tennem, látványra bájos kis jószág volt, inkább kölyök, mint kamasz – csak

az a baj, hogy hangja is volt, mégpedig olyan, mintha veszekedne a világgal.

Nagyon föl tudta „turbózni” magát ez a gombszemű kis pamacs, főleg éjszaka, ha részeket vonultak el a ház előtt.

Fater erejének végén járt. Éjjel bedugta a füleit. De nem használt még a sok decibelre tervezett Szundi füldugó sem.

És ekkor elmondta: azon töri a fejét, hogy vesz egy sörétes puskát, és lelövi a kutyát. Már járt is különféle üzletekben – mesélte dúlt tekintettel –, érdeklődött, mennyire hatásos egy ilyen löfegyver, s hová kell pontosan célozni, ha biztosra akar menni.

Van egy pillanat, amikor az ember eljut odáig, hogy ölni képes. Fater gondolataiban már gyilkolt – csak abban bíztam, hogy erkölcsi ereje legyőzi végül indulatait.

Közben a házban különféle alattomos vádak terjedtek. Meg-jelent benne egész országunk mikroklímája: a népi és urbánus vitától kezdve egészen a fajgyalázásig. Nem részletezem a gyűlölet jelzőit a „bunkó paraszttól” a „büdös zsidóig”, és persze a kommunistától a fasisztáig, polgártól a proliig, magyartól a hazaáru-lóig volt benne minden. Ahogy egy sejtben benne van az egész test titka – egy társasház is olyan, mint az ország maga. Az indulatoknak pedig az a természetük, hogy rezonanciát keltenek: egyetlen ember gyűlölete sok ember rejtett gyűlöletét képes felszítani. Néha egy egész népét – példa rá a történelem.

A kutya pedig ugatott. Hol itt, hol ott bukkant föl, mint egy örült, remegett a felborzolt indulatoktól. Pofájának borzas bokra mögül fénylett a nedves kis orra, s az alig látható, szénfekete szemecskéi.

Egyik nap nem hallottam az ugatását. Igaz, hogy vihar volt, iszonyú mennydörgés, zivatar, istenítélet – gondoltam, elbújt valahová.

De sem az udvaron, sem a lépcsőházban nem találtam. Zseb-lámpával kutattam. Félrehajtottam az ázott bokrok ágait, megnéztem a szalmakosár mögött – még a kosárban is! – sehol.

A pincében sem volt.

A padláson sem.

Csöngettem Bodóék ajtaján – semmi.

Csibész eltűnt.

Csend lett a házban.

Halott csend.

Rossz érzés fogott el.

Nagyon rossz érzés.

Egész este nyugtalanul dolgoztam a színházban.

Éjjel jöttem haza, jóval éjfél után.

Látom, hogy odafönt nyitja a Fater az ajtaját.

– Nem látta a Csibészt? – kérdem.

– Dehogynem... Itt van.

– Hol?!

– Nálam.

„Jaj! – gondoltam. – Megtörtént!”...

Fölmegyek. Ott fekszik elnyúlva a kutya a Fater előszobájában. Így, picire ázva alig tűnik nagyobbnak a teste, mint egy mókusé. Nem mozdul.

Nem, ez nem mozdul többé.

De ahogy meglát, rezegtetni kezdi pamacsos farkát. Liheg, s mintha röhögne rám. Előtte víz, és egy tálkában néhány kolbász-darab.

Csak néz rám a kutya, majd bedugja orrát a szőrös kis mancsa alá, s alszik tovább.

– Behívtam – mondja a Fater. – Szakadt az eső.

– Nem zavarta?

– Nem.

– Tud tőle aludni?

– Tudok... persze, hogy tudok... Nem is hallom. Pedig vakkant itt néha.

– Nem hallja? – kérdem értetlenül.

– Nem én...

– De hisz mindenki hallja! Az egész ház!... Hogy lehet az, hogy pont maga nem hallja?!

Es ekkor a Fater a világ legtermészetesebb hangján azt mondja: –
Megszerettem.

Hogyan?

Hogyan szerette meg?!

Ez a kérdések kérdése.

Megsajnálta?

Talán mert nem ugatott a kutytus? Talán mert verte a jégeső, és életében először nem dühösen és gyűlölködve, hanem kérlelően nézett az öregre?

„Segíts rajtam, bajban vagyok!”

Hogyan születik meg a szeretet?

Lehet, hogy a kutyán múltott? Mert érezte, hogy nem gyűlölik?

Vagy a Fateron, mert megérezte, hogy ez a kis állat talán nem is gyűlölte őt, csak félt tőle. Vagy egyszerően rájött, hogy egy olyan isten-teremténye ez a pamacs, akinek működése kellemetlen zajjal jár?

Vagy mindkettőjükön múltott, egyszerre?

Vagy *a viharon*? **Amitől** egyszerre rettegett a Fater és a kutya is? Lehet, hogy együtt rettegték a dörgésektől, és ez az „együtt-félelem” összehozta őket?

Iszonyú égzengés, villámlás volt. Erre mondjuk, hogy isten-ítélet.

Bár tudnám, hogyan! Ha Shakespeare lennék, nem hagynám ki az okok közül a vihart sem, mert van benne valami kozmikus méretű, isteni fenyegetés, melytől megrendül a kevélység és a gyűlölet. Amikor megrettenünk, hogy vége a világnak, és összeomlik bennünk a gyűlölködő psziché minden rögeszméje. Valaminek össze kell törni bennünk, valami nagyon keménynek és ridegnek, ez kétségtelen, de mi az, és hogyan?

A világ legnagyobb titkát írhatnám most le, ha tudnám: hogyan születik meg a szeretet?

De nem tudom.

Kérdeztem az angyalt – de nem sűg.

Addig maradjon, mint minden csoda az életben, érthetetlen.

Harminchat Fokos láz

Azt mondják: van, aki nem tudja kimutatni a szeretetét. Főleg párkapcsolatokban bukkan föl ez a gond. A figyelmetlen férj nem vesz a nőnapra virágot... ilyenkor, mint valami illemórán, megtanítják, hogyan kell szakszerűen szeretni.

En meg azt mondom, a szeretet az egyetlen, amit nem kell mutatni.

Tévedhetetlen jele van, amit behunyt szemmel, szavak s virágok nélkül is azonnal észre lehet venni.

A szeretetből ugyanis meleg árad.

Nem hideg, nem is perzselő forróság, hanem meleg. Testmeleg.

Belépek egy lakásba, és érzem, hogy itt szeretik egymást.

Belépek egy társaságba, s ha a lármás zűrzavarban, az ellenszenvet s a közönyt diplomatikus vigyorral leplező hazugságban véletlenül olyanok közé csöppenek, akik valóban barátok, hirtelen megcsap a melegség. Sziget ez a zűrzavarban. Körülöttük más a levegő. Pedig néha ugratják, szidják

egymást, mégis! Láttam már ilyen morgós, egymás szavába vágó, marakodós párkapcsolatokat. Néha kínosan feszengtem, mert úgy éreztem, hogy gorombák egymáshoz, s mégis... amikor a férfi meghalt, ottmaradt a hiánya. Es az asszony azóta sír... évek óta már... mert mélységesen szerették egymást.

Néha egy kiskocsmá pultjánál több melegséget érezni, mint egy templomban.

A közöny fagyos. A gyűlölet hideg, a szenvedély forró... A szeretet meleg.

Ennek az lehet az oka, hogy a SZERETET fölcserélhető iker-szava az ÉLET – és élet csakis optimális hőmérsékleten jön létre. Az élet pedig azért jön létre, mert a látszólag különálló, és a káoszban egymástól messze menekülő önző kis részek mégiscsak *összeállnak, egymásba szeretnek és összeműködnek. Ami összevonzza őket, azt úgy hívjuk: szeretet.*

Ahol nincs szeretet, ott nincs élet – ott káosz van.

Isten ebből a káoszból, ebből a tohuvabohuból teremtette a világot – szeretettel.

Amíg egy zenekar hangol, a káoszt hallod. Nyikorogva, bűgva, kornyikálva húzza, fújja mindenki a magáét. A hangolás: dadogó magánszólamok zűrzavara.

Az élet előtti állapotot hallod ilyenkor, a születés előtti káoszt.

De amikor a karmester beint: a magányos hangszerek hirtelen egymásra találhatnak, egymásba szeretnek – és megszólal a Zene.

Élet születik. Ilyenkor érzed, milyen óriási tettet hajtott végre a zeneszerző és az összes muzsikus: egy élő világot hoztak ki a hangok zűrzavarából.

Olyan ez, mint amikor az Isten teremtett: a káoszból hirtelen kozmosz lesz. A hinduk azt mondják, hogy a teremtés zenével jött létre, az OM rezgése szülte a világot s a világharmóniát. Ez a harmonikus zenei „kozmosz” pontosan addig él és lüktet, amíg az egységélmény tart: egyetlen lázadó hamis hang visszalökheti az egészet a zűrzavarba.

Nem véletlen, hogy a mi „posztmodern” zenénk – mivel mi a „Nincs szeretet!” kaotikus világában élünk – valóban úgy hangzik, mintha csak hangolna a zenekar.

Es szeretethiányos nemcsak a művészetünk, de a tudományunk is, amelybe, mint végső megoldásba, fanatikusan kapaszkodunk. A tudomány pontosan leírja, milyen anyagokból áll a hegedű húr-ja, milyen atomszerkezete van, hogyan lehet előállítani, és milyen változások

történnek benne, ha mondjuk, egy másik anyagot dörzsölünk hozzá, lószórt a bélhez – de hogy mi van egy Beethoven-szonátában, mitől ad gyönyörűséget, arról fogalma sincs. Nem tudja, mi a szeretet.

Elhagyni az otthonos földet és kiszállni az űrbe, nem azért félelmetes élmény, mert ott nincs víz és oxigén – hanem mert ott nincs szeretet. Ezért az űrben halálos hideg van. Nincs élet.

A fizika alaptörvénye, az *entrópia* azt jelenti, *hogy* minden zárt rendszer a felbomlás, a szétrohadás állapotában van: Ami együtt volt, szétmegy és meghal. S hogy mégsem történik *így*, azért van, mert *a szeretet kozmikus ereje visszatartja ezt a halálos folyamatot*. Amíg lélek van a testedben, az Élet folyamatosan újraszüli magát benned.

A lélekkel a Szeretet száll ki a testünkből – vagyis micsoda? Az éltető, újjászülő erő, mely a sok billió molekulát és sejtet összműködésre készítette. Együtt! Egymással! Egymásért! Nem véletlen, hogy a magyar *szerv* és *szervezet* szavaknak ugyanaz a gyökük, mint a szeretetnek vagy a szerelemnek.

Egységélményt jelent.

S ahol ez van, ott *meleg* van.

Életmeleg!

Embernél optimálisan 36-37 fok.

„*Harminchat fokok* lázban égek mindig, és te nem ápolasz, anyám!” – így hangzik a magyar költészet egyik legszebb sora. Fölvillantja bennünk azt az élményt, hogy ez az éltető láz azonnal betegséggé válik, ha valaki magányos marad. A szeretet hiányában a lélek fázni kezd, a hideg rázza, s ha ezt nem tudja elviselni: bele is pusztul.

Vonat elé veti magát, mint a költő, aki a fenti sorokat írta.

A melegség megóv a haláltól is.

Ilyen *életmeleg* volt körülöttem a második világháborúban, anyám mellett. Ezért nem vettem észre, hogy a pokolban élek. Romok között, hullák között, éhezve és szomjazva egy föld alatti gödörben lapultunk, állandó halálveszélyben – de mivel szerettük egymást, vagyis lelkileg *meleg* volt, észre sem vettem a poklot. Nem éltem át. Én csupán a boldogságot éltem át, a fészek melegét, s ezért az a fura helyzet állt elő, hogy emlékeimben ez az iszonyat ma is mint felhőtlen idill jelenik meg – mert szeretetben éltem.

A szeretet ebben a kihűlő világban úgy működik, mint a rózsetűz

- körülötte jó lenni, addig a határig, amíg a tűz melege sugárzik – azon túl fagy van, gyűlölet és közöny. Ezért is élhetőbb azoknak az élete, akiknek párkapcsolatuk vagy családi életük rendben van
- van hová hazamenni.

Otthon *életmeleg* van. Bármilyen zűrös is egy otthon, de meleg van. Ez szinte érezhető, hogy amikor az ember hazamegy a munkából, s kívül hagyja a beteg társadalmat, ahonnan kimenekült: ott-hon legalább jó lenni.

S mivel az országunk tele van gyűlölettel és rosszkedvvel – ahogy Pécsi Sanyi mondta: „nincs szeretet!” – manapság egy házasság vagy egy családalapítás egyben *paktum is a világ ellen. Egy sziget megteremtésének kísérlete, ahol jó lesz élni.* Ha nem sikerül, ez is pokollá válik, mégpedig a legforróbb pokollá, mert ez az utolsó mentsvárunk: ha ez sincs, nincs hová menni.

Kevés „jó családdal” találkoztam. De azt tapasztaltam, ha láttam ilyent, hogy itt valamennyien tudatosan dolgoztak azon, hogy a világ ne törhessen be ide. Se tévével, se telefonnal, sem a kívülről hozott hisztériával, kétségbeeséssel. Mint a kis falvak árvíz idején: körülárkolták magukat, s homokzsákokkal védték a nyugalmukat.

Főleg az asszonyokban működik ez az önvédelmi reflex: nem szeretik például, ha a politika betódul a lakásba. Ahogy a sáros cipőt kint kell hagyni, ide nem szabad behozni a világ poklát. Egy család manapság mentőcsónak, s ide nem lehet bármit fölvenni.

Hamvas Béla azt mondja, hogy az emberi lét legmagasabb állapota *az idill.*

Legjobb írásaiból — még ha a poklokról ír is — ennek az idillnek a mélyen átélt élménye szól.

Ahogy minden igazi zenéből és jó könyvből is ez szól: életmeleg — a szeretet diadala az értelmetlen pusztulás felett.

Az ember értékét nem az esze, a műveltsége, nem a hatalma vagy a tehetsége, hanem a lényéből áradó melegség minősíti.

Vagyis a szeretetnek behunytt szemmel is érezhető jelenléte.

Ismertem olyan hiteles hindu mestert, aki nem tudott magyarul. Úgy ítélte meg műveim színvonalát, hogy fölējük tette a kezét. Lehunyta a szemét, és fölējük tette a tenyerét. Várt, várt, és vagy elmosolyodott, vagy csóválta a fejét.

— *A jó művek* — mondta — *meleget sugároznak, mert tele vannak élettel. S ezt érezni.*

Azt kérdeztem tőle:

— *Mester, honnan jön ez a meleg?*

Azt felelte:

— *Önmagunkból. Mindig önmagunkból. Az ember a meleget önmagából hozza ki. Ha jéghegyre ül, megolvad alatta, s odajönnek hozzá melegedni. Ez a mester trükkje: így csalja magához az embereket. De tanítványa csak az lehet, aki megtanulja, hogy a hő forrása benne van.*

Szertartás

A legszebb szavunk a szertartás.

A rítus a magyar nyelvben olyan eseményt jelent, ahol az embereket *a szeretet tartja* össze. A magyar pap (ha valódi) nem „rítust celebrál” – hanem *szert – szeretetet – tart*. Akkor is, ha házasságot köt, akkor is, ha temet.

Es ha ezt a gyönyörű összefüggést ízlelgeted a lelkedben, rájössz arra, hogy mindennapi tapasztalatunk *a Rendet* és a Szeretet-tartását is összefüggésbe hozza. Ahol szeretet van, ott rend is van, mint egy jó zenekarban, ahol a hegedű, a klarinét és a nagy-bőgő nemcsak harmonikusan összerezegnek, de egy sajátos *rendet is* követnek: a zene rendjét és matematikáját. A szertartásban rendnek kell lenni. Így van *a szervezetben* is, amely ha egészséges, sejtjei egy élettani rendet követnek. És így van az embereknél is. Ha szeretik egymást – és most nem a dúlt szenvedélyekre gondolok, hanem a tiszta szeretetre – akkor Rend van közöttük.

Mindenki a helyén van benne.

Még azt is megkockáztatom, hogy amikor az emberek nem hallgatják meg egymást, csak mondják, mondják a magukét, letorkollják a másikat, vagyis amikor egy beszélgetésben nincs *Rend* – akkor ott *Szeretet* sincs. Csak önzés. Egy párbeszédben, amelyben szeretet van, a megnyílásnak és befogadásnak sajátos rendje van. „Gyere, mondd el, mi van a lelkedben! S aztán majd én mondom el a bajomat, s te hallgatod meg az én lelkem titkait.”

Egy jó beszélgetésnek van *egy szer-tartása*.

Van egy rendje.

(Ez egyébként nemcsak az életben van így. Ez a jó színpadi dialógusok titka is. A nagy drámaírók titkos tudása ez – és a hal-hatatlan párbeszédnek lényege. Egy beszélgetésben rendnek kell lenni. Még a zűrzavar és az örület is csak egy sajátos ritmussal, renddel fejezhető ki. Shakespeare és a görögök pedig a legvadabb érzéseiket versben mondták el. Versben dulakodnak, és szavalva ölik meg egymást – és mindenki idejében beszél.)

A szavak, amikor elvesztik az átéltség aranyfedezetét, hamis pénzzé válnak.

Kinek lesz manapság meleg a szíve, ha ezt a szót hallja: „szer-tartás”? Hideg templomi kövek. Égbe nézés. Monoton kántálás. Ünnepegyesség. Csak ritkán áhítat... ilyesmik jutnak az eszembe.

De hogy megcsókoljam a mellettem állót, érezzem, hogy a test-vérem, megfogjam a kezét, és boldog körtáncba vigyem?... Soha. Pedig ez a SZERTARTÁS!

Egy tánc, egy koncert is az – ha igazi!

Mert ebből az ősi „szeretet-tartásból” nőtt ki valamennyi. Céljuk a törzsi ünnepektől a görög színházakig az volt, hogy a „senki sem tartozik hozzám” hétköznapi közönyéből fölemeljék lelkünket az „együtt” önfeledtségébe, ahol megszűnik didergő magányunk, s a mellettünk álló idegenről kiderül, hogy a társunk, testvérünk... akit – bár észre sem vettük idáig – szeretünk?...

Igen!... Meg lehet szeretni egy idegent!

A zene összehozza a lelkeket – nézd meg az összecsillanó szemeket!

Vásáry Tamás, aki nemcsak kitűnő muzsikus, de a szavak mestere is, sokszor elmondta, hogy a koncert ilyen „szertartás” – ha zongorázni kezd, kilép énjének páncéljából, és átadja lelkét valami Hatalomnak, aminek átölelő ereje van. „– Én ilyenkor nem vagyok! – mondta. – Csak a muzsika szelleme. Mely összehoz. *Minden igazi zene a szeretet megteremtésének hatalmas kísérlete.*”

Egyszer Clevelandban vendégszerepeltünk *a Szomorú vasárnap* című darabommal.

Meghívták társulatunkat egy baptista istentiszteletre. A szent-beszéd előtt lehalkult az orgona, és a pap bemutatott valamennyiünket. Elmondta, kik vagyunk és honnan jöttünk: művészek, magyar testvérek. Ahogy nevünket említette, fölálltunk s előre-hátra bólintottunk mindenki felé. Sok száz fényes, fekete szem-pár üzente mosolyogva: „isten hozott benneteket!”

Mindannyian kaptunk egy-egy üdvözlő orgonafutamot; a szertartásnak ez a része arról szólt, hogy bennünket, idegeneket, ez a „nyáj” most befogadott. Együtt és külön-külön is. Innen kezdve a mellettem ülőnek én nem egy idegen pasi, hanem Péter lettem, egy megszólítható személy, sőt az ima közben a testvére is.

Ebbe a templomba nem lehetett ki-be mászkálni. Itt nem létezett kíváncsi turista vagy báméskodó idegen. Itt csak *ismerősök* lehettek. Az se fordulhatott elő, hogy leülsz valaki mellé, aki nem pillant rád, és nem köszönt egy őszinte mosollyal – még hozzá olyan bensőséges mosollyal, ahogy a barátját üdvözli az ember: „Csakhogy itt vagy, már vártalak!” – üzenté a tekintete. Itthon megszoktuk, hogy semmi közünk a mellettünk ülőhöz, legfeljebb akkor, ha zavar bennünket; imáink, még ha együtt kántáljuk is, magánimák. Fogalmunk sincs, ki ül mellettünk. Ha csak más-honnan nem ismerem, a templomban, ahol a testvéremet kellene látnom benne, sohasem ismerem meg.

Itt azonban valóban egy „nyáj” üldögélt a padokban, akiket összetartott valami... Szeretet?... Igen... olyasmi. Es a pap valóban „pásztor” volt, aki beteretelt minket, „vendégbárányokat” a daloló gyülekezetébe.

Soványak és kövérek, szegények és gazdagok, járni alig tudó nénikék, dús keblű, selyemruhás lányok és az ünnepre szépen felöltözött, Old Spice-illatú férfiak ringatták magukat a halk, ütemes zenére. S hogy el ne felejtsem: mind feketék voltak, mi pedig fehérek. Harlemben bemenni egy fehérnek: veszélyes. Itt testvérek voltunk.

A pap énekelt.

S mögötte tátott szájjal, jobbra-balra ingó testtel dalolt az angyalkék ruhába öltözött kórus.

Az orgona remegve bűgött. S ahogy a pap hangja önfeledten egyre feljebb és feljebb csúszott, az ismétlődő dallamot felváltotta egy szívveréshez hasonló, lüktető, döngő, dübörgő ritmus.

Dong, dong...

A testek először magányosan inogtak. Aztán hajladozni kezdtek egymás felé, mint a nádszálak, melyeket összeölelt a szél, miközben tátott szájjal, és itt-ott már csukott szemmel dalolni kezdett az egész önfeledt gyülekezet.

A gyorsuló, mély dobhangok döngő-dobogó ritmusára tágra nyíltak a szemek, magasra csapódtak a karok, tenyerekkel az ég felé, összevillantak a boldogan csillogó tekintetek – minden arc sugárzott az örömtől.

Es nevetett!

Nevetve daloltak.

Az öregek is, akiken látható volt, hogy nem sokáig élnek már. Hol a magasba, hol egymásra néztek.

Csakis a boldog tánc vagy kölcsönös gyönyört nyújtó szeretkezés csúcán pillantunk így egymásra, ilyen hálás, ismerős tekintettel.

Daloltunk mi is, magyarok.

Persze csak lalalával, mert nem ismertük sem a dallamot, sem a gospel szöveget. Egyszer csak azon vettem észre magam, hogy nemcsak a feleségem tenyerét szorítom, hanem egy vadidegen clevelandi nénikének a fekete kezét is, akinek fején óriási, virágdíszes szalmakalap remegett – műfogsora volt és sokdioptriás szemüvege –, és lengetem a karját, és a feleségem karját, hol az ég felé, hol a föld felé, ütemre emelgetem a szorosán összefogott kezünket... és dalolunk...

Dalolunk, boldogan.

Ritkán éreztem, hogy emberek ilyen közel kerülnek hozzám.

Hogy ezek itt nem idegenek, nem a „felebarátaim”, hanem a testvéreim, akikkel ki tudja, mióta, bensőséges kapcsolatban vagyunk.

Pedig nem is voltunk baptisták.

Ráadásul ők feketék voltak – mi pedig fehérek.

De mi, fehérek is sokkal jobban szerettük itt egymást, mint otthon, idefelé jövet, vagy éppenséggel az esti színházi előadás után.

Itt döböntem rá, hogy még a kollégáimat is szeretem.

Nem azért, mert magyarok, hanem mert egy pillanatig megéreztem, hogy a lelki testvéreim.

Ez a szertartás.

Ehhez még hozzá kell tennem valamit. Ezt a szerelmes ön-feledtséget, ezt a rejtélyes egységélményt nem tudja akármilyen zene megteremteni.

Üres kántálás, lélektelen zsolozsmázás képtelen rá.

Csakis az ilyen, testből, lélekből fakadó, tehetséges, igazi zene.

Csakis olyan emberek eksztázisa, akik képesek magasra repülni.

Akik a szívükkel énekelnek – és nagyon tudnak énekelni.

A lélektelen kántálás, a tehetségtelen kórus vagy a közepes rockzene nem képes erre.

Egy ihlet nélkül játszott orgonaszó sem. Még akkor sem, ha kottáját Bach szerezte.

A lélek nélküli gyenge muzsikát, vagyis a nem igazán *önfeledt* imádságot az Isten nem hallja meg.

Nem könnyű az emberi lelket megemelni, s még nehezebb az angyalokat lecsalni a földre.

Ehhez valódi művészet kell.

Inspiráció. Ihlet.

Mindenkit lebeszélnék arról, hogy szárnyaló lélek nélkül imádkozzon.

Nem hat föl Istenig.

Az ego falai visszaverik.

Hunyd be a szemed, és nyisd ki a lelked, lépj ki az egód csont-héjából, halj meg a lentinek és szüless meg a fentinek, és tárd ki a szárnyaidat, és szállj, szállj, szállj, repülj, és vigyél magaddal mindenkit, mert abban a pillanatban, amikor önzésed burka szétrepedt s te szabad szellemként boldogan lebegsz, ez is történik szó szerint: hogy *mindenki jön veled*. Azok is, akik némák vagy nem tudnak énekelni. Mert ha van néhány ember, vagy akár egyetlen-egy, akinek szárnya erős, fölkapaszkodnak hátára az erőtlének is, az ihlet nélkül élők, és szárnyalnak vele. Az ihletett ember a gallérodnál fogva is fölragad, és megtanít repülni. Tudom, mert éz a művészet titka is. Az imádság nyelve nem ismeri az egyes szám első személyt – csakis a többes számét.

Neked nincs Atyád – csak *minékünk* van.

S ahol mi együtt vagyunk, ott zene szól.

Es ahol zene szól, ott tánc is van.

Önfeledtség

Ismét titokhoz érkeztünk.

Ezt a titkot mindannyian átéltük - mégsem tudatosult bennünk.

A szertartásról beszéltünk. Arról, hogy egy valódi istentiszteleten, egy jó koncerten vagy közös táncban valamennyien átéljük - ha csak egy suhanó

percig is - a szeretet élményét.

Ennek azonban az a „lélektani” ára, hogy le kell vetnünk pán-célunkat.

Egónk nem tud szeretni. A páncélját éppen azért hordja, hogy különváltságát megvédelmezze. Lehet okos, józan, művelt, ravasz, diplomatikusan és ügyes - de nincsen szárnya.

Amíg önvédelemben élünk, egyedül vagyunk.

Az „ön” ugyanis minden eszével, józanságával, érdekérvényesítő erejével olyan, mint a tengerből különvált és jéggé dermedt csepp: senkihez sincs köze. Önmagába fagyva él.

Az ön, vagyis a különváltság gögje emberemlékezet óta jellemző ránk. Talán az édenkert volt az utolsó hely, ahol az ember - mivel nem ébredt még öntudatára - szeretni tudott. Ádámnak és Évának, jelképes őseinknek, nem volt még „egója” - úgy, ahogy egy magzatnak sincs még. Alszik benne az önzés, és abban az elvarázsolt tudatban lebeg, hogy „a mama én vagyok!” Az első, fülrepestő sírás jelzi, hogy kiszakadt az anya „kozmoszából”, és ezután nem a közös áramforrásról működik, hanem beindul a saját, külön kis szíve; innen kezdve ez az önálló, látszólag senkihez sem tartozó „akkumulátor” működött. Azért mondom, hogy látszólag, mert enni, inni, lélegezni kell, napsugár kell, kozmikus sugárzás kell, sőt az egész világ kell, és más emberek, főleg az anya szeretete kell, mert a saját szíve mindezek nélkül nem működik.

Kb. 3-4 percet bírunk ki a mindenséggel való egység - azaz szeretet - nélkül. Utána megfulladunk.

Ez a valóság.

De ahogy felnövünk és felpuffad bennünk a „különváltság gögje”, úgy feledkezünk meg az összetartozás élményéről s leszünk egyre önzőbbek, lesz bennünk egyre keményebb az „ön” és az önérték. Kikerülhetetlen nagy kalandja ez az embernek, melyet mindenki átél, aki a földre születik: föllázad az egység ellen, önállóságra tör, átéli saját énjének „mindenhatóságát” – végül összeomlik, és visszatér újra az egészbe.

Ez a tékozló fiú példabeszédének története. De ez mindannyiunk története is.

Szeretni akkor kezd az ember, ha az „ön”-t elfelejti. Ezt hívják *önfeledtségnek*.

Ilyenkor lényünk határai feloldódnak, s átéljük az „együtt”, a „te bennem vagy s én tebenned vagyok” élményét.

Ez történik a testi ölelés csúcán.

Ez a szexualitásban rejlő misztérium, amit persze le lehet fordítani az idegélettan nyelvére is (a mai ember hajlamos magát egy roppant fejlett ondósejtnak tekinteni), de ebben még nincs ott a titok, hogy *a szeretkezés* nem más, mint *a test nyelvén eldadogott egységélmény*.

Érzem, amit érzel, érzed, amit érzek.

És van egy pillanat, amikor fölrobban az én és a te... Csak a lebegés van.

Önfeledt a szerelem is. Két lélek itt – ha csak átmenetileg is – úgy olvad össze, mintha sejtenék, hogy ők egyek voltak, és össze akarnának forni ott, ahol valaha szétszakadtak. Aki már volt szerelmes, tudja, hogy ez valóban nem „földi” érzés, hanem igazi transzcendencia. Ilyenkor nem félünk a haláltól sem. Mintha tudnánk, hogy itt most sokkal lényegesebb történik annál, mint hogy élünk vagy meghalunk – *a szerelem: álsruhás istenélmény*.

De ilyesmi történik a valódi imában, a mély meditációban, egy spanyol fiestán, vagy bármiféle valódi művészi élményben, mely megragadja az embert, és elfelejteti vele az „ön”-t. Sőt, ez történik akkor is, ha távolról megpillantod az utcán azt az embert, akit szeretsz – sok idegen között az egyetlen „ismerőst” –, hirtelen megdobban a szíved! Ott jön az, akit úgy hívsz: „Életem” — és a sivár hétköznapból átlépsz az ünnepbe.

„Bort ittam szeretőm emlékére, lerészegedtem, még mielőtt a szőlőt megteremtették volna — így szól egy szufi bölcs. — Azt mondják: bűnt ittál. Abból ittam, amit bűn lett volna nem inni! Még mielőtt születtem, mámorban voltam tőle, és így maradok mindörökre, még akkor is, ha csontjaim régen elporladtak.”

Mámor

Vagyis — mondja a bölcs — mámorosak voltunk a születésünk előtt, és leszünk a halálunk után is. Sőt, azt mondja, hogy a szőlőt meg sem teremtették még, s mi már részegek voltunk. Születésünk előtt már részegek voltunk. Nézz egy mosolygó vagy egy alvó baba arcára: nem józan, hanem boldogan álmodó.

Vagyis hogy lelkünk ősélménye: a mámor.

Csak itt, ebben a halálra ítélt, szürke „valóságban” vagyunk józanok.

Hogyan van ez?

Vegyünk egy eszményi esetet.

Mondjuk egy csoda folytán szerelmes vagy. És egy második csoda: szerelmed is szeret! Szeretitek egymást! És egy harmadik csodával eljuttok végre közös vágyaitok színhelyére, Bali szigetére. És ott van végre a narancsszínű alkonyi tenger, a pálmafák, a béke, a füstös felhőkön átizzó, lenyugvó napkorong, a mesés távol-keleti szálloda, amit egy negyedik, elképesztő csoda folytán ki is tudsz fizetni; ott a hívogató, vetett ág — és ekkor kinyitod a bársekreányt, és azt mondod:

— Igyunk valamit!

Vagyis négy csoda sem elég.

Még kell valami.

Még ott a fal közöttetek. Még ott a gátlás, a távolság, a kény-szerzubbony.

Még mindig börtönben vagy.

Az ajtó már résnyire nyitva – de az ego még mindig tartja: nem férsz ki rajta.

Már majdnem boldog vagy.

Már majdnem oda tudod adni magad. Már majdnem be tudod fogadni a másikat...

Már majdnem szeretni tudsz...

Csak hogy ez a „majdnem”, még mindig egy szakadék. Lényetek külön-külön didereg, mint pingvinek a kettétört jég-táblákon: át kéne ugrani, de veszélyes.

Ilyenkor kell az ital.

Vagyis mi?

Az ego elkábítása. Hogy álljon le végre ez a szüntelen önmagam körül pörgés, a szorongás, az idegenség, a gátlás, a szégyen....

Mióta ember él a földön, szüksége van az oldószerekre. A hinduk, a görögök, az arabok vagy az amerikai indiánok épp úgy repülni akartak, mint mi. Éppolyan nehezen bírták, hogy itt rabságba kerül a lelkük. A szóma, a haoma, a szesz, a bor, a füvek, de még a dohány is mind-mind ősi kultikus „szer”-ek: segítették előidézni a szeretetet. Mert a lélek a földön megfagy. Ahogy a kabbala mondja: az isteni szikra *börtönbe* kerül.

Mámmor nélkül nem tudunk szeretni.

Amikor a *Mária evangéliuma* című rockoperán dolgoztunk a barátaimmal, meglepve tapasztaltuk, hogy Szűz Máriának az angyali üdvözleten túl alig van „jelenete” a Bibliában. Legalábbis a kanonizált evangéliumokban nincs. Azon túl, hogy megszüli gyermekét, mintha megfeledkeznének róla,

nemcsak az ihletett szerzők, de az Isten is. Még az idegen számariai asszony is többet és bensőségebben beszél Jézushoz, mint a saját édesanyja. Az Evangéliumok szerzői nem adtak mondatokat a szájába. Egyszer szól a fiához, a nevezetes kánai menyegzőn – nem azt mondja, félti, hogy szereti, nem azt, hogy „Vigyázz magadra, gyermekem, veszélyben vagy!”, nem is azt, hogy „Taníts a bölcsességedre, fiam!”, hanem **bort kér tőle**. Rámutat a vendégekre, s azt mondja: „*Nincs boruk.*” Ez az egyetlen mondata hangzik el az Evangéliumban. Vagyis arra kéri csodálatos fiát, hogy varázsoljon bort. És Jézus meg is teszi. Bort varázsol az esküvő vendégeinek. Mert kell a mámor! Tudja. Nemcsak a kánai menyegzőn, az utolsó vacsorához is kellett. Meg is áldotta! Azt mondta a tanítványainak: „Ez az én vérem! Ezt igyátok!” Aki behatóan foglalkozik a szentírással, tudja, hogy bizony neki is jólesett a borozgatás: maga meséli, hogy az emberek „részezesnek” tartották.

Mámor és szeretet: összetartoznak.

A szeretettől mámorosak leszünk, s fordítva: ha becsípünk, és jól leszünk mámorosak – mert van veszélyes, rossz mámor is! – akkor szeretni kezdünk.

Bertold Brechtnek van egy színpadi hőse: a dúsgazdag *Puntila úr*. Egy rohadt alak. Ha berúg, rátör a szeretet, és testvérként öleli magához a szolgálait – ha kijózanodik, mindenkit eltapos, és undorító kizsákmányoló lesz. Szolgája, *Matti* állandóan lesi a szemét. Nem tudja, ki néz rá éppen: az ember vagy a szörnyeteg. Az italtól függ. Pontosabban attól, mennyire kábul el kíméletlen egója. Amikor józan, akkor zsarnok, kegyetlen, önző fráter. Fél liter bortól már kedves lesz, egy litertől szeretni kezd, másfél litertől pedig szerelmes lesz, és szájon csókolja még az idegeneket is. Ekkor már nincs úr és szolga, ölelgeti és csókolja Mattit, szerelmes szeretettel bámulja, boldogan táncol és dalol vele – két litertől pedig összeesik és elveszti az eszméletét. Olyan lesz, mint egy hulla.

És amikor reggel fölébred, megint rohadt kizsákmányoló. Ezek a fokozatai.

Manapság sajnos *a józan* *Puntila úr* világában élünk.

Magunk is józanok vagyunk. Ritkán lépünk át abba a másik tudatállapotba, amit úgy hívunk: szeretet. Pedig nincs messze tőlünk. Például Friedrich Nietzsche, a nagy filozófus, aki az emberfeletti egoizmus profétája volt, odáig feszítette zseniálisan okos agyát, míg váratlanul elsírta magát és megcsókolt egy bérkocsislovat. Értelmi erőfeszítése, a hatalomváagnak és az egónak az istenítése végül abban kulminált, hogy könnyes pusztit adott

egy lónak. Láta, hogy verték, megsajnálta és megszerette. Meg akarta menteni az ostorcsapásoktól. Így tört rá az a legyőzhetetlen őserő, amely ellen egész életében hadakozott: a szeretet. Azt mondják, megőrült, pedig ez volt az első normális pillanata.

A ló minden pillanatban ott áll mellettünk. Közel van hozzánk. Mi vagyunk távol a lótól.

Nietzsche egy örületnyi távolságra volt tőle.

Puntila úr már közelebb – másfél-két liternyire.

Mindketten egy „mámornyira”.

Mámor alatt az önfeledtséget értem.

Amikor elkábul, és puhává válik az „ön” – és megszólal lényünknek az a mélyrétege, ahol a szeretet él.

Lelke legmélyén mindenki szeret.

És mégis: attól vagyunk boldogtalanok, szorongók és frusztráltak, gyűlölködők és közönyösek, attól vagyunk magányosak és keserűek, attól rohanunk és betegszünk bele egy értelmetlenül élt életbe, mert vágató éveink során alig vannak másodperceink, amikor *lelkünk legmélye megszólalna*. Ez nem a „tudattalanunk”, nem a felszín alatti egyéni és kollektív lélek-világunk, csakis a „mélymag.” Lényünk közepe.

Ezért mondják a keleti bölcsek, hogy a szeretet: meditatív élmény.

Sohasem értettem, hogyan lehet ez.

Valaki leül egyedül, becsukja a szemét, és szeretni kezd? Pedig így van.

A meditáció – hasonlóan az imádsághoz – ekstázisélmény.

Mámorgyakorlat.

Kilépünk az egoizmus józanságából, és hagyjuk megszólalni *a lelkünk mámoros mélyét*.

Amit keresünk, ott van.

Ott tudjuk, hogy a ló a testvérünk.

Ott fáj, ami a lónak fáj.

Ott szeretjük a lovat.

A felszín józan, én-uralta szintjén: nem.

Ott csak haszonállat. Húzatjuk vele a nehéz bérkocsit, és ha elfárad, összeverjük, ostorral. Véresre. És aztán levágjuk és megesszük.

A könnyekről

Mi történt akkor, amikor szegény Nietzsche elsírta magát? Életének sorsdöntő pillanata volt ez.

Utána már nem volt ugyanaz az ember, aki eddig. Megőrült. Vagy megboldogult. Nem tudni. Nem könnyű ám a katarzis! Először még, mint egy fuldokló hal, csapkodni kezdett a haldokló énje, „Inkább lennék professzor, mint isten – írta nem sokkal később –, de nem lehetek olyan önző, hogy a világ teremtését abbahagyjam.” Azután már csak egy pamlag sarkában kuporgott, és olvasott. Időnként durván káromkodott, fájdalmasan nyüszített s furán, ugrabugrálva táncolt. Sok év múltán pedig úgy írja le barátja, hogy „Szólni már nem szólt, gyámoltalanabb lett a négy-éves gyermeknél, de személyiségéből olyan fenség sugárzott, amelyet soha más embernél nem tapasztaltam.”

Összetört az énje. Mert hirtelen megszerette a lovat, akit bántottak.

Az igazi szeretet pillanatában én-ünk megreped. Vagy más szóval, *megrendül*.

Ezért van az, ha egy anya ránéz a kicsi gyerekére, nemcsak gyönyörűséget érez, hanem olyan megrendülést is, hogy bármi-kor el tudná sírni magát.

Ilyenkor mondjuk egy anyára, hogy „ragyog a szeme”.

Manapság szégyelljük a könnyeinket. Nem engedjük kicsurranni. De amikor igazán szeretünk, ott érezzük a viszketést a szemhéjünkön; nem sok hiányzik hozzá, hogy „elbőgjük magunkat”.

Sok okból sírhatunk. Lelki fájdalomtól, hirtelen örömtől, a kétértelműtől, de néha még az intenzív szerelemtől is elolvadunk. Elkezdünk csurogni. Folyik belőlünk az, ami bennünk a legtengerszerűbb, a sós könnyünk – elbőgjük magunkat. Ami-kor a tengerben fürdök, eszembe jut, hogy én most Isten „öröm-könnyében” úszok; akkor sírta ki magából ezt a sós-keserű óceánt, amikor rádöbbsent, hogy a teremtése milyen gyönyörű.

Nem szívesen mutatjuk könnyeinket, mert ebben a rideg világban a gyengeség jelének vélik. Nem divat manapság. Az érzéketlenség a divat, nem az elérzékenyülés. Okos ember nem sír. Gyenge embernek tartják azt, aki megrendül, és elsírja magát. „Ne mutasd a könnyeidet!” – így szól a parancsolat. A mai, korszerű emberhez hozzátartozik, hogy leküzdi a könnyeit. Visszatartja, mint a vizeletét. „Tartja magát” – mondjuk. Az ember, ha manapság sír, rendszerint *akarata ellenére sír*. Kibuggyan belőle a könny, minden szándéka ellenére, s arcán nem a megkönnyebbülés, hanem a vesztes önuralom görcse látszik: „Vissza akartam tartani, de nem sikerült, s most bőgök, mint egy hülye.” Azért mondjuk, hogy „kiszökött” a

könny a szemünkből, mert úgy kell megszöknie, mint fogolynak a sötétzárkából.

Főleg férfiaknak nem szabad sírni. Nem „férfias”.

A görög tragédiák kórusai végigbögit az egész előadást. Sírnak és jajonganak, bele van írva a szövegbe: „Jaj, jaj, jaj!” – mi meg elfojtjuk a könnyeinket.

Amikor Othello, a kemény katona végrendelkezik, azt mondja, önmagáról:

*„Írd, hogy **síráshoz** nem szokott szeme, De akkor egyszer úgy ontotta könnyét, Mint balzsamos nedvét arab fa törzse.”*

Sírva hal meg.

Zokog, amikor leszúrja magát. Ha jól játssza a színész, akkor úgy zokog, miközben szíven szúrja magát, hogy a könnyek lemossák arcáról a fekete festéket. William Shakespeare így látja a véres csatához szokott hős hadvezért élete utolsó pillanatában: bögve hal meg. Sírógörccs közben öli meg magát.

Ez nem csupán érzelmi kérdés. Ez nem úgy van, hogy aki elfojtja érzéseit, annak a szeme száraz marad, aki viszont szabadjára engedi lelkének szentimentális, „ostoba” rezdüléseit, azonnal zokogni kezd, mint egy gyenge nő vagy egy kisgyerek.

Nem.

A könny a megfagyott élet olvadása. A határaink oldódása. Szeretek, s ettől valami köszerű keménység föloldódik bennem, s olvadni kezdek.

Nagy pillanataink mellékmondata, hogy „Mindjárt elsírom magam!”

Ha megfigyeled magad, amikor valakid meghal és gyászolsz, nem a szomorúság csalja a könnyeket a szemedbe, hanem a magára hagyott szeretetérzésed elviselhetetlen fájdalma. „Hol vagy? Hová tűntél, szerelmem?!” Csak azt siratjuk, akit szeretünk. Siratjuk, ha elveszítjük – de éppúgy bögni kezdünk, és patakokban csurognak a könnyeink, ha mondjuk halottnak vélt gyermekünk tízéves hadifogság után váratlanul visszatér, és egyszer csak ott áll előttünk. És átöleljük.

Örömmünkben is sírunk.

A könny misztikus folyadék. A megrendülés csalja a szemedbe.

A szeretet sír az emberben. Az, hogy boldog tőle, vagy épp fordítva: nem tudja elviselni a hiányát. Az ölekezés csúcspillanatában kibuggyannak szemünkből a kék könnyei.

Néha a gyönyör pillanatában nem látsz a könnyektől.

S ha régen nem sírtál már, tudd, hogy igazi, százezer voltos feszültséggel azóta nem szeretted.

A mélyről fölszakadt sírás pillanatában, vagyis a nagy elvesztés s a nagy megtalálás idején valami olyan gondolat motoszkál az emberben – ha tud még egyáltalán gondolkodni ilyenkor –, hogy valami nagy-nagy kegyelem állapotába került. Csodába, mely bármikor szétpattanhat, mint egy színes buborék, s ott marad újra a csodátlan, száraz valóságban.

A magyar „elérzékenyül” jó kifejezés – érzékennyé válunk. Érző, eleven lélekké.

Egónk azonban érzéketlen. Nem érez. Fél, szorong, siet, töpreng, okoskodik, kalkulál, akar, mindenben a hasznát keresi – de nem érez. Nem tud feloldódni.

Örökös önvédelemben él, és fél ellágyulni. Sokan hasonlítják agyunk működését egy számítógéphez, mely mindent tud, csak sírni nem. Nem tudom, föltetted-e magadban a kérdést, hogy a modern technika, mely tökéletesen modellálja az emberi agyvelő funkcióit, miért nem tud érzelmeket is szimulálni. Miért nem képes a meghibásodott autóm elsírni magát? És ha leírok egy rossz mondatot, a számítógépem miért nem gurul dühbe, és miért nem bőgi el magát ezért, hogy hová jutottunk mindketten ebben az embertelen, gépszívű világban?

Az érett lélek jele a sírni tudás képessége.

Nagyobb dolog, mint a nevetés.

Arról nem is szólva, *hogy a* nevetés is könnyeket csal a szemedbe, ha valódi.

Az, hogy ezt manapság szégyellni kell, s ráneveljük a gyermekünket, hogy száraz, kietlen szívvel élje le életét, jól mutatja, hogy világunk hadat üzent minden lelki élménynek: a felkavaró örömnak, szeretetnek, boldogságnak. Büszkén újságoljuk, ha kisfiunk olyan „férfias”, *hogy* lenyeli könnyeit, s nem mutatja érzéseit.

Minél gépszerűbb, annál korszerűbb.

Pedig milyen nagy pillanat, amikor egy őszinte beszélgetés közben önkéntelenül kicsurran szemünkből a könny. A művészi szépség hatása alatt is ez történik: sírok, mert fölszakad bennem valami nagyon szép. S ha ez a barátommal történik, látom, hogy hirtelen emberi lesz az arca. Lehullik róla az önvédelem maszkja, és rajtam hirtelen átszalad egy boldog felismerés:

„Jé, ez él!”

A megrendült ember arcán van valami őszinteség. Mintha ez lenne az igazi arcunk, a legemberibb: a síró-nevető.

Én utoljára akkor sírtam, amikor egy hosszú és fárasztó dedikálás során megállt előttem egy asszony, pár esztendőös kisfiával a karján. Szép kisfiúcska volt, mélybarna, óriási szeme ragyogott.

Mióta állnak itt? – kérdeztem.

Egy órája – felelte az asszony mosolyogva.

És te ilyen türelmes gyerek vagy? – kérdeztem a fiúcskától. Nem válaszolt, csak nézett. Nem rebbent a szeme. – Gyere, ülj ide szépen! – Leültettem magam mellé az asztalhoz, és figyeltem a különösen bámuló, mélyről néző szemét. Nem is pislogott.

Nem emlékszik rám? – kérdezte a fiatalasszony. Rémllett valami. – Jól nézzen meg! – Néztem, néztem; tudtam, **hog**y találkoztunk már, de nem emlékeztem, hol. – Pár évvel **ezelőtt** beszéltem magával – mondta az asszony. – Akkor halt meg **éppen** a kisbabám... Iszonyúan fájt. Es maga azt mondta, hogy **ennek** így kellett lennie... és nem törődve a még friss sebemmel, **nem** is vigasztalt, hanem azt mondta: minél előbb törődjek bele **Isten** akarátába, mert hamarosan jön majd egy másik... aki velem **marad**. – Rámutatott a kisfiára, és azt mondta: – **Ő** az.

Eltelt néhány másodperc. Kell egy kis idő, amíg felfogjuk a csodát. A láthatatlanból, a végtelen messzeségből elindul **valaki**, akit csak sejtünk – s most egyszerre itt van! Az asszonyra **nem** emlékeztem, de a mondatomra igen, s arra, hogy milyen nehezen mondtam ki, amit mondtam. Mintha nem is én mondtam **volna**. Mintha megsejtettem volna valakit – és most itt ül előttem, és bámul rám.

Belenéztem a gyerek sötét szemébe. Valami történt bennem, amire nincs magyarázat. Megrendültem. Nem a valóra válás csodája, hanem a gyerek tekintete miatt. Ha bármit is motyogni tudtam volna, csak annyi lett volna: „Milyen jó az Isten!” De képtelen voltam megszólalni. Nevetni próbáltam, de a szemem teleszaladt könnyel. Ott, a sok ember előtt rám tört a sírás. Nem tudtam visszatartani. Csak jeleztem, hogy „bocsánat, mindjárt folytatom a dedikálást!”... Senki sem értette, mi történt velem. Elkaptam a fiúcska kis kezét, megszorítottam, és azt mondtam neki: – Szervusz!

Ő csak nézett, szinte nem is gyerekszemekkel. És én sírtam.

Idegenek és ismerősök

Mintha ismertem volna valahonnan ezt a kisfiút! Mintha nem először nézett volna rám.

Nem tudom.

Néha megszólal bennem egy hang: azt üzeni, hogy akit szeretek, ismerem valahonnan.

De honnan?

Előző életemből? A világnézetünk rokon talán? Közös „nyájban” nőttünk fel, és ez egy genetikai vagy társadalmi rokonság? Valamiféle biokémiai rezonancia? Találkoztunk már? Lehet, hogy csak emlékeztet valakire?

Nem tudom, de ismerős.

És akit nem szeretek, az nem ismerős.

Az idegen.

És egy idegenből nagyon nehezen lesz ismerős.

Évekig élhetek vele, akkor is idegen marad. Ízlelgetem, ölelgetem, meg is szokhatom – de idegen marad. Sokszor még vonz is ez az idegenség, úgy élem meg, mint valami kihívást – a meg-hódíthatatlan területnek a kihívása ez –, de előbb-utóbb mégis föladom: nem tudok közel kerülni hozzá.

Sokat írtam erről, mert igyekeztem megfejteni, miért van ez – de nem sikerült.

Amikor valaha az iskolában új osztályba kerültem, mindig volt egy-két gyerek, aki ismerős volt. A többi idegen maradt. És amikor kórházba vittek, ha szerencsém volt, mindig találtam a sokágyas kórteremben legalább egyetlen embert, aki „ismerős” volt. És akkor mindjárt szívesebben mentem az iskolába, és könnyebb volt a betegségem is. Hogy mitől „ismerős” valaki, nem tudni. Amikor párkereső hirdetéseket olvasok az interneten, látom, mindenki bajban van.

Aki szeretetre vágyik, ismerőst keres.

De hogy ki az, rejtély.

Nem lehet megfogalmazni.

Ha vele vagyok, nem érzem magam egyedül.

Otthon vagyok benne. És ha együtt lehetek vele, olyasféle érzés fog el, mint aki hazatalált. Nem kell alakoskodnom előtte, mert ismer valahonnan. Volt már bennem? Vagy én **voltam** őbenne? Együtt éltünk valaha? Nem tudom, de ismerjük egymást valahonnan. Persze az „idegeneket” is összeköthetik a **közös** élmények. Főleg a közös érdekek. Összekötheti őket a **megszokás** is – de ez nem szeretet. A szeretet ott kezdődik, ahol megjelenik ez az... érzés? ...emlékezés? ...sejtés? ...felismerés?

Szóval ott kezdődik, hogy *ismerem őt!*
Es most a valódi szeretetről beszélek.
Nem kell, hogy gyakran találkozzunk.
Még az se kell, hogy egy nyelvet beszéljünk.

1945-ben, amikor az oroszok elfoglalták Budapestet, én még kisfiú voltam. Anyámmal és a szomszédjainkkal egy földbe vájt bunkerban lapultunk.

Ha léteznek a világon „idegenek”, ezek a ruszkik **azok voltak**. Nemcsak kinézetük s nyelvük, még a szaguk is idegen volt.

Betörték puskatussal a deszkaajtót. Behatoltak a gyertyafüstös homályba, s mivel minden embertől féltek, golyószórót szegeztek mindenkire, még a rémülten imádkozó öregasszonyokra is. - , Az udvarra tereltek bennünket.

Idegen nyelven üvöltöztek. Mintha egy másik bolygóról érkeztek volna.

Voltak közöttük kirgizek, mongolok, tatárok. Arcuk vad, borostás; egyiknek véres kötés volt a fején, két oldalt lifegett a bundás fülvédője, amitől veszett kutyára emlékeztetett. Ezek mögött a katonák mögött többéves háborúskodás állt. Rettegésben, vérben, gyilkos indulatban küzdötték magukat idáig: lehet, hogy még a saját rokonaik sem ismerték volna meg őket. (Én sem ismertem meg az apámat, amikor háború után hazatért.)

Az emberi lélekben két hatalmas öserő küzd: az egyik ismerőssé teszi az idegent, mert meg akarja szeretni, a másik idegen-né még az ismerőst is, mert meg akar menekülni a szeretettől. Az egyik összegyűjt – a másik szétszór.

Anyám nagy „összegyűjtő” volt. Különös tehetséggel tudta az idegent ismerőssé tenni.

Először német kémnek nézték, talán azért, mert mint a felvidékiek általában – eperjesi volt –, tudott németül. És persze szlovákul és oroszul is, amit a front közeledtével könnyen megtanult. Házunkat hetekig a nácik tartották megszállva, onnan lövöldöztek a szobánkból, s csak a szomszéd házig sikerült elúzni őket. Talán innen gondolták, hogy anyám kém volt: sokszor látták az ablakon át, hogy beszélget velük.

Nem tudom.

Mire megérkezett az orosz parancsnok, a tovaris „Major”, anyám és én már foglyok voltunk. (Akkor még nem tudtam, hogy halálveszélyben is. A kémeket egyetlen intésre kivégezték. Az utcák tele voltak hullákkal; még az udvarunkban is eltemettünk kettőt.)

A Major olyan volt, mint egy vaddisznó. Nagy, kövér, indulatos ember. Haja sörtés, rozsdavörös. Dülledt, vad, vizenyős szemei voltak, mintha belülről feszítette volna valami zaklatott, dúlt képzeletű őserő. Szürke köpeny fedte a vállát. Alatta csörömpöltek a kitüntetései. Rengeteg érme! Óriási mancsának hátán, még vaskos ujjain is vörös szőrök göndörödtek. Ezt akkor láttam, amikor lecsatolta a pisztolyát, és szíjjal együtt lecsapta az asztalra.

Elkezdődött anyám kihallgatása.

Nem értettem semmit, csak láttam, hogy anyám fél. Remeg, ugyanakkor föl van háborodva. De azért igyekezett nyugodtan felelni a kérdésekre. A Major ordított. Rekedt fejhangon üvöltözött. Aztán halkabbra fogta. Már nem indulattal, inkább gyanakvó, sötét gyűlölettel beszélt. Magasba csapkodta kezeit, fújtatott, legyintgetett. Kövér arcáról eltűnt a vértolulás. Hol ő beszélt, hol az anyám. Aztán végül csak ő. Beszélt, beszélt. Egyre lassabban, egyre halkabban. Mint amikor egy hanglemezt lejár. Fújtatva, szuszogva nyögte ki az érthetetlen orosz szavakat. Komorabb lett. Szomorú...

Aztán elhallgatott.

Csönd lett.

Intett a katonáinak, hogy menjenek ki. Kotródjanak kifelé! „Davaj, davaj!”

Hárman maradtunk a romos szobában.

Nem történt semmi.

És egyszer csak azt láttam, hogy a Vaddisznó sírni kezd.

Sírt, mint egy orosz regényhős. Nem is sírás volt ez, hanem sírógörcs. Zokogott. Zihálva, zaklatottan dobálta ki magából az orosz szavakat. Majd

mélyen meghajolt az anyám előtt. Megfogta a jobb kezét, megcsókolta, és verejtékes halántékához szorította. Beletette vörös fejét anyám tenyerébe, mint egy szomorú, kövér gyerek.

Lehunyt, pillátlan szemhéjai alól csurogtak a könnyei. A cseppek leszaladtak a zubbonyán, és ráfolytak a csillagos kitüntetéseire.

Így álltak sokáig.

Mint egy állókép: meg se mozdultak...

A Vaddisznó

Sokáig állt ott előttem ez a ruszki „Major”. (Magas rang volt ez a szovjet hadseregben.)

Zihálva zokogott, és lebögte a zubbonyát s érdemrendjeit.

De hogy mit beszéltek egymással órákon át, mik voltak azok a mondatok, melyekkel a mama megszelídítette ezt a véres harcotól elvadult, nagydarab férfit, akiről első benyomásom az volt, hogy „vaddisznó” – nem tudom.

Annyit értettem csak, hogy azt mondja, fújtatva, nyögve: „Hitler bandit!... Sztalin bandit!” De ezt is csak akkor, amikor már minden katonáját kizavarta a szobából. Hárman álltunk a romos, kifosztott helyiségben, s ő görcsösen szorította izzadt halántékához anyám tenyerét, és sírt.

Aztán elővett a köpenye alól valami cirill betűs újságot, széttépte, kifújta benne az orrát, és eldobta a szemetesvödörbe. „Oj – nyögte keservesen –, oj... oj!”

Csak amikor csapatait egy hét múlva elvezényelték Nyugat felé, tudtam meg anyámtól, hogy a Vaddisznónak volt egy szép ukrán felesége s két gyereke – az egyik már tizenhét éves –, akiket megöltek. Magyarok? Lehet. Családja a Don-kanyarnál élt, de ő akkor már régóta másutt háborúzott. Egy kozák katona hozta neki az iszonyatos hírt: felismerte a Vaddisznót, mert újságokban látta valaha a fényképét.

Híres ember volt.

Anyámnak különös képessége volt, hogy még az elvadult lényekből is kihozza a mélyen lévő emberséget. Hogyan tette? Nem tudom. „Király s isten szunnyad az ember fiában!” – írtuk le ezt a mondatot a *Mária* evangéliumában. Én anyámtól hallottam először ezt a gondolatot. Vagyis

hogy gonosz az ember, szörnyeteg is néha – de belül, ott legbelül mégis csak jó.

Így látta ő az életet, s talán ezért tudott idegenekből nagyon rövid idő alatt „ismerősöket” csinálni. Különös tehetsége volt ahhoz, amit én a „megszólítás tudományának” neveztem. De hogy ennek mi a titka? Lélekismeret? Életismeret? Nem tudom. Egy biztos: ha térdre esik a Major előtt, s könyörög az életünkért, semmit nem ért volna vele. Meghaltunk volna mindketten. Es amit mondott neki, az sem volt túlságosan fontos. Nem csak szavakon múlt a dolog, hanem inkább azon, ahogy mondta. Meg tudta érinteni a lelkét. Azt mondják, hogy bár néha az emberek is képesek erre, de ez kifejezetten angyali tudás.

Mama úgy hívta: emberszelidítés.

A Vaddisznó története röviden még ennyi: másnap egy tortát lopatott nekem valahonnan egy mongol kiskatonával. Szigorúan tiltotta embereinek, hogy zabráljanak, de a tortára azt mondta: az nem zabrálás, mert a „malcsik” éhes, enni kell neki.

Emlékszem a torta ízére. Másfél éve jóformán nem ettem mást, csak rántott levest, és egyszer lóhúst is, amikor elhullott a szén- és fakereskedő, Irányi úr gebéje.

De a Vaddisznótól sokáig rettegtem.

Láttam embert ölni.

Egy német katona befészkelte magát a szomszéd ház padlására, s ha kimentünk vízért az udvarra, mi, vagy az oroszok, válogatás nélkül rálőtt mindenkire. Volt azonban egy különös, íratlan szabálya a háborúnak. Este hat óra után az ellenségek nem lőttek egy-másra. Az oroszok ilyenkor kijártak az udvarra a kúthoz; a német enni-inni kezdett a padláson. Láttuk, hogy zsebkéssel falatozik. Este nem volt háború. De egyszer a német megszegte a szabályt. Lövöldözni kezdett. Az egyik golyója a Vaddisznó emberét érte, szétroncsolta a jobb karját. A Major feldühödött, előkapta pisztolyát, kirohant az udvarra, németül káromkodott. A német kidugta fejét a tüzfészkéből. Nyilván csodálkozott, hogy ez a kövér orosz az ő anyanyelvén beszél, még hozzá akcentus nélkül. A Vaddisznó rálőtt. A német lomhán fölállt, mint aki azt mondja, hogy no jó, hagyjuk abba ezt az ostoba háborúsdit – de aztán kiderült, hogy ez az utolsó, öntudatlan mozdulata volt: átbukott a párkányon, magával rántotta a törött ereszcatornát, s mint egy lomha zsák, lecsúszott a fal mellett, és holtan zuhant a sáros udvarra.

A Vaddisznó meg eltette pisztolyát, és elégedetten dohogott valamit oroszul.

Harmadnap egy pianínót találtak a szomszéd sufnyiban. Mindenféle ócska rongyokkal és rozsdás edényekkel volt letakarva. Nyilván az oroszok elől dugta el a tulaj, mert értékes darab lehetett. A Vaddisznó, mint aki óriási fogásra lelt, lesodort róla minden kacatot, megsimogatta tenyerével, mint egy becses lovat. Majd lelkesen összecsapta két hatalmas mancsát, hátravetette hosszú köpenyének szárnyait, leült egy alacsony fatönkre, kissé meggyúrta, megropogtatta a hidegtől dermedt ujjait, és játszani kezdett.

Ha azt mondom, hogy ilyen gyönyörűt azóta sem hallottam, nem túlzás, mert mint később kiderült, a Vaddisznó korának egyik legnagyobb zongoraművésze volt. Olyasféle, mint Szvjatoszlav Richter vagy Emil Gilelsz. Örömeiben összevissza játszott Chopint, Beethovent és Bachot – mint aki régóta nem evett, és most egyszerre akar fölfalni mindent. Mohón kóstolgatta a kedvenc melódiákat. Közben nyögött, fújtatott, kéjesen és dühösen, mert – szerinte – nem voltak eléggé mozgékonyak az ujjai. Két éve nem ült zongoránál. Bosszúsan csóválta a fejét, üvöltve szidta a kezeit, közben mégis olyan volt az arca, mintha szépet álmodna. Időnként abbahagyta a káromkodást, az égre nézett, és boldogan le-lehunyta a szemét.

Nagy mancsa s vörös szőrökkel borított ujjai alól fölszállt a csoda. Kilépett a sufnyiból, s repülni kezdett a romokkal és temetetlen halottakkal teli Zugló felhőkkel borított égboltja felé.

Szólt a zene.

Ma is hallom...

Még annyit róla, *hogy* nem élt sokáig.

Továbbvezényelték, de Berlinig már nem jutott el. Halálhírét a háború után tudtuk meg. Fogalmam sincs, honnan. Talán az újságokból.

Láttam, hogy nappal gyertya ég az asztalon.

– Meghalt a Vaddisznó – mondta anyám szomorúan.

Különös képessége volt, hogy ismerőssé tegye az idegeneket.

Megtanulni az ilyesmit nem lehet, mert ehhez olyan emberlátás kell, ami nem szavakon, elveken, műveltségen múlik: a mama hitt abban, hogy minden ember eredendően jó. Nem volt vallásos, a szónak abban az értelmében, hogy nem járt templomba, és ezt a szót, hogy „Isten” így nem mondta ki.

Azt mondta mindig: „Jóisten”.

Meg volt győződve róla, hogy a világ s benne az ember is potenciálisan jó.

És hogy az életünk fölött, és az emberek lelke mélyén létezik valami abszolút Jóakarát.

A rosszról azt tartotta, hogy valami sötét démon, ami az embert megszállta, s amíg ez tart, addig elvetemült és gonosz – de amikor a megszállottság megszűnik, az ember magához tér, és szomorúan látja, hogy mivé tette őt ez a sötét szolgálat. Megijed önmagától. Es visszatér eredendő természete: a jóság.

Ez volt anyám hite.

Ezt a hitét persze igen sok csalódás és szenvedés kísérte. De jó emlékek is.

Ez a Vaddisznó is lehet, hogy jó szívvel emlékszik rá a túlvilágról. Lehet, hogy anyám volt az utolsó, aki embernnyelven szólt hozzá a „háborúnak” nevezett földi pokolban, és megérintett benne valamit, ami a fájdalomtól szétmarrt lelkében még ép volt és emberi.

Mert az a düh, ami először kicsapott belőle, félelmetes volt. A bosszú dühe volt.

Százszorososan megtorolni az iszonyatot, amit az ellenségei okoztak neki. Az ellenségei voltunk... Ugyanazt a magyar nyelvet beszéltük, mint családjának gyilkosai.

A bosszúnak is van angyala... Mama ezt hamar észrevette benne. És valami olyasmit kérdezett tőle, hogy vajon kevésbé fog-e fájni a sebe, ha kivégeztet bennünket is?

És amíg a Vaddisznó két őrjöngő indulatmenet között lélegzetvételnny szünetet tartott, a mama helyette felelt. Azt mondta: „Kétszeresen is fájni fog a lelked, mert ezentúl már nemcsak a saját gyerekeidet és asszonyodat fogod siratni, hanem engem és az én gyerekeimet is, aki itt áll, és semmit sem ért az egészből... És ebből a pokolból már nem fogsz tudni kimászni, barátocskám, mert ezt nem mások csinálták, hanem te magad!”

Ilyesmit mondott neki. Úgy, hogy ezt egy őrjöngő ember végighallgassa. Es itt van a rejtély! Ez nem szavakon múlik. Nem azon, hogy mit mond valaki. Nem is azon, hogyan mondja.

Ez a másik lélek áthangolásán múlik. Talán egyszer írok erről, mert ez „angyal-tudás” – velem is sokszor megtette ezt *az áthangolást*.

Magamon tapasztaltam, hogy működik ez.

De akkor nem értettem, mi történik. Oroszul sem tudtam. Csak láttam, hogy valamit beszél az anyám, s egy dühöngő vad-ember egyszer csak sírni kezd előttem.

Csak évtizedek múlva mesélte el, hogy mit mondott neki, ami-kor kutatni kezdtem a gyerekkoromat.

Feltűnt ugyanis, amint már írtam, hogy a háború, amelynek minden borzalmát végigéltem, emlékeimben mégis úgy jelent meg mindig, mint *idillikus* történetek sorozata. Még ez a rémtörténet is ilyenné vált.

Ami mások számára gyógyíthatatlan trauma, nekem olyan emlékeket jelent, melyeket mindig szívesen élek át újra. Ma is. Számomra a háborús évekre emlékezni mindig valamiféle – szégyellem kimondani, de így van – *szívmelengető érzést jelent*. Ma is szívesen járok azon a környéken, ahol egykor rommá lőtt házunk állt. Rálépek arra a helyre, ahol – én tudom csak – három katona van a földbe temetve. Az egyiket ismertem valaha: mutogatta a szeplős kis szeretője fényképét. Emlékszem a lány két rövidke copfjára. S arra, hogy mennyire szerette ezt a csúnyácska lányt. Megnézem azt az ablakot, ahonnan a Major kilőtte a németet, és belesek arra az udvarra, ahol az a földbe ásott kis bunkerunk volt, amelyben olyan boldog voltam.

Sokáig nem értettem, miért van ez.

Rájöttem. Azért, mert anyám szeretet-ernyőt vont fölém. És ez alatt jó volt nekem.

Abban a lucskos, földbe vájt gödörben, ahol víz helyett olvadt havat ittam, és úgy éltem, mint egy éhező vakond, jobban éreztem magam, mint utána sokszor, felnőtt életem látszólag irigylés-re méltó helyzeteiben.

Az ember ott a legboldogabb, ahol legközelebb él a szeretethez.

A szépség és a szörnyeteg

De azért nem hagyott nyugodni a dolog.

Kíváncsi voltam anyám hitére. Miért látja úgy, hogy az emberek lelkük mélyén jók? Más szóval, honnan ered az emberszeretete? Az általános tapasztalat ugyanis mást mutatott. Ehhez nem kellett Auschwitzig, Guláig látnia, elég volt bármikor kinéznie az ablakon: sűrű volt a levegő a hazugságtól, a gyűlölettől, az önzéstől, az eszeveszett hatalomvágytól. „Nincs szeretet!” — zokogta álmomban Pécsi Sanyi, és ugyanezt mondta egyszer egy őszinte félmondatával Mátyás Iván íróársam (sose felejttem el, mert úgy mondta, mint egy nyilvánosan közölhetetlen, végső meggyőződését): „Az **embernél nincs veszedelmesebb szörnyeteg a világon!**”

Mindezt anyám is bizonyára látta. Sőt, élte is. Ahogy valamennyien éljük és látjuk. Sajnos ez nyilvánvaló.

Mindenki látja.

Az ellenkezőjét nem látjuk.

Vagyis azt, hogy az emberek lelkük mélyén mégiscsak jók. És hogy az Isten is: jó.

És hogy a szörnyű látszat mögött mégiscsak működik valami legyőzhetetlen jóság.

Megkérdeztem egyszer anyámtól, hogyan van ő ezzel. A következő furcsa választ kaptam:

— Nézd, én is látom. Nem vagyok hülye! Látom, hogy szörnyű a világ, és azt is, hogy mivé válnak az emberek bármelyik pillanatban. Csakhogy nekem sokkal jobb abban a hitben élni, hogy az emberek csak a felszínen gonoszok, és a lelkük mélyén mégiscsak jók! Mennyivel lennék boldogabb, ha az lenne a meggyőződés-szem, hogy ez a világ egy rossz Isten teremtése, és minden ember menthetetlenül gonosz? *Inkább csalódom, ha kell, naponta százszor is, minthogy állandóan bizalmatlan legyek mindenkivel, és az életet pokolnak tartsam, amelyben szörnyetegek élnek...* Szeretek élni! És inkább legyen az életem örömteli, néha csalódással, mint elejétől végéig boldogtalan, de csalódások nélkül!... Lehet, hogy a végén kiderül majd, hogy becsaptam magam... de öt perc kiábrándulás megér egy hosszú, boldog életet! – mondta huncut diadallal.

Úgy beszélt, mint egy ravasz kereskedő, aki azt mondja, hogy neki megéri áztatni magát. Csakhogy aki jártas az emberi lélekben, tudja, hogy az ilyen önáltatás az igazán nehéz helyzetekben – az életveszélyes gonoszságok közepette – nem működik.

Nála pedig működött.

Vagyis ez mégsem önáltatás volt, hanem egy mélyen fekvő meggyőződés, melyhez akkor is hűséges volt, ha bajba került. Úgy hívják ezt, hogy *ősbizalom*.

Ez a *Szeretetkönyv* egyik alapgondolata.

Akit az *ősbizalom* irányít, az úgy látja, hogy az Isten jó. És az egész teremtés is alapvetően jó, és ettől semmi soha el nem veheti a kedvét. A világ valamennyi borzalma együttvéve sem!

Akit viszont az *ősbizalmatlanság* mozgat, az egész világot értelmetlennek tartja, s benne önmaga és mások sorsát is teljesen értelmetlennek. Addig él, amíg a közönyös természet el nem pusztítja. Nincs olyan földre szállt angyal, aki az ilyen embert meg tudná győzni arról, hogy a mindennek a mélyén mégis van valami alapvető jó.

Ez a két őserő mindannyiunkban él. Azért, mert lélekből és porból vagyunk összegyúrva. Tudunk a halál és a halhatatlanság szemével látni. Tudjuk átoknak és áldásnak tekinteni az életet. Aszerint, hogy éppen melyik erő győzött bennünk.

Egy biztos.

Szeretni csak az ősbizalom alapján lehet!

Szeretni csak az tud, aki jó. És csak azt tudja, aki jó. Vagy akit végső soron jónak vél.

A rosszat, az aljasat, a gazembert nem lehet szeretni. Ellenségemet szerethetem, de csak akkor, ha meglátom benne a rejtett jót – a szörnyeteget azonban se benne, sem magamban nem szerethetem.

Az „ősbizalmatlanság” világában nincs szeretet.

Manapság az ősbizalmatlanság az általános emberi tapasztalatunk. Már gyerekkorunkban megszokjuk. Fájdalmas élmények tanítanak bennünket arra, hogy egymás ellen élünk. Szüleink gyakran megsebzik egymást. Ők is tele vannak olyan sebekkel, melyeket mások haraptak rajtuk. Pénzt, karkötőt nem hagyunk elöl. A pénztárnál, ha valaki a sorban elénk áll, meggyűlöljük. Gondolatban néha meg is öljük. Az autóban számtalanszor ki is mondjuk: „Dögölj meg!” Szomszédjainkkal először csak bizalmatlanok, de hamar ellenségesek is leszünk. Álmatlanok vagyunk, mert hiányzik belőlünk a békés alváshoz szükséges bizalom. Nem tudjuk, hogy amíg alszunk, ki árul el, ki foszt ki, kitől kell félni. Senki nem érzi biztonságban magát. Minden hatalom ingatag. A gazdasági élet könyörtelen, s a megélhetésért való küzdelemben száz ember közül kilencvenöt elbukik.

Az ösbizalmatlanságot iskolában is oktatják. Hogyan védje meg magát a kisgyerek a dílerektől, a pedofiloktól, a rablóktól. A templomban megtanulhatja azt is, hogy a más vallású vagy a hitetlen ember miatt az ellensége. Ami az autóban önkéntelenül szalad ki a szánkon, abból lesz a pénzügyi csata, a versenyszféra, a konkurenciaharc, a kizsákmányolás és a vallásháború.

Az ego-világ lélektanának alapja az ösbizalmatlanság.

Ezt a tapasztalatunkat nevezzük *valóságnak*.

„Reálisan” ma az ember akkor gondolkodik, ha a másikról a legrosszabbat feltételezi. Általában – ne tagadjuk – ez jön be. Szeretethez bizalom kell.

Hogy van jóisten.

És van gondviselés.

Es az életnek – nemcsak az enyémnek és minden emberének, de még egy hangya életének is pótolhatatlan és gyönyörűséges *értelme van*.

Mindezt azért írom le újra és újra, hogy tudatosítsam benned: *szeretni ma azt jelenti, hogy az ember egy egész világ ellen lázad föl*. Ellentmondásba kerül a gyerekkorától beléivódott tapasztalataival. Kinyitja a páncélját, elhajtja a zsebében őrzött bicskát, és meglátja a másokban az eredendő jót. Itt most egy olyan „gyermeki” kérdésemet írom le, melyre soha választ nem kaptam.

Mert azt láttam, hogy még egy olyan isteni „főhatalommal” rendelkező szellemiségnek, mint Jézus Krisztus, sem sikerült az embereket megszelídíteni. Hiába mutatta nekik szeretetét, jóságát, meztelen szívét, hiába tett csodákat – könyörtelenül megkínozták és megölték.

A kérdésem az, hogy *mivel tudta anyám az embereket mégis megszelídíteni?*

Kedvességgel? Bölcsességgel? Humorral? Derűvel? Ravaszsággal? Elfogadással? Türelemmel?

A „Vaddisznó” története csak egy volt a sok száz közül.

Nem voltak ellenségei. Kérdeztem, hogy voltak-e. Nem is emlékezett rá. Egy volt, aki meg akarta ölni, de később erre sem haragudott. Úgy ment el a földi életéből, hogy senkiben még csak rossz érzést sem hagyott maga után. A gyilkosok nem bántották, egyik párt és vallás tagjai sem gyűlöltek, a szomszédjai szerették, és az alkoholista, aki részegen mindenkit összevert a házban, beleértve a saját családját is, nála sírta ki magát. És amikor elment tőle, és dörögve hazabotorkált, egy árnyalattal jobb ember lett belőle.

Megváltani nem tudta az embereket az anyám – de határozottan jobbá tette őket.

Mivel?

Nem tudom.

Pedig ő tanított a legfontosabb dolgokra; az ő példáját igyekszem követni.

Ha szeretetről beszélek, ő szól belőlem. Ilyenkor a mindent tudni akaró értelmem elbizonytalanodik. Valaki azt súgja bennem: „*Olyasmiről beszélsz, amit nem értesz, nem tudsz még!*”

Ez nem az ő hangja. Ez az én benső hangom. Mindig figyel, bírál, néha elítél.

Ő azonban azt mondja: „*Beszélg csak. **Akkor** is, ha nem érted. Beszélj! Ebben a homályban a jó szándék is sokat ér. Egy simogatás, aminek nem érted az okát, többet ér, mint öt év egyetem. Hiába tudsz – ha hideg vagy, semmit sem ér.*”

Játék

Azért nem adom föl olyan könnyen.

Nem adom föl, hogy értsen anyámat. Nem azért, mert mindenkit gazdaggá tesz, ha a szüleit megérti, és nemcsak azért, mert élettaktikájából sok mindent ösztönösen átvettem.

És főleg nem azért, mert vallomást akarok tenni, hogy „az én anyukámnál nincs jobb a világon.”

Tele van ilyen versekkel a világ.

Főleg anyák napját szokta elborítani ez a vattacukor-ízű áradat. Az ember egy napra infantilis lesz, kitör belőle a hála, és tortákkal, virágcsokrokkal köszöni meg egy asszonynak, hogy föláldozta érte az életét.

Ebben a gyermeki érzéshullámban csak egészen ritkán jutunk el odáig, hogy a felnőtt ember is megszólaljon bennünk, s próbáljuk végre megérteni: ki volt az a halhatatlan szellemiség, aki ebben az életünkben *az anyánk szerepét játszotta?*

És máris benne vagyunk a kérdésem szívében!

Mert azt, hogy mi itt szerepeket játszunk, tőle tanultam.

Es sok minden mást is; írás közben gyakran mozgatja a tollamat.

Az ősi tanítások szerint bölcs anyához születni előző életek karmáinak legnagyobb jutalma. Sokféle anya van. Jó és rossz, lágy és rideg, jó szándékú, ügyetlen, önző, okos és butácska, sőt kifejezetten gonosz is – de bölcs anya kevés van.

Ehhez nem elég anyának lenni – ehhez egy sokat tapasztalt, érett lélek kell, aki a mamában öltött testet.

Nekem ilyen „bölcs anyám” volt (nem karmának, inkább isteni kegyelemnek tartom), s így közlőrl láttam, hogyan működik egy érett lelkű nő. Egy írónak készülődő kisfiú számára óriási „ziccer”, ha megtapasztalhatja egy ilyen bölcs lélek működését. Ha róla beszélek, nem azért teszem, mert ő az „én anyukám”, hanem azért, mert az első tanítómesterem volt, aki nemcsak lényével, hanem a tudásával is nevelt, s amire tanított, azt érdemes leírnom, hátha mások is hasznát veszik.

Amikor 1956-ban elindultam a szerelmemhez, tudta, hogy a halálveszélybe megyek. Féltett. Letérdelt előttem, görcsösen átfogta a lábamat, zokogva, üvöltve könyörgött, *hog*y ne menjek.

– Megölnek! – sikoltotta.

– Nekem ott van a családom – mondtam.

Nem tudom, honnan szakadt ki belőlem ez a mondat. Akkoriban „csak” szerelmes voltam. De ebben a felfokozott pillanatban mintha kinyílt volna előttem egy pillanatra a sorskönyvem: sok-sok évtizedre láttam előre az életemet.

Anyám elengedte a lábamat.

– Menj, ha ilyen hülye vagy.

Megérezte, hogy ez a sorsom?

Gyalog járt be a kórházba, mert nem volt még közlekedés. Naponta húsz kilométert tett meg, télen, két hónapon át. Nagyon kemény tél volt.

Mindennap jött. Volt úgy, hogy kétszer is. Tele cekkerrel, néha hátizsákkal.

Amikor először meglátott, rosszul lett a látványtól. Szörnyen néztem ki; mint egy kifeszített, véres denevér. Nem kórház volt ez akkoriban, hanem vágóhíd. Körülöttem haldoklók és lepedővel letakart hullák heverték. Csak hogy érzékeltessem, milyen látvány fogadta anyámat: csupa vér volt a hajam és a mellem. Nem az én vérem volt, hanem egy agonizáló katonáé, aki egy emeletes ágyon feküdt felettem: az ő vére csöpögött a fejemre és a meztelen testemre.

Anyám, miközben igyekezett nem a vértócsába lépni, biztatón hunyorgott a sokdioptriás szemüvege mögül. El akarta játszani, hogy most már minden rendben van, nem aggódik miattam. Aztán váratlanul azt mondta, hogy az orvossal akar beszélni. Kiszaladt. A WC-ben elhányta magát. Ezt csak másnap tudtam meg. Egy nővér nyugtató injekciót hozott neki, de nem engedte beadni magának.

Mire visszajött, újra mosolygott.

Két hónap múlva tudtam meg, hogy véget ért ez a „veszedelmes viszonyom”. Mellemig érő medencegipszbe falaztak.

Nagy hajú, mankós gólemként araszoltam az utcákon.

A szerelmem elvesztése azonban jobban fájt, mint a nyomorékságom. Öt év múlva találkoztunk újra.

Amikor anyám megtudta, hogy el akarom venni feleségül a „végzet asszonyát”, először meglepődött. Öt év sok idő. Tűnődött. „Milyen érdekes az élet!” Majd azt mondta: Mindig szerettem őt!

Tudta, hogy most veszít el igazán. Egy olyan páros tánc indul közöttünk, amelyben egy anyának nem lesz már helye. Ritkábban is jártam hozzá ezután. A társam a feleségem lett. Anyám a háttérbe húzódott. Tudta, hogy egy olyan játék indult, ahol már nem az övé a főszerep. S mivel akkoriban már nem élt apámmal, lényegében egyedül maradt. Sokáig egyedül élt – de ez már az ő története.

Arra tanított, hogy az emberek sokféle szerepeket játszanak el életük során.

Így mesélte:

„Voltam már kislány, kamasz, szerető, álmodozó menyasszony, feleség, anya, barátnő, kolléga, nagymama és sok minden-ki még... Mind egy-egy szerep! Az érdekes az, figyelj meg, hogy minden szerepében másképp szeret az ember... Más az anyai, más a baráti szeretet, hogy a szerelemről ne is beszéljünk!... No, most ami a lényeg: ennyi szerepet nem lehet jól eljátszani! . . . Egyet vagy kettőt sikerül talán, de a többiben megbukunk!...

Vannak, akik csodálatos szeretők, szerelemre született emberek, de bárhogy igyekeznek, nem jó feleségek, és még rosszabb anyák... Es vannak nők, akik jó feleségek, de nem jó anyák... és vannak, akik se nem jó feleségek, se nem jó anyák, se nem jó szeretők, viszont nagyon jó barátok... *Sokféle szeretet van... De csak az tud igazán szeretni, aki már az összes szerepet el tudja játszani!*”

A Szeretetkönyvben írtam erről, mert megvilágosító, nagy mondatok voltak ezek.

De ott még nem tudtam elmondani, hogy pontosan miért. Ő súgta egyszer, már jóval a könyv megjelenése után. „*A lényegét nem mondtad el!*”

Most megpróbálom.

Valamikor megragadta képzeletemet a krisnásoknak az a színes plakátja, mely az emberi inkarnáció történetét egy óriási élet-körbe foglalja: alul megszületik egy pici, hústestű babácska; föl-áll, nőni kezd, a kör oldalán már kamaszodik, szakálla nő, a tetején komoly férfivá magasodik; család veszi körül, gyerekek, majd a kör túloldalán lehanyatlik; az ember öregszik, már bottal jár, összemegy, vénül, sovány, mint egy csontváz – s végül behull a földbe, ahol már egy új életkör csirái indulnak. És kezdődik újra az egész: jön a hústestű babácska, föláll... stb stb.

Ezen a képen meditáltam éppen, amikor a színházban Shakespeare *Ahogy tetszik* című művét játszottuk, ahol a méla Jaques monológiát Gábor Miklós szavalta, tűnődő, okos, ironikus fájdalommal. Mintha nekem mondta volna minden este.

Leírom, mert manapság, amikor már egész kultúránk az élet-kör alján tart – vagyis haldoklik – elfelejtjük Shakespeare-t.

Színház az egész világ.

*És színész benne minden férfi és nő: Fellép s lelép: s **mindenkit** sok szerep vár* *Életében, melynek hét felvonása*

A hét kor: Első a kisdéd, aki

Dajkája karján öklendezik és sír.

Aztán jön a pityergő, hajnalarcú,

Táskás nebuló: csigamódra és

Keletlen mászik iskolába. Mint a Kemence, sóhajt a szerelmes, és

Bús dalt zeng kedvese szemöldökéről. Jön a párduc-szakállú katona:

*Cifra szitkok, kényes becsület és **Robbanó** düh: a **buborék** hírért Ágyúk*

torkába bú. És jön a bíró:

*Kappanon hízott, kerek **potroh** és Szigorú szem és jól ápolt szakáll:
Bölcséket mond, lapos közhelyeket,
S így játssza szerepét. A **hatodik** kor Papucsos és cingár figura lesz: Orrán
ókula, az övében erszény, Aszott combjain tágan lötyög a Jól ápolt ficsúr-
nadrág; férfihangja Gyerekessé kezd visszavékonyodni, Sípól, füttyül. A
végső jelenet, Mely e fura s gazdag mesét lezárja, Megint gyermekség,
teljes feledés,*

Se fog, sem szem, se íny – tönkremenés!

(Szabó Lőrinc fordítása)

Nos, a költő itt ugyanazt a titkot mondja el, mint anyám. Vagyis, hogy az egész élet: *színház*. És hogy ebben mi *szerepeket játszunk*. Nem csupán felnövünk és megöregszünk – ez csak a biológiai átváltozás –, hanem új és új szerepekbe éljük bele magunkat.

Tudod, hogy a színház nem csupán egy játszóhely, hanem világszimbólum. A görög *teatron* szó azt jelenti: „hely, ahonnan az Istent látni”.

A „világot jelentő deszkák” – vagyis egy egész világ, kicsiben. Ma már nem az – de valaha az volt.

De ami lényegesebb, és amire anyám hívta föl a figyelmemet, hogy mi ebben a csodálatos „világszínházban”, vagyis az életünkben, a szerepeinket nemcsak *éljük* – *de játszuk is!*

Óriási különbség!

Olyan tapasztalat ez, mely egész életfelfogásomat, és persze a lélektani tanulmányaimat is gyökeresen megváltoztatta.

Minden írásomban ezt a tapasztalatomat igyekeztem átadni. Kevés sikerrel, mert az emberek nagy része nem képes átélni. Nem jelenik meg bennünk az „aha!” élmény: „Aha, én nemcsak élem, de játszom is az életemet!”

Ahogy a színész mély átéléssel *azonosul* a szerepével, de *nem egészen*, mert *játssza is* — ugyanúgy az ember sem egészen azonos a jellemével, mert van benne Valaki, aki mindezt játssza is.

Amikor Szepes Mária a haláláról beszélt, és azt mondta, hogy „hamarosan kilépek a nevem mögül” — erre gondolt. Így, ebben a kettős tudatban élte az egész életét. Jó pillanataimban én is tudom, hogy *nem vagyok egészen Müller Péter* — van bennem valaki, aki játssza őt — AKINEK (így gondolok rá, csupa nagybetűvel) ez csupán egy szerepe.

Ezért vagyunk képesek önmagunkkal bánni, önmagunkat megismerni, életünket elrontani és megjavítani, ezért tudjuk nevelni magunkat,

meggyógyítani lelkünket, testünket. Vagy éppen elfogadni sorsunkat, azzal a bölcs belátással, hogy sajnos, most ez az én sztorim! Ilyen a személyiségem, erről szól az életem, még ha nehéz is: mert „Színház az egész világ, és színész benne minden férfi és nő.” *Nekem most ez a szerep jutott.*

Senki sem *teljesen azonos a szerepével* — még akkor sem, ha ezt a haláláig nem ismeri föl.

Akkor majd rádöbben erre — mert kénytelen lesz.

A halálban kilép az ember a szerepéből.

Nem mindjárt. A lélek gyakran még a túlvilágon is játszik tovább. Nem akarja tudomásul venni, hogy vége az előadásnak. Az ottani mesteri segítségen múlik, hogy teste után *a lelki habitusát is* tegye le végre. Es fölemelkedjen a Játszó isteni teljességébe. A szerepnek ezt a végső levetését úgy hívják, hogy *második halál*. Mert azt, hogy nincs fizikai testem, ha nehezen is, de elfogadom. Fő az, hogy vagyok. De hogy kilépjek a karakteremből, levessem a szerepemet, és ne legyek többé Müller Péter, ez már fájdalmasan nagy átalakulás!

Pedig erről van szó. És ez a nehezebb.

Az ősi lélektannak a legmélyebb alapszava *az azonosulás*. *Adhajsza*, így mondják a hinduknál. Nálunk, Nyugaton pedig úgy, hogy *adaptáció*. Ez a szó életünk legnagyobb titka, és ha nem döbbenünk rá, hogy ez mit jelent, boldogtalanságunk fő oka is.

Aki nem tudja, hogy az élet színház, s ő csak szerepet játszik benne, aki azt hiszi, hogy ő száz százalékig ide van ítélve, az nemcsak a szerepével, de minden bajával is azonosul, nem tud megszabadulni tőle.

Gyógyíthatatlan.

Aki nem tudja, hogy csak a lelke, a lába vagy a körme fáj, ha-nem azt hiszi, hogy „én fájok!” – az beleveszik valamibe, amibe nem kellene, s lehetetlen meggyógyítani. Azonosul a bajával – ő maga lesz a baj.

A mai önismereti könyvek nagy részének a „Légy az, aki vagy!” parancsa az embert nem fölszabadítja, hanem pont ellenkezőleg: gúzsba köti. A „Legyél minél egyénibb, összetéveszthetlenebb” parancsa a legtöbb művészből egyénieskedő, tarka tollú, rikoltozó papagájt csinál.

Azonosulj minden önzéssel, hibáddal, add ki a dühödet, éld ki az ösztöneidet, mert ez vagy te, csakis ez, egyszer, és soha többé.

Az önérvényesítéshez manapság a teljes azonosulás vezet. Beleveszünk a szerepünkbe.

Es ez homlokegyenest ellentéte *az* önmegvalósításnak.

Ha nem döbbsz rá, hogy lakik benned Valaki, akinek te csupán egy szerepe vagy, hogy van benned egy Halhatatlan Színész, aki az életedet nemcsak éli, de játssza is, nem tudod egyetlen problémádat sem megoldani. Hiányzik hozzá a valódi Én-élményed.

Ezért van az, hogy a reinkarnáció törvényét a mai ember vagy el sem tudja képzelni, vagy teljesen félreérti. Mivel nem ismeri lelkének mágikus gyökerét, még képzeletében sem tud más emberré válni. Valójában az Isteni ÉN-ünk, rengeteg szerepbe tudja belevarázsolni magát, s átélni a sokféle sorsban, jellemben, hogy „Én vagyok”.

Az igazi „identitástudat” végtelen: bárkit tudunk teremteni magunkból. Azok az alakok, akiket álmainkban teremtünk, legtöbbször mi magunk vagyunk. Nem tudunk róla. Mi vagyunk az üldözöttek s az üldözők. Nem tudjuk. Ahogy múltbéli én-szerepeinket is elfelejtjük. Képtelenek vagyunk már visszabújni beléjük. Még a gyermekkorunk világába sem tudunk visszamenni. Mintha nem is velünk történt volna. Ránézek a baba-képemre, azt mondják, én voltam, de semmi közöm hozzá.

Már nem én vagyok.

Es ami érdekes – biztos megfigyelted már –, hogy a szerepet levetjük ugyan, de *a lelki emlékeit nem*. Baba-képemre idegenként nézek, semmi közöm hozzá, de az, hogy anyám egyszer hosszú ideig eltűnt, és nem hallotta kétségbeesett üvöltésemet, mély nyomott hagyott bennem. *Az elhagyottság iszonyát ma is élem*. A szerep elmerült – az élmény nem. Buddha ezt úgy mondta, hogy nem az „én”, hanem csak a karma jön velünk. Vagyis a baba-szerepet levettem, de a baba-emlékeimet nem!

Hogy ez a JÁTÉK ÉLMÉNY megszületett bennem, anyámnak köszönhetem.

A legmélyebb tanítást adta át a legegyszerűbben. Kedvesen, sok humorral. Ráadásul világossá tette mindazt, amit a halhatatlan shakespeare-i monológ is kimond, de gyönyörű költészetével el is fed: hogy különböző életkora nem pusztán élettani állomásai öregedő testünknek, hanem *egy-egy szerepünk is*. „Színész minden férfi és nő.”

Öregnek lenni biológiai kényszer – de anyám szerint egy szerep is!
Sok szerepet kell eljátszanunk egy élet során.

S aki tudja, hogy mindez nemcsak az öregedés kényszere, és nemcsak egy küzdelmes lélektani átváltozás, hanem *Játék – Játék! Játék! Játék!* ; könnyebben is veti le túlélte figuráit, és vidáman bújik bele új, fizikai és lelki

jelmezebe. Könnyebben lesz iskolás gyerek, lázadó kamasz; józan, önálló felnőtt; és az öregedés terheit is könnyebben hordozza majd.

Könnyebben hal meg.

Mert az utolsó pillanatban nem azt gondolja, hogy „Jaj, istenem, végem van!” – hanem azt, „No, én ezt nem játszom tovább!”

Nagy különbség.

És kibújik magából. Elvágja az „azonosulásból” szőtt mágikus képzelet-szálakat, melyek változó szerepeihez kötötték. Leveti jelmezeit, és szabadon megy tovább.

Hadd mondjam el végre, ami a leglényegesebb, és amit oly ritkán sikerül átadnom: hogy az életünk nem kényszer, nem tanulás, börtön, sorsfeladat, nemcsak szenvedés, ahogy Buddha tanította – hanem *játék*.

Egy ősi, a buddhizmusnál idősebb hindu gondolat azt mondja, hogy Isten játékos örömeiből teremtette a világot (*lillá*). És az ember, ha jól él, ezt a játékot minden egyes születésénél megismételheti.

Erre tanított anyám. Nem akkor, amikor értelmem kinyílt, jóval előbb is talán, amikor még kicsi voltam. Mert ő nemcsak az anyám volt – de *játszotta is, hogy az anyám*. Tudott nem anyám is lenni. Arra tanított, hogy az életünk játék, s hogy ami történik itt velünk, az nemcsak valóság, hanem *mese is*. Mese, melynek hősei vagyunk. Mesehősök is vagyunk, s most ő játssza az anyámat, én a gyermek szerepét. Mese, ha a kertben játszom a kutyámmal, mese, ha jön a háború, s földönfutókká válunk. Mese, ha jönnek az oroszok, mese, ha meg akarnak ölni, és mese, ha megszeretjük egymást. Ennek a mesének – mint minden mesének – vannak gyönyörű és iszonyatos fejezetei. Vannak benne jók és gonoszok, örömök és szenvedések, de még a legmélyebb pokolban is tudnunk kell, hogy ez nem marad így – ez történetünknek egy sötét fejezete csupán –, majd jön helyette egy másik, napfényes kibontakozás.

Ez az élményem, amit nem tudok átadni – hogy *élni: mese*. Pedig tudom, hogy megtapasztaltad már.

Mindenki szívesen mesél az életéről, sőt írja le akkor is, ha nem regényíró. Azt, hogy „az életem kész regény!” kivétel nélkül mindenki tudja. Mert az is. Regény! Az ember nemcsak szorgal

mi feladatként éli le sorsát, de valahol tudja, hogy egy regényben jár, melyet önmaga és mások írnak, s amelynek ő a főhőse. Ez főleg életünk vége felé derül ki, amikor már összeállt végre a sztori, és visszatekintve látjuk, hogy még a

legunalmasabb élet is milyen gazdagsággal, rejtéllyel, kalanddal, fordulattal, találkozásokkal, elválásokkal volt tele. Nincs zseniálisabb szerző, mint az Élet. Profi regényírók meg sem közelítik, mert nem tudnak annyi örületet, csodát, lehetetlenséget, nem tudnak annyi szerepet és jellemet kitalálni, mint amennyi életünk regényében előfordul.

Ebben a tudatban élni roppant érdekes.

Es anyám – valami titokzatos módon – rávett arra, hogy ilyen „regényszerűen” éljem az életemet. Mint minden ember, én is csak szorgalmi feladatként élek, de egy önfeledtebb lelkiállapotban már regényhősnek látom magamat. Így vált bennem többek között ez a véres és tébolyult történelmünk, melynek utolsó hetven esztendejét átéltem, kifejezetten érdekessé.

Sőt, mulatságossá.

Ma is sokat derülök rajta.

Érted már, mire gondolok?

Ha fölnézek az égre, számomra az nemcsak csillagászati felfedezések és tudományos magyarázatok halmaza, de életem színjátékának csodálatos díszlete is. Hiába jártak a Holdon, hiába látta Gagarin, hogy csak szürke por van ott, dermesztő hideg és súlytalanság – nekem az a kihűlt csillag: mese-Hold maradt! Éjszaka üzen. Néha elszomorít, néha gyönyörködtet, s hálás vagyok, hogy ilyen csodálatos díszlettervező színművében játszhatok.

Jobban ismerem a Holdat, mint szegény Gagarin. Mert én a lelkét is látom, ő csak a porát.

Vagyis számomra az élet minden formájában és szerepével: játék.

Mégpedig örömjáték.

Játszani nem lehet másképpen.

Kell hozzá a szabadság.

Vannak ugyan törvényszerű események – a jó játékhoz ez mind hozzátartozik –, de én ebbe az egész forogtagba nem

 vagyok

könyörtelenül belevetve, mert nem vagyok egészen azonos azzal a szereppel, amelyet játszok.

S ha már a színházi analógiánál tartunk: van fogalmad, hogy élvezi a színész a legnehezebb helyzeteket? A tébolyt, a megőrülést, a meghalást, a gátlástalan szenvedélyt, az öngyilkosságot? Ezeket hívja „nagyjelenetek”-nek, s ezek a papedlik számára.

Ma már tudom: az, hogy anyám sokat nevetett, és gyakran volt vidám, az, hogy viszonylag könnyen lepergett róla minden rettenet – a játéknak volt köszönhető.

Nem optimista volt, hanem szabad.

Értette és élvezte azt a játékot, amit emberi életnek nevezünk.

Emberek vagyunk!

Emberi élet, igen...

A zseniális komédiásnak, Alfonzónak volt egy száma. Cirkuszi bűvészt játszott, aki csillagos varázsszekrénybe zárta gyönyörű, platinaszőke partnernőjét. Majd megszólaltak a dobok, és egy-más után átdöfött a szekrényen hat fényes kardot. Az utolsó két penge mintha nehezen ment volna. Kissé nyomni kellett, forszírozni. Alfonzó szobormerev arcán láthatóan átszaladt, hogy „ejnye, milyen fura ez ma!” De azért belement valahogy a szekrénybe a legutolsó remegő acélkard is, és kijött a hegye a túloldalán. Ekkor a mester zenét kért, dobpergést, trombitát, majd a szekrényre mutatott, és diadalmasan kiáltotta: Stellal...

– De a nő nem jött elő. Újra kiáltott, a mutatványos széles vigyorával. Csak a szeme volt riadt: Stellal... Stella!!! – Semmi.

– STELLA!!! – üvöltötte. Zene. Dobpergés. Semmi. Ekkor keskeny rést nyitott az ajtón. Nagyon lassan. Félve belesett rajta.

Szemébe kiült a jeges iszonyat. Majd lomhán a közönség felé fordult, széttárta karját, és azt mondta:

– Emberek vagyunk.

Vállat vont, mint aki azt mondja: „sajnos, ez a helyzet, nem tehetünk róla”.

Fölmentette magát.

Anyám azt mondta: az embereket hibáikkal együtt kell szeretni.

Hogy ez mennyire igaz, akkor tudjuk meg, ha elvesztünk valakit.

A gyász napjaiban nem az eltávozott nagy tetteire és az érdemeire emlékszünk, hanem az esendőségére. Nem arra, hogy ő írta a Faustot, hogy létrehozta a legnagyobb áruházláncot, nem arra, hogy föltalálta az úrhajót, hanem arra, hogy nem tudott leszokni a cigarettáról, mindig lehamuzta az ingét és kiégette a terítöket szegény; hogy néha részegen jött haza, úgy kellett *ágyba* rakni, s ilyenkor összevissza beszélt; hogy félelmei voltak, túlságosan spórolós volt, sőt smucig; egy jó cipőt nem vett magának a szerencsétlen... Ilyenkor a szekrény alján talált ócska, kitaposott cipőjére

úgy néz a gyászoló, mintha magát az eltűnt társát látná, aki kilépett az égi világba, ahol már nem kell neki cipő.

A kifakult zakó jellemzőbb, mint a díszoklevél. Jobban benne marad egy ember emléke, mint az ünnepi öltönyében; a zsebben felejtett cigarettásdoboz három szál cigarettával hamarabb csal könnyet a szemünkbe, mint a vitrinben álló Kossuth-díj.

Emberek vagyunk.

Esendők.

És sajnos csak utólag döbbenünk rá, amikor már késő, *hogy ott voltunk* legszerethetőbbek, ahol esendők voltunk. „Milyen tétova volt néha szegény. Milyen ügyetlen... Mennyi mindent akart, és milyen kevés sikerült neki!” A hősökben a félelem, a szentekben a kétség, a hatalmasokban a bukás pillanatában megjelenő riadt tekintet a legszerethetőbb.

Van egy fotó. Mussolinit, a diktátort ábrázolja. Női ruhában, női parókában menekül ez a férfiaságára büszke, véreskezű zsarnok. Riadt gyerekszemmel bámul a kamerába: „Jujuj, bácsi kérem – kérdi csodálkozó szemecskéje a fegyveres partizántól – , miért tetszik ilyen dühösnek lenni rám?”

Ez az igazi arca. De nem így ismerjük. Az ismert fotóján a Piazza Venezia erkélyén áll, mint egy félisten, állát fölszegi, és rekedten üvölt a tömegnek.

Sok gyászbeszédet mondtam. Híres művésztársaimat temettem. Az érdemek felsorolását hűvös lélekkel nyugtázzák a hozzátartozók, (Dicsérd csak szegényt, úgylis mindegy már neki!) Sírni akkor kezd mindenki, amikor szóba kerülnek az elhunyt gyengeségei. A „nagy emberek” temetésénél mindig ott van az a lappangó mellékgondolat, hogy akármilyen „nagy” volt, csak meghalt, mert ember volt.

Vagyis: vesztes.

Az ember ott szép, ahol törött.

Ott a legemberibb.

Ott tudom megszeretni.

Jézus a keresztfán vallja be, hogy elhagyta az Isten.

Es ekkor a szívembe zárom őt.

Minden emberrel így vagyok.

„Magamban is csak a töröttet szeretem” – mondta Füst Milán. Így igaz. Nyerő szériában, hatalomban és sikerben felfújódik az egónk és megcsúnyulunk.

Író akkor lesz az ember, ha a lelke sok helyen törött. Baj, bizonytalanság, szorongás, gyengeség, szenvedés, tanácstalanság, néha rettegés, és persze mindezek állandó beismerése... ez a hite-les művész alapállása. Nevezhetjük ezt önismeretnek, alázatnak, igazságérzetnek: mindegy. Egy olyan író művét, aki tudja magáról, hogy nagy író, el se tudom olvasni. És a legnagyobb sportemberekre a legjellemzőbb a szerénység. Sok világhírű bokszoló lett vallásos, és kérte az Istent meccs előtt, hogy segítsen, mert tudta, hogy egyedül nem tud nyerni.

Emberek vagyunk.

Jó, ha ez nemcsak a végső búcsú pillanatában jut eszünkbe, hanem akkor is, amikor mellettünk él valaki.

Ismertem egy másik bölcs anyát is. Öt gyereke volt, s talán a legboldogabb házasságban élt, amit valaha láttam. De a papa roppant érzéki, sűrűvérű ember volt. Van, aki sokat szeret enni, van, aki sokat szeretkezni. Ilyen volt ez a papa is. Egyszerűen kellett neki, naponta többször is – de a mamának öt gyerek után ez nemigen hiányzott már. Viszont semmi kivetnivalót nem talált abban, hogy a férje lányokhoz járjon. Olyan *mélységesen szerette, s* annyira tudta, ez mennyire fontos neki, hogy nemcsak elengedte, de néha finoman küldte is. Es – amit felnőtt gyerekeiktől hallottam – ebben a házban soha hangos szó nem esett. Nem veszekedtek, nem zsörtölődtek a szülők, legfeljebb évődtek egy-mással, derűsen. Mindkettőjüknek pompás humora volt. A papa gyengéd volt, figyelmes. Látták a gyerekek, hogy szüleik gyakran fogják egymás kezét a terítő alatt, és néha hajnalig beszélgetnek a gondjaikról, mint a legjobb barátok.

Azok is voltak.

Háború volt.

Háromszor omlott össze az életük, háromszor kezdték újra, a semmiből. Mindenük elveszett. Koldussá váltak, ami ilyen sok gyerekkel súlyos tragédia. De küzdöttek, keservesen és derűsen. Nagy szövetség volt közöttük. Bajtársi szövetség is, ami abban nyilvánult meg, hogy erőt adtak egymásnak: férfi az asszonynak, asszony a férjének. Mindig az, aki pillanatnyilag éppen erősebb volt.

Aztán a papa beteg lett.

Az asszony sokszor mosta le riasztóan lefogyott testét, csontos farát és fonnyadt ágyékát, melyből öt gyerek származott, s bizony megszámlálhatatlanul sok „megcsalás” is.

De hol volt már ekkor mindez?

Hol volt már az a bikaerős ember, aki könnyedén csapott egy-mázsás fél marhát a hentesüzletük kampójára?

Akinek combja duzzadt a vaskos izmuktól?

Akinek arca örökké mosolygott és piros volt a kicsattanó élettől?

Egy roncs lett belőle.

Papa ott halt meg az asszony karjában. Nagyon furán. Elénekelte annak a dalnak a refrénjét, amit valaha, szerelmük hajnalán együtt hallottak az Operettszínházban.

„Ágyó, kis gárdahadnagyom, ágyó...”

Es meghalt.

Így ment el, dalolva. De még a halála után is vissza-visszajárt az asszony álmaiban. Mókázott akkor is. Es ami az ilyen hatalmas szeretetnél nem ritkaság, jelezte, hogy ne siessen, de odaát már várja őt.

Az asszony hitt abban, hogy álmaiban, sőt néha még éber állapotában is visszajárnak a halottai.

– Onnan tudom, hogy a papa az, hogy humora van! – mondta egyszer. – Halott fiam, ha jön, mindig komoly, és olyan okosakat beszél, hogy néha nem is értem... Ilyen volt életében is... Filozófus... De a papa mindig megnevettet. Olyasmiket mond, hogy álmomban kacagnom kell; a saját nevetésemre ébredek! Egy évvel a temetése után azt mondta: „Mama, ha átjössz hozzám, hozd magaddal a folttisztítót, mert nem jön ki az ingemből a könnyed, amit elbőgtél miattam!”

Házasságuk nem volt hosszú. Őt gyerekük született. Gondok, sorscsapások közepette éltek, de nem engedték, hogy a világ örülete vagy életük nehézségei megzavarják a közöttük lévő szövetséget. A papa hűtlensége nem zavarta mamát. Még az a fájdalmasan nagy hűtlensége sem, hogy viszonylag fiatalon itthagyta őt egyedül, öt gyerekkel, s innen kezdve férfi nélkül élte le az életét.

Az ilyen szeretetre mondta Pál apostol, hogy „mindent eltűr, mindent remél, mindent elvisel”.

De mit kell eltűrni és elviselni?

Azt, hogy emberek vagyunk.

Jól mondta, Alfonzó.

És mit kell remélni?

Hogy találkozunk majd.

Nagyon vagy!

„Az ember egy porszem, nem látja senki – így szól a régi nóta – s e porszemnek kell mégis embernek lenni!”

Így igaz.

Csakhogy kétféle ember van: az egyik tudja magáról, hogy por-szem, a másik abban a tévhitben él, hogy ő egy NAGY VALAKI.

Ezt az utóbbi fajtát nem lehet szeretni. Igaz, ő sem szeret senkit. Nem is akarja, *hog*y szeressék, beéri azzal, hogy csodálják.

Azt írtam valamikor, hogy „hatalomban, sikerben, nyerő szériában felfúvódik az egónk, és megcsúnyulunk.”

Ezt mindenki tapasztalta.

Legjobb pajtásunk is, ha hatalomba kerül, s felviszi isten a dolgát, pár nap múlva már másképp köszön. Ha köszön egyáltalán. Tekintete önelégült lesz, „nagyemberszerű”. Nem ér rá, el van foglalva (főleg önmagával), és elkezd a saját szobrában élni.

„Megváltozott” – mondjuk keserűen. Vagy még pontosabban: „meghülyült”.

Aki ismeri az életet, tudja, hogy innen kezdve nem számít-hat rá: „Nagy ember” nem barátkozik „kis emberrel”. Ahogy egy oroszán nem áll szóba egy pocokkal vagy egy szorgalmas mosómedvével, a „nagy ember” sem vegyül a „kis emberekkel”. Ő az élet állatkertjének a de luxe részén él, ahol a Nagy Dolgok intéződnek: jobb az ellátás, tágasabbak a ketrecek, és értékesebb bundákban járnak.

A nagy embert nem lehet szeretni.

Irigyelni lehet, csodálni, félni, rajongani is lehet érte – szeretni nem lehet. Mivel több mint félszázadot éltem rendszerváltós történelmi hullámok között, gyakran tapasztaltam, hogyan lesz újra szeretetre méltó egy hatalmát elvesztett miniszter, egy földönfutó gyáros vagy kitelepített arisztokrata, egy tönkrement bankár, egy elfeledett híresség, aki újra porszemmé válik. Amikor a sztárból jegyszedő néni lesz, a bankárból segédmunkás, a földbirtokosból kubikos, visszanyeri valódi arcát. Újra emberszemei lesznek, lát velük; látja, hogy az élete miről szól: „az ember egy porszem...” Végre lehet vele beszélgetni. Megszólítható lesz, és hálás, ha valaki szóba áll vele.

Előbb ez nem történhet meg, csak nagyon ritkán.

Olyasmit mondok el, amit számtalanszor megtapasztaltam, sajnos a saját bőrömnön is. Amiről itt szó van, vagyis hogy a gőg legkisebb visszaigazolásától felpuffed az ember, s elveszti a valóságos önképét, azt nem az irigység mondatja velem, hanem az önismeretem.

Anyám, amikor fölfedezte bennem ezt a puffedést, rám nézett, s azt mondta:

— *Nagyon vagy.*

Egyik legfontosabb mondat, amit tőle kaptam.

Ma már tudom: a legsúlyosabb baj, ha valaki „nagyon van”.

Egy politikus bölcsőbb lenne, egy színész tehetségesebb, egy férj jobb, és minden ember sokkal boldogabb, ha fölismerné, hogy „nagyon van”.

A hatalom oly mértékig eltorzítja lelkünket, mint ahogy **arcunk** vonásai is eltorzulnak, ha egy szélcsatornában szembenézünk a viharral.

Iszonyatos nyomása van. Ha egy újgazdag azt mondja, hogy „Én, öregem, nem változtam semmit! Éppolyan egyszerű ember maradtam, mint voltam!” — az egészen biztos, hogy saját **helyzetét** nem mérte föl. Lelke nemcsak eltorzult, de ráadásul még menthetetlen is, mert erről nem is tud. Ezt a torzulást még senkinek sem sikerült megúszni.

Az embernek nem való, ha „nagyon van”, mert egy porszem. Jézusi szóval: *lelki szegény*. Amíg ezt tudja magáról, „övé a mennyek országa”. De amikor azt hiszi, hogy ő egy Valaki, egy mások fölé emelkedett sugárzó Nap — akkor baj van, s kezdődik a pokoljárása.

Először föl — aztán le.

Egy tehetséges írónak a legnagyobb küzdelme az elismertséggel van, mert azonosul a szereppel, melyet rávetítenek. Meg akar felelni egy képnek, ami nem ő, csak egy felfújtt léggömb, s elfeledkezik tehetségének valódi forrásáról – az esendőségéről.

Az embernek nem áll jól sem a gazdagság, sem a hatalom, sem a hírnév. Nem áll jól, ha *nagyon van*.

Ősbűnöket piszkál föl a lélekben, melyekkel szemben még egy szent is védtelen. Mert igazolva látja az egónak azt az univerzális igazsággal szembeszegülő öslázadását, hogy *ő értékesebb, mint a többi ember*.

Hatalmasabb, zseniálisabb, okosabb, szebb, kiválasztottabb. Többje van, mert többet is érdemel.

Teljesen mindegy, hogy ez a „több” micsoda. A zseni-tudat éppúgy megnyomorítja a lelket, mint a hatalom. Sőt, ez még tragikusabb is, mert magának tulajdonítja azt, amit felsőbb hatalmaktól kapott, s ezért

rendszerint lelkének egyensúlyával fizet; zűrzavaros élettel, tébollyal és néha öngyilkossággal is. Függetlenül attól, hogy vitte-e valamire vagy sem.

Valójában egy ilyen öntévesztésben élő ember nemigen kerülhet jó viszonyba önmagával. Nem tud szeretni, és nehezen is szerethető.

Ez akkor mérhető le pontosan, ha kiderül, hogy hírnevének vagy hatalmának elvesztése után mi marad számára mások szeretetéből.

Vajon hány szerelmes levelet kapott Napóleon Szent Ilona szigetén?

S mit gondolsz, egy elfelejtett vén színésznek hány palacsintával adnak többet a nyugdíjas színészotthonban, csak azért, mert emlékeznek az egykori nagyságára?

S hány olyan nő van, aki egy koldussá vált dúsgazdag ember mellett kitart, mert szereti? Es kiviszi az ágytálát, és a hideg szoba-konyhában fölvégja az aprófát, befűt a kályhába, hogy elgémberedett ujjait fölmelegítsék.

Van persze ilyen is. Magam is láttam, mert a magyar történelemben gyakoriak az összeomlások, a kitelepítések, az üldözések, ahol előről kell kezdeni mindent.

Valódi szeretet az, amikor egymásban a „porszemet” felismerjük.

Elmondok egy színházi műhelytitkot.

Minden drámaíró ismeri. Kell teremtenünk egy olyan pillanatot, amikor a hőst a közönség *a szívébe zárja*. Ez több mint „azonosulás”. Azonosulni tudunk egy gazfickóval is. Színházban a közönség, ha jó az előadás, azonosul a játék hőisével, még akkor is, ha gonosz vagy egy veszedelmes rém. Egy hatalomra törő III. Richárdnak, de még egy Drakulának is kifejezetten szurkol: fél tőle, retteg és utálja, mégis rejtélyesen vonzza őt, s iszonyodva örvend, ha gaztette sikerül.

De van egy pillanat, amikor a szívébe zárja a hőst.

Vagyis amikor megszereti.

Külső szem ilyenkor csak annyit lát, hogy a néző sírni kezd. Ha jó az író, akkor ez nem meghatódás, hanem *megrendülés*. Nagy különbség!

„Megható” lehet egy giccses pillanat – de „megrendítő” **csak** az, amikor a hős „nagysága” összetörik, és a szétomló **szobor** mögül kivillan a valódi emberarca – a porszeme. Amikor gyenge lesz, esendő és töredelmes.

Ezt hívják *katarzisknak*.

Ez nagyon fájdalmas dolog. Nehezebb, mint bármilyen **sors**-csapás vagy szenvedés elviselése. Hogy egy profán hasonlattal éljek, olyan különbség van köztük, mint a fogtömés és a gyökér-húzás között.

A szenvedésben csak gyötrődünk. Rossz nekünk, sírunk, **szenvedünk** és panaszkodunk.

De a katarziszban minden tövestül kiszakad. Olyan gyökerestül, hogy innen kezdve már teljesen mások leszünk, mint **akik** voltunk. Más lények, akik csak annyira hasonlítunk régi énünk-re, mint pillangó a hernyóra. Az ilyen ember meghalt a múltja számára, és ha találkozol vele, az a gondolatod támad, hogy ez már nem ugyanaz, akit valaha ismertél.

Mi manapság inkább szenvedünk, mint hogy katarzist éljünk át. Es akármilyen pokoli és elviselhetetlen a szenvedésünk, mégis van valami, amit a markunkból nem engedünk kitépni. Az énünket szorítjuk, görcsösen. Ezért van az, hogy a mai ember rend-szerint benne marad a bajában, akár élete végéig is, és nem képes a lényét megváltani. A mai drámairodalomból eltűnt a katarzisz. Mert az életünkben is eltűnt. A megoldásképtelenség lett az általános tapasztalatunk. Átírhatatlan programok működtetnek bennünket. Ahhoz, hogy a katarzist megértsük, a régiekhez kell visszanyúlnunk.

Oidipusz nagy király volt. Hatalmas, erős és mindentudó. Meg-fejtette a Szfinx titkát. Az istenek kegyeltjének érezte magát.

Egy dolgot nem látott: önmagát. Nem látta, hogy bűnben élt, s ezzel bajba sodorta egész országát. Akkoriban még úgy tudták, hogy nincsenek „magánvétkék” – minden bűnünk megfertőzi az egész közösséget, amelyben élünk. Oidipusz bűne az volt, hogy megölte apját, és anyjával élt vérfertőző kapcsolatban, anélkül hogy tudta volna. Fogalma sem volt róla, hogy egykori áldozata az édesapja volt, s felesége, a királyné, a saját édesanyja. S ahogy önmagát nem ismerte, az életet sem: nem tudta, hogy az ő vétke hozta a pestist a birodalmára.

De az igazi bűne nem ez volt.

Hanem az, amire anyám azt mondta: „nagyon vagy!” Oidipusz „nagyon volt!”

Aki nagyon van, nem látja magát. Nincs önismerete. Nem lát-ja életét, tetteit, s nem tudja, milyen jövőt idéz magára és környezetére.

S amikor erre rádöbbsent, megvakította magát, és világtalan, véres szemüreggel otthagya hatalmát, otthagya országát, és mások karjába kapaszkodva elindult egy olyan idegen országba, melyet nem ismert még. Száműzött lett. Szegény, vak és öreg.

Ez az a pillanat, amikor szívedbe zárod őt. Megsajnálod, s ugyanakkor csodálsz is: mert ahogy kivájta hazug szemeit — látóvá vált. „Nini! — vette észre a vak ember —, milyen **nyugalom** van itt.

És jószág. Milyen áldás megszabadulni a nagyságtól!” Itt hal meg, idegenben.

Akik csak földi — tehát csalóka — szemmel nézték a halálát, úgy látták, hogy egy szerencsétlen, vén koldus, aki valaha a világ királya volt, most behull a sírgödörbe.

De volt olyan is, egyetlen ember, aki lelki szemmel is látta őt, s azt mondta:

„...vagy az égből jöttek érte, vagy a föld Nyílt meg s magába vette őt jószágosan. Nyögés nélkül, és megkímélve a kínos Betegségtől szállt sírba. Hogyha volt, aki Csodásan halt meg: ő az.

Az ókor nyelvén: Oidipusz istenné vált.

Tőle származik a híres mondás, az emberlét legnagyobb felismerése:

„Csak ha senki vagyok, akkor vagyok valaki”.

Az Oidipusz király a világirodalom egyik legnagyobb műve. De ugyanez a titok benne lehet egy vidám füttyszóban **vagy** nótában is.

Könnyű megtanulni:

„Az ember egy porszem, nem látja senki, s e porszemnek kell mégis embernek lenni! Ha vérzik a szíved és fájdalmad nagy Ember légy mindig, és ember maradj!”

A szerelem mozgat napot s minden csillagot

Ha már a porszemnél tartunk, elmesélek egy történetet.

A magyar Rómeó és Júlia — azaz két porszem történetét.

Évike egy híres magyar arisztokrata lánya volt. Ráadásul mesebelien gazdag is. Apja, a Báró nemcsak megyényi birtokokkal és kastélyokkal, de hatalmas ipari létesítményekkel is rendelkezett. Nevét nem írhatom le, közismert családi név, és az eset valóban megtörtént.

1938. Bál volt az egyik budai palotában. Éppen az új dallamos slágert játszotta a zenekar — „Ma este a Burgban egy valcert tanultam” —, amikor a Bátor érezte, hogy hűvösre fordult az idő.

— Szóljanak, kérem, a fűtőnek — adta ki az utasítást —, hogy emelje föl a hőmérsékletet!

Évike elcsípte a zshivajban apja kérését, s mielőtt még meghallották volna a cselédek, földet söprő fehér báli ruhájában lerohant a kazánházba.

Mindig ilyen hirtelen, szeleburdi lány volt.

Könyökével nyitotta ki a koszos vasajtót.

Itt csak vészlámpák égtek.

Ott dolgozott a sötét és forró pokolban a fűtő. Sovány, nagy orrú kis emberke volt, ha filmre vinnék a történetet, Woody Allen játszáná ezt a szerepet.

Beszélgetni kezdtek.

Évike szép volt, dúsgazdag és római katolikus. Woody csúnya, szegény és zsidó.

A társalgás valahogy úgy indult, hogy Évike azt mondta: itt született ebben a kastélyban, de még sohasem járt itt lent, a kazánházban.

— És milyennek méltóztatik találni? — kérdezte Woody.

Évike zavartan körülnézett a homályban, a forró csövek, a kazánajtó rései mögött villogó vörös lángok világában. Ránézett a szénporos emberre, aki úgy nézett ki, mint egy ördög, vagy inkább egy négerre majszolt színész a némafilmek idején, s azt mondta:

- Különös. Kicsit olyan, mintha az alvilágban lennénk.

- Ott is vagyunk, méltóságos bárónó! - válaszolta Woody.

- Nem tudom, tetszik-e tudni, hogy az alvilág, ellentétben a közhiedelemmel, egy jó hely! Ott találkozott Dante is Beatricével... Freud óta tudjuk, *hogyan* ez nem csupán a kárhozatnak, hanem lelkünk tudattalan részeinek a színtere is: itt történnek, kérem tisztelettel, a valóságos dolgok. Maga most például teljesen olyan, ebben a hófehér angyalruhában és pompás virággal a hajában, mintha csak álmodnám! Holott ugyebár itt méltóztatik állni előttem, s objektíve létezik.

Sok okos dolgot mondott még a fűtő. Visszatértek újra Dantéhoz. Woody elmesélte, hogy bizony sok alvilági pokolkörön kellett átjutnia a költőnek, míg boldogságát megtalálta, s főleg a párját, lelkének másik felét, Beatricét, hogy elmondhassa végre a paradicsomban: „*L' amor che muove il sole e l'altre stelle*”.

- Ez mit jelent? - kérdezte Évike.

- Azt, kérem tisztelettel, hogy „A szerelem mozgat napot s minden csillagot!”

Évike, akinek nem volt érzéke az elvont gondolatokhoz, megkérdezte, hogy érzi magát ebben a forró, szénporos homályban egy ilyen meglepően művelt úr, mint Woody.

Woody azt válaszolta, roppant hálás a sorsának, hogy ilyen biztonságos és jó helyre került.

- Én ugyanis, ha nem tűnt volna föl önnek, izraelita vagyok

- mondta fanyarul mosolyogva. - Nem tetszik látni?

- Azt honnan látni? - kérdezte Évike.

Jó kérdés - felelte tünődve Woody. - Nos, ha ön nem látja, akkor sehonnan. Az emberek ezt nem látják, hanem érzik. S ha ön nem érzi, akkor maga egy áldott lélek, akinek a Teremtő... nevezzük így, bár nem vagyok vallásos... jó szívet adott.

Évike később azt mesélte: soha még úgy nem beszélgetett senkivel, mint ezzel a koszos emberrel. Bár nem tudott egyetlen szót sem olaszul, de örökké megjegyezte ezt az egyetlen mondatot: „salire alle stelle” – azaz: *röpködni a csillagokhoz*. Ezt írta föl éjjel a titkos naplójába is, sőt még egy kis cetlire, melyet mindig magánál hordott, hogy lejegyezze a szép gondolatokat.

Más szóval: beleszeretett a fűtőbe. Woody nem mert hinni a „hülye szívének”, de ő is beleszeretett a lányba.

Titokban találkoztak, a kazánházban és a mögötte lévő ablaktalan, sötét szenespincében: vagyis az alvilágban.

Hónapok múlva a Báró boldogan újságolta, hogy nem akármilyen kérőt találtak Évikének. Találja ki, kicsoda! Évike sejtette, hogy egy svájci iparmágnásról van szó, aki az utóbbi időkben gyakran megfordult náluk, de semmi kedve nem volt találgatni. Apja őszinteségre nevelte, így aztán elmondta, hogy sajnos van már jegyese.

– Kicsoda?! – kérdezte döbbenetben a Báró.

Ekkor tudta meg az igazságot. Hogy lent, a kazánház poklában az a mocskos kis ördög – ráadásul zsidó ördög! – lányának a szerelme.

Örjögés, üvöltés, könyörgés, szülői átok – semmi nem segített. Kidobni nem akarta a „vőlegényt”, mert az csak olaj lett volna a tűzre. Meggyőzni sem óhajtotta Évikét, mert látta, hogy itt súlyos elmebajról van szó, melyen sem pap, sem pszichológus nem tud segíteni. (Fölmerült még, hogy az „ördög” hipnotizálta a lányt, de ezt a verziót végül elvetették.)

Végül a papa úgy döntött, hogy elküldi a lányát Amerikába, egy szigorúan zárt, rochesteri nevelőintézetbe.

Évike vadul tiltakozott. Zokogott. Eletében először föllázadt. Üvöltött is az apjával. A Báró nyomban bezáratta lányát az emeleti szobájába. Öröket állított az ajtaja elé, s miközben ügyvédei villámgyorsan elintézték a formásokat, hajnalra odarendelte sofőrjét: azonnal vigye örült lányát a repülőterre. Tegye föl, várja még, amíg a gép elhagyja az ország légterét.

Éjszaka azonban Woody összekötözött mindenféle kötelet, fölmászott az erkélyre, miközben rémülten suttogetta, hogy hány-ingert érez, mert neki olyan tériszonya van, hogy a gangon is csak a fal mellett mer osonni.

— Meneküljünk! — suttogetta lihegve a férfi. — Azonnal meneküljünk innen!

— Hová? — kérdezte a lány.

— Azt nem tudom.

Másnap az újságok tele voltak a szökés hírével. Hónapokig ezen a híren csámcsogott a bulvársajtó. De a rendőrség nem tudott a nyomukra bukkanni. Még a nemzetközi körözés is eredménytelen maradt.

Ekkor már nemcsak a Báró őrjöngő haragja elől menekültek. Országszerte gyűjtötték a zsidókat; a Dunába lötték, és tömegével vitték a haláltáborokba őket.

Évike és Woody egy hóval borított, balatoni szőlőhegyen húzódtak meg, egy félig romos, fűtetlen présházban. Azokból az ékszerekből vették, melyeket a lány a testén hurcolt magával.

A Báró nyilvánosan kitagadta a lányát.

Közben a háború Budát is elérte. A bombázások elől a Báró és neje levonultak oda, ahol egyetlen lányuknak botrányos szerelme született: a kazánházba.

Már nem volt itt forróság. Villany se volt. Hideg és sötét lett a kietlen palota. A rettegő szülők most tapasztalták meg, hogy mint minden életnek, az ő életüknek is van egy alvilága, amelyről Dante azt mondta: „a halál sem sokkal rosszabb, tudom”.

Woody pedig fölfedezett a préskamra oldalában egy földbe vájt odút, ahol vén borospalackokat tároltak. Ide rejtőzött a németek és a nyilasok elől.

Csak éjszaka bújt elő.

A távolban dörögtek az ágyuk. Néha bombák csapkodtak a közelben, de ők idillikus szerelemben éltek.

Tavasszal, nem sokkal azután, hogy megérkeztek az oroszok, már a szőlőben dolgoztak mindketten.

Nem bántották őket. Woody különben is szót értett a ruszikkal. Hat nyelvet beszélt anyanyelvi szinten, többek között oroszul is, mert eredetileg nem kazánfűtő volt, hanem egyetemi tanársegéd, aki a numerus clausus idején vesztette el katedráját. Ekkor fogadta be — vesztére — a jóhiszemű Báró.

Béke lett.

Jött a kommunizmus. De a szőlőhegyen nem változott az élet.

Éviék megtanulták a bortermesztést. Volt egy kis veteményesük is. A présházából pedig takaros házacskát építettek. Woody nádat gyűjtött, helyrehozta a tetőt. Évike meszelte a falakat, festette a kerítést.

Ekkor már Woody is Pestre merészkedett néha. Eljutott régi otthonába. Rátalált egy-egy értékes könyvére, Benedetto Croce etikájáról írt egyetemi disszertációjának töredékére, és más kéz-irataira, melyeket lakásának bitorlói ledobáltak a pincébe.

Később megpróbálták rábeszélni Woodyt, hogy lépjen be a pártba.

Nem kisebb ember agítálta, mint Lukács György, a világhírű marxista filozófus, akinek a tanítványa volt. Woody azt válaszolta, hogy a marxista eszmék sohasem voltak idegenek tőle, de sajnos az a helyzet, hogy *jelenleg szerelmes, és ez minden idejét fölemészti*. Minden percet sajnálna, amit nem a hitvesével töltene el, és Évike, az élettársa ugyanígy van ezzel.

– Kiszámítottuk, ha még harminc évet élünk, akkor is csak kb. tízezer napot tölthetünk el együtt. Ebből egyetlen napot sem szabad elveszítenünk!

Lukács megkérdezte tanítványát, miért véli úgy, hogy a világ-forradalom szolgálata elveszített idő, mire Woody azt felelte:

– Minden idő elveszített, Lukács elvtárs, amit nem boldogan töltünk. Más dolog, ha az ember amúgy is boldogtalan. Akkor érdemes politikával foglalkozni. De az én esetemben ez nincs így.

Lukács csak annyit jegyzett meg:

– Az ön helyében nem lennék olyan biztos abban, hogy boldog leszek. Forradalom van, barátom! S nevének prominens és gazdag családjára duplán is rajta van az ellenség listáján. Gondolja meg, mit tesz!

Woody észbe kapott. Egy oldalkocsis Puch motoron még aznap éjjel berobogott az apósáért. Vadul verte a budai palota sárkányfejes kopogtatóját. A Báró azt hitte, az AVO jött értük.

Woody berontott. „Most nincs idő beszélgetni, papa!” — üvöltötte. Az öreget maga mögé ültette, hátra a nyeregbe, az anyósát belökte az oldalkocsiba, ölébe csapta azt a kosarat, melyben vagyonának maradékát mentette — és robogott velük a balatoni rejtekhely felé.

Évekig dekkoltak a szülők a szőlőhegyen.

— Ne féljen, báró úr, ha a nyilasok és a nácik nem fedezték fel ezt a helyet, a kommunisták se fogják! Ez zicher! — mondta Woody.

Így is történt.

Itt nyugalom volt.

A Báró csak éjszaka merészkedett ki. Együtt kötözték Woodyval a szőlőket, sáros bakancsban, sötétkék mackónadrágban. A magyar Rómeó és apósa, az öreg Capulet. Két porszem. Csak a halványezüst csillagok ragyogtak az égen.

Ki tudja, miről beszélgettek?

A hülye világról? Önmagukról? A szőlő- és bortermelésről? Netán a szeretetről?

Mindezt Évike és Woody mesélte el nekem, nem sokkal a haláluk előtt. Ekkor ismertem meg őket.

A két szegény, egyszerű, derűs öreget.

Woody öregen már nem volt olyan rémisztően csúnya, és Évi-kén nem látszott az arisztokrata származása. Csak a kedvességén és nyájas mosolyán talán. Kövér lett, szemüveges, kezének erős szorítása volt. A szőlőből s a hozzá tartozó háztáji veteményesből tartották fenn magukat. Lényegében paraszti sorban éltek. Szerelmük meséjét a régi *Délibáb* újságok és *Színházi Életek* őrizték, melyeket egy ládából szedtek elő.

Az elsárgult képek s egykori történetük mintha előző életükből kerültek volna elő. S ahogy nézegettem őket, eszembe jutott, amit anyámtól tanultam — az élet különös mese.

Magyarországon, ahol örvénylik a történelem vihara, s állandóan cserélődnek a rezsimek és ideológiák, nem ritka az ilyen át-változás. Nem ritka, hogy egyetlen életben belül négy-öt különféle életet is élünk.

A Báró hamar meghalt. Nem bírta a nyomort. Azt mondta: ez már nem az én világom. A bárónővel nem tudom, mi történt. Ő sem élt akkoriban már.

Woody, mint egykori filozófus-mestere, a nagy Lukács, rágyújtott egy Dózsa szivarra. A füstfelhőkön át hol rám nézett, hol huncut tekintettel az öregedő, duci, szemüveges szerelmére.

– Csak a pénzéért vettem el! – mondta derűsen. – Látja, uram, milyen fura az élet! Ha csak három évvel előbb jön le hozzám a méltóságos kisasszony abba a kazánházba, most Svájcban lennénk bárók és milliomosok. Ehelyett mi van, kérem? Itt vagyunk csórók és kommunisták. Lampionos kerti bálók és sítúrák helyett kötözzük a szőlőt. És legjobb barátunk nem a liechtensteini nagyherceg, nem is Lukács elvtárs, hanem a helyi plébános, mert jó humora van és szereti a borunkat! Es amit még Dante sem mondhatott el: itt él mellettem az én Beatricém. Látja, én ezzel büszkélkedek: többre vittem, mint Dante Alighieri! Ráadásul nem is kellett a pokolra szállnom miatta: itt van az én poklom! – és ránevetett az asszonyra, aki rosszállóan csóválta a fejét. Az öreg kifújta a füstöt, és hozzátette: – Es a paradicsomom is, persze.

Sohasem tapasztalt békességet éreztem náluk.

Hamvas Béla ezt úgy nevezné, hogy: idill.

Csak Évike arcán láttam szomorúságot. Nemigen nevetett Woody tréfáin. Kikísért.

A kapuban súgta meg, amikor egy pillanatra egyedül maradtunk:

– Nagyon beteg. Leukémiás. Nem tudja. Az orvos megmondta nekem: bármikor elmehet... Mi lesz velem, mondja meg?... Sem-mihez sem szabad hozzászokni. A boldogsághoz sem... – Sóhajtott, majd fanyar mosollyal a ház felé bökött. – Ő persze viccel.

Mindenből viccet csinál. Mókás ember. Azt mondja, nem hagy el, csak előremegy és körülnéz odaát. És ha van túlvilág, vissza-jön, és jelet ad nekem.

– Jelet? Miféle jelet?

Lepottyant egy könyvet a polcról. Ha *az Isteni színjáté?cot*, az azt jelenti, hogy van túlvilág, és vár rám. De ha *a Dialektikus materializmus* pottyán le, azzal azt jelzi majd, hogy sajnos nincs túlvilág, ne is várjak rá, mert többé nem találkozunk... Ilyen huncutságokat beszél... Maga szerint hogy van ez?

Mire tetszik gondolni?

Van túlvilág?

Lelkünk másik Fele

„Van túlvilág?”

Ezt kérdezte Évike, de nem feleltem rá.

Woodyék történetéből ugyanis egy másik kérdés maradt bennem megválaszolatlanul: létezik-e olyasmi, hogy „lelkünk másik fele”?

Létezik-e „dualitás”, amit az ősi kultúrák, főleg a görögök, úgy tanítottak, hogy Isten a lelkeket párosával küldi a világba. Pontosabban: minden lelket különválaszt, hogy külön sorsot élve, és végül megtisztulva, egymásra találjanak. A zsidók ezt Éva teremtésével, a borda-történettel mesélik. Egy Emberből lesz kettő. Egyetlen láng két nyelvre hasad, külön lobog, de magjuk örökké egy és azonos marad. A kínaiak, akik képekben gondolkoznak, a széttört cserepek összeillesztésével ábrázolják ezt: a férfi és a nő, mondják, egyetlen cserép két törött darabja. Nincs nagyobb élmény, mint hárommilliárd ember közül találkozni *azzal az egyetleneggyel*, aki éppen ott van félbetörve, ahol én: összepasszolunk, mert ő az én másik felem.

Woody és Éva története is valami ilyesmiről szólhatott.

De sejtjük ezt mindannyian – ha voltunk már szerelmesek.

Lehet, hogy később kiábrándulunk, és rájövünk, hogy mégsem ő az igazi – de amíg szeretünk, addig a pár napig vagy hónapig, bizonyosak vagyunk benne, hogy „Ő az!” A szerelem élménye ezt az érzést szabadítja föl mindannyiunk lelke **mélyéről**: *Nem vagyok többé félbetépve! Megtaláltam a lelkem másik felét!*

A dualitásról szólnak a népmesék.

De hol van a másik felem? Miért nem találom? Lehet, hogy nem született a földre, s csak én kóborolok itt egyedül, idegenek között? Vagy ott rejtőzik valahol egy másik országban, elveszve, mint tú a kazalban, a sok milliárd idegen ember között?

A nagy, végső igazságok két helyen találhatóak manapság: a nehezen érthető metafizikában – vagy a nótaszövegek és a falvédők közhelyeiben.

Ott van a sparhert fölött piros cérnával kihímezve: HIT, REMÉNY, SZERETET. Az egyszerű lelkeknek ez sok mindent jelent. Még a fölötte szálló galamb is, melynek mély szimbolikáját nem is értik. Az érettebb lelkeknek pedig ott van a Szent-írás, a Védák és a Tao te king, nehezen megfejthető, könyvtárnyi kommentárokkal.

És lehet, hogy az egész könyvtárat elolvasod, mégsem tudod meg, mit jelent az a három „falvédős” szó, amiről Woodyék nagyon sokat tudhattak; szeretetük olyan valódi volt, hogy akár egyházat is lehetett volna alapítani rá.

Az ő kis balatoni házukban nem volt falvédő. Ezt mind-kettőjük ízlése tiltotta volna. De volt az előszobában egy régi naptárból kitépelt fénykép. Egy csúnya, fekete pofájú kóbor kutya hátán egy gyönyörű és előkelő sziámi macska szundikált kéjes békével. Alatta a nyomtatott szöveg:

L'amor che muove il sole e l'altre stelle. („A szerelem mozgat napot, s minden csillagot.”)

Itt tudtam meg, hogy ez nem valami olasz sláger szövege, ha-nem egy Dante-idézet. Ekkor mesélték el mindazt, amit leírtam. Azt is, hogy szerelmük hajnalán, még a kazánházban merült fel először közöttük a nagy olasz költő műve, *az Isteni színjáték*. Woody szavalt belőle Évikének olaszul, és persze magyarul.

Dante volt az, aki a dualitásról az európai kultúrában a legtöbbet tudta.

Hatalmas művének, *az Isteni színjátéknak* bevallottan négy rétege van: az első a sztori, a második a költészet, a harmadik a misztika, és a negyedik: a kevesek által hozzáférhető metafizikai doktrína.

Vagyis ez nem csupán egy csodálatos költemény – Borges szerint a legnagyobb, amit ember valaha írt –, hanem örökérvényű tanítás.

Dante életének sztorija úgy indult, hogy megismerkedett egy fiatal kislánnyal. Ő is nagyon fiatal volt. Szinte gyerek még. Bicének becézte, s azonnal beleszeretett. Verseket írt hozzá. De teltek az évek, s alig váltott vele egy-két szót. Ritkán találkoztak. Váratlanul megérkezett a hír: szerelme, Beatrice férjhez ment valakihez.

Es nemsokára, nagyon fiatalon meghalt.

Ennyi egy duál-találkozás földi története.

Néhány összevillanás. Nem több mint egy boldog-szomorú integetés az induló vonat ablakából. A lány másé lesz, egy idegen férfival él – és hamar meghal.

Nagyon korán. Ha jól emlékszem, huszonnégy éves korában. A valóságban ennyi történt közöttük, nem több.

S mégis: ez a világtörténelem legnagyobb szerelme. Rómeó és Júlia, Abelard és Heloise vagy Orfeusz és Euridiké szerelme ehhez képest semmi. Ponyvaregény. Felszínes giccs. Mert, mint kiderül, ez a semmi-történet, a szemeknek ez a néhány összevillanása nemcsak a Pokolba, de egészen a Kristály Égig, az angyalokig, a Fényrózsáig – az Istenhez repíti őket.

Ott találkoznak majd az Örökkévaló boldog birodalmában, örökre szólóan.

Itt, a földön annyi történik csupán, hogy a korán elvesztett szerelme más emberré teszi a költőt. Fura módon nem befelé, hanem kifelé fordul: beleveti magát a zavaros politikai és vallásos életbe, pártharcot folytat, agitál, szervezkedik – s ennek nem-csak egy nagy karrier lesz a vége, de hosszú száműzetés is. Mai szemmel nézve azt mondhatnánk, hogy Dante az első, nagy politizáló művész; karrierista, a szó minden taszító árnyalatával. Közben szenvedélyesen váltogatja szeretőit. Megnősül, falja a nőt, de Beatricét sem felejt el – ő az elérhetetlen szerelem jelképévé magasztosul a szívében.

Álmodni kezd róla.

Mint minden költő, ébren álmodik, és megteremti legnagyobb művét, *az Isteni színjátékot*.

Úgy kezdődik, hogy az „emberélet útjának felén”, mivel az igaz utat nem találja, eltéved az élet sötét erdejében: a Pokolba zuhan.

Talán azért, mert elfeledkezett Beatricéről, akinek szerelme a magasba hívta volna, de ő a mélységet vágyta mégis, a testet, a kéjt, a társadalmi érvényesülést, a politikai élet árulásokkal teli zűrzavarát – azokat a rögeszméket, melyeket igaznak hitt, s amelyeknek valódi természetével csak itt, a Pokolban találkozik. Hogy milyen *valóban* a politika és a vallás, hogy milyen az igazi arca sok fejedelemnek, pápának és régóta magasztalt hősnek, és egyáltalán, hogy az emberiség történelmének milyen a kendőzetlen, igazi ábrázata, csak itt, a Pokolban tudjuk meg. A Pokol a sztoriban csupán egy hely, egy többszintes ország, de igazából ez nem hely, hanem **tudatállapot**. Nem tér, hanem lelkünk mélye. Maga a tudattalan világa; sokféle bűnnek, kéjváagnak, erőszaknak, kapzsiságnak, hatalomszomjnak, önzésnek, a bennünk lévő démonoknak a láthatóvá vált, riasztó képe. Ez rejlik a politikánk mögött, a vallásunk mögött, a hétköznapijaink mögött. Ezek a sötét „bűnök” mozgatnak bennünket, valójában.

Ma már sokat tudunk erről az alvilági birodalomról, mert jelenleg itt élünk, a Pokolban. Ez a „Nincs szeretet” országa. Ismerjük jól. Be se kell hunyni a szemünket: élni a mai világban azt jelenti, hogy a Pokolban élünk – egyéni és közösségi sorsunkat ennek az alvilágnak a lélektana motiválja.

S bár pokolbéli tapasztalatunk gazdagabb, mint az olasz költőé, hiszen ő nem élte meg sem a Gulágot, sem Aushwitzot, nem élt még az atomhalál, a technomágia, a lélekvesztés és a totális pénzuralom korában, ahol az emberek napok alatt felejtik el egész kultúrájukat, még az olyan csodálatos

műveket is, mint *az Isteni színjáték* – mégis van valami, amit Dante jobban tudott, mint mi.

Pokolban lenni – tanítja Dante – nem azt jelenti, hogy valaki megfizet a bűneiért, hanem azt, hogy *nem tud tőlük megszabadulni!*

A szenvedés – tanítja saját tapasztalatából a költő – a lekötöttség!
A szabadság hiánya.

A megszabadulásra való képtelenség.

Az ember nem amiatt gyötrődik, mert valamit régebben elkövetett, hanem attól, hogy a vétkétől ma is képtelen megszabadulni. Ha lehetne, bűnét újra elkövetné. Nem az emlékei kínozzák, hanem az élő szenvedélyei, melyek most is, örökké a szenvedéshez kötik.

A Pokolban nincs idő.

Csak lelkiállapot. Ezért érezzük, hogy a szenvedés: örök. Ezért fáj, ami fáj, mert azt sugallja, hogy ez mindig így lesz. A fájdalom és a szenvedés óráin nincsenek mutatók.

Hatalmas felismerés ez, melyet az elmúlt évszázadok óta csak egészen kivételesen tudtunk belátni – s ez pedig az, hogy *az ember nem óhajt megváltozni.*

Nem igaz, hogy nem tud.

Nem igaz, hogy képtelen rá.

Az igazság az, hogy nem akar.

Hiába mondjuk, hogy „szeretnénk megváltozni, de nem tudunk”.

Nem igaz.

Nem akarunk.

Valamiért jó nekünk itt a rosszabban – akármilyen szenvedéssel jár is. Ezt itt tanuljuk meg, a pokolban.

Nem kell a megtisztulás!

Nem kell a Fény, a Boldogság, a Béke.

Nem kell a Szabadság.

Túl nagy ára van.

Inkább maradjon a szenvedés.

Ezt persze nem mondjuk ki. Nem is sejtjük, hogy így van. Azt mondjuk, hogy szeretnénk meggyógyulni, szeretnénk jobb sorsot élni – de nem tudjuk, hogyan, mert egy mélyebb akaratunk, melyet nem ismerünk föl magunkban, nem ezt akarja.

Ragaszkodunk valamihez, ami ehhez a gyötrelmes, „nem szeretem” állapothoz köt bennünket.

Ez a mi konok, tudattalan döntésünk.

A mai pszichoterápia csak egészen ritkán jut el arra a felismerésre, hogy az ember, bármennyit szenvedjen is, *nem óhajt* megváltozni. *Nem akar* kilépni személyiségének börtönéből. Vágyik az aranyra, mely ott van a forró olajjal teli edény fenekén, nyúlkaál érte, de hiába égeti le kezéről a húst, és ordít fájdalomában, az aranyat nem eresztí, *mert kell neki*. Jobban kell neki, mint amennyire szenved miatta.

Minden emberi szenvedésnek *Szomjúság-oka* van. Ezt itt tanulja meg Dante, a pokolban. Minden gyötrelmünknek *Vágy-oka* van. Politikának, vallásnak, filozófiának is. Szervedély-oka. Önzés-oka. Dante korának keresztény nyelvén szólva: *Vétek-oka*. A hatalmi szervedély le van öntve egy hazugságmázzal, de tudjuk jól, mi van alatta.

Az emberi lélek valaha leesett – és nem óhajt fölemelkedni. Nem akar „megtisztulni” – mert vonzza a lent. És a Pokol nem egyéb, mint a hazugságok lelepleződése.

Így indul Dante története is – de elérkezik végre a nagy pillanat. A régóta áhított, talán már nem is remélt, csodálatos pillanat. Dante találkozik Beatricével.

Ne feledd, hogy a túlvilágon járunk. A nő lelki testében jelenik meg előtte. Arca először elfátyolozott, aminek különös célja, hogy szerelmese ne a testi, hanem a lelki szemével lássa őt. Később el is mondja neki, rettenetes szavakkal: Akit valaha szeretted, a hús-vér Beatrice már régen nincs! Teste elenyészett a földben, és megrohadt. De akit akkor még szemeddel nem láttál, csakis a szíveddel, most mégis itt áll előtted. Elmondja, azért jött, hogy segítsen rajta. Hogy „lélektársának” a méltatlanná vált, elaljasodott lelkét a magasba vezesse. Beatrice néhány sejtelmes mondatából kiderül: valaha éppen azért nem lehetett az ifjú költő felesége, és azért is halt meg nagyon fiatalon, hogy elérhetetlenségével segítsen párjának hitvány életéből fölemelkedni.

Képzeld el ezt a hatalmas pillanatot: végre találkoznak!

Ahogy a földön sohasem sikerült.

Végre megtörténik a várva várt csoda.

Itt van! Itt van O!

Itt áll előtte a nő, akit életében alig látott. Aki még álmaiban is csak ritkán jelent meg.

Itt áll előtte a kisfiú Biceje, a férfi Beatricéje, itt áll Ő, zöld köpenyben s vérpiros ruhában. Virágszirmok hullnak a magasból, angyalok suhannak

körülöttük...

És mi történik?

A nő a lelki társát, ahelyett hogy szerelmesen átölelné, rettenetesen lehordja.

Kíméletlenül megszidja, amiért hitvány, ócska, vacak emberré vált.

Dante elájul.

Eszméletét veszti. Ha nem a túlvilágon lenne, most meghalna a szégyentől.

Beatrice pedig eltűnik.

Otthagyja újra egyedül, és önmaga helyett egy szellemi vezetőt, Vergiliust küldi társának segítségére. Hogy ő vezesse tovább a Purgatóriumban s majd a Paradicsomhoz is.

Egy szentimentális szerelmi jelenet helyett kíméletlen letolás lesz, és fájdalmas önvizsgálat. Csak azért nem heves összeveszés és a mai párkapcsolatokra jellemző vad gyűlölet, mert Dante oly mértékben szerelmes, hogy azonnal *beismeri a nő igazát*. Rádöbben, hogy az a csodálatos érzés, melyet „*dolce amor*”-nak, „édes szerelemnek” nevezett, nemcsak édes, de elviselhetetlenül iszonyú is.

Itt döbben rá arra, amire később Madách és Goethe is – hogy az „Örök Női a magasba von” – hogy létünk célja nem csupán az, hogy elvesztett társunkkal újra összetapadjunk, hanem az is, hogy egymást *megváltsuk*. Mert beteljesülés csak odafönn lehet – a Tiszta Teljességben. Előbb nem. Hol én emellek téged, hol te emelsz engem.

Ha lent vagyok, le kell szállnod értem. Hiába jutottál följebb, egyedül nem mehatsz tovább. Fél-lelket nem fogad be a szellemvilág. És mivel lenti világok, a lélek pokolkörei vonzanak is bennünket, és minden gyötrelmünk ellenére igenis szeretünk ott lenni – *a párkapcsolat mind a mai napig a létező legnagyobb emberi dráma. Örök küzdelem, marakodás, elhárítás, egymás vádolása, fölemelése és lehúzása.*

Egy duál-kapcsolat csak egészen kivételes esetben mutatja azt az idillikus arcát, ami Woody és Évike sorsában megjelent.

De ha jól megnézed, ott is mi történt? Évike megváltotta ezt a roppant okos és sokáig üldözött embert. A szerelemnek köszönhető, hogy nem lett belőle marxista professzor, sőt talán vezető pártfunkcionárius. Nem lett belőle valamilyen formában – mint Dante – tettes egy embertelen, aljas történelmi korban.

Meg tudnám írni Woody történetét szerelem nélkül is – ezek azok az életek, melyeket később sokan igyekeztek elfelejteni. Ebben a történetben Woody tudata nem fordult volna egy magasabb szeretet-világ felé – mondjuk így, Dante nyelvén: Isten felé –, hanem belevetette volna magát a mozgalomba. Az üldözöttek gyűlöletével. Talán bosszújával is. Hatalomhoz juthatott volna egy olyan világban, ahol tettesek és áldozatok gyakran egy börtönben találkoztak. Átélt volna a hatalom részegítő kéjét és a bukás iszonyatát. Talán a börtönt, a verést, a kínvallatást, a besúgást, a kiábrándulást is. Egy tipikus korabeli főkáder sorsát élhette volna az egyetemen, s talán az országos politikában is. Ehelyett mi történt?

Ahogy falinaptárunkon a kóbor kutya boldogan hordozta hátán a szelíden alvó, arisztokrata-cicust, úgy élte át Woody egy balatoni szőlőhegyen a történelem két legsötétebb korszakát: a fasizmust és a kommunizmust.

Miért?

Mert csakis a szeretettel volt elfoglalva. Betöltötte az életét.

Ahogy mesterének, Lukács Györgynek mondta: „Minden idő elveszített, Lukács elvtárs, amit nem szeretettel töltünk.”

Vagyis Woody előbb jött rá az élet értelmére, mint a kor legnagyobb filozófusa.

Miért?

Mert volt egy Beatricéje.

Es ez behozhatatlan előny.

Lelki nyitás

Ismerek embereket, akik könnyen társulnak.

Könnyebben találunk maguknak „ismerősöket” még ebben az idegen világban is. És könnyebben engednek közel magukhoz másokat.

Jó pillanataimban én is ilyen vagyok.

Ha beszélgetek valakivel, gyakran eljátszok a gondolattal: „Le tudnám élni veled az életemet?” S a válaszom sokszor az, hogy „igen!” Ez persze csak a pillanat fényében tűnik így, de ez a fény nagy távlatokba világít. A titkomat mondom ki: ha valakivel bensőségesen beszélgetek, *számomra Ő lesz a legfontosabb*. A nagy Ő. Néha csak húsz percig vagy egy óráig, de ezalatt a villanásnyi rövid idő alatt velem egy egész élet telik el. Beszélgetek, mondjuk egy fiatal lánnyal, és képzeletben megöregszem vele. Látom őt

kismamának, asszonynak, öregnek, vénnek, betegnek, megérezem azt, hogy milyen neki élni. Elképzelem, milyen lenne a gyerekének vagy a férjének lenni. Néha az anyjának... Igen, mi lenne, ha az anyja lennék?

Elképzelem?

Nem!... Nem a képzeletemben történik mindez, hanem lelkem benső világában, ahol nincs idő, és sokféle lehetőség szunnyad – megélem azt, amit a valóságban csak akkor tapasztalhatnék meg, ha tényleg ő lenne a feleségem, és harminc évet leélnék vele. Ilyenkor egy egész élet végigpereg bennem. Néha a legapróbb részletekig. Ez az odaadottság kell egy másik ember megértéséhez – nélküle nem tudok meg róla semmit. És nemcsak nőkkel, férfiakkal is így működöm. Ha egy ismerősöm a párkapcsolati gondját osztja meg velem, hamarosan átélem, hogy milyen a feleségének lenni. Rá tudok nézni a felesége szemével. Meg tudom ítélni, milyen lehet neki ezzel a pasival élni.

Ez nem empátia, hanem valami más, szóval nehezen kifejezhető lelki folyamat. Belebújok, átélem – és folytatom az életét. Írók gyakran működnek így.

Kosztolányi Dezső például ránézett egy csúnyácska vénlányra, meglátta a „feketesen csillogó, romló fogait”, s megírta belőle a magyar irodalom egyik legszebb regényét, *a Pacsirtát*. S ebben nemcsak a lány sorsát élte át, hanem a boldogtalan szüleiét is. Amíg regényét írta, több időt töltött Pacsirtával, mint a feleségével. S talán jobban vonzotta és jobban taszította is, mint a saját felesége.

Tolsztoj egész biztosan jobban szerette Anna Kareninát, mint a saját feleségét. Írás közben szeretett bele, tudjuk a naplójából. Mert amit mi a „képzelet világának” nevezünk, vagyis egy nem létező álomvilágnak, az sokkal valóságosabb, mint hinnénk. A dolgok ott éppúgy megtörténnek, mint a tér-idő világban. Sőt, néha még valóságosabban is. Életem egyik legnagyobb élménye, amikor egy vak látóasszony elmesélte a színdarabomat, ami csak a fejemben élt még – mert látta. Amiről azt hiszed, hogy „benned” van – az van. Azt látni – megfelelő szemmel. Ezért mondja Jézus, hogy a házasságtörés a gondolatban történik. A kívánság már valóság. Már megtörtént. Nem kell két testnek ölelkezni, elég a lelkeknek. Számunkra ez azért elfogadhatatlan, mert mi a lelkünket nem tartjuk *valóságosnak*, csak amit megtapintunk, megszagolunk, és megeszünk. A lelkünkről azt képzeljük, hogy az csupán a testünktől függő érzések és gondolatok nem létező erőtere, annyira sem valóságos, mint egy párafelhő.

Es ez éppen fordítva van. A lélek jelenségei, akárcsak a fizikai mikrovilág láthatatlan kvantummezőjének folyamatai, állítják elő mindazt, ami tárgyszerűen *van*, amit megfogunk, és a szemünkkel látunk.

A testi megcsalás semmi – lélekben lehet igazán és veszedelmesen csalni. A lélek a Valóságunk.

És a lelkünkről tudnunk kell, hogy végtelen. Te most csak egyetlen életet élsz, de a lelkedben sok-sok ezer élet lehetősége szunnyad. Most még alszik benned a következő életed, mint férfiban az ondósejtek, de hány millió élet lappang így benned, s nem lesz belőle semmi! Azért az ott van, benned. Gondold el, hány gyerek lehetősége szunnyad a testedben! Emberek, sorsok, férfiak, nők, akik nem „jönnek világra”. De bármikor jöhetnek. Egy egész sereg. Sok száz virtuális élet és regény. S ahogy a tested, a lelked is ilyen végtelenül gazdag. Rengetegen laknak benned, a lét felszínére sohasem bukkanó hatalmas embersereg, de ebből a számtalan lappangó életből te csak egyet élsz meg.

Egyetlen „szerepet” „játszunk el”. Egyetlen vágyunk vagy szenvedélyünk válik valóvá – a többi bennünk marad. Lelkünk végtelen tengeréből egyetlen cseppecske bukik csak föl, és válik én-ünké. A többi sok-sok csepp lent marad a mélyben.

Rengeteg én-ünk van, akivé sohasem leszünk. Vagy ki tudja? Talán majd egyszer. Most ezek az életcsírák nem bomlanak ki. Ott lapulnak a mélyben. És most jön a lényeg.

Csak néhány rögeszménk formálja sorsunkat. Ne hidd, hogy több! Jellemünk, bármilyen gazdag, csak egyetlen csepp a tengerből. Jól tudják ezt a zeneszerzők: a legcsodálatosabb szimfóniának is egyetlen uralkodó motívuma van. Ebből lesz az egész bonyolult és gazdag zene. Ilyen az életünk is: egy-két szenvedély hajtja csupán. A többi csak lappang bennünk, rejtve, mint a tenger mélyének sohasem látott, ismeretlen lényei. A legtöbbről nem is tudunk. Sohasem bukkannak fel, nem lesz belőlük „valóságos” élet. Talán majd máskor, egy másik inkarnációban. Ami jelenleg csak futó érzés vagy elfojtott sóvárgás, egy „Jaj, de jó lenne!”, vagy egy „jaj, istenem, csak azt ne!” – ebből lesz majd a következő földi sorsunk.

Vagy ki tudja? Talán nem is az eljövendő, hanem az elmúlt életeink ezek: akik már voltunk valaha.

Úgy hívom, hogy „lappangó életeink”.

Szerencsére csak egyetlen szerepet kell élnünk. És bármilyen bonyolult szövetű is egy-egy életmese, néhány szálból szőjük csupán. Egy Othellót meg lehet érteni onnan, hogy rosszul szeret – féltékeny. Egy III. Richárdot onnan, hogy hatalomra szomjas, s ezért ölni képes. A mai világ legtöbb lakóját a jólét-szenvedély hajtja, akkor is, ha tettese, akkor is, ha áldozata korunknak. Erre mondja Thomas Mann, hogy a mai ember lelkének dinamikáját egyetlen szóból meg lehet érteni. Ez a szó: *az érdek*.

Az író abból él, hogy sok emberré tud válni. Olyan, mintha egy életen belül sok-sok inkarnációja lenne. Én egyszer megszámloltam: kb. hatszáz ember voltam már, s lehettem volna sokkal több is. Voltam Drakula, Seress Rezső, Szűz Mária, szerelmes, keserű aggastyán, Dávid király, koldus, fősvény, sokféle örült... háromszor voltam öngyilkos... Felsorolni se tudnám, hány életet éltem.

De ahogy saját virtuális szerepeimet föl tudom hozni magamból, úgy egy másik ember sorsát is képes vagyok villámgyorsan leélni. Beszélsz hozzám, és ha súg az angyalom, az egész életed regénye kitarul előttem. Már benned is vagyok, élem az életedet, s ha igazán ihletett állapotban vagyok, azt is tudom, hogy milyen főmotívum vezérel. Tudom, melyik az a legerősebb szenvedélyed, mely sorsodat irányítja.

Az emberismeret egyik legfontosabb eleme: a főmotívum ismerete. Minden egyéb kis részlet és történet csak ennek a variációja.

Roppant érdekes ez az együgyűség – hogy amikor az Isten embert teremt, nagyon kevés eszközzel dolgozik. Ahogy a fehérből minden színt kikever, az 1-ből és a 2-ből a végtelen számsort – az embert is egyetlen uralkodó motívumból, szenvedélyből formálja meg.

Ezt hívják a lélek dinamikájának.

Ha ezt megérted – megérted azt, akivel beszélsz.

En ezt úgy nevezem, hogy a „lélek zenéje”.

Mindenkinek van zenéje.

Ha ez meghallom valakiben, többé-kevésbé ismerem is már.

Ez a zene lehet szép, harmonikus, zakatoló vagy kifejezetten unalmas és dallamtalan – nem az a lényege. Hanem az, hogy olyan, mint a verkli. Kisebb-nagyobb variációkkal, de mindig csak azt a nótát játssza, ami az övé. Nemcsak azért, mert ez a kedvenc nótája, hanem azért is, mert nincs benne több lemez. Sajnos. Ezt hozta magával, és egy életen át erre táncol. A számítógépprogramhoz is lehetne hasonlítani. Én csak azért használom a zene kifejezést, mert szebb és élettelibb. De a „program” is érvényes szó – s

a genetikából tudjuk, hogy amiről mi azt hisszük, hogy a változatok végtelen lehetősége, lényegében egy program megvalósítása, vagy éppen az ellene való – sokszor nem is reménytelen – küzdelem.

Akarsz velem táncolni?

Csak akkor tedd, ha szereted a zenémet.

Valaha a vallás hét főbűnről beszélt. Lényegében ezek lelkünk „főmotívumai”, melyekkel én-ünk azonosult. Én inkább úgy nevezném, hogy *az uralkodó szenvedélyeink*. Belekódolódnak lényünk-be, s innen kezdve már nem azt mondjuk, *hogy ez vagy az a szenvedély* hajt bennünket, hanem hogy ilyen emberek vagyunk: kéjsóvárák, pénzéhesek, hatalomszomjasak, irigyek, gyűlölködők, mohók, gőgösek, gyávák, önzők... stb.

Ha találkozol egy emberrel, ezt a főszendvélyt nemigen látod benne. Sokáig nem is érzed, mert elnyomják a többi színek. Szellemházánkban azonban mindez látható. Lelki testünk is van, s ezen látszik, hol vagyunk még tisztátalanok, csúnyák, rendezetlenek. Lelkünk az önmagából kibocsátott sugarak szivárvány-fényében él, s ezek hol tiszta, hol piszkos színek. Innen érthető az a kifejezés, hogy „megtisztulás”. Ez nemcsak testi, de főleg lelki fogalom. Ennek mély értelmét az ember csak a szellemvilágban fogja föl, ahol a gondolatnak formája, és minden érzésének színe és fénye van.

És ez elrejtethetlen.

Minden megszületésünk célja, hogy megtisztuljunk.

Ide hozzuk a földre szennyesünket kimosni.

Lényegében ez lesz majd az itteni sorsfeladatunk: megszabadulni attól, ami méltatlan hozzánk, s ami lelkünk világában mint rossz erő, mint sötét folt jelent meg rajtunk. Ez nem erkölcsi, hanem lelki kérdés. Mert akit legjobban zavar a sötétségünk, az elsősorban nem a környezetünk, nem a többi ember, hanem mi magunk vagyunk.

Nem szeretünk együtt élni magunkkal.

A diszharmonikus lélek – és erről Dante pontosan ír, egyrészt mert maga is az volt, másrészt mert látta őket a túlvilágon – nem tud önmagával élni. Nem jó neki önmagával. Ahogy egy beteg embernek sem jó. A lélek – éppúgy, mint a test – szenved a diszharmoniótól. Megoldani pedig minden problémát, csakis itt, a földi dimenzióban lehet.

A lélek, amikor születése előtt megépíti földi szerepét, rendszerit úgy teszi, hogy a benne lévő már kiharcolt világosságot igyekszik a még

„megváltatlan” sötét erőivel harmóniába hozni.

Lelkünk szimbolikus képe az ismert kínai tai-csi ábra: sötét és világos. És a sötétben ott a világos pötty, s a világosban a sötét pötty. Minden ember fénynek és sötétségnek a keveréke. Minden-kiben van valami jó, még akkor is, ha néha aránytalanul kevés.

Később ez a láthatatlan erőkből formált életszerep megjelenik a testen, az arcon, a kézen, a tenyéren, a lábfejen, a talpon és a szemekben. Ma már tudjuk: kivétel nélkül minden egyes sejtkben is. Minden sejt müllerpéterszerű. Verklím zenéje rajta van ezen a mini-sejtszerkezeten.

Hogy kik vagyunk, s hogy kivé sikerült formálni magunkat, azt először az anyánk veszi észre, amikor megszületünk. Az a bömbölő, ráncos kisöreg (minden újszülött nagyon, nagyon vénnek, sok ezer évesnek tűnik) egy ember minden sötét és világos erőit magába rejti.

De azért az uralkodó szenvedélyünket, ami idehozott bennünket a földi életbe, s ami sorsunk döntő szólama lesz majd később, az első időkben nemigen érzékelni. Arcunkról hamarosan eltűnik a vénség, pár hét alatt „megfiatalodunk”, és mindent elfed a bájos, pufók kis angyalarcunk. Megismételjük a teremtést: átmegyünk az „aranykoron”, amikor a szenvedélyek még aludtak bennünk. Békések voltunk, szépek, angyalszerűek.

De ahogy nővünk, előbb-utóbb megszólal a zenénk.

Megszólal az uralkodó motívumunk.

Es ezt hallani kell. Önmagunkban és másokban is. Mert hogy később milyen életünk lesz, rendszerint ez a főszenvedélyünk dönti el.

Szól a verkli... forog, forog a bevéselt lemez.

Mindaddig, míg valaki áldozatos munkával, odaadással, és főleg nagy szenvedéssel ezt a magával hozott szenvedélyét át nem minősíti, zenéjének alapmotívuma ez lesz, és ez is marad. Es hiába kérdi nagy bajában orvostól, apjától, mestertől, akár az Istentől is, hogy „most mit tegyek?” – mert úgyis azt fogja tenni, amit ez a legerősebb szenvedélye diktál neki.

En ezt az uralkodó szenvedélyt úgy hívom, hogy *démon*.

A „lelki nyitás” pedig azt jelenti, hogy az ember legyőzi a démonát.

Meghall olyan zenét, ami nem az övé. És megpróbál, keserves munkával egy új lemezt készíteni a verklijébe. Egy szebbet, mint a régi.

Kilép a jelleméből. Kilép a sorsából. Megpróbál egy másik életet élni. Ha tud...

Erről mesélek egy történetet.

A démon

A barátom magányos ember volt.

Komoly, megbízható. Több doktorátusa volt, és igen magas állása. Csak élettársa nem volt. Az ilyenre mondják, hogy „agglegény típus” – ami persze nem létezik. Ez nem típus, hanem egy önvédelmi mechanizmus: nem enged be magába másokat.

Így gondoltam akkoriban én.

Barátom fél életét az asztrológia kutatásának szentelte. Titokban persze – amikor a történet játszódik 1970-et írtunk, s akkor ez még tilos tevékenységnek számított.

Hatalmas kísérletbe fogott. Elhatározta, hogy megkeresi a duál párját. Hosszadalmas munkával létrehozott egy „virtuális” horoszkópot: egy olyan csillagállást, mely minden szempontból harmonikusan illeszkedik az ő horoszkópjához. Szinasztriának hívják az ilyen összevetést, s ő elméleti alapon gyártott magának egy eszményi Nőt, aki tökéletesen illeszkedik hozzá. Nemcsak az állatövi jegyeket és házakat hozta össze, de a Holdat a Nappal, a Vénuszt a Marssal, a harmonikus trigonokat és a jó kapcsolathoz elengedhetetlenül szükséges oppozíciókat is.

Végül kijött egy tökéletes Nő.

Egy műnő.

Úgy passzoltak egymáshoz, hogyha az utcán találkoznak, azonnal egymásra ismernek. Ha véletlenül egymás mellé kerülnek a villamoson, mindkettőjükben egyszerre szólalt volna meg a hang: Ő az!
Legalábbis elméletben.

A műnő elviselte barátom rigolyáit, rendszeretét, sőt már-már beteges precizitását. Elviselte maró humorát, gyakori de-presszióit, azt, hogy nem nagyon akar gyereket. Néha ugyan összezavarta íróasztalán a számozott papírokat, a tűhegyesre faragott ceruzákat, de mivel nagyon alkalmazkodó s nevelhető természetű nő volt, hamar megtanulta, hogy ezekhez nem szabad nyúlni. Még takarítás címén sem. A nőt is vonzották a titkos tudományok. Gyengéd, megértő, segítőkész asszony képe bontakozott ki előttünk, aki gyógyító tevékenységgel foglalkozik (inkább orvos, mint gyógyszerész), gesztenyebarna haja van, hízásra hajlamos (rossz esetben tán kövér is). Az ágyban inkább türelmes, mint mohó; érzéki, de nem túl követelőző. Szereti a lágy, melodikus muzsikát, a vízparti utazásokat. Mindene a tenger, de

mivel szerény természete van, a Balatonnal is beéri. Lehet, hogy nem főz túl jól – a fűszeres ételeket nem kedveli –, de táplálóan és elfogadhatóan. Kedvenc virága a lilium, színe a halványlila. Picikét már rövidlátó, főleg a bal szemére. Lehet, hogy szemüveget visel, és ha a természetére hallgat, levendulaillatú kölnit tesz magára. De az is előfordulhat, hogy semmit: bőrének friss szappanillata van...

Regényt tudtunk volna írni róla.

Csak az volt a baj, hogy a nő nem létezett.

Sehol.

Ekkor jött a második lépés: kikeresni, mikor álltak így a csillagok az égen.

Krisztus előtt 620 nem jöhetett szóba. A mohácsi vész ideje sem, de még egy olyan dátum sem, melyben nagyanyáink születtek – túl öreg feleséget nem akart, még akkor sem, ha egyébként passzolt volna hozzá. Aki ismeri az asztrológiát, tudja, milyen nehéz az ilyen visszaszámlálás. A türelemjátékban két „egeret” kell becsalogatni két lyukba – itt legalább negyven ürge egeret kellett negyven mozgó lyukba hajtani. Szinte lehetetlen feladat. Át kellett lapozni sok év, nap és óra csillagtáblázatait.

Nagy megalkuvások után végül is kijött egy elfogadható dátum.

Barátom minden újságba betett egy hirdetést:

„Keresem azt a nőt, aki 1953. július 7-én született 16 óra tíz perc-kor, Budapesten!”

Jöttek a levelek. „Nem akkor születtem, de imádom az asztrológiát”... „Július 7-én születtem, de nem 53-ban”... A postás külön szatyorral hozta a leveleket. Dőlt belőlük a magány, a társtalanság, a szerencsétlenség.

A hálósobában zsákokban álltak a műnők, kb. két-három ezer feleségjelölt levele. Salamonnak és az összes zsidó királynak együttvéve nem volt ennyi hitvese, mint szegény magányos barátomnak, aki éjszakánként mohón bontogatta a leveleket, s egyre kedvetlenebbül látta, hogy kísérlete nem sikerült.

De egy nap jött egy levél: „*Pontosan ekkor születtem! Miért?*” Bang!... Itt a csoda.

Van.

Ez él!

Kiderült, hogy a lány bár Pesten született, de jelenleg Szegeden tanul, egy nővérképző intézetben.

Barátom vonatra ült.

Már ekkor úgy dobogott a szíve, hogy a restiben megivott három konyakot. (Soha nem ivott.) Es remegő kézzel rá is gyújtott. (Tíz éve nem dohányzott.) Megszédült.

Ahogy közeledett a vonat Szegedhez, egyre melegebb lett. Sőt, forróság. A nővérképzőben éppen tanítás volt.

Az adminisztrációnál azt a felvilágosítást kapta, hogy ismerik az illetőt, itt tanul, utolsó éves, a második emelet C-ben éppen órája van.

Leült a folyosón.

Az ajtó mögül hangok szűrődtek ki. Műszerek csörögtek. Egy férfi beszélt, kérdéseket tett fel s nők válaszoltak rá. Sokféle hangot hallott, de az egyiknél megdobbant a szíve: Ő az!... Rák jegyű, lágy, kedves hang!... ez Ő!

A falon csoportképek.

Tekintete végigfutott a lányarcokon. Ez nem az, nem az!... Ez sem.

Nem volt közöttük az övé.

Az övét ismerte.

Mint egy festő, aki évekig dolgozik egy képen, úgy rakta föl a színeket a megálmódott arcra. Tudta például, hogy egy marsikus fényszög miatt nem a szokásosan lágy Rák-tekintete van; kissé tüzesebb és sötétebb. Látta fehér kezét, puha ujjait, nagy kebleit. Szemüvegre is számított, amennyiben rejtett hajlama meg-nyilvánult már. Ha nem, később szemüveges lesz. Látta, ismerte, beszélt is vele, sőt ölelte is a képzeletében – csak a valóságban nem.

Ült a padon, a csoda kapujában, és várt.

Egyre hevesebben dobogott a szíve.

Eddig nem is létezett ez a nő. Bonyolult számításokkal idézte meg. Most itt van, kb. harminc méterre és tizennyolc percnyire tőle, egy ajtó mögött. Mindjárt kijön.

Jön, meglátják egymást – és találkoznak.

Biztos ő is izgul... Nézi már odabent az óráját... Megigazítja a melltartóját, talán egy mentolos cukorkát is elszopogat, hogy illatos legyen a lehelete.

Múltak a percek, és a barátom szorongani kezdett. Sőt, félni. Megkérdezte magától, mi ez a félelem?

S rájött arra, hogy halálfélelem.

Föl kell adni egész eddigi életét? Mindent? A magányát, a nyugalomát, az otthonának kialakult rendjét, mert jön egy másik ember és feldúlja az egészet? És nem akárhogy, hanem sorsszerűen: beköltözik a lakásába, az ágyába, a lelkébe, és *vele kell majd élnie*, és el kell tűrnie a lármát, a gyereket, a pelenkát, a rokonságot... Mert lehet, hogy ez szülni akar! Persze! Harmincnégy éves és Rák!... El kell viselnem *egy másik embert?*... *Sőt, embereket?!... Brrr!*

És amikor félelme már olyan erős volt, mint az elítéltné, ami-kor a szemére fehér kendőt kötnek s hallja, hogy a vérpadon már peregnek a dobok... hirtelen eszébe jutott, hogy retúrjegyet váltott!

Nem is kell fizetni visszafelé!

Három perc volt még a csengetésig.

Fölugrott és elrohant.

Elérte a vonatot.

Hazament, s az egész kalandot igyekezett elfelejteni.

Később, ahogy öregedett, lett egy társa. Pár évig éltek együtt, de az asszony hamar elhagyta. Egyedül élt ezután.

Egyedül is halt meg.

Nehezen ment el szegény.

Mert akiben az ego ilyen kemény, minden átváltozást nehezen él meg. Nem tud megszabadulni a régitől, és az újnak nem adja át magát. A halállal is küszködött, hosszan és keservesen. Nem tudta rászánni magát a halálra sem. Azt mondta — de ezt már alig érthetően —, hogy most már tudja, miért történt mindez így.

— Miért?

— Le kell győznöm...

— Kit? — kérdeztem.

Nem szólt sokáig.

— Nagyon erős... — mondta rekedten, verejtékes arccal. — Ki?... Ki ez a valaki? — kérdeztem.

Gondoltam, azt feleli, hogy „Én... én magam.”

De nem ezt mondta.

Azt mondta:

— A démonom.

Ki az a démon?

Sok év telt el, míg megtudtam.

Rájöttem ugyanis, hogy nekem is van démonom.

Minden embernek van.

Akkor találkozol vele, amikor bármilyen nagy erőfeszítéseket teszel, úgy érzed, mintha falakba ütköznél. Mintha valami külső erő nem engedne. A „nem megy”-nek van egy olyan foka, amikor úgy érzed, hogy ez már nem rajtad múlik: mintha egy óriási vas-kéz lefogna, és nem engedne el. Hiába törekszel, visszatart.

Van, amit meg kell élnünk. Nincs kibúvó – ma már tudom.

A barátomnak egyedül kellett maradnia.

Bármit tett a magánya ellen, semmi sem sikerült neki. Pedig jó ember volt, kedves, értelmes, szeretetre méltó, nagyon jó barát, nagyszívű ember – és mégis.

A mi lélektanunk a démonról nemigen tud.

Csakis az angyali lélektan.

Egy bölcs angyal, aki több ezer évvel ezelőtt még a földön élt, Görögországban, azt mondta: „*Éthos antropo' daimon.*”

Nehéz lefordítani, mert angyalnyelven van.

Hamvas Béla így fordítja: „*Jelleme az ember sorsa.*”

De mivel a „daimon” angyalszó, nemcsak „sorsot” jelent, hanem „*isteni végzést*”, sőt „*vezetőszellemet*” is.

Hogyan jön össze ez a három?

Nos, nekem ezt úgy magyarázták, hogy mielőtt a földre születünk, vállalunk egy bizonyos sorsot. Egy élettervet. De mivel sorsunkat a jellemünk szabja meg, így vállalnunk kell egy bizonyos jellemet, egy szerepet is. Ez a kettő szorosan összefügg s egymásból ered: a jellemed szabja meg az élettörténetedet. Es ezt a gyönyörű vállalkozást, ezt az

önépítést és életervet nem egyedül készíted, hanem magasrendű angyali lények, vezetőszellemünk segítségével.

Amikor aztán itt, a földi élet színpadán eljátsszuk az életszerepünket, azt tapasztaljuk, hogy nem tudunk a jellemünkön túllépni. Magadon ezt nemigen érzed, inkább csak másokon. Úgy tűnik, mintha egy láthatatlan sínen menne a barátod élete, s hiába akar: képtelen letérni róla. Nem megy neki. Miért? Hiszen csak egy kicsit kellene másképp gondolkodnia, másképp éreznie, csak egy icipicit kéne másnak lennie – máris megváltozna körülötte minden.

Más sztorit élne azonnal.

És képtelen rá.

Lehetetlen. Nincs más útja, viszi a láthatatlan sín, nem tud letérni róla.

Ha belebújsz a lényébe, azt tapasztalod, hogy ott, ahol benned egy szabad térség van, nála gubancos sínek vannak. Egy bonyolult rendező pályaudvar, ahol a szerelvények csakis a lefektetett síneken roboghatnak; ha utat akarna váltani, kisiklana szegény.

Ezt a sínrendszert hívjuk *jellemnek*.

A lélek végtelen, de amikor megnyilvánul: lehatárolja magát.

Erőket gyűjt magába, képességeket, tehetségeket, emlékeket, ilyenségeket és olyanságokat, és onnan kezdve, hogy megszületik, ezen változtatni már nem tud. Olyan, mint egy jégcsap – a végtelen vízből kivált, megdermedt, olyan lett, amilyen.

Ez a jellem.

Ahhoz, hogy gyökeresen más legyen, s valami olyasmit tegyen, ami nincs belekódolva, csak úgy lenne lehetséges, ha újra fölolvadna – vagyis ha meghalna – és újra építené magát.

És ez nem lehetséges.

Ez az élet már így megy.

Mert sorsát most már ez a jellem idézi, ennek a történetét éli.

Mindenkinek megvannak az áttörhetetlen határai, a sínjei, amik-vel nem lehet mit kezdeni.

Tiszteletben kell tartani őket.

Mert a sorsunk nem egyéb, mint jellemünk története.

Így tanítja az angyali pszichológia. Fedezd föl, hol vannak mások határai, néha a semmibe vezető, a szakadékba rohanó, vagy körbe-körbe keringő sínpárjai – és tartsd tiszteletben őket. Ez ő. Ez a kikerülhetetlen sorsa, mert „a jellem az ember sorsa”.

Ami pedig a „daimon” szó másik jelentését illeti: mindenkinek van *vezetőszellem*.

Ma erről nem tudunk. Pedig így van; az ember sem a földön, sem a szellemi világban nem magánvállalkozó. Irányítás nélkül éppúgy nem léteznénk, mint ahogy apa, anya nélkül sem.

Ilyen bölcs irányító a daimon.

Ő ott volt akkor is, amikor születésünk előtt a jellemünket megformáltuk és sorsunkat megválasztottuk. Sőt, az ő segítségével csináltuk ezt az egész „rendező pályaudvart”. Ő segített, ő tanácsolt, ő javasolta, hogy mivé legyünk, mennyi fényt s sötétséget hozunk magunkkal, hogy a végtelen úton a következő lépést merrefelé tegyük. Segített megírni, sok társlélekkel együtt, sorsunk forгатókönyvét.

Es a vezetőszellemünk most is itt van mellettünk, a földi életünkben, és ***nem engedi, hogy választott sorsunkból kilépjünk.*** Ezt érezzük mi néha ***külső sorompóknak.***

Az én Angyalom elárulta egyszer, hogy a legtöbb fiatalkori kudarcomat, művészi bukásomat és sikertelenségemet ő idézte elő. En persze úgy éltem meg, mint pehek sorozatát, tehetségem gátját, ügyességem hiányát. Azt hittem, nagyon balszerencsés vagyok. Semmi sem sikerült. Állandóan sorompók zuhantak elém, néha az utolsó pillanatban, de úgy, hogy szinte meg tudtam tapintani. Ereztem az akadályok kérlelhetetlen keménységét, s hogy ezek „rajtam kívül vannak”. Bukást bukásra halmoztam. A Színművészeti Főiskoláról kétszer is kirúgtak. Nagyon szerencsétlennek éreztem magam. Mérhetetlen sok fájdalmat éltem át. Imádkoztam, könyörögtem – hiába.

És egyszer az Angyal azt mondta:

„Minden akadályt én állítottam eléd!... Aki egy olyan jellemet hozott magával, mint te, melyben roppant erős a dicsvágy és a hiúság, annak sokat ártott volna a fiatalkori hírnév és dicsőség. Úgy volt jó, hogy semmi se sikerüljön neked. Mindig eléd álltam! Én voltam a sorompó.”

Amiről most beszélgetünk, az angyalpszichológia egyik lényeges tanítása.

Csakis az angyal tudja ugyanis megkülönböztetni a haszontalan s hasznos korlátainkat. Mert egy korlát lehet börtönrács és lehet irányítókarám is: *fejlődni és kiteljesedni a lélek csakis bizonyos korlátok között tud.* Ezeket eltávolítani nemcsak nem lehet, de nem is szabad. „Más útja: veszedelmes út!” – tanítja Krisna. Es elmagyarázza tanítványának; a hős Ardzsunának, hogy az ember természete és sorsa szervesen összetartozik, azt semmi-féle

magas ambícióval szétválasztani nem szabad. De nem is lehet. Hiába áhítja egy harcos a szentség útját: sorsa a kard lesz és a háború. Sőt, azt mondja Krisna a tanítványának: ha mégis elvonulna szent remeteként egy erdőbe, hiába imádkozna s meditálna reggeltől estig, az első őzet azonnal megölné – mert a „jellem az ember sorsa”. Ezt az összefüggést azonban csakis a vezető szellemünk látja, hiszen ő már a sorskönyv megírásánál is jelen volt, és tanácsaival segített nekünk.

Ez tehát a görög mondás rejtett értelme: jellemünk, sorsunk és vezető szellemünk munkája összefügg.

Erre jöhetett rá barátom a nehéz és küzdelmes haldoklása során. Fölsimerte a „démonát”.

Igen, amikor már ide is, oda is látott, bizonyára fölsimerte az őrangyalát. S azt is, hogy nem minden életben adatott meg a társunkkal való találkozás. Hiába szomjazott rá.

Van olyan élet, amelyben egyedül kell erjedni és forni, mint a jó bornak. Magányban, társtalanul kell megérlelődni.

Sok ilyen remete-apáca élet van: mert gyakran ez a tisztulás és fölemelkedés útja.

Ilyen volt az ő élete is.

De akkor, az utolsó napokban már tudta, jó, hogy ilyen volt. Hálás volt érte a sorsnak.

Páros tánc

Azért persze az ilyen komor sorskönyv ritkaság...

Általában nem a magányból tanulunk. De ha egy ilyen szerzetesi sorsot vállaltunk is, és hozzászoktunk a társtalan élethez, akkor is érezzük, hogy valaki azért hiányzik...

Valaki nincs itt.

Ezt az állandó hiányt jól érezte az én asztrológus barátom. A lelki társunkról beszéltünk.

Van-e a lelkünknek *másik fele*?

Létezik-e a földi (vagy az égi) világban nagy Te?

Egyet tudok, és ezt egészen biztosan.

Sokféle szeretet van. Apai, anyai, testvéri, baráti, felebaráti. Családszeretet, gyerekszeretet... Ezek mind erős kötések. Főleg az anyai szeretet. De intenzitásában semmi sem fogható ahhoz, ahogy egy férfi és egy nő – ha összetartoznak – szeretni tudják egymást!

Ez a legmélyebb kapocs.

Én és Te.

Férfi és nő.

Az élet alapja *a páros tánc*.

Ahogy ölelkezik a jin és a jang, ahogy fényt gyújt a pozitív és negatív áram érintkezése, úgy a férfi és a nő szerelmén alapszik minden.

Az édenkertben csak ketten voltunk.

Nem volt család.

Az, hogy manapság a párkapcsolatokkal baj van, csak más szó arra, hogy az egész emberiség bajban van.

S ahol – nagy ritkaság manapság! – megjelenik ez az izzó összetartozás-élmény a férfi és a nő között, az élet felragyog, és hirtelen értelmet kap.

Minden család boldogsága a férj és a feleség szerelmén múlik.

Ez a tartópillér. A páros tánc, ami köré rendeződnek a többi családtagok. Ők ketten a „szóló táncosok”. Ők adják a harmóniát az egész családi tánckarnak. Hozzájuk viszonyulnak, és tőlük tanulnak szeretni a többiek.

Nem igaz, barátaim, hogy a „szerelem idővel átalakul szeretetté”! Ha így mondtam *a Szeretetkönyvben*, rosszul mondtam. Nem igaz!

A szerelemnek örökké kell tartani!

A férfiból apa lesz, a nőből anya, jönnek a gyerekek, az unokák, a szeretet minősége is megváltozik, hiszen az anyai szeretet nem is hasonlítható ahhoz a vonzalomhoz, melyet egy nő a férje iránt érez – és mégis, nagy baj, ha az anya elfelejti, hogy *a páros tánc az ő' legfőbb küldetése*, és haláláig, sőt még azon túl is tart. Örökké.

Tudom, hogy ez egy felpuffadt, hihetetlenül nagy szó, de az angyalok nagy szavakban gondolkodnak.

„Nem a szavak nagyok – mondják az angyalok –, hanem ti vagytok kicsik.”

A gyerekek sérülnek egy olyan családban, ahol férj és feleség nem szereti egymást. Méghozzá szerelmes szeretettel.

Szerelmes szeretet alatt olyan összetartozást értek, melyet abban a józan eszünk által lehetetlennek tartott, mégis rendíthetetlen meggyőződésben élünk, hogy *örökké tart*.

A gyerekeknek olyan apa kell, aki szerelmes a mamába. És olyan mama, aki szerelmes az apába. A szónak az Igazi Találkozás értelmében. Csakis az ilyen szövetségben érzi magát biztonságban. Ha ez meginog – nem a válásig, csak az elhidegülésig –, a gyerek azonnal megérzi. Ha a szülei között „nem húz már a mágnes”, azt ösztönösen érzi. Érzi, *hogy* hiába szereti őt „külön” a mama, és „külön” a papa – ha az ő szeretetük nem két pilléren álló rendíthetetlen híd, akkor a gyerekek nem tudnak átmenni biztonságosan a túlsó partra.

Papa és mama szerelme nem elvesz a gyerektől, hanem ad. Melegséget. Bizonyosságot. Erőt.

Persze, ahogy az egója bontakozik, a gyerek is féltékeny lehet. Megpróbálja magához csábítani – legtöbbször a fiú az anyját. Ez könnyű, mert az anyai szeretet roppant intenzív. Ha ez sikerül neki, mindhárman belebuknak. A gyerek is, az anya is, és persze az apa is. Azok a nők, akiknek nem sikerült igazán a párkapcsolatuk, hamar áldozatai lesznek ennek a kísértésnek: inkább anyák akarnak lenni ezentúl, mint feleségek, mert ott boldogok.

Sok család abban megy tönkre, hogy a párjától elhidegült, boldogtalan asszony a gyerekéhez menekül. Így lesz a gyermek a szülői viták áldozata. Hol az apjához, hol az anyjához bújik. Védelmet keres, miközben pontosan érzi, hogy feszültség van a szülei között – külön-külön boldogtalanok.

Az ilyen családi légkörben nehéz felnőni. „Csak miattam nem válnak el!” – gondolja a gyermek, amit úgy fordít le magában: „Miattam boldogtalanok!”

Az igazi családban a szülők vénkorukban is fogják egymás kezét. Az öregember szemében éppúgy villan néha az első szerelmes pillanatának elérhetetlen sóvárgása, mint a vénasszonyéban a hálás, fiatalos csillogás. (Mert a szerelem mindig *elérhetetlen* és mindig fiatal marad! Hiába van itt és mindig és közel a másik... mégis hiányzik. *Amit elérünk egymásban, az nem szerelem* – hiába élsz ötven esztendőt valakivel egy házban, egy lakásban: ha szereted, nem érted el. Nem a tiéd, mert megragadhatatlan.)

Tudom, hogy amiről most beszélek: nincs. Nevetséges, patetikus, sehol sem található.

De igaz!

Eszmény nélkül – még ha nincs is sehol – nem lehet élni.

Ha nem a mai rom-lélektanról beszélünk, arról, hogy ebben a tébolyult és pocsék világban mi a viszonylag elviselhető, mi a legkisebb fájdalommal járó betegség, és hogyan kell a gyerekeknek egy mai család összetört romjai

között úgy botorkálni, hogy lehetőleg ne vérezzék össze magukat – amikor tehát a Valódiról beszélünk, hogy *mit jelent igazából a szeretet, akkor ki kell mondani: a férfi és nő közötti vonzalom a legdöntőbb.*

Ahol ez létrejön, ott minden létrejött.

Ez – és csakis ez! – a harmonikus családi minta. Ahol férj és feleség szerelmesek egymásba.

Ilyen családban szeretnék gyerek lenni.

Nem voltam, sajnos, azért tudom, hogy mit jelent.

En már a rom-lélektant tanultam. Egy összeomlott világban, lelki roncsok és háborúságok között telt a fiatalságom. Jó, hogy így történt, mert legalább megtanultam, hogyan kell az összetört életek romjaiból a lehető legkisebb vérveszteség nélkül kiszabadulni. Tudom, mit tegyen a gyerek akkor, ha rászakad a szülei drámája, ha széttörik mindaz, ami őt is a világra hozta: a szeretet egysége.

Tudom, mert megéltem.

Minden a feje tetejére állt.

Valaha, egy boldogabb világban a felnőtt ember jó közérzetének az volt a titka, hogy megőrizze boldog gyermekkorának emlékét. Jézus is azt tanácsolta, hogy találjunk vissza a tiszta gyerekségünkhöz.

Ma éppen fordítva van.

Ma arról van szó, hogyan kell gyermekkorunkat *elfelejteni*. Hogyan kell gyermeki sebeinket begyógyítani és szüleinknek megbocsátani.

A „Nincs szeretet” világában fordítva működünk. A pszichológia azzal foglalkozik, hogyan kell gyermekkorunk traumáit feloldani. Jézusnak csodálatos anyja, apja volt, nem véletlenül mondja, hogy találd meg magadban a gyermeket, hiszen visszalát a betlehemi idillig – de egy mai ember mit lát, ha visszanez? Szegény, szegény szüleink! És nagyszüleink!

Felnőtt gyerekeim vannak, és látom, hogy a pocsék világ elől gyakran húzódnak a szárnyaink alá. Hozzánk menekülnek. Ha másért nem, pihenni. De ha csak egyszer is rossz kedvem van, ideges vagyok és ráfordulok a feleségemre, a lányom kétségbe-esetten kirohan a szobából, és könnyes szemmel azt kiáltja: *Hát itt is?... Itt is?!...*

Ha sehol másutt nincs már a világban – a szülők között *muszáj*, hogy szeretet legyen. Hiába szereti gyermekét külön a papa és külön a mama: ha egymást nem szeretik, a család statikája leomlik. Ezt akkor is el kell mondanom, ha manapság a legtöbb párkapcsolat omlatag, és nem hosszú életű. De mivel a szeretet *hálózat*, és sohasem két ember magánügye, a

gyerek, ha látja, hogy a szülei nem szeretik egymást, azt is kétségbe vonja, hogy vajon őt szere-tik-e egyáltalán. „Ha majd nagyobb leszel, megértesz!” – mondja a papa. Es ez jó esetben így is történik. Felnövünk, elmúlik az angyalkorunk, és látjuk, hogy ez a föld nagyon vacak hely, tele bukott sorsokkal, szenvedésekkel, nehéz életekkel. Es talán a szüleinket is megértjük, szegényeket. Feloldozzuk őket. És magunkat is. Rájövünk arra, hogy itt csak nagy megalkuvások árán lehet élni. Mindenki próbálja menteni a bőrét úgy, ahogy tudja.

 Hozzászoktunk az apokalipszishez. Egész jól elvagyunk benne. De magunkban azt kiáltjuk, megszokhatatlan fájdalommal: – Nincs szeretet!

Boldog lelkek tánca

És mi van, ha megtörténik a csoda, s összejövünk végre?

Íme, egy részlet *a Szeretetkönyvből*. Olvasd el újra, mert enélkül nem tudunk tovább beszélgetni.

A nagy „páros táncról” beszéltünk, a szerelemről.

Most már elárulhatom, honnan vettem a címet.

A „*Boldog lelkek tánca*” Gluck: *Orfeusz és Euridiké* című operájának legszebb részlete. Mielőtt írni kezdek, mindig meghallgatom.

A szeretetről nem lehet csak fejjel írni – szív és lélek **is kell hozzá** –, s ha felvillan bennem egy gondolat, addig nem írom le, amíg ez a varázslatos zene föl ne emelne a földről, s ne kezdenék a lány ütemére, ha csak képzeletben is, táncolni. Igen, a szeretet egyszer-re boldogság és tánc: lágy, lebegő, végtelen ringás. (Tudják ezt a csecsemők!) Ha hallgatom: nem **vagyok** egyedül. Ki van velem? Hitvesem? Anyám? Mindenki, **akit** valaha szerettem? Angyalok? Isten is, talán?... Nem tudom, de nem vagyok egyedül: sokan vannak ilyenkor a szobámban.

Tanácsolom, mielőtt olvasni kezdenéd a könyvünket, hallgasd meg ezt a zenét: más lélekkel fogod olvasni.

Maga az opera arról szól, hogy Orfeusz elveszti élete párját: meghal Euridiké. És Orfeusz, az istenek kegyeltje, megkéri Apollón istent, tegyen kivételt vele, engedje meg, hogy holt szerelmét kiszabadítsa a túlvilág aranyai közül, s felhozza újra a napfényes élet világába.

Apollón – aki látja, hogy ők összetartoznak – megengedi hősünknek azt, amit még soha senkinek: induljon el a holtak világába, győzze le a félelmetes árnyakat, s szabadítsa ki szerelmét, Euridikét. Egyetlen feltételt szab csupán: *nem szabad ránéznie*. Ha rátalál a holt lelkek sokaságában, maga után csalhatja, kivezetheti a fénybe – de ha visszafordul, és arcára néz, elveszti örökre.

S Orfeusz elindul az alvilágba.

Mágikus zenéjével űzi el a túlvilág veszedelmes árnyait. S ekkor a félhomályban – mert itt az alacsonyabb szférában örök félhomály van – feltűnik végre szerelmének lelke.

A kórus hívja:

„Lásd a te férjed, Orfeusz kínját,

Sírva hív, esdve kér...

Szánd az árvát, térj meg hozzá,

Fájó búra adj végre vigaszt,

Te váltsd meg, űzd el a mély, sűrű gyászt.”

Hányan éreztük ezt, amit most Orfeusz! Hányan, akik el-vesztettük azt, akit szerettünk! Hányan akartunk utána menni s visszahozni őt a túlvilágról! Mind Orfeuszok vagyunk, amikor elvesztjük azt, akit nagyon szeretünk! Es talán mind Euridikék is – akik átköltöztek ugyan a túlvilágra, ahol nem a földi létet hiányolják, hanem azt *az egyetlen embert*, akit szerettek, s a túlsó parton hagytak.

Nincs ember, aki ne élte volna át *a széttépettségnek ezt az elviselhetetlen fájdalmát*.

De itt, az operában, Orfeusznak sikerül, ami élő embernek még soha: elindul a túlvilágon, s rálel a haláltól még fátyolos tekintetű, boldog szerelmére.

Euridiké nem érti, miért nem pillant rá. Szerelme elmúlt? Ha igen, hagyja itt, a feledés árnyékvilágában! Vagy nézzen rá, csak egyszer, egyetlenegyszer!

Es Orfeusz nem bírja tovább.

Megfordul, és ránéz szerelme holtnak vélt, gyönyörű arcára.

A próbatétel nem sikerült.

Megbukott. Ki az, aki ne bukott volna el ezen a lehetetlen próbán? Hányan kérdezték: találkozhatok vele? Beszélhetek vele? Hányan imádkoztak így: egyszer, csak egyetlenegyszer, találkozhatok vele! Csak egy pillanatig lássam az arcát! Orfeusszal olyasmi történik, amit mindenki

átél, akinek meghalt valakije: újra akarja látni, mert képtelen elveszíteni! A szerelmes Orfeusz megfordul. Ránéz társának arcára – aki abban a pillanatban halványulni kezd. Visszasápad, s kezd árnyékká válni megint az ár-nyak világában.

Euridiké most kezd csak meghalni igazán.

Es ekkor jön a botrány.

A jó Gluck csaláshoz folyamodik.

Jön Amor isten, s megbocsát hőseinknek.

A kórus boldogan zeng – miközben Orfeusz és a halálból meg-váltott Euridiké kézen fogva mennek a napfényes, boldog földi lét felé:

Édes vágy, el ne hervadj,

El ne hamvadj, lánggal égj! Édes vágy, hozzánk szállj ma, Szívünk drága társa légy!"

(Romhányi József fordítása)

Ez a Boldog lelkek tánca.

A zene gyönyörű– de a szavak hazudnak. Az eredeti mítosz szerint Orfeusznak nem sikerült fölhozni szerelmét az alvilágból. Egyedül jött föl, vesztiesen és kétségbeesetten.

Ez a mítosz arról a fájdalmas emberi tapasztalatról szól, hogy 'mi csak egymás arcát, ajkát, húsát, testét, állát, fülét, haját szeretjük – mert a lelket nem látjuk egymásban. Nem tudjuk, valójában ki Ő. Az istenség próbára tette Orfeusz szerelmét, látja-e valójában a párját? Nem látta. Már maga az a tény, hogy föl akarta cibálni magával a földi létbe, azt mutatja, hogy neki még ez a hazája: a föld, a test, a hús, a napfény, a mulandóság.

Ahogy a miénk is az. Ismerős fájdalom ez.

A földi ember tragédiája.

Idáig jutottam, amikor erről a történetről írtam *a Szeretetkönyv*-ben.

Most menjünk tovább.

Felejtsd el a muzsikát.

Utazzunk egy másik túlvilági útra.

Dantéről beszéltünk már.

Ő is nagy pokoljáró, és mindent tud a szerelemről. Neki is, mint Orfeusz kollégájának, van egy nagy túlvilági találkozása lélektársával, Beatricével.

Ő azonban azt írja, hogy amikor a nő lelke először fölbukkan előtte, *fátyol borítja az arcát.*

Tudja jól, hogy szerelmese van a fátyol mögött, mert nem a két szemével, hanem *lelki szemével* látja, és a nagy pillanattól, hogy itt van, az ájulás környékezi.

Ráadásul ő maga is lehajtja a fejét.

Ha nem lenne fátyol a nőn, akkor se látná, mert a földre néz. Nem szól neki Apollón isten, hogy ne bámulja szerelmét, ő maga földre süti szemét. Gondolkozz ezen!

A szerelem intenzív pillanatában ösztönösen elfordítjuk a tekintetünket. Nem nézünk a másikra, csak lopva, akkor is csak egy-egy pillanatilag.

Csók közben miért hunyod le a szemed?

És ölelés közben, a kék extázisa közben nem érzed természetesnek, ha csukva van a szemed? Nem érzed, hogy magadban, belül **jobban** látod őt, mint kívül? Akiket csak a kék vonz, szeretik a testüket nézni. Gyakran még a tükörben is. Az érzékiséget gyakran tüzei a látvány. A test, a hús, az idegen bőr, és haj és nemi szervek látványának buja misztériuma. De a szerelmesek, akiknek a lelke is ölelkezik, jobban kedvelik a homályt, a sötétet.

Vajon miért van az, hogy nehezen mondjuk ki: „szeretlek”? Vajon miért érezzük úgy, hogy a szóval elrontunk valamit — ami kimondhatatlan?

Nézz meg bármilyen filmet, amit jó színészek játszanak. Az igazi szerelem nem akkor tükröződik a szemükben, amikor tekintetük sóváran összevillan. Ilyenkor csakis *a vágyat* látod izzani. „Kívánlak!... Légy az enyém!”

De ez csupán érzéki vágyódás, hús-tekintet, nem valódi szeretet.

A szemkontaktusban a szexualitás izzik. Sóvárgás. Ha egy-másra nézünk, az akarva-akaratlanul érzéki pillantás. Ilyenkor, ha csak futó pillanatilag is, de osztályozzuk a másikat, megkívánjuk, vagy nem, de az „alsó csakrában”, a nemiségünk táján mindig megmoccan valami. Képzeletünkben már ölelkezőnk is — az ágyékunkkal nézünk.

A fizikai szemünkkel csakis a testet látjuk.

Az arcot, a húst, a száját, a szemet. A bőrt, a lábat, a feneket, a formát, a testet.

Szemünk érzékszerv, és csakis érzékien látunk vele. Erotikusan. Testet, arcot, a másik csillogó szemét látjuk, mely vonz vagy taszít. Ez a látvány *utalhat valakire*, aki e mögött a lárva mögött él, de nem Ő az.

A lényeket szemmel nem látni.

A „Nincs szeretet” világa erről a titokról nem tud.

Az emberlélektan szerint ugyanis mindent az erosz határoz meg. A libidó. A test. A nemiség. A vér. Az ösztön.

Az angyallélektan másképp látja.

A szeretet mindig léleklátás.

„Jól csak a szívével lát az ember” — mondja egy angyalíró. Mit jelent ez? Hogy akit a szemmeddel látsz, az csak a maszka a valódinak. Külső, testi jelzése valami hatalmas titoknak, amit léleknek nevezünk, és szemmel nem látni. Ezért van az, hogy sötétben nagyobb dolgok történhetnek közöttünk, mint világosan. Próbáltál már félhomályban beszélgetni valakivel? Nem a szerelmeddel, de akár a barátoddal is! Mondjuk észrevétlenül leszállt az este, és besötétedett. Érezted, hogy őszintébb lettél? Érezted, ha valaki villanyt gyújt, hirtelen megváltozik közöttetek minden? Nem a szemeket, a lelketeket vakítja a fény! Érezted, hogy a villany-fény valami meghittséget ver széjjel? „Jaj, oltsd el, olyan jó volt idáig sötétben beszélgetni!”

Sötétben a lélek könnyebben válik meztelenné.

Mit gondolsz, a vallatásnál miért világítanak az áldozat szemébe?

Mert ez a leglelketlenebb mód. A legkönyörtelenebb.

Es a meghitt presszóknál miért volt valaha „gyertyafényes fél-homály”?

Nekünk, a színház művészeinek legnehezebb feladatunk, amikor elérkezik az első díszletes főpróba, és a próbák meghitt homályából, a „munkavilágításból” át kell emelni lelkünket az izzóan kivilágított színpadra. Nem a szemünket – a lelkünket bántja a reflektorfény. Sokkal jobb volt a játékunk, amíg csak belülről láttunk. Amíg csak éreztük, sejtettük egymást.

Bensőséges kapcsolathoz kell a félhomály – néha a sötét.

Föltehető, hogy igazi szemünk nem az a két kocsonyás érzék-szervünk, mellyel a test-világban tájékozódunk, hanem az, amelyet a hinduk festenek pirossal a homlokuk közepére.

A „harmadik szemünk”, amelyet valaha elvesztettünk.

Ez a léleklátó szemünk, mely régóta megvakult bennünk. Csak egészen ritkán működik, olyankor, amikor szeretünk.

Ezzel a harmadik szemünkkel látjuk, hogy Ő az.

Az, hogy ez az Igazi Szemünk elsorvadt, és csak a két pislogó, kocsonyás érzékszervünkkel tájékozódunk, néha egészen furcsa helyzeteket szül.

Ha egy ősi világból ideérkező hindu, akinek nyitva van a harmadik szeme, elolvassa Dante *Isteni színjátékának* utolsó és legszebb jeleneteit, lehet,

hogy sajnálni kezdi hősét, vagy megértően derül rajta.

A jelenet a következő: Dante hosszú pokoljárás után végre eljut az isteni világra. Ott emelkedik a magasba az üdvözültek végtelen Fényrózsája. Látja az angyali karokat, az Isten országát, a fény-szeretet mögött magát az Istent. És megpillantja, határtalan magasságban, a Rózsa egyik szirmán a sok-sok milliárd üdvözült lélek között a szerelmesét, Beatricét. Ott van fénykoszorúval övezve, elviselhetetlen szépségében. Meredten bámulja a nőt. Neki ő az isten, szemével sóvárogva könyörög hozzá. Beatrice egy pillanatra ránéz a messzeségből, majd tekintetét az Örök Fény kútjára emeli, s mintegy jelet ad szerelmének:

ne engem bámulj most, hanem az Urat!

Döbbenetes komédia!

Dante, a hívő keresztény, jobban szereti Beatricét, mint az Istent!

Alig tudja levenni róla a szemét.

Csak bámulja, rebbenetlen tekintettel.

Mint minden mélyen vallásos lélek, Istenre vágyódott, de amikor itt van végre, a Trónusa előtt, rá se néz. Csakis a nőt bámulja sóváran, Őt, a Kedvesét, a Mindenségét nézi sóvárogva, áhítatosan, szerelmesen.

Zeng az üdvözültek kórusa. De Dantét nem érdekli sem zsolozsma, sem akihez szól — a Mindenható Úristen sem érdekli. Nem érdekli az egész angyalkórus — csakis egyetlen szépséges kórustag: a nő, akibe szerelmes. Ha tehetné, legszívesebben meglépne vele innen. Lezuhanna vele a pokolba is. Otthagyná az Istent, a mennyországot és az összes szenteket. Kézen fogva elosonna vele, mint egy kamaszgyerek a szerelmével az évfárad iskolai ünnepélyről.

Danténak nincs nyitva a „harmadik szeme”, s ezért az Isten iránt érzett szeretetét és a társa iránt érzett forró szerelmét képtelen összeegyeztetni.

Nem tudja ezt a kettőt egybevágni.

Nem veszi észre, hogy ez ugyanaz.

Nem tudja meglátni a nőben az Istent és Istenben a nőt. Mert vagy ide néz – vagy oda.

Vagy Istent szereti, vagy a nőjét.

Ez az Isteni színjáték utolsó előtti jelenetének mulatságos története.

Én valaha az általános iskola hetedik osztályában éltem meg hasonló drámát. Rajongva hallgattam Marczinkó tanár úr csodálatos és bölcs szavait, miközben a pad alatt Leszkovics Hajnalka kezét szorítottam.

Ujjammal titkos morzejeleket írtam puha tenyerébe, miközben ő bosszúsan

intett a szemével: „*Ne csináld ezt!... Ne engem bámulj, te hülye!... A tanár urat nézd!!!*”

De én csak őt néztem. A Hajnit! A LESZKOVICS HAJNALKÁT!

Az Isteni színjáték utolsó jelenetében a költő dadogni kezd, és ebben a szétfeszült helyzetben, hogy itt van az Isten, és amott van 0, nem tud mit tenni. A klerikális istenhit és az örök szerelem összecsap benne, s innen kezdve az ideológia elnyeli az önismeretét.

Mert Dante elengedi szerelmesét. A nő, aki mostanáig emelte őt, egészen az Istenig – innen már az útjába áll. Elengedi. Föladja. Beatrice eltűnik a végtelen Rózsa valamelyik szirmán. Beleolvad a kórustagok végtelen tömegébe. Helyét a férfi szívében az Örök Anya, Szűz Mária foglalja el. Innen kezdve ez a nagy költő, ha szépen is, de dadogni kezd. Azt mondja, nem tudja leírni mind-azt, amit lát és érez. Szava elakad. És Dante – immár szerelmese nélkül – beletagolódik valami csodálatos és örök égi rendbe.

Lelki társát végleg elfelejti, és váratlanul átszeret Szűz Máriába. A vallásos révület legyőzi benne a szerelmet. Beatricét megcsalja, méghozzá olyan ámultan, hogy észre sem veszi. Aztán hangja bizonytalanná válik, nem érti, mi történik vele, majd elhangzik az egyébként gyönyörű „falvédős” mondat: „A szerelem mozgat napot s minden csillagot.” A lelkek beleolvadnak a látványos fényözönbe.

De hová lett a szerelmük?

Hová lett Beatrice?

És hová lett Dante?

Erről nem írok semmit.

Mert erről nem tudok még.

Csukva van a harmadik szemem. Nem ismerem még az **oda**-adottság és befogadás misztériumát.

Szerintem Dantée is csukva volt, mert ezt az élményt ő sem ismerte igazán.

Orfeusz csak a *testével* szeretett.

Dante már a *lelkével is*.

De *szellemmel* nem tudott még szeretni egyikük sem.

Mert akkor kinyílt volna Dante homloka közepén a „varázs-szeme”, és észrevette volna Beatricében Máriát. Nem kellett volna máshová emelnie tekintetét. Ott volt Beatrice szemében Mária és az Isten. És a saját lelkében is ott volt a fény és a szeretet. És ott volt már benne, az ő lelkében Beatrice is – és Beatricében, a nőben legbelül ott volt már ő, a férfi, Dante is.

Egymásban laktak már.
És mindkettőjükben az Isten.
És mindketten az Istenben.
Ez a hazatérés. A Mystica Unio.
Lehet, hogy így végződik a történet?

Átváltozás

Ha már itt tartunk a túlvilágnál és a halálnál, hallgassuk meg, mit mondanak erről az angyal-pszichológusok.

„*Akinek az egoja kemény, nehezen él át minden átváltozást.*” Ez sok más mellett azt is jelenti, hogy nehéz meghalnia.

Ősi korokban, ahol az emberek a szeretet élményét még nem felejtették el, nemcsak boldogabban éltek, de könnyebben is haltak meg, mint mi.

A szeretet: eggyé válás.

Amikor szeretsz egy embert: ő leszel. Amikor szeretsz egy fűzfát, egy tavat vagy akár a csillagos égboltot: fűzfa, tó és csillagos égbolt leszel. (Azért szeretsz a tengerben úszni, mert egy kicsit tengerré válsz – úgy érzed, hogy nincsenek határaid. Volt már ilyen élményed? Tested a hűvös vízben parányi volt ugyan, mégis végtelenül *nagy*: mintha karod, elérne a végtelenig. Nem csak a víz az élmény – egy kádban ezt nem élnéd meg –, hanem a határtalanság is. En csak olyan tengerben szeretek fürödni, melynek nem látom a túlsó partját.)

A szeretet feloldja az én-határokat.

Ahhoz, hogy szeresselek, át kell, hogy éljelek.

Ahhoz, hogy átéljelek, beléd kell bújnom.

Ahhoz, hogy beléd bújjak, föl kell oldódnom. Énemet föl kell áldoznom, hogy ne *én* legyek, hanem *mi* legyünk, ezentúl. No mármost *a halál ilyen én föladás!*

Én-görcsöm föladása. Belesimulás az ismeretlenbe, ami nálam teljesebb, végtelenebb, időtlenebb. A sókristály föloldódik, és tengerré válik: ez a halál. Ezért mondták a bölcsek, hogy *az élet nem egyéb, mint a halálra való felkészülés*. Ez nem azt jelentette, hogy az embernek szüntelenül félnie kell, és a végrendeletét időben meg kell írnia, hanem azt, hogy az én-föladás művészetét – vagyis a szeretetet – az élet során kell megtanulni! Az én föladása ki-kerülhetetlen sorsfeladat: s ezt már életünkben is megéljük, ha

szeretünk. Igen, ha szeretünk, egy kicsit meghalunk! A szónak nem abban az értelmében, hogy kampec, és örökké végünk van, hanem úgy, hogy kiteljesedünk. (Emlékszel? Az ölelés ekstázisában azt kiáltottad: „Ó, istenem!”, És ha jó volt, azt is, hogy „Jaj, meghalok!”)

Aki nem tud szeretni, annak az én-jén kívül nincs senkije és semmije: fél, ha elveszti, megsemmisül.

Aki viszont szeret, megtapasztalja, hogy énjének fölládozásával kezdődik a csoda. Így aztán lényegesen könnyebben hal meg. Könnyebben „omlik a halál karjaiba”.

Odaadja magát.

„*természetes*”, nem azért, mert látták, hogy meghal a tehenük, a lovuk, a macskájuk, meghal télen az egész természet is, és „hozzászoktak az elmúláshoz” – hanem azért, mert **jobban tudtak** szeretni, mint mi.

A szónak nem a mai, érzelmes értelmében, hanem valóságosan: puhább, átlátszóbb volt az egójuk. Az együttműködés létük alapja volt; a népüket, a törzsüket, a családjukat és az isteneiket fontosabbnak tartották, mint önmagukat.

Vagyis a könnyű halálnak nem természeti, hanem spirituális magyarázata van.

A halál a lélek számára sohasem *természetes*. A lélek számára természetes: az Örök Élet. Egy olyan állapot, melyben soha sem-mikor senki sem marad egyedül.

A régiek ebben a tudatban éltek, és amikor meghaltak, nem elpusztultak, hanem *hazamentek*.

En még láttam ilyen embert: a nagyanyámat.

Láttam, hogyan fogadja a halálhírét a gyerekeinek, barátainak. Es láttam, hogyan tud – amikor mennie kellett – földi énjéből kibontakozni.

Gyönyörűen.

Mint aki ruhát vet le. Még arról is gondoskodott, hogy ezt az elhasznált testét – egykori jelmezét – szépen hagyja itt. Arcát megmosta. Megfésülte és kalácsba fonta ezüstfehér haját. Így ment el. Nála láttam először azt, amit később néprajzi könyvekben olvastam, hogy a sok évtizeden át megőrzött menyegzői ruhájukba öltöztették a halott asszonyokat.

Mamuskám titka nem teológiai műveltség volt, hanem az, hogy szeretni tudott.

Vagyis tudott kötni és oldani. Kikötni a földi parton, és tengerre szállni, ha eljött az ideje.

A halál minden esetben küzdelemmel jár, mert *minden átváltozás gyötrelmes folyamat*. Nehéz megszületnünk és keserves, véres erőfeszítéssel a világra birkóznunk magunkat – és nehéz elmenni, s lényünket eltépni a testünktől, amellyel azonosultunk. Ez az azonosulás a lélek mágikus kötöttségét jelenti, melyet elszakítani csak a lélek tudja, küzdelmesen. De ezt a küzdelmet jóval könnyebben vívjuk meg, ha tudjuk, hogy van hová mennünk, és vannak, akik várnak.

De főleg akkor könnyű a halál, ha *van kivé átváltoznunk*.

Es ez manapság a legnehezebb. Odaadni azt, ami az enyém? Otthagyni, nemcsak a testemet, de azt a valakit is, akiről eddig rögeszmésen azt hittem: én vagyok? Aki csak az enyém, senki másé, s ha elvesztem, nem leszek senki, soha! Megszűnök örökre! Ha valaki semmivé válhat, gondolja pánikban a lélek, az most sincs! Két semmi között egy villanásnyi fény az örök sötétben – ennyi a létezés?

Aki az életben nem tanult meg szeretni – vagyis nem tanulta meg az odaadás művészetét –, azt hiszi, hogy a halállal a semmi-be lép.

De aki már itt a földön átélte a szeretet élményét, tudja, hogy átváltozásával egy, a földi családjánál sokkal nagyobb és sokkal szeretetteljesebb családba lép.

Csakhogy ez az elengedés, önmagam elengedése, és az itteni játszótársak elengedése nagyon nehéz.

Az elengedő szeretetről — az emberek nyelvén

Hároméves unokám szerelmes az autókba. Rengeteg kisautója van, bokáig jár közöttük, de távirányítású autója nem volt még. Gondoltuk, meglepjük vele. Vettünk neki a nejemmel egy pompás kis versenyautót, és kivittük a Hősök terére. Nagyon izgult. Amikor kibontottam a dobozt, azonnal mellére szorította a piros kis Toyotát. Gyönyörködve simogatta, mint egy kedves kis állatot. Alig tudtam rábeszélni, hogy tegye a földre. Végre nagy nehezen letette. De nem engedte el. Leguggolt mellé, tologatta, és szorosán fogta a sárhányóját. „Az enyém” – öröme csillogott a szemében.

No várj, Petike, most figyelj! – mondtam, s közben lestem boldog kis szemét. – Most következik a csoda! Tedd le szépen a kocsit, s engedd el!...

Engedd, el nyugodtan – kértem újra, mert nem akarta elengedni. („Végre az enyém s most adjam vissza?”)

Nagy nehezen letette a földre.

En pedig meghúztam a távirányító karját. A kocsi elkezdett robogni a hét vezér felé. Petike először megdöbbsent, aztán rémülten futni kezdett a kocsi után, el akarta kapni, de nem sikerült. Nem csodálkozott, hanem megrettent. Rohant, rohant, majd vesztesen megállt, és kétségbeesetten elkezdett bögni.

– Ne félj – mondtam –, visszajön!

Máris hátrahúztam a kart, és tereltem vissza a piros kis kocsit a lábához. Petike sírt, jajveszékelt, nem sikerült megnyugtatni.

– Ne félj, visszajön! – mondtuk mindketten. – Nézd, már jön is, visszajön! Már itt van a lábadnál!

De Peti csak bömbölt. Először jelent meg bájos angyalarcán az a tragikus kétségbeesés, amit felnőttekén láttam olyankor, ha elvesztették azt, akit nagyon szerettek. Ilyenkor nagyon megcsúnyul egy arc, még egy kisgyermeké is.

– Visszajön! Ne bömbölj már! Nézd, visszajött! Látod?

De Petike már nem a földet nézte. Az eget bámulta rémülten, és miközben könnyei patakokban folytak, fájdalmasan jajgatott egy ismeretlen isten felé: Nem jön vissza!... Soha, soha, soha, soha nem jön vissza!...Nem jön vissza, soha többé!

Alig tudtuk lecsendesíteni.

Kezébe nyomtuk az autóját. Görcsösen szorította, de zokogott tovább.

– Ne bömbölj már! – mondta bosszúsan a feleségem. – Légy szíves, hagyd abba! Ott az autód, csak ne bömbölj!

S ekkor a gyerek, miközben melléhez szorította zsákmányát, remegő kis ujjával a gonosz távirányítóra mutatott, aki elvette tőle szerelmét, s zihálva azt mondta:

– Tedd el a szatyorba, és akkor nem fogok bömbölni. Nagyon megrettent.

Először találkozott...

Mivel is?

Hogy elveszítheti azt, amit szeret.

Kétszer hallottam tőle ezt az ősi üvöltést. Másodszor csak annyi történt, hogy miközben evett, az anyja kiment a kertbe, s amikor fölnézett, nem találta sehol. Bömbölve rohant át a bokrok között. Ugyanez a pánik szakadt ki belőle, és ugyanilyen „teátrálisan” fejezte ki magát (művészyerek!),

mert arra a kérdésemre, hogy „mi történt veled, az isten szerelmére?” — **zokogva** kiáltotta:

— Elvehesztettem... az anyámat!

Sokszor beszéltem már az „elengedő szeretetről” — de minden szavam üres volt.

Nem azért, mert ilyesmi nem létezik, hanem mert nem éltem át. A fejem ismeri — a szívem nem. Az emberi szeretet nem elengedő. A mama is mit tett? Ölelte magához Petikét, mert csak testének ismerős melege tudta elfeledtetni vele azt az ősrémületet, melyet anyja elvesztése okozott benne.

Nincs nagyobb szenvedés, mint elveszteni azt, akit szeretünk. Idegenek koporsója felett közönyösen állunk: elveszteni valakit csak akkor fáj, ha szeretjük.

De akkor elviselhetetlenül.

Ezért van az, hogy aki szeret, nemcsak boldogságot, de mérhetetlen sok szenvedést is átél. Minden mulandó. Néha nem is bánjuk. Ha hideg a szívünk, és nem szeretünk valakivel lenni, számoljuk az időt: múljon már el. Csak ha szeretünk, akkor állítanánk meg az időt. Akkor jó lenne, ha örökké tartana az élet. A szeretet az egyetlen olyan állapot, melyről elvarázsolt lelkünk tudja, hogy *örökkévaló*. Az „enyém vagy, s én a tiéd” időtlen állapot. Ez egy mélytudás. A felszínen csak rettegünk, hogy ez nem lesz így, és józan eszünkkel azt mondjuk, hogy ez lehetetlen, hiszen minden elpusztul itt — de „lent”, a homályos ősmélységben valami szótlan bizonyosság azt gondolja, hogy a szeretet nem múlik el. Ilyenkor hazatalálunk egymásban. Vetted észre, hogyha szeretsz, megszűnik az idő? Minden igazi ölelés örökké akar tartani, s akit szeretek, nem tudom elereszteni, mert akkor újra kizuhanok a paradicsomból, és megint üres lesz az életem.

Aki szeret, lángokban lép.

Innen kezdve megjelenik életünkben a féltés, az aggodalom, a másik minden bajának, szenvedésének átérzése, fájdalomának átvétele – végső soron a mulandóság miatti rémületünk. „Jaj, istenem, ennek örökké kellene tartani, de tudom, hogy elmúlik!” Bármelyik pillanatban meghúzhatja az Isten a távirányítót, s akkor bőghetünk és zokoghatunk, hogy „nem jön vissza soha, soha többé!”

Akit szeretünk, azt nem tudjuk elveszteni.

Nem tartjuk természetesnek, hogy nincs többé.

Nem is az.

A biológiai elmúlás természetes.

A szeretet elmúlása nem, mert a lelkünk mélyén, ahová nem látunk, s amelyről nem tudunk, az a meggyőződés él, hogy a szeretet: örök.

Ez a szó, hogy „örök” az angyalpszichológia egyik főszava, mert lelkünknek nemcsak a mulandó, de a halhatatlan részével is foglalkozik.

Értetlenül, villámcsapottan állunk, ha elveszítjük, akit szeretünk. És az első gondolatunk nem az, hogy ez természetes, ha-nem az, hogy ez természetellenes!

Senkit sem lehet ilyenkor megvigasztalni, mert valahol tudja, hogy igaza van. Tudja, hogy a „szeretlek!” az örökkévaló. S hogy mégis elmúlik, azt egyszerűen képtelen elfogadni! Nem tudja elhinni. Megérteni sem. Mi az, hogy nincs többé? Ez érthetetlen! Ebben a fájdalomban nemcsak lényünk, de egy egész világrendben való hitünk rendül meg. Akit szeretünk, azt nem tudjuk elengedni. Akkor sem, ha muszáj. Márpedig muszáj. Ilyenkor éljük át azokat a kínokat, melyek vagy közönyössé tesznek, és azt mondjuk: „Soha többé nem akarok szeretni, mert ezt a gyötrelmet én még egyszer nem viselem el!” – vagy túllépünk fájdalomunkon, s föllátunk egy magasabb világba, ahol igenis van találkozás, és nincs már halál.

Amit az ősi hagyományok „felébredésnek”, „megtérésnek”, „megvilágosodásnak” neveztek, mind ebből az elviselhetetlen emberi fájdalomtól születtek.

Az elengedni nem tudás gyötrelméből.

Valamikor ezt úgy hívták, hogy *beavatás*. Ez a beavatás, szemben a mai könnyelmű és ostoba elképzeléssel, roppant gyötrelmes, veszélyes, és megrendítő lelki folyamat.

„*Nem az a baj – mondja ilyenkor a lélek –, hogy oda kell adnom, aki az enyém. Hanem az, hogy nem tudok nélküle élni! Hogyan lesz ez-után? Én itt maradok? Es ó' hol van? Hová tűnt?*”

Ilyenkor, ebben az iszonyatban lepleződik le, hogy amit eddig „életnek” neveztem: **homokvár**. Egy rohadó, mulandó, színesre festett múmia. Azt hittem: van. És nincs! Por az egész. Ez a felismerés van az „elengedés” mögött: össze akartam kötni az elmúlhatatlant a mulandóval.

Es most mondom a lényegét:

Elengedni valakit, nem azt jelenti, hogy elfelejtem, és többé nem szeretem, hanem azt, hogy elengedek minden olyan káprázatot, mely bennünket – őt, aki elment, s engem, aki itt maradtam – ehhez a romlandó,

mulandó, földi káprázat-világhoz kötött. És inkább őt választom, aki átlépett az örökbe, s vitte magával a szeretetünket – mint ezt *a homokvárat*. Nem „őt” engedem el, hanem *az anyagvilágba való belefeledkezésemet*. Azt a rögeszmés szenvedélyemet, mely ideköt ehhez a halandó, omlatag, por-sár-húsvilághoz. Az ember, amikor képtelen veszteni, amikor úgy érzi, mintha a szívéből és az agyából tépődne ki az, akit nagyon szeret, rádöbben arra, hogy *nem az' van bajban, aki kilépett innen, és elment – hanem én, aki ittmaradtam! És nem őt kell elengednem, hanem azt a rögeszmés hiedelmemet, mely ehhez a szenvedésekkel és mániákkal teli földi dimenzióhoz kötött.*

A szeretet megmarad.

Az elengedő szeretetről — az állatok nyelvén

Weisz Robi gyerekkorának két fejezete volt.

Egy mennyei és egy pokoli.

1937-től „mennyei” életet élt, egy rákospalotai kertés házban. Szülei szerették egymást. Anyja sokat nevetett, zongorázott és dalolt. Egész nap vele volt, mert akkoriban még nem kellett dolgoznia. Tanította Robikát beszélni, járni, s főleg arra, hogyan kell derűsen élni. Apja pedig gyakran vitte őt sétálni a Rákos-patak partjára; megmutatta neki az apró halakat, a békákat, a parton lapuló siklókat – és estefelé az égbolt csillagait. „Mi onnan jöttünk!” – mondta egyszer, s ezt a mondatát örökké megjegyezte fiú.

(Akkoriban még tiszta és átlátszó volt a patak vize, és voltak benne állatok. Azóta már, mint a Dunánk is, szennyvíz lett.)

Volt egy kutyája is, úgy hívták: Buksi. Robi választotta ki egy pokróccal bélelt nádkosárból: négy nyivákoló kis gombóc közül. Pontosabban a kutyus választotta őt. Ránézett, s azt üzenté neki: „Én vagyok a tiéd! Ne is keress tovább!” Robi kiemelte a kosárból, mellére ölelte, és többé nem akarta elereszteni.

Együtt nőttek fel.

A kutyáról kiderült, hogy apja német juhász lehetett: nagy tappancsos lábai hamar izmosodtak, széles pofaszakálla nőtt, mint Ferenc József császárnak, s fülei, ha veszélyt hallottak, éppúgy hegyesedtek, mint őseié. Komoly kutya lett belőle, de roppant kedves. S bár hamar kamaszodni kezdett, és dörgő hangjával halálra rémisztette a postást, a kis Robikával mindig érezte, hogy nemcsak a gazdája, de a legjobb barátja is. Időnként, ha anya piacra ment, nyugodtan rábízta ötéves kisfiát a kutyára. Ők pedig azt játszották, hogy amikor meghallották a hazatérő asszony lépteit a kapunál, azonnal szaladtak az üvegablakos verandára, s felültek egymás mellé egy nagy nádkosárra. Összedugták fejüket, mégpedig úgy, hogy a kutya szakállas pofája szorosán hozzásimult Robika pufók kis arcához – így várták mozdulatlanul anyát. Robi is kinyújtotta a nyelvét, mint lihegő pajtása – gyerek és kutya szinte hasonlítottak egymásra. Mama úgy hívta ezt a játékot, hogy „köszobor”. Mert meg se moccantak. Kivéve a Buksi lompos farkát, amelyen képtelen volt uralkodni. Robi kézzel szorította le

Buksi lelkes, árulkodó farkát. Itt fedezte föl először a gyerek, hogy az élet egy ravasz színjáték, ahol érzéseit az ember el tudja rejteni – de a kutya nem.

Legalábbis a farka nem.

És a szeme sem.

A kutya szemében látszik a lelke.

Robi a Buksi vizes szőrének szagát is szerette – egész életében úgy hívta ezt az ázott kutyaszagot, hogy „boldogságszag”. Jött a pokoli időszak.

Robiék zsidók voltak.

Egyik reggel apa sárga csillaggal a kabátján és egy nagy háti-zsákkal a vállán kiment a házból, és sohasem jött vissza többé.

Anya és Robi rettegve éltek a sötét, hideg házban – áram se volt már. Egyik éjszaka anya beszögelte az ajtókat, ablakokat, és elmenekültek. Hetekig bujkáltak egy idegen szenespincében, félig a szén alá bújva – aztán beterelték őket a gettóba.

Előtte azonban a Buksit elvitték egy keresztény családhoz.

Spárgán vonszolták, mert sohasem volt pórása. Még a tálkáját is odaadták, némi élelemmel. És az agyonrágott labdáját is, amivel valaha játszottak. Ennyi maradt Buksinak az egykori boldogságból. Robiék pedig belekerültek abba a pokolba, amit könyvekből és filmekből jól ismerünk már. Csontvázra fogytak mindketten. Anyának kihulltak a fogai. Robi talicskán tolta halott kis barátait az utcán tátongó bombatölcsérbe.

Buksi nem tudta, hogy zsidó kutya, mint ahogy azt sem, hogy ő most kikeresztelkedett. Nem értette, mi történt vele. Amikor elváltak, értetlenül bámulta a távozó Robit és anyát, s ahogy új gazdája mesélte, hónapokig állt még a kerítésnél: várta, mikor jönnek érte. Nem tudta elképzelni, hogy létezik ilyen hűtlenség; ösztönei ezt nem feltételezték Robiéről. Még akkor sem lehetett a pincébe zavarni a kutyát, amikor közeledett a front, s egyre gyakoribbak lettek a légi támadások. Csak a félelem kergette le az óvóhelyre, a repülőrajok vészjósló morgása, a mélyülő hangú süvöltések és a közeli becsapódások döreje.

Aztán vége lett a háborúnak.

Több mint tíz napig tartott, míg anya és Robi a város romjain át hazaért Rákospalotára.

A környék felismerhetetlen volt. Az emberek is. Anya sovány lett. Öreg. Hirtelen megöszült, fogatlan szája beesett. Tekintetében, a törött szemüvege

mögött megfagyott az éhség és a rémület. Hosszú évekig nem tudott másképp nézni, csak éhesen és rémülten.

Robi is öreg lett. Fél év alatt egy szenvedéstől meggyötört ember lett belőle. Kopasz, düledt szemű. Két foga is hiányzott elöl – kiverték.

Házuk romokban állt. A szalmakosárra rázuhantak az üveg-ablakok, s a fél mennyezet is.

A kertben orosz hullák heverték.

De lassan elindult az új életük. Napról napra több reménnyel és bizakodással.

Fél év múlva kiderült, hogy apát sohasem látják többé. Anya ezt a hírt hosszú ideig titkolta Robi előtt, de szükségtelen volt – a fiú hozzáédződött a sorscsapásokhoz.

Később piros nyakkendő s úttörő lett. Koravén gyerek volt, de azért gyerek még.

És az egyik nap – egy őszi reggel – ott állt a Buksi a házuk előtt!

Kerítés nem volt, de nem jött beljebb. Csak álldogált az utcán, idegen nyakörvvel a nyakán.

– Buksi! – kiáltotta Robi. – Buksi!...

A kutya meg se mozdult.

Lehet, hogy nem is ő az?

Ez egy idegen kutya.

Vagy mégsem?

Csak állt, és nézett.

Aztán lomhán beljebb cammogott.

Megállt az egykori veranda helyén, a romok között. Kissé le-szegett fejjel nézte anyát és Robit. Nem csóválta a farkát. Csak állt, és nézett.

Nézegette őket sötét, komoly, szomorú kutyaszemekkel. Ő is megöregedett. Ősz lett a pofaszakálla.

Ekkor Robi észrevette, hogy egy kis biléta lóg a nyakörvén. A címe volt rajta, és a keresztnéve: „Szultán”.

– Szultán!... Szultán lett belőled? – kérdezte Robi.

És megszólította az új nevével: Szultán!... Szultán!...

De a kutya meg se mozdult.

Fura volt a tekintete. Szomorú és üres. Férfiak néznek így, amikor régmúlt szerelmükkel találkoznak. Anya csontokat tett elé – hozzá sem nyúlt. Víz hoztak – nem kellett neki.

Nem tudták, mit akar.

Egy szürke pokrócot terítettek a kosár elé, amelyen valaha hált. Mert még a kosara is előkerült a romok alól, melyben a kölyökkorát töltötte – de Buksi nem feküdt bele. Csak állt, lelapult fülekkel, mozdulatlan, lógó farokkal. Semmit sem jelzett vele. Nézegetett hol anyára, hol Robira, de inkább maga elé, mint aki nem vár itt semmit. Csak állt, álldogált egy darabig – aztán meg-fordult, és elment.

Átlépett a romokon, a kidőlt kerítéslécek fölött, és lomhán elbaktatott.
– Elbúcsúzott tőlünk – mondta anya. – Azért jött.

Szeretni akarok!

Lev Tolsztojnak, a „szeretet apostolának” naplója a sok őszinte gondolat és vallomás mellett egy hatalmas családregény is, a saját családjáról. Szerelmével, majd későbbi feleségével, sok gyermekével és barátaival eltöltött hosszú életének gazdag és viharos története. „*Szeretem Szonját!*”... „*Nem szeretem!*”... „*Szeretni akarom!*”... „***Ma sírtunk a boldogságtól!***”... „***Ma üvöltöttünk az indulatoktól!***”...

Naponta váltakoznak a boldog-boldogtalan följegyzések. Egy-szer azt írja: „***Sokat*** gondolkodtam a feleségemről. Szeretni kell őt, nem pedig haragudni rá: kényszerítenem kell, hogy szeressen. Így is teszek.”

Máskor meg ezt: „Estefelé kitört a botrány: a kertben ***futkosott***, sírt, kiabált. Odáig fajult, hogy amikor utánamentem, így kiáltott fel: vadállat, gyilkos, látni sem ***tudom***. És ***elrohant...*** Szinte részekre ***szakadok***.”

Es följegyzzi: „Gyűlöletet kelt, ha megkíséreljük kikényszeríteni a szeretetet. Tegnap reggel Szonja nagyon szánalmas volt. Nem haragudott. Ennek mindig nagyon örülök... olyan könnyű szeretnem, amikor megsajnálom, mert szenved...” „Bocsáss meg, Istenem, és ti, jó emberek, ha tévedek. Hiszen én könnyen tévedek, ha szeretetről van szó. Teljesen őszintén ***tudom*** szeretni őt!” – kiáltja. De mindehhez hozzáteszi, hogy a fiait viszont képtelen szeretni. „Nehéz elhinni – írja Andrejről –, ***hogy isteni lélek van benne. (Pedig van!)***”

Egész életén át viaskodott magával, mert szeretni akart.

Végül kiderült, hogy Lev Tolsztoj nem szeretett senkit. Sem a feleségét, sem a gyermekeit, sem a kortársait. Elmenekült tőlük. Hogy valójában kit

szeretett, titok, melyet magával vitt. Es itt merül fel a legnagyobb kérdés, amit ő is gyakran föltett magának: *lehet-e akarni szeretni?*

Voltál már úgy, hogy valakit nagyon akartál szeretni – és képtelen voltál rá? És voltál-e úgy, hogy valakit nagyon *nem akartál szeretni* – mert mondjuk ezzel tönkretetted a családotod életét – és mégis *képtelen voltál nem szeretni*? Szerettél valakit, és pokolian gyötrődöttél miatta – mert nem állt hatalmadban megparancsolni lelkednek, hogy ne szeress.

Sokan tönkrementek ebben a válságban.

És itt a nagy kérdés: hol van hát lelkünkben a főhatalom? Hol van az a benső centrum, az a mindent uraló Kapitányunk, akinek hatalmában van nemcsak megparancsolni, de megvalósítani is a parancsát, hogy szeressünk-e vagy ne szeressünk?

Egyáltalán létezik-e ilyen Kapitány?

Tolsztoj nem találta, és ebbe halt bele.

A világnak ez a talán legnagyobb írója, „az emberiség lelki-ismerete”, az „utolsó valódi keresztény” egész életében mást sem akart, mint szeretni – és nem tudott. Krisztust akarta követni. Csodálatos szavakkal írta le a szeretet poklát, hatalmát és gyönyörűségét, és becsületére legyen mondva, hogy ő maga is megpróbálkozott a szeretettel, minden erejével, ahogy a Bibliában áll – és nem ment szegénynek.

Az emberiséget akarta szeretni – és még a saját családját sem tudta.

kisbőröndöt és megszökött. Kibotorkált éjszaka a vaksötétbe, át a bokrokon, mert már nem látott jól, többször elesett az öreg, az ágak véresre karcolták arcát, de meglógott. Évtizedeken át érlelte ezt a döntését. Sokszor összecsomagolt, és kicsomagolt. Végre rászánta magát. Mint később kiderült, nemcsak a családját tépte le magáról, de a földi életét is. Fölszállt az első vonatra – azt sem tudta, hová megy, csak el innen; csúnyán megfázott, egy Asztapovó nevű ismeretlen állomáson letámogatták a haldokló zsenit – és pár nap múlva, egy vadidegen állomásfőnök otthonában meghalt. Felesége, ami-kor fölfedezte, hogy ura meglógott, először öngyilkos lett. Vízbe ugrott, de kimentették. Ekkor vonatra szállt, hogy haldokló társát még utoljára lássa, de Tolsztoj titkára figyelmeztette, ne menjen be az öreghez, mert ha meglátja, menten belehal. Egy életet éltek végig, sok gyerekük volt; az asszony úgy érezte, joga van látni agonizáló társát, de nem engedték be. Végül betört hozzá. Amikor Tolsztoj kába szemekkel megpillantotta a gyűlölt arcot, azt kiáltotta, „hah!”, és elvesztette az eszméletét.

A szeretet apostola még a saját feleségét is utálta. Egyetlen embert sem tudott szeretni.

A gyerekeit sem.

Senkit.

Egy-egy pillanatig igen – ilyenkor nagyon boldog volt –, de általában nem.

Talán egyetlen asszonyt szeretett, akiről rejtélyes novellát írt. Ennek a novellának a hőse, egy földbirtokos, belehalt abba a konfliktusába, hogy olyan nőt szeretett, akit nem lett volna szabad. Szerelmi vonzalmát nem tudta elpusztítani, mert erősebb volt nála, s ezért inkább önmagát ölte meg. Lelőtte magát.

Kifutott az életből, mint az írója.

Ahogy Tolsztoj is évtizedekig készült rá, hogy elmeneküljön hazulról, s hirtelen, egy elvakult és örült pillanatában meg is tette, itt a regényének hőse is ugyanígy tesz: sokáig latolgatja az öngyilkosság gondolatát. „Megtegyem? Ne tegyem?”... Akarja is, nem is. Már-már úgy alakul, hogy nem. Aztán hirtelen... durr!... Váratlanul belelő magába. Éppen akkor, amikor felesége, aki régóta rosszat sejt, arra kéri, hogy „beszéljünk”. Ő pedig várja, várja a nejt. Aztán hirtelen: „Most!” És mellbe lövi magát. Mint aki dühében becsap egy ajtót. Vagy odavág egy tányért. Kihaszználja azt a hisztérikus másodpercet, amikor az öngyűlölet erősebb benne, mint a halálfélelem, és lő. És nincs többé módja megbánni tettét.

Tolsztoj a regényben lelövi képzelte önmagát, mert igazán szeret. Es életében elmenekült azért, mert gyűlölte a környezetét.

Ennek a csodálatos embernek állítólag az volt az utolsó előtti mondata, hogy „*Igazság... mindenkit szeretek*”. A legutolsó pedig ez: „*Hagyjatok békén! Elszökni, eltűnni valamerre...*”

Vagyis még a halála pillanatában is két igazságot ismert szegény. De mi az igazság?

Az ő legnagyobb kérdése, melyre egy hosszú életen át nem talált feleletet, ez volt: *lehet-e akarni a szeretetet?*

Mert a Biblia azt mondja: szeress!

Úgy is nevezzük, hogy főparancsolat.

Benne van a Tórában, ez minden parancsolat lényege, melyet később Krisztus még bővebben fogalmaz: „Szeresd az Istent egész erődből,

lelkedből és szellemedből – és *ugyanúgy* szeresd az embereket is, mert ez a kettő: hasonló.” Nem lehet szétválasztani a két szeretetet, mert egy. Szeress!

No de lehet ezt megparancsolni? És ki az bennem, aki ezt a parancsot végre is tudja hajtani?

Szegény Tolsztoj, egész életében megparancsolta magának, hogy szeressen – és nem sikerült neki. Es megparancsolta, hogy ne szeresse azt a csodálatos parasztasszonyt, aki a birtokán dolgozott – és mégis szerette. Nem tudta nem szeretni.

Hogyan van ez?

Nem tudom.

Vizsgálom a saját szívemet, de nem tudom.

Lehet parancsra szeretni?

Lehet kényszerből, félelemből, jóhiszemű belátásból, morálból vagy száналomból szeretni?

„Mégis a feleségem és a gyerekeim – illene szeretni szegényeket.”

Van ilyen?

És itt van egy még nagyobb kérdés, amit már *a Szeretetkönyv*-ben is fölvettem: hogy beszélni, írni, prófétálni könnyű – de vajon *tanítható-e a szeretet*?

Nem véletlenül mesélem el Tolsztoj esetét. Nemcsak regényeiben, de még a pedagógiai célzattal összegyűjtött füzetekben, *a Mindennapra* című sorozatban is, melyben összeválogatta a világ legnagyobb szellemeinek mondását, szinte csakis és állandóan a szeretetről beszél. Új vallás is született tanításai nyomán. A tolsztojánusok egy valódi, hiteles kereszténység létrehozásán fáradoztak.

Csak éppen szeretni nem tanult meg senki, beleértve a mestert is.

A „Nincs szeretet” – világban gyönyörű szavakat tudunk mondani a szeretetről. Én is mondtam, rengeteget. Vallásunk, hitünk, költészetünk, kultúránk alapja a szeretetről való gazdag és gyönyörű beszéd.

Csak éppen nem lett belőle semmi.

Papíron maradt az egész. Prédikációkban, szentbeszédekben, halhatatlan versekben. Szegény Tolsztoj elkövette azt a nagy hibát, hogy elkezdte az igazságot keresni. Belenézett a mély kútba, és a kút is belénézett: elkezdte vizsgálni a saját életét és lelkét: nem talált benne szeretetet. Önmagát roppant élesen látta – nem volt benne szeretet. És futni kezdett – nem a családjá, hanem ön-maga előtt. Es nem tudta utolérni magát, mert meghalt.

„Az igazság...” – motyogta halálos ágyán, de nem tudta folytatni.

Talán azt akarta mondani, hogy hiába szeretem az emberiséget, a népet, az Uristent, hiába szeretem a művészetet és Jézus Krisztust – ha a másik embert nem szeretem, fabatkát sem ér az egész!

Isten szeretetéről könnyű elmélkedni – mert nem látom.

A feleségemet nehéz szeretni, mert látom, és vele élem az életemet.

S miért kövesse bárki is a tanításaimat, ha én magam sem tudom követni? Ez az „igazság” – ami elől (vagy ami után?) szaladt.

Barátnőm, egy csodálatos asszony, életének utolsó évtizedeit idilli boldogságban élte le vénülő társával. Kézfogós boldogságban. De amikor már készülődött a nagy átváltozásra, és férje még mindig aggodalmasan szorongatta kezét a kórházi ágyon, odasúgta nekem:

– Vidd el innen a Sanyit! Látni se bírom!

Ez persze csak élete utolsó napjainak igazsága volt. Szerette őt valaha. Nem nagyon, ez igaz, de szerette. De a vége felé már terhessé vált neki. Sok embert kérdezek: kit szeretsz igazán?

Már maga a kérdés is olyan, mint egy örvény. Fölkavarja lelkünket, és önmagunk előtt is elrejtett élmények bukkannak a felszínre.

Mert az igazság: titok. Nem tudunk róla.

Merészen kell lelkünk mélyére buknunk, hogy megtaláljuk a választ. A szeretet nagyon mélyen van.

Tudásnál, akaratnál, vágynál, társadalmi elvárásnál mélyebben.

A sorsfeladatra az embereket a kényszer, a lelkiismeret, s hogy úgy mondjam, a végzet tereli össze. Meg kell tennünk valamit, amit csakis együtt lehet. Közös. Ebben lehet öröm is, szenvedés is. A karmát nem a szeretet irányítja, hanem a szükségszerűség. A muszáj. Bölcs kultúrák tudták, hogy a sorsszerű kapcsolatok nem szeretet-szövetségek. Bár óriási eredmény, ha az ember egy ilyen „bajtársi szövetséget” is szeretetté tud nemesíteni, mert azért ez lenne a célja a karmának is – de ez csak ritkán sikerül.

A szeretet nem kötelesség. Nem lehet ésszel, akarattal, kény-szerrel előidézni.

A szeretet a szabadság jegyében áll.

Senki nem mondhatja meg, kit szeressem. Még én se utasíthatom magamat, mert ez jóval magasabb szinten dől el, mint ahová akaratom fölé – ez a lelkemnek olyan helyén dől el, olyan magas, a földi élet légkörén túli

szférájában, ahol már sem a társadalom, sem a szokások, az elvárások, az érdekek, de még a lelkiismeret sem szólhatnak bele semmibe. A lélek itt már szabadon szárnyal, azzal és oda, akivel és ahová akar.

A szeretetnek egyetlen törvénye van. Úgy hívják: szabadság. Nincs benne muszáj.

Félve írok erről, mert olyan kérdés ez, melyet nem szabadna feszegetni.

A kompromisszumok ugyanis nemcsak a családot és a társadalmat, de az emberi lelket is összetartják. Jó, hogy vannak. Jók és hasznosak. Kellenek a mindennapjainkhoz. Sok mindent nem tennénk meg, amit meg kell tennünk, ha csakis szívünk szavát követnénk.

A helyzet ugyanis az – és ez messzire vezető kérdés –, hogy mi még nem értünk meg az igazi szabadságra. Nem tudunk még repülni. *Nekünk még kell a korlát*, a megalkuvás, a kényszer, az ön-becsapás. Néha bizony a hazugság is kell, hogy összeférhetőek legyünk olyankor is, amikor nem valódi a szeretetünk.

Nagy kegyelem a hazugság.

Ha varázslóként megállnál egy lakótelep szélén s azt mondanád: „Mi lenne, ha itt csak azok az otthonok maradnának épek, ahol az embereket *valódi* szeretet fűzi össze?” – összeomlana az egész. Porban járnál. Néhány mamát látnál a gyerekével szomorúan álldogálni a romok között. Egy-két házaspárt talán. Két-három öreg nénit a kutyájával. A macskák már eliszkolnának...

Nagy áldás, hogy minta tevék víz nélkül, mi is hosszan élünk ebben a sivatagban igazi szeretet nélkül. Akklimatizálódtunk az embertelen, sivár helyzethez.

Lehet, hogy ha valaki elkezdi *az igazit* keresni, annak a végén futni kell, mint az öreg Tolsztojnak, s ki kell rohannia ebből a világból?

Tanítható-e a szeretet?

Álljunk meg egy pillanatra!

Ne siessünk tovább!

Az előbb föl tettem egy kérdést, de túlszaladtunk rajta. *Tanítható-e a szeretet?*

Emlékszel rá?

Biztos benned is ott maradt a kérdőjel, mert ez egy alapkérdés. Es a nagy kérdések nem hagyják nyugodni az embert. Elkísérhetik egy életen át. Néha csak halálunk előtt, sőt lehet, hogy csak utána kapjuk meg a végső választ. Amikor visszanézünk. Tolsztojjal most lenne csak igazán érdemes beszélgetni, most, hogy mindenem túl van már. Jó lenne megkérdezni: „Lev Nyikolájevics, most, hogy lejátszottad már életed drámáját, és *visszanézel*, és látod egyben az egészet: látod egykori magadat, a néhai feleségedet, a gyerekeidet, a barátaidat, látod szeretve gyűlölt hazádat, Oroszországot, melyet megpróbáltál az erkölcsi mocsárból fölemelni – most, ha így visszanézel, *mit szólna ehhez az egészhez?*”

Jó kérdés. Amikor föl tettem, egy kaján hang azt mondta bennem: „hehe!” Lehet, hogy írok egyszer egy könyvet, melyben *nagy* történelmi személyiségek elmesélik, hogy a haláluk után visszanézve hogyan látják az elmúlt életüket. A hitüket, a szavaikat, a cselekedeteiket. Rengeteg mártírt is megkérdeznék, elsősorban a nemzeti ünnepeink évfordulóin. Mert másképp lát az ember, amikor már túl van valamin. Másképp látunk személyiségünk páncéljából, a szenvedélyeink vak szemével – és más, amikor a játéknak vége, a színről kiléptünk, a maszkot levetettük, és az öltözőtükör előtt, szembenézve meztelen arcunkkal, értékeljük az egész játékot, amit életnek nevezünk.

Most azonban még benne vagyunk a sorsunkban. Még játszunk. Még éljük. Még hazudjuk. De azért ne adjuk föl! Próbáljuk megkeresni a választ arra a mindent eldöntő kérdésre, hogy *tanítható-e a szeretet*.

Mit tehetek azért, hogy szeress?

Es te mit tehetsz azért, hogy én szeresselek?

Es mit tehetsz azért, hogy magadat megszeresd?

Egyáltalán: tanítható a szeretet?

Parancsba adható – ezt tudjuk. Vallásos főparancsolat. De lehet ezt megparancsolni?

Es főleg: lehet-e tanítani?

Merthogy fordítva működik a dolog, abban bizonyos vagyok: *a szeretet mindenre meg tud tanítani*. Arra, hogy bátor legyek, oda-adó, hűséges, akadályokat legyőző, akár hős is, ha kell – megtanít a szeretet.

Ha nagyon szeretnék hegedülni – hegedülni is megtanít. Mert reggeltől estig gyakorolni fogok.

Ha szeretnék gondolkodni – gondolkodni is megtanít. Reggeltől estig gondolkodni fogok – és üldözni fogom az igazságot. A „filozófia” szó

szerint azt jelenti, hogy *szerelemnek lenni az igazságba*. A filozófus először szerelmes, és csak utána kezdi sóvárogva keresni szerelme tárgyát, a gondolatot, s lesz tanult, bölcs ember.

Mindenki abban lesz kiváló, amit nagyon-nagyon szeret.

Tizenhét évig tanultam oroszul. Sajnos nem tudok semmit, mert nem vonzott akkoriban az oroszok világa. De fél év alatt megtanultam olaszul, mert hívtam a Szent Márk tér, Róma, a Via Veneto, Fellini és Visconti, a hangos szabadság és életszeretet, ami az olasz emberekből áradt – egyszóval nagyon *szerettem volna olasz lenni, s ettől észrevétlenül megtanultam olaszul*.

Éppen Fellini filmjében láttam odakint a következő jelenetet:

Casanovának szeretkeznie kell egy rendkívül csúnya és dúsgazdag öregasszonnyal, de nem megy neki. A tét nem a pénz, hanem az image: egy Casanova nem lehet impotens. Ezért ravasz módon odacsempészi a háttérbe, a függöny mögé a szép, formás fenekű, fiatal szeretőjét, őt nézi mohón, szomjasan, képzeletében őt öleli, csókolja – miközben valójában az öregasszonnyal szeretkezik. De olyan hévvel, hogy a gazdag néninek szinte fönnakadnak a szemei, Casanova nagy szerencséjére, mert így nem látja, hogy heves szeretője egy formás pipit bámul, aki ott illegeti magát, és nyalja a szája szélét az ágy mögött, a függőnynél.

A „kire gondolsz közben?” rengeteg párkapcsolatnak a titkos nagy kérdése. Ez nemcsak a szeretkezésnek, de gyakran a szerelemnek a gondja is, hogy belevetítünk egy férfiba vagy egy nőbe valaki mást, aki nincs is benne, csak szeretnénk, ha lenne. Es *beleképzéljük*. Es akkor már nem is őt öleljük, hanem azt, akit belevetítettünk.

De vajon miért vetítgetünk?

Talán éppen azért, hogy működjön a dolog – mert látod, *igazából csak az működik, amit szeretünk*.

Régebben megtörtént velem, hogy olyasmit kellett megírnom, egy filmforgatókönyvet például, amit nem szerettem. Egyszerűen nem ment. Adtak egy témát, és nem szerettem. Nem volt kedvem hozzá. De meg kellett írnom, mert ez volt a kenyerem. Ezért olyan trükkhöz folyamodtam, mint Casanova: a téma mögé néztem, s igyekeztem megpillantani benne azt a kívánatos eszmét vagy mondatot, amit szeretek. Addig forgattam magamban a sivár feladványt, egy unalmas novellát, míg találtam benne valamit, amit szeretek! Ami vonzott és izgatott... Es megszerettem! Es máris kedvem lett az íráshoz! Idáig csak csikorgó köveken vonszoltam a

csónakomat, de most, hogy beleszerettem egy szereplőbe, hirtelen fölkapta hajómat a víz, s én boldogan eveztem a távoli partok felé.

Ugyanazt tettem a témával, mint Casanova a nénivel. Mögéje képzeltem egy szép fenekű lányt, hogy kívánjam és szeressem.

Az ember annak adja magát oda, amit egész lényével szeret – mert ez a főhatalom bennünk: *a szeretet formálja a sorsunkat*. Nemcsak fölfelé, sajnos lefelé is, mert ha például nagyon szeretek inni, bárki bármit tanácsol, bárhogy tanít, sőt kényszerít a leszokásra: részeges leszek, és az is maradok. És ha beleszeretek a pénzbe, nincs olyan erő, mely visszatarthatna attól, hogy akár gazember is legyek a pénzért. Bármit hazudok másnak, és főleg magamnak, az „adrenalinszintem” csakis pénzszagra megy följebb.

Erről senki sem tud lebeszélni – mert ez a főhatalom bennem.

*(Szegény Tolsztoj is **tudott** igazán szeretni – írni szeretett. Műveket alkotni nagyon szeretett! A Háború és békét és az Anna Kareninát nagyon szerette. Halálosan és önfeledten. Úgy szerette, olyan odaadóan, ahogy az Istent, a feleségét és gyermekeit kellett volna szeretnie. De ez nem ment neki. Es ezt tudta szegény, mert vesztére még az igazságot is nagyon szerette. Es az Igazság Szerelme, ami kíméletlen önvizsgálatra készítette, ráébresztette arra, hogy az embereket képtelen így szeretni. Hiába akarta, nem ment. Még a halálos ágyán is írt és diktált, az utolsó pillanatig. Nagyon lehet ám a papírt szeretni, még akkor is, ha ez sok szenvedéssel jár. És persze gyönyörűséggel is. Már az is gyanús, hogy a feleségét és a gyerekeit otthagya, de a papírjait vitte magával, amikor megszökött. Az ilyen naplóíró embernél, aki még a haldoklása közben is jegyzetel, különben is gyanús, **hogy jobban** szeret írni, mint élni.*

Saját magát is témának tartja.

Istent szeretni könnyű, mert nem látjuk. Olyannak képzeljük, hogy szerethető legyen. De az embereket nehéz szeretni. Mert látjuk őket, halljuk őket, ütközünk velük, és érzelmeink valóságos állandóan próbára kerül.)

És most már kimondhatjuk a törvényt: a lélek először szeret, s csak azután valósítja meg azt, amit szeret.

A szeretet erősebb, mint az akarat.

Ez mindennek a mozgatója. Mert ha valamit nagyon szeretnék, az mozgósítja az akaratomat — de hiába akarok valamit, attól még szeretni nem fogom. Vagyis fordítva nem működik a dolog.

Es ami ennél is fontosabb: hogy igazán nagy dolgokat csak az hoz létre, amit *a szeretet tüze hevít* — ha valamit nem szeretsz, csupán csak akarsz, abból nem lesz semmi.

S ha most az angyal kinyitja a szemedet, s egy pillanatra fölnézel az égre, megérted, miért mondták a bölcsek, **hogy Isten a világot szeretetből teremtette.**

Ezért.

Ezért lett az egész univerzum, mert a Teremtő nagyon szerette volna, hogy legyen!

Ő is először szeretett — s csak utána akart.

Az angyalok azt mondják, hogy a teremtés nem más, mint hogy Isten kilépett a magányából, Egyből Sokká varázsolta ma-gát, hogy legyen, akit szeressen, s hogy Ő is szeretve legyen...

Ezért mondta ki, hogy „Legyen világosság!” Ki akart törni a szeretetlenség dermesztő sötétjéből.

És lett világ.

Erről beszélgettünk éppen *a Szeretetkönyv* olvasóival, amikor egy asszony fölállt, és azt kérdezte:

— Hogyan lehet megszeretni valakit, ha nem szeretjük?

A kérdés úgy hangzott, mintha egy elvi problémára lenne kíváncsi. Mintha csupán egy elméleti módszer érdekelné. Éreztem, hogy nem erről van szó. Minden beszélgetésnek az a baja, hogy elbújunk az általános elvek mögé. Pszichologizálunk, elméletileg, tudományosan akarjuk megközelíteni a kérdést. Ez jó akkor, ha kémiáról vagy matematikáról van szó, de teljesen hasznavethetetlen, ha a szeretetről beszélünk.

A lélek dolga mindig *személyes kérdés*. Elvontan, személytelenül nem létezik. Ha valaki el akar bújni az ideológiák mögé, máris elárulja, hogy valójában nem akar szeretni.

Ez nem elméleti probléma. „Veled mi van?” – ez a kérdés.

– Kiről van szó? – kérdeztem.

Nem felelt.

– Ki az, akit szeretni akarsz, de nem szeretsz?

Csönd lett. Az asszony zavarba került. Félt, nemcsak nyilvánosan kimondani, de elgondolni az igazságot. Félt, ha kimondja, mindjárt pecsétet is üt rá: nem lehet megváltoztatni. Amíg nem mondd ki, még minden lehet. De ha kimondod, akkor az már úgy van. Ha megszülted, onnan

kezdve már van. Néha olyasmi csúszik ki a szánkon, hogy megijedünk tőle. Nem azért, mert mások, hanem mert mi magunk is halljuk.

Itt is ez történt.

Nem szólt. Megbánta, hogy fölállt.

– Kérdeztél valamit. De a „hogyan”-ra nincs általános válaszom... Kiről van szó?

Nem volt már visszaút. Halkan, alig érthetően azt mondta:

– A gyerekemről...

Hogyan?

Igen, ez a nagy kérdés.

Hogyan?

Hogyan szeressem meg a gyerekemet, ha nem szeretem?

Ez a kérdés belevisz minket a dzsungelbe, amelyben élünk, és ahol hasonló gondok naponta kínoznak bennünket; van egy gyereke, akit szeretnem kellene, de nem megy. Állandóan bánt és sért, nehéz természete van. Sőt, még ez sincs, egyszerűen csak taszít a lényre. Ha nem a gyereke lenne, sohase találkozna vele. Ha szembejönne, mint egy ismerős, köszönnék neki, és átmennék a túloldalra.

Vagy élek egy emberrel, akit nem szeretek. Valaha szerettem, de *már régóta* nem szeretem. Családom van. És jön egy **másik férfi**, akit viszont szeretek, de nem élhetek vele, mert akkor elárulom azokat, akiket szeretnem kellene, de mégsem szeretem őket.

Ismertem egy asszonyt, aki évtizedeken át küszködött azzal, hogy a férjét megszeresse. Nem ment. Szerették egymást valaha. Nagy, romantikus szerelemmel. Elmúlt. De közben jött a gyerek. Az asszony nem akarta otthagyni a gyereket. Nem költözött el, nemcsak a gyerek miatt, de azért sem, mert lelkipurdalást érzett: a férfi beteg volt. Betegen jött haza a háborúból: lelke megroppant a félelemtől. Klinikán is kezelték. Az asszony sajnálta. De nem bírta élni vele. Félt tőle, fölzaklatta, idegileg tönkretette. Utálta az ölelését. Szeretkezés közben csikorgatta a fogát. Gyerekük sok évig hallgatta a másik szobából a vad összeveszések és kibékülések, az üvöltő, beteges vádak és a halk, könnyes fogadkozások ismerős mondatait. Az asszony *akarta* szeretni a férjét, minden erejével, eszével és becsületével – de nem sikerült neki.

Végül elmenekült. Nem bírta tovább.

Ezzel még nincs vége a történetnek – de előtte mesélek egy másik példát is.

Ismertem egy színésznőt, akit a tébolyig önző, szeszélyes anyja egész életében vadul ráncigált. Piciny korától fogva hurcolta magával kapcsolatból kapcsolatba, mint egy hátára csimpaszkodott, kétségbeesett kismajmot, akit nem bírt sehogy sem lerázni magáról. Teher volt számára a gyereke. Akadály, **bosszantó** felelősség. Nemhogy nem szerette, de gyakran érezte **is vele**, hogy miatta nem élheti szabadon az életét, miatta **boldogtalan**. Nem kellett volna megszülni őt. Egyszer ezt ki is **mondta** előtte: minek élsz, csak tehernek jöttél!

Amikor a színésznőt megismertem (férje, családja volt már akkor), elmondta, hogy a legnagyobb gondja nem az volt, hogy nem tud szeretni – sőt, talán éppen azért, mert gyermekkorában átélte ennek az önzésnek a poklát, rendkívül vigyázott rá, hogy két gyerekével ne kövesse el azt a hibát, amit az anyja vele szemben elkövetett. Jó anya lett, talán túl jó is, mert a lelkében azért fájtak a gyermeki sérülések, s ezért nem akart másokban ilyen sebet okozni. Tudta, hogy ez mennyire fáj. Gyakran tapasztaltam, hogy a legjobb emberek „rossz szülők” gyerekei voltak. Felnőnek, és a szenvedések megérlelik őket. Mélyebben is tudnak szeretni néha. A gond nem itt van, hanem ott, hogy a gyermeki énjük maradt rémült és sebzett bennük. És ennek az ősfájdalomnak, hogy „engem nem szerettek”, sok áttétele lehet: sérülékenység például, és főleg egy szüntelen önvédelemre való berendezkedés. A gyermekkorában kialakult léttaktikájától, hogy „egy ellenséges és önző világban hogyan kell megmentenem magam” – nem tud megszabadulni. Túl sérülékeny maradt ahhoz, hogy tüskék nélküli éljen.

Ezek nem kivételes esetek.

Alig van olyan ember, akinek ez a kérdés valamilyen formában ne jelent volna meg az életében: *hogyan lehet szeretni valakit, akit nem szeretek?*

Hogyan lehet megszeretni az anyámat, a gyerekeimet? Vagy a férjemet?!

És ha ez nem megy, hogyan lehet legalább barátsággal, emberséggel, lemondással vagy isten tudja, mivel, de elviselni azt, *hogyan* olyanok között kell élnem, akiket nem szeretek?

Ezt a két történetet azért meséltem el, mert tanulságos befejezésük volt.

Az első esetben az asszony elvált. Új társat talált. Jól is élt vele. De lelke mélyén sohasem volt egészen nyugodt. Vajon mindent megtett-e az

elhagyott férjéért? Húsz év telt el. És amikor a férfi meghalt, úgy siratta el, mint aki az övét vesztette el. Élni nem bírt vele, nem is lehetett, de most, hogy vége volt az életének, vagyis kibújt a vén testéből és beteg lelkéből, amit a rettegés szétzilált, az asszony emlékeiből előbukkant férjének *az igazi arca*, melyet valaha megszeretett. Szeme teleszaladt könnyel. Milyen kedves ember volt! Csinos, vonzó! És gyengéd férfi! Derűs, örökké mosolygós! „Milyen mérhetetlen kincset vesztettünk el – gondolta –, milyen szép virág rohadt meg a kezünkben...

Rajtunk múltott? Vagy az átkozott háborún, melyet ép ésszel nem lehetett kibírni?"

– Amikor meghalt – így mesélte –, rájöttem, hogy valahol még-is az enyém maradt. Élni nem tudtam vele. Szörnyű volt. Mégis hozzám tartozott.

Es megmutatta a nászajándékát, melyet hatvan esztendővel ezelőtt kapott tőle.

Ibsen *Nóra* című színdarabjának sötétkék bőrbe kötött kiadása. Benne egy ajánlás, egy húszéves fiatalember lendületes kézírásával. Nagy reményű, égbetörő K és T betűkkel.

A darab híres mondatát idézte:

„*KÖSZÖNÖM A TÜZET!... Te leszel az én Nórám, igaz, szerelmem? Es gyere nem hagysz el engem, soha?*”

Amikor ezt megmutatta az asszony – nyolcvankét éves volt akkor –, sírógörcsöt kapott. Számára is most derült ki, ebben a pillanatban, hogy ez az ajánlás félelmetes jóslat volt. **Jövőbe** látás. Egy tönkrement házasságnak, egy asszony vad **lázadásának** s egy beteljesületlen nagy szerelemnek az előérzete.

A második eset pedig úgy alakult, hogy a színésznő „szörnyeteg” anyja beteg lett. Hosszan haldoklott. Ekkor már nem volt mellette senki, csakis a „kismajom”, a valaha utált és semmibe vett, öregedő lánya. Most, hogy a halála közeledett, az asszony „fölébredt”. Kezdett rálátni önmagára, az esztelen rohanására. Es mintha csak most szülte volna, a halálos ágyán, hirtelen észrevette, hogy *van egy gyereke, akit elfelejtett szeretni*.

Senki sem maradt mellette. A sok jött-ment férfi, akikről azt hitte valaha, hogy szereti, mind eltűnt. Olyannak látta életét, mint Shakespeare hőse a halála előtt: „egy örült meséje, tűnő árny, zengő tombolás, de semmi értelme nincs”.

Egyetlen értelme ez az öregedő lánya volt, aki etette és tisztába tette, mint egy csecsemőt.

A haldokló öregasszony arca megszépült.

És ami a lányában történt, még különlegesebb volt.

Anyjáról a halála előtt lehullott a ronda maszkja. Elővillant az igazi arca, és ő rádöbbsent arra, hogy ezt az embert szereti. Sőt, mindig is szerette.

Ezért is fájt annyira, hogy sohasem volt visszaszeretve.

Es ekkor az ő arcáról is lehullott egy maszk. Már nem a sérült gyerek, hanem az érett ember szemével nézett az anyjára. És meglátta, hogy valójában ki ez a másik lélek, aki az anyja volt. Egy értékes, szeretetre méltó lény, aki önmagának legalább annyi szenvedést okozott, mint neki, mert a démonával képtelen volt megküzdeni.

Az utolsó pillanatokban azonban a démon legyőzött. És a színésznőnek nem a pokoli gyermekora, hanem ez az utolsó két hét maradt az emlékezetében. Ekkor ismerkedtek meg egy-mással. Anyjáról – akitől sokáig menekült – ezentúl szerelmes szeretettel beszélt. Minden emléke, még azok a régi fényképek is, melyeken ő riadt kislánként mered a kamerába, különös melegséget sugároztak.

Milyen más lett volna, ha a mama ezzel a letisztult lelkületével szüli meg valaha a lányát! Milyen más történetet írtak volna! Nemcsak ők ketten, de mindazok, akik a sorsukat érintették. Még képzeletemben sem tudom átszöni azt a gazdag sorsmintát, amit ezzel a drámával mások életébe beleszóttak. Bizonyos értelemben – kimondani is alig merem, de tudom, hogy igaz – *jó, hogy így történt! Jók a próbatételek, a szenvedések, az egymás önzésén való összetörés.* Mert a színésznő férje, két lánya, unokája és az egész környezete nagyon sok szeretetet kapott. A színpadon is, mint művész, rendkívül sok melegséget és szeretetet adott. Szín-te áradt belőle a sok szenvedésben megérlelt, okos gyengédség. A közönség ezt a szép arcát ismerte. A legjobb „anyaszínésznők” volt. Senki úgy anyát játszani nem tudott mint ő.

Látod, ez is van! Hogy azok a próbatételek, melyeket mások vétke állít elénk, kihozzák belőlünk az erényeinket.

Tudjuk, hogy gyerekkori traumákból születtek a legszebb műalkotások.

Látod, a kérdéssel, hogy lehet-e a szeretetet tanítani, a titkok titkához érkeztünk.

Ez az anya életének utolsó két hetéig taníthatatlan lett volna. Olyasmi után rohant, amikről azt hitte, hogy szeretet – holott csak egójának szeszélyes vágyai, rögeszméi voltak. Búgócsigaként pörgött maga körül, míg le nem járt. Éretlen volt a harmóniára. Ezt nem csak önmagának, de senkinek nem volt képes megadni. Az utolsó két hetet leszámítva: rossz anya volt. Szeretéképtelen. Mégis szült egy nagyszerű gyereket, akit ha megkérdezel most, a katarzis után, azt mondja, hogy szereti ezt az embert – aki az anyja szerepét játszotta életében –, még akkor is, ha sok szenvedést okozott neki.

Amikor ilyesmikről beszélgettünk, az én anyám mindig azt mondta: „Senkinek sem lehet új fejet csinálni.”

Vagyis, hogy a jellemünk megváltozhatatlan.

De látod, ez sem egészen igaz! Az angyalpszichológia **azt** mondja: **vannak gyökeres változások**. Mint például a fenti példában is.

Megrendítő, halálos katarzis árán igenis lehet „új feje” az embernek! Sokkal szebb, mint a régi. De az ilyen nagy átváltozás ritka manapság. Ehhez az egónak össze kell törnie. Nem elég, ha sokat szenved – meg kell halnia. Mi, mai emberek erre nem vállalkozunk, s ezért sajnos beleveszünk a szerepünkbe. Nem is-merjük a nagy átváltozás, a katarzis gyógyító hatalmát.

Ránk fagy a szerepünk.

Így aztán ha találkozunk, kényszerhelyzetben vagyunk: a másik embernek ezt a formálhatatlan, merev személyiségét szeretjük vagy nem szeretjük. Lehet vonzó és taszító. Attól függően, hogy az én személyiségem mennyire kompatibilis az övével. Kettőnk „démona” dönti el, hogyan jövünk ki egymással. Vannak, akik sohasem kerülhetnek közel hozzánk, mert eleve taszítanak. Ez nemcsak a jellemünk, de a finomabb rezgéseink világa is. Azt pedig tudnod kell, hogy a rezgéseknek *minősége* van. Van, akire jól, van, akire rosszul rezonálunk. Nincs mit tenni. Hiába az apám, az anyám vagy éppenséggel a gyerekem, előfordulhat, hogy a személyisége számomra taszító. Irritáló. Egy mélyebb szinten lehet, hogy szeretem, de felszínen – vagyis a mindennapokban – rosszul rezonálok rá. Olyasmi sugárzik belőle, ami szüntelenül fölborzol, amit ki nem állhatok, amit képtelen vagyok szeretni – tudod, miért? Mert ezt magamban se szeretem. Mindig ott ér hozzám kívül, ahol belül sebzett vagyok. Rossz ideget érint. Nem jövök ki vele – hiába minden erőfeszitésem.

„Ha választanom lehetett volna – suhan át rajtunk ilyenkor az őszinte gondolat –, nem ez az ember lett volna az apám!”

Lehet, hogy gyerekünkkel a személyiség szintjén örökké súrlódni fogunk. Hiába a gyerekünk. Anyákban általában több a tolerancia. Talán azért, mert méhük sokféle személyiség befogadására alkalmas. Túllátnak gyermekük démonain: inkább sajnálják őket, mint gyűlölik. Ezt hívja az én pszichológiám *angyaltekintetnek*.

De mint látod, ez sem adatik meg minden anyának.

A második példám éppen egy olyan anyáról szól, aki nem látott ki magából. Igazából nem is volt anya – csak az utolsó pillanatban, a halálos katarzis állapotában tudta meg, hogy ez mit is jelent.

Férfisorsot élt. Önmagát akarta megvalósítani egész életében és minden szerencsétlenül végződő kapcsolatában.

Lehet a szeretetet tanítani?

Megkérdeztem az én Angyalomat, s egy különös történettel válaszolt. Ha füled van, meghallod. A színésznő mélymúltjában – vagy ahogy a félreértett kifejezéssel mondjuk: „előző életében” – egy olyan sors rejlik, melyet éppolyan vakon élt, mint a jelenlegi sorsában az anyja. Földi értelemben több évszázaddal ezelőtti történet volt ez. Lelki értelemben azonban nem létezik múlt – csak Itt és Most van. Sok hasonlóság volt a múltbeli énje és jelenlegi anyja között. Épp olyan narcisztikus volt valaha – szép, gazdag lelkű, és saját varázslatában élő nő. Az ő vezérszava is az „önmegvalósítás” volt. Oly mértékig pörgött saját lényének önző örvényében, hogy közben mindenkit akaratlanul is áldozatul dobott a szeszélyének és a hiúságának. A gyereket is.

Most „tükörsorsot” élt. Anyja tartotta elé a tükört, s meglátta benne a saját régi, elfelejtett arcát. Most élte meg, a saját bőrén, hogy milyen egy önző, önimádó anyához születni. Hogy milyen nehezen gyógyuló, fájdalmas sebeket okoz, ha az anyánk **nem** szeret bennünket.

Azt mondta az Angyal:

„Amíg nem éled át, milyen a másiknak, addig nem tudsz szeretni. Amíg nem fáj neked a fájdalom, amit másnak okozol, nem tudsz szeretni. A karma nem büntetés, hanem tanítás: megtanít, milyen a másiknak lenni; mit érez, hol fáj neki. Amíg nem fáj a seb, amit másokon ejtesz, és nem vérzel tőle te is, addig nem tudod, mi az, hogy »vele« és »együtt« és »közösen«. Együtt

érezni valakivel csak akkor lehet, ha az **én idegeim** is összerándulnak attól, amit benne én okozok.

A szeretet – mondja az Angyal –, minél erősebb, annál érzékenyebb. Nem nekem fáj, hanem együtt fájunk. Ezért, akiben megérik a valódi szeretet – és ez rendszerint nagy fájdalommal, katarzissal jár –, mérhetetlen tapintattal és óvatossággal működik az emberek között. Idegei nem végződnek az ujjai hegyénél, túlfutnak a saját testén, beleérnek másokba, és átérzi a fájdalmaikat.

Megtanulja, hogy bármit tesz vele – magával is teszi.

Es másokkal is.

Két ember ügye egy családé, népé, az egész emberiségé – mert amikor ezek az érző idegszálak elindulnak az ujjad hegyéből, behálóznak embereket, állatokat, fákat, virágokat – az egész világot érzed majd. Végül eljutsz odáig, hogy egy éhező macska távoli jajgatása nem sajnálatot ébreszt benned, hanem éhséget és kétségbeesést, mert lényed elér a macskáig, átöleli, átérzi, s megszenved a szenvedéseit.

Valószínű, hogy a szeretetnek nincs határa.

De ez nem olyasmi, amit tanulnunk kellene, mert bennünk van. Lelkünk mélyén, eltemetve.

A tanulás nem egyéb, mint kiszabadítás. Ahogy egy mentőosztag fel-színre hozza egy bányaomlás mélyéről az élőket, úgy szabadítja ki az érlelő szenvedés a még élő és dobogó szívünket az önzés romjai alól.

Egy könny, egy jó mondat, vagy bármiféle tanítás csak annyi, mint amikor egy mentőkutya nyüszítve szimatol a **romok** fölött.

Ahogy én teszem most.

Érzem, hogy élnék még **valakik** ott a **mélyben**, akik jók. Akik szeretni képesek. Hallom a légzést, a szívhangokat.

De kívülről nem **tudok** hozzátok férni."

Légy másmilyen!

Gyakran próbáltam elképzelni: Milyen lehet anyának lenni? Rengeteg asszonyt faggattam, az anyámat, a nagyanyámat, a feleségemet: Mondjátok, milyen érzés anyának lenni?

Vajon mit élnék át, ha lenne bennem valaki?

Mi lenne, ha mocomorogni kezdene a testemben *egy idegen ember*, aki a méhemből bújik ki, és annyira az enyém, hogy úgy kell levágni rólam, mert hozzá van nőve a vércőreimhez?

Nem a szűlés élményére vagyok kíváncsi, hanem arra, hogyan szeretnék egy ilyen belőlem jött, másik emberkét?

Hogyan szeretnék, ha nem férfi, hanem anya lennék?

Nyilván nem úgy, mint most. Most csak úgy tudok szeretni, mint egy apa. Mint egy férfi. Ez más. Egészen más. Akkor is, ha manapság a férfi és női szerepek összezavarodtak, és sok anyának kell kifejezetten apa-szerepet játszani a családban. Szóval, átéltem, hogy anya vagyok (ne nevéss!) és azt tapasztaltam, hogy *a feltétel nélküli szeretetre* csakis a mama képes. Bárki is rejtőzött a méhében, bárki is volt az a „valaki”, akit világra hozott: szereti. Bármilyen volt, befogadta magába. Nem minősítette. Nem törődött vele, hogy szép-e vagy csúnya, jó vagy rossz, nehéz vagy *könnyű* természetű – és ha csakis a szívére figyelt, és nem az ostoba társadalmi elvárásra, még azzal sem törődött, hogy fiú-e vagy lány. Csak egészséges legyen. De ha mégsem az, akkor is az övé. Egy életen át. Kibújik belőle, máris szereti. Sőt, amikor még csak mocomorog benne, akkor is szereti. Előre. Ismeretlenül. Feltétel nélkül. Akkor is, ha később vad lesz, agresszív és összeférhetetlen. Akkor is, ha buta, lusta vagy fogyatékos.

Mi, férfiak erre ritkán vagyunk képesek.

Bennünk is ott rejlik az elfogadó lelkelet, de ez sohasem olyan határtalan, olyan „jón-rosszon túli”, mint egy igazi anyában. Heves szeretetűnk a gyerek el tudja rontani. Mert nem elég, hogy olyan, amilyen, nekünk még elvárásaink is vannak. Még valamilyennek lennie is kell hozzá.

Mi nem ismerjük a feltétel nélküli szeretetet.

Az apai szeretet is lehet végtelenül erős. Hatalmas, forró és büszke. De jellegében más, mint az anyák szeretete, mert amíg egy mama, ha fia hitványságával, rosszaságával, sőt gonoszságával szembesül, lehet, hogy kétségbeesik, még dűhbe is gurul, sír és üvölt fájdalomában – de közben egy pillanatig sem szűnik meg fiát szeretni: mert az ő gyereke.

Az apa szeretete azonban ilyenkor *rövidzárlatot* kaphat.

Az idők kezdete óta ismerős téma az apák és fiúk háborúsága. A történelemben – s ebbe a biblikus időket is beleértem – nem az anyák, hanem az apák tagadják ki gyermekeiket, ha méltatlanná váltak valamire.

Arról, hogy férfikéz írta le a Bibliát, mi sem árulkodik jobban, mint az a pillanat, hogy „amikor az Úr látta, hogy **nagy az emberek gonoszsága** és

szívük állandóan rosszra irányul”, így kiált föl: „*Meg-bántam, hogy embert teremtettem!*” Hirtelen haragjában elhatározza, hogy eltörli gyermekét a föld színéről! Fáj az Úrnak, iszonyúan fáj, mégis ráhossa romlott teremtményére a pusztító *vízözönt*. Víz-be fojtja romlott teremtményeit.

A férfiharag sajnos képes az ilyen rövidzárlatra: elkeseredett dühében még a legszerelmesebb szeretetét is ítéletté tudja változtatni.

Egy anyaisten nem tesz ilyesmit. Képtelen rá. Lehet, hogy boldogtalan lesz egy életen át, de azt, hogy *megbánja*, hogy valakit világra hozott, lehetetlenség.

Egy anyával nem lehetett volna megtenni a hitnek azt a próbáját, amit Ábrahámval tett az Isten: ha fölviszed a gyerekedet a szent hegyre, s föláldozod értem az életét, akkor igazi a hited! És Ábrahám ráteszi a kést Izsákra, már-már elvágná a torkát, mint egy áldozati állatnak, amikor az Úr megállítja a mozdulatát, mert látja, hogy hite valódi.

Sarával ezt nem lehetett volna megtenni. Egy anya bármilyen áldozatra képes, ha életet kell hoznia a világra – de elpusztítani még az Istenért sem lenne képes.

Soha.

Látod, egy pillanatig átéltem, hogy anya vagyok, hogy nőként szeretek, és hirtelen egy másik világba tévedtem.

Ez más szeretet, mint az enyém.

A nő az életet szereti. Könnyebben elfogadja, úgy ahogy van.

Mi nem. Mi meg akarjuk változtatni az életet. Így, ahogy van, nem jó nekünk. Nem véletlen, hogy a vallásokat mind férfiak alapították, akik azt mondták: így, ahogy vagy, emberke, nem vagy jó! Ahhoz, hogy jó légy, meg kell világosodni (Buddha), hinned kell Istenben (Mózes, Ábrahám, Mohamed), le kell ráznod magadról az egyiptomi rabszolgaság szellemét (Mózes) meg kell térned (János, Jézus) mert így, ahogy vagy, sötét vagy, bukott vagy, szolga vagy, bűnös vagy – lezuhantál, és föl kell emelkedned. Meg kell térned, meg kell világosodnod, egyszóval: *Légy másmilyen!*

Nőket nemigen találsz a nagy vallások születésénél. Némán és aggódva állnak a háttérben. Buddha elhagyta a feleségét, Máriáról, onnan kezdve, hogy megszülte Jézust, alig tudunk; a zsidó templomban a nők külön ülnek, a mohamedánoknál még a kávé-házban is.

A nőnél ugyanis fennáll az a veszély – ezt, mint képzeletbeli nő éltem át –, hogy elfogadja a másik embert olyannak, amilyen. Nem akarja a világot megváltani. Bárkit szül: szeretni fogja. Egy kutyamama, ha macskát szülne, szeretné. És fölnevelné. Az anya bő szoknyája alatt nem működnek vallási és világnézeti ellentétek, mert ő nem egy Eszmét, hanem az életet szereti. Egyik mellén egy MSZP-s, másik mellén egy fideszes gyerek szopik. Mindkettő az övé. És a történelmet, nem Éva, hanem az izgága Ádám csinálja. Egyik kor sem jó neki. Évának mindegy, rabszolgaság van-e vagy kapitalizmus, legfeljebb egyikben rosszabbul érzi magát, mint a másikban, de nem szól bele, mert a világmegváltás a férfi reszortja. Ő az, aki mindig mást akar, mert ami van, az sohasem jó neki.

Most értettem meg, ha bemegyünk a nejemmel egy vendéglő-be, miért kérdi meg, hogy hová akarsz ülni? Ismer. Tudja, hogy az egyik helyen meleg van, a másikon hideg, ott szembe süt a fény, itt közel a zene; az asztalt el kell húzni a faltól, mert nem jó helyen áll, és elvinni a virágot, mert nem látjuk egymást.

Neki mindegy. Vagy ha nem, akkor is nyugodtan ül. Megszokja. En nem. Amíg nem jön létre az „ideális” ülésrend, fészengék. En egy eszménynek élek – ő az életnek.

Figyeld meg: minden találmány férfitalálmány. Nem azért, mert a férfi okosabb, mint a nő, hanem azért, mert a természetet úgy ahogy kapta, sohasem fogadta el. Ahogy önmagát sem fogadta el soha: bukott lénynek tartotta. „Keress meg az igazi arcodat!” – mondta Buddha. Mert ez, aki vagy, csak a torzképed.

Mi a feltétel nélküli elfogadás élményét nem ismerjük. A multinacionális céget éppúgy mi találtuk ki, mint a távirányítót, mert képtelenek vagyunk elfogadni, hogy cégünk kicsi, és azt se tűrjük szívesen, ha meccset nézünk a tévében, hogy le kell tenni a sört, és oda kell menni a készülékhez. Ez nem pusztán kényelmi kérdés, hanem valamiféle „eszményi” állapotnak a szüntelen üldözése.

Ugyanígy vagyunk a gyerekünkkel. Így ahogy van, gyárilag, még nem jó. Még föl kell nevelni, rendbe kell szedni, nyesegetni a rossz természetét, ki kell hozni belőle még valamit. Manapság az kell, hogy sokra vigye – így kevés.

Igen, mi, férfiak másképp szeretünk, mint a nők.

Nem az intenzitása más, hanem a jellege. Az elfogadó szeretet kulcsmondatát anyámtól hallottam: Az embereket a hülyeségük-kel együtt

kell szeretni.

Ez az, ami sajnós nem megy nekem.

Sokat próbáltam, de nem megy.

Megmondom, hol volt mindig a hiba.

Odáig eljutottam, hogy beláttam, sem ő, sem én nem tudunk a rossz természetünkön változtatni.

Elfogadtam a másikat olyannak, amilyen.

Megértettem. Elfogadtam.

De nem szerettem!

Anyám meg szerette.

Biztos velem is így volt — hiszen a mai napig tele vagyok olyan elviselhetetlen tulajdonságokkal, amiket magamban sem szeretek.

Ő meg csak mosolygott rám.

Bár úgy tudnám szeretni magam, ahogy anyám szeretett!

Amikor gyermeket nevelünk, ez a kétfajta szeretet — a feltétel nélküli és a feltételhez kötött szeretet — összeütközik. A férfi és a női. És mivel nem értjük egymást, képtelenek vagyunk felismerni, hogy *itt nem a szeretet intenzitása különböző, hanem a jellege.*

Ez egy nagyon fontos angyalitanítás, mert, mint tudod, az angyal kétnemű. Mindkét nem fejével tud gondolkodni. Nem az a baj, mondja, hogy nem szerettek eléggé, hanem az, hogy ***másképp szerettek.*** Ezért apa és anya gyakran félreértik egymást. A férfi azzal vádolja az anyát, hogy mindent *megenged* a gyerekének. Túleteti, túlkényezteteti, elvárásaiban nem elég következetes és kemény. A nő pedig azt érzi, hogy amikor a férje dühbe gurul és ráüvölt a gyerekére, olyankor *nem szereti.*

S ebben van igazság.

Ezért próbálok elképzelni, hogy milyen anyának lenni. Át akarom élni, hogyan szeret ő!

Mert hiába bizonygatom neki, hogy az én szeretetem is erős, hogy igenis szeretetből, kétségbeesett, vad, szerelmes szeretettel üvöltök a fiammal — az anya úgy érzi, hogy ez nem igaz! *Megérzi a rövidzárlatomat!* Megérzi, hogy „megbántam, hogy embert terem-tettem.” S azt mondja: „Ne bántsd szegényt!” Hiába bizonygatom: „Dehogy bántom, sőt, jót akarok neki!” Hiába mondom, ordítva, hogy „Soha nem lesz belőle ember, ha mindent

megengedsz neki!” – az anya megérzi a férfiistenségnek azt a pillanatnyi vakságát, amikor az indulat kioltja szívében a szeretetet.

Igaza van: van egy pillanat, amikor nem szeretek.

Nemcsak a gyereket, őt sem! Mert hajlandó a bűnt, a romlást, a hitványságot elfogadni.

Ma már a szerepek összekeveredtek. Ez is az angylantanítás egyik fontos igazsága, amit nem lehet könyvekből megszerezni. *Az utolsó időkben* – mondja az angyal – *a szerepek fölcserélődnek. Az eredeti, „gyári” tulajdonságokat már nem lehet a nemekben föllelni.* Ez nemcsak mint szexuális zűrzavar jelenik meg manapság, de mint spirituális fordulat is. A mai férfi elvesztette a férfiaság valódi jellemzőit: anyagelvű lett, eszménytelen és földhöz-ragadt. Semmiféle szellemet nem reprezentál már. Ugyanakkor egyre több nőből bontakozik ki az érzékeny szellemiség. A mai kor megváltói már régóta nem a férfiak, hanem a nők. Jobban érdeklődnek a szellemi dolgok iránt, „Isten országa” felé tekintenek, és a romlást is jobban érzékelik, mint mi, férfiak, akik a zuhanást előidézttük, és a történelmet évezredek óta irányítjuk. Egyre több párkapcsolatban lesz gond, hogy a férfi az anyagba ragadt; hitet-len, eszménytelen, vagyis spirituális értelemben tudatlan lett – s a fény felé igyekvő nőnek kell lenyúlania érte, és fölemelni magához. (Dante ezt jól tudta!)

Szerepcsere történt.

Amikor az asszonyok arról panaszkodnak, hogy a férjük nem érti meg őket, gyakran ez van mögötte – *szellemileg magasabban állnak*, mint az uruk. Tisztábban látnak, bölcsőbbek, érzékenyebbek. Lelkileg érettebbek. A nők lettek a szellemi útkeresők, a férfiak pedig csak fölényesen legyintenek erre; álomfalók! Lenézik a nőket, hülyének tartják őket, akiket nem lehet komolyan venni, akik nem a mai „fejlett” világban élnek, amelynek irányítója a kökemény érdek és a tébollyá fajult, szívtelen racionalizmus.

Az a mondat, hogy a „férjem nem ért meg”, ma már az esetek többségében ezt jelenti: nem értjük meg a nők érzékenységet, intuícióját, bölcsességét... és főleg hogy kiutat keresnek egy olyan ellehetetlenült világból, melyet mi rontottunk el.

Gyakran a nők erősebbek is, mint mi.

Megfordult a világ.

Egyre több családban jelenik meg „az anyaszem szigora”. Es menekül gyenge apjához a gyerek, ha engedményekre vágyik. Sok nő játssza el férje

helyett az igazi apát, s lesz az erélytelen férjből megértő apuka. De ez kényszerű szerepcsere. Olyan, mint amikor egy süllyedő hajón a szakács áll az alkalmatlan kormányos helyére. Egy felnőtt emberen érezni lehet, hogy volt-e valaha olyan apja, akiben az erély és a megbocsátás egyenlő arányban élt. És hogy volt-e olyan anyja, akinek szoknyája alá, mint egy angyal védőszárnyai alá, mindig el lehetett bújni, mert ott mindig melegség volt és végtelen megbocsátás.

En ilyen szoknya alatt nőttem fel, egy pokoli világban. Vér, romok, hullák, eszelős pusztítás és szadista gyűlölet volt a szoknyán kívül.

Tűzözn. Lángban állt a világ. Olyan korban, amikor Isten megbánta, hogy embert teremtett. Sok millió gyermeke lángolt éppen a tűzöznben.

Tudtam, láttam — de nem éreztem.

Anyám megóvott.

És bár a józan eszemmel, és mint a bibliai tanítások ismerője megértem, hogy az Atya megbánja, hogy ilyen pocsék világot és ilyen romlott szívű, gonosz embereket teremtett, és tudom, milyen a tűzöznben élni — csak hogy ott van azért a szoknya is.

És alatta a könyörület.

És a szeretet.

Anyai szeretet.

Sakk!

Azt mondják, nőpárti vagyok.

Hogy többre becsülöm a nőket, mint a férfiakat. *A Szeretet-könyvben*, mondják, egyetlen jó szavam sincs szegény férfiakról. Mintha nem tudnék róla, hogy milyen „hülyék a nők”, mennyire külsőségesek, ostobák, önzők, mennyire csak a pénz és a férfi státusa érdekli őket, vagy ahogy sok férfi

ismerősömtől hallom: nem lehet találni manapság egy normális nőt, akit érdemes lenne elvenni feleségül.

Úgy vélik, de még gyakran a nők is, hogy saját kivételes szerencsémét általánosítom: volt egy bölcs anyám, találtam egy jó feleséget, s ezért nem látom, mi van itt körülöttem. De ugyanezt mondják tudós barátaim is, a metafizikában járatos gondolkodók, hogy én itt alapvetően félreértem a teremtés egész misztériumát, ahol igenis a férfiban testesül meg a Teremtő szelleme, ő a gondolat, az értelem, az eszme: ő az istenség reprezentánsa a földi létben.

Azt mondják, összekeverem az örök férfi-nő viszonyrend-szert.

Lehet.

De azért elmesélek valamit.

Valamikor, az ősi időkben egy indiai uralkodó, akit Isten királlyá, vagy ahogy akkoriban nevezték, Világkirállyá tett a földön, tanácsot kért a bölcsektől, hogyan éljen, hogyan háborúzzon, hogyan oldja meg népe sorsának gondjait. És a bölcsek megálmodták számára azt a játékot, amit később sakknak neveztek. A név onnan ered, hogy arab, perzsa közvetítéssel jutott el hozzánk, Európába, és Perzsiában a királyt sahnak nevezték.

A sakk nem játék, hanem jelképes beavatás a lét titkaiba. Olyan, mint az élet.

- Egy tökéletes, kicsinyített világdráma. Világmodell – kicsiben.

Szanszkrit nevén: *vastu manadala*. Ebben benne van minden, a fény és sötétség harca, a földi létnek és emberi sorsnak minden lehetséges titka és helyzete.

Ma már látjuk, hogy ez mennyire igaz. Két színből, fehér és fekete küzdelméből áll elő a világ, mint az ősi kínai Ji Kingben is, mely éppúgy 64 lehetséges léthelyzetet ismer, ahogy a sakktábla sorsterepének is 64 kockája van. Ezekből a teremtési mintákból áll elő a földi lét minden lehetséges variációja. A 64-es szám épp-úgy szerepet játszik az életet eldöntő DNS szerkezetében, mint a Neumann-féle őskomputerben; az egész kibernetika a sötét-világos, vagyis 0 és 1 információk drámájára épül.

Messzire vezető gondolatok ezek. Csak azért említem, hogy lásd, mennyire stimmel itt minden. Ezek a bölcsek itt tényleg elkaptak valami univerzális, és az élet minden pontján érvényes szimbólumot.

A világdrámát különféle erők – bábuk – vívják egymás ellen. Sötét, világos harcol.

Mindegyik bábusnak más a dinamikája.

A játék szíve: a Király.

A Sah.

A Férfi.

Hatalmas hadserege van neki. Bástyái, futói, lovai és rengeteg parasztja. De a legügyesebb és leghatalmasabb védelmezője: a Királynő.

A felesége.

Úgy is mondják, hogy Vezér, mert ő az, akiben a Király minden képessége testet ölt.

A Királynő, vagyis a Király neje a legerősebb, legértékesebb bábu az élet tábláján – a férfi vezére. Ő az, aki hosszában és keresztben is uralja az egész terepet. Más bábuk értéke föl sem ér vele, rajta múlik minden. A győzelem vagy vereség jórészt tőle fűga.

Es ez az, ami régóta szemet szúrt nekem.

Hogy a Világ Királya nem csinál semmit! Nem is tud!

A bölcsek úgy látták, hogy ez a koronás Hím teljesen inaktív. Mindig csak egyet-egyét lépeget, azt is óvatosan; a többi bábuhoz képest csak totyog. Egyet ide, egyet oda. Előre, hátra, mindig csak egyet.

Ráadásul nagyon érzékeny. Ha valaki megközelíti, azonnal menekül.

Bárhová. Ha van egy kocka a táblán, ahol nincs veszély, oda húzódik, és mindenki rohan védeni őt, mert a játéknak vége, ha ő meghal. „Sah-matt” – mondják: „A király meghal.”

És akkor vége. Nemcsak neki, mindenkinek. A feleségének, a népének is. Mindegyik bábu tele van erővel. Ő nem. Őt óvni kell. Olyan, mint egy mimóza.

És mindegyik bábu föl is áldozhatja magát érte. Még a szere-tett felesége, a Királynő is bármikor elveszhet uráért, de ő, az Impotens Férfi: soha. Csak nézi, hogy mások hogyan háborúznak, s halnak meg érte. Néha az egész népe. Egykedvűen bámulja, hogy mire képesek érte még a szegény kis parasztok is. Ők is csak egyet-egyét léphetnek, mint dicső uruk, a Király – de ha egy paraszt ügyesen áldozza fel az életét, akkor nem csak egyszerűen leütik, hanem elérve az ellenfél mezejének legvégét, meghal ugyan, de bármi lehet belőle!

Királynő is.

A paraszt, ha időben és jól hal meg, Királynő lesz. A szegény proli feltámad, és akár a Király felesége is lehet belőle. Nő lesz a parasztból, Királynő, csak azért, hogy legyen, aki megvédje, mert egy erős asszony

nélkül ez a koronás pasi, ez a hímisten, egyszerűen életképtelen. Vigyázni kell rá. Óvni kell szegénykét.

Mert róla szól a játék.

Nem a mindent tudó Királynőről, nem a szilárd Bástyáról, nem a villámgyors Futókról és okos Lovagokról, nem is a népről, a lépegető, leüthető, védtelen szegény kis parasztokról, hanem róla.

A Teremtés Koronájáról.

Vagyis a Férfiről.

Ha történetesen már minden szereplő elhullt, s csak két Férfi marad a táblán – a játéknak vége.

Ez a döntetlen. Patthelyzet.

Egymással nem tudnak megküzdeni.

Mint két impotens kakas csak állnak, és totyogva kerülgetik egymást — örökké.

Egyedül mindketten bénák.

Olyanok, mint sok agglegény: még egy rántottát sem tudnak főzni maguknak.

Így látták valaha a bölcsek a Férfi és Nő viszonyát.

S még azt is hozzátették, hogy az Igazi Férfi minden ereje, hatalma s világformáló képessége a Nőben s a Nőből bontakozik ki.

Ő a vezér, aki a Férfi sugárzásait felfogja és megvalósítja. Vagyis olyan, mint egy jó feleség. Akitől minden függ. Egyelőre ennyit a Király barátainak.

Sakk!

A gonosz varázsló

Ha megkérdeznél, az egész világirodalomban melyik a legtökéletesebb szerelem, mely a halálnál erősebb, és örök lánggal ég, gondolkodás nélkül azt felelném, hogy Don Quijote és Dulcinea szerelme.

Elmúlhatatlan. Erősebb, mint a legfanatikusabb istenhit.

Az sem számít hogy a férfi már rozzant, gazdag és arisztokrata, a lány fiatal, szegény és paraszt. Sem életkor, sem társadalmi különbség ezt az örök szerelmet nem zavarja.

Egy bibi van csak — Dulcinea nem létezik.

Pontosabban: nem úgy létezik, mint egy valódi nő, mert csak Don Quijote képzetében él.

Don Quijote ugyanis — hogy finoman fejezzem ki magam — nem normális.

Őrült.

Ma azt mondanánk rá, hülye. Régen úgy mondták: bolond. Legalábbis a társadalmi megítélés szerint.

Fiatalkorában, amikor nem volt még bolond, ismert ugyan egy vaskos parasztlányt, aki arról volt híres, hogy remekül tudta a disznóhúst besózni, de később, amikor a hős lovag megbolondult, vagy megboldogult (nem tudni, mi a különbség) elnevezte ezt az emlékeiben élő nőt Dulcineának, és azóta szüntelenül szerelemben élt. Egyszer megkérdezte tőle valaki, létezik-e egyáltalán Dulcinea. Azt felelte: „Csak az Isten tudja, van-e a világon vagy nincs, pusztá fantom-e vagy sem, s ez nem is olyan kérdés, amiről szükséges volna bizonyosságot szerezni.”

Don Quijote boldog. Állandóan szerelmes. Ami egy normális embernél pillanatnyi mámor – nála örökké tart. Állandó orgazmusban él – nem kell hozzá valódi nő.

Mindig szerelmes.

Nem zavarja egy másik ember.

Nincs hűtlenség, csalás, kiábrándulás. Nem kerül pénzébe, nem kell feleségül venni. Nyugalmát nem zavarják síró gyermekek, főzés, veszekedés, nagytakarítás. Ráadásul Dulcinea nem is öregszik. Csak a hős Lovag vénül, és alig tud már sovány gebéjére felkászálódni, de szerelmese mindig fiatal marad, kívánatos, gyönyörű – és minden bizonnyal szűz is. Kétszer látja életében.

Egyszer egy barlangi látomásában, másodszor a mezőn. Szolgája és hűségese fegyverhordozója, Sancho Panza ugyanis ráfogja egy tenyeres-talpas parasztasszonyra, *hogy* az nem más, mint Dulcinea, de a Lovag nem ismeri föl, mert örült logikája szerint

egy gonosz varázsló elvarázsolta.

Óriási ötlet!

Gondoljuk csak el, ha ilyen szemmel néznénk a feleségünket! Es amikor zsörtölődik, veszekszik, erőszakos, hűtlen, kellemet-len vagy éppen csak fésületlen, s tán öregszik is – egyszóval nem olyan, mint amilyennek szerelmesen láttuk valaha – azt mondanánk: „ez nem ő, mert egy gonosz varázsló elvarázsolta!”

Persze nincs mit tenni, mert a gonosz varázsló hatalma óriási, de így legalább tudjuk, hogy nem az asszony a hibás, mert ő épp-olyan szeretnivaló, mint ahogy első pillanatunkban láttuk.

Mindennek a gonosz varázsló az oka!

A botránynak, a csalásnak, a válópernek — mindennek.

Nem is olyan buta gondolat ez, ahogy első pillanatra látszik! És ez nemcsak a nőkre vonatkozik.

Nézem a híradókat, a bűntényeket, a politikát, a pénzvilág tébolyát, s azon a véleményen vagyok, hogy az emberiség ennyire önző, aljas és ostoba nem lehet — ez az egész egy gonosz varázsló műve! Ahhoz, hogy a világpolitikát és a gazdasági életet régóta gonosz varázslók működtetik, szemernyi kérdés nem fér — ha normális emberek lennének, ilyesmit nem művelnék. Az, hogy az emberek boldogok akarnak lenni, s állandóan boldogtalanná teszik magukat, nyugalmat keresnek és zaklatottak, hogy lakhatatlanná teszik a Földet, ahol pedig úgy szeretnének élni — csakis egy gonosz varázsló műve lehet.

De hogy visszatérjek a hős Lovaghoz: meggyőződésem, hogy nem is olyan bolond. Igaza van! Egy nőt csak akkor látunk, ha belészeretünk.

Amikor magunkat vetítjük belé, és őt önmagunkba. Mégpedig mindkettőnk lényének azt a részét, ami a legszebb bennünk.

Lehet, ha a következő mondatomat egy pszichológus elolvassa, azonnal a mentőket hívja, *de szerintem valójában akkor látunk valakit, amikor szeretjük*. Amikor kiábrándulunk belőle, már nem az Igazi Arcát látjuk, hanem a torzképét, aki nem ő.

Aki egy anyókában nem látja meg az örökifjú, gyönyörű lányt — ahogy én látom kilencvennyolc éves korában Szepes Máriát! —, az nem látja

igazán. Beszélek vele — életünk csodálatos kegyelme, hogy beszélhetünk még egymással — s látom, hogy fiatal! Mondom is neki:

— Milyen fiatal vagy.

— Tudom. A lélek nem öregszik.

Ezt tárgyilagosan mondja. Olyan ember hangján, aki egész életén át önismerettel foglalkozott. Tudja, hogy nem bókolok neki, hanem őszintén mondom. Tudja, hogy sikerült fiatalnak maradnia. Titka, hogy az istenivel — vagyis a fiatalság forrásával — a kapcsolatát nem veszítette el.

Így látom őt, mert ilyen is.

Egy nő, ha szeretjük, sohasem öregszik meg!

Igaza van Don Quijoténak.

Önmagunkat is csak akkor látjuk igazán, ha szeretjük magunkat. Es sohasem látjuk magunkat öregnek. Soha! Csakis a tükörben. De az nem mi vagyunk. Ott csak a testi gúnyánkat látjuk, a ráncos maszkot, a szánalmas parókát. De belül senki sem öreg! En még nem találkoztam olyan emberrel, aki ne sejtette volna, hogy az öregedés egy „gonosz varázsló” műve. Nem értünk egyet a tükörrel! Belül az ember megmarad szépnek és jónak – még akkor is, ha kifelé nézve riadtan tapasztalja, hogy megcsúnyult és mások szerint gazember lett.

Tele a világ gazemberekkel.

De hány olyan emberrel találkoztál, aki gazembernek tartja magát?

Befelé nézve ugyanis – hacsak iszonyú büntudat nem torzítja el az érzéseinket – szeretjük magunkat. Es ezért úgy véljük, *hog*y szépek vagyunk. És rendesek. Főleg okosak. Utoljára vesszük ész-re, hogy elaljasodtunk, és sohasem döbbenünk rá, ha ostobák.

Ne hidd, hogy ez csupán önáltatás!

Ez az isteni származás kitörölhetetlen emléke bennünk, mely a Jóság, a Szépség és Értelm eredendő létélményét őrzi a lelkünkben. Hazudunk, persze hogy hazudunk – de ezért!

*Az a „valóság”, amit nem a szeretet szemével nézel, nem az igazi valóság!
Az a gonosz varázslók műve.*

Igenis, el vagyunk varázsolva!

Olvasóimmal éppen erről az eszményi szerelemről beszélgettünk, amikor a végén odajött hozzám egy fiatal nő. Megvárta, míg mindenki elment,

majd azt mondta:

– Ne haragudjon, el kell mondanom valamit. Nem akartam a többiek előtt.

– Mondja csak.

Most jöttem rá, miközben a szerelemről beszélt, és elmondták itt a többiek is, hogy mennyi zűrzavar van a világban... Most jöttem rá...

- Mire?

Elhallgatott. Zavarban volt. Nehezen mondta ki:

- Hogy miért féltém, amikor olvastam a Szeretetkönyvét. - Félt?

- Igen. Félelem jött rám. Nem is tudtam végigolvasni. - Mitől félt?

- Nem tudom... Attól, hogy milyen az életem.

- Milyen?

- Zűrös. És nehéz... Amiről maga ír, szép. Lehet, hogy igaz is. De hol vagyok én ettől?! Gödörből gödörbe lépek, botladozok, nem tudok szeretni, s ha tényleg úgy van, ahogy írja, ahogy ma este itt Dante és Beatrice „örök szerelméről” beszélt, akkor engem még senki sem szeretett!... Soha, senki! Es ez rettenetes!...

Zavartan sóhajtott. Valamiért nagyon boldogtalan lehetett. Láttam, hogy nem szomorú - tényleg fél. Szorongás volt a szemében. Eddig, ha élete tele volt is kudarcokkal, legalább nem nyomasztotta semmiféle eszmény.

Elszámolt a jó-rossz sorsával, igyekezett beletörödni a helyzetbe. S most jönnek ezek a mesék...

Megrettent.

- Azért mertem most kimondani, mert láttam, hogy mások is így vannak. Maga olyasmiről beszél, ami nincs. Jó lenne, ha volna. De nincs. Sehol. Szerintem sose volt. Ne haragudjon, hogy ezt kimondom, de maga nem a földön él. Maga nem *a valóságról* beszél!

- Mi a valóság?

Nekem például az, hogy elhagyott a férjem. Két kisgyerek-kel. Félek, hogy egyedül maradok. Próbálok találni valakit, az Interneten, az iwiwen... Borzasztó, kik bukkannak föl... Csupa szerencsétlen örült. Elmentem egy társkeresőbe is. 'Két gyerek-kel föl se vesznek. Azt mondták, ha szerencsém van, az életben találhatok valakit, de itt, ahol komputeres adatfeldolgozás van, esélytelen vagyok... Most éppen az anyám vigyáz a gyerekekre, és közben hallgatom, ahogy maga itt Dante és Beatrice szerelméről beszél,

hogy a mennyországban milyen boldogok lettek... Gratulálok nekik. Én nem vagyok ilyen mázlista...

Valamit felelni akartam, de elment.

A becsapott emberek indulatával elsietett.

De mit tudtam volna mondani neki?

Egész éjjel nem aludtam.

Kimondott egy mondatot, melyet hatéves koromtól hallgatok: „Te nem a földön élsz!”

Eszembe jutott, amikor gyermekkoromban rádöbentem, hogy én egy Don Quijote vagyok. Nem azt látom, amit az emberek! Ez ott kezdődött, hogy a világháborúban, bár sokat féltem, de mégis boldog voltam. Ott alakult ki, a pokolban az a hitem, hogy az emberek alapvetően jók. Miközben rengeteg gyilkossal, sőt tömeggyilkossal találkoztam. Ismertem olyan nyilas pártszolgálatost, aki sok embert megölt, és a háború után megrettent. Megláttam a szemében azt az embert, aki fél. Megijedt. Elszállt a vakhite, és a tükörbe nézve egy szörnyeteget látott. Egy pillanatra behúzott nyakkal állt... aztán persze folytatta a hazug életét: belépett a kommunista pártba, és mint sokan mások, ő is jel-mezt cserélt. De bennem mégis ez az átsuhanó rémülete maradt meg, az a pillanat, amikor ijedtében ember lett. Azóta számtalan szemben láttam már azt az ijedtséget, amikor rádöbent, hogy az életét nem ő, hanem egy Gonosz Varázsló irányította. Ez nem tart sokáig, mégis egy szent pillanat. Úgy hívom: hazugságszünet. Amikor közlik vele, hogy meghalt az anyja, hogy gyógyíthatatlan rákja van: szóval a nagy sorscsapás villámfényében alig van ember, aki ne látná, hogy egy Gonosz Varázsló cselekedett benne – ő nem „ilyen”.

Senki sem ilyen.

Nem is érti, hogy lett ilyen.

Nézd meg bármelyik börtönben készült tv-riportot: ül a bűnöző a kamera előtt, s nem érti, miért lett „ilyen”. Aztán elmúlik a baj, jön újra a Varázsló, és megint „ilyen” lesz.

Így láttam az embereket.

De láttam mást is.

Láttam, hogy csakis azokért *a Nagy Szavakért* érdemes élni, melyeket a Sancho Panzák a porba tiportak. Azt mondták: ezek a Nagy Szavak nem léteznek, csak kitaláltuk őket, hogy elviselhetőbb legyen az életünk.

Sokszor mondták, hogy nem vagyok normális. Azt is, hogy hazudok. Mivel gyakran értek ilyen vádak, állandó önvizsgálatra kényszerültem:

Nincs igazuk?

Egyszer összegyűjtöttem a Nagy Szavakat, amik a „reális” világban nem léteznek.

Íme a nagy szavak, amiket csak hazudunk:

Boldogság. Szépség. Harmónia. Szeretet. Szerelem. Jóság. Önfeláldozás. Önzetlenség. Áldozat. Hűség. Nemesség. Bátorság. Lemondás. Erkölcsi tartás. Becsület. Emberség, Könyörület. Igazság, Halhatatlanság. Szellemvilág. Lélek. Isten. Isten országa. Mennyország.

Ha mindez valóban létezne – mondta egy barátom –, az üzleti és bankvilág azonnal összeomlana. Vagyis, hogy mindez nem egyéb, mint önáltatás.

De folytatom a sort:

*Együttérzés, kedvesség, lelki finomság, hála, tisztelet, kegyelem, őrangyal, szellemi mester és lelki vezetés, a holtakkal való kapcsolat, ihlet, médiumitás, inspiráció, a mítoszok valósága és a mesék igazsága; a költészet ereje és a művészet szépsége, a zene lélekemelő csodája; önfeledtség és szabadság és megváltás és megtisztulás, és felébredés, és Buddha és Lao-ce, és a hit és az ősi **hagyományok**; metafizika, transzcendencia és örökkévalóság, az élet értelme, és az a mondat, hogy az „én országom nem e világból való”...*

Íme, néhány fogalom Don Quijote szótárából.

Az ő világot ezek nélkül megérteni nem is lehet.

Ezt a világot tartják ma irreálisnak, *egy örült világának*. Aki így gondolkodik, mondják, ezekkel az elavult fogalmakkal, az nem tudja, hol él. Az álmodozó, infantilis, tudománytalan, nem racionális – vagy közönséges szélhámos. Egy mai ember szótárában úgy élnek ezek a poros szavak, mint egy álmovilág hieroglifái.

Erre aztán senki sem számított! A világ fölfordult: kiderült, hogy nem Don Quijote a bolond, aki egy parasztlányban meglátja, az Istennőt – hanem Sancho Panza, aki még egy Istennőben sem lát mást, csak a nagy fenekét. A kedves Sancho Panzáról, aki valaha hűséges fegyverhordozója volt a hős lovagnak, s aki, bár igen buta ember volt, és nem értette gazdájának nemes idealizmusát, de azért mégis tisztelte őt, mert sejtette, hogy *a szellemet, bármilyen esendővé vált is, azért tisztelni kell* – szóval erről a jóhiszemű fickóról kiderült, hogy megőrült. Mégpedig közveszélyes örült lett. Kiirtja az esőerdőket, kirabolja a földet, és pénzért népeket pusztít ki.

A Gonosz Varázsló nem Don Quijote, hanem Sancho lelkét szállta meg. Es sajnos ma már igazi Don Quijoték sincsenek: a mi hitünk sem igazi már. Megette lelkünket az eszménytelenség.

A művészet haldoklik.

Valaha az volt a célja, hogy az embert *fölemelje*. Később már csak az, hogy *tükröt tartson neki*. Lássá, hogy az élete nem méltó hozzá. Ma pedig kifejezetten *lehúz*.

Eszménytelen, lélektelen, szeretettelen. Bebizonyítani az életről, hogy nincs értelme, az emberről, hogy reménytelen sejtthalmaz, és harmónia helyett dübörögni, nyikorogni és elveszetten üvölni – ez lett a művészetből. Festők, már az első ecsetvonások pillanatában tudják, hogy képük mennyit fog érni – pénzben természetesen –, s egészen ritkák azok a mai „Don Quijote-lelkű” művészek, akik mernek még *szépet* festeni. A színházból, ahonnan valaha az istenig föl lehetett látni, szórakoztatóipar lett, látványpékség. Shakespeare-ből képregény lett, a görög istenekből cégreklámok, kft.-ék nevei, a Szent Lélekből, *Santo Spirito* bankház. Ha lélekemelő zenét akarsz hallgatni, több évszázados kottákat kell előszedned. Amikor valaki azt mondja nekem, hogy *a Szeretetkönyvtől* félni kezdett, megértem. Ha nézem magam a tükörben, és összevetem ezt a megalkuvásoktól összegyűrt, gyáva arcomat a benső önarcképpemmel, azzal, akivé csak szeretnék lenni, de nem sikerült: én is félni kezdek magamtól. Sancho Panza világában senki sem kerülheti el, hogy vacakká váljon. Szemünket pedig vakítja a fény.

Igen, ha az ember hozzászakott végre ehhez a tébolyhoz, és nagy önszuggesztíóval élhetővé tette magának ezt a vesztébe rohanó, pocsék világot, igenis félni kezd, ha valaki akárcsak egy gyufalánggal bevilágítja a tájat, és fölillantja: milyen lenne egy igazi országban, egy igazi társsal egy valódi életet élni.

Ilyesmiken gondolkodtam, aznap éjszaka.

Nem tudtam elaludni. Lelkifurdalásom volt. Hajnal felé mégiscsak elkezdtem beszélni ehhez a fiatalasszonyhoz. Egy levelet is írtam neki, persze csak képzeletemben.

„*Kedves Ismeretlen!*

Azt mondtad: félsz a könyvemtől. Ha egy ilyen őszinte mondatot hallok, elgondolkozom rajta. Honnan van benned félelem? Miért gondolod, hogy a szeretet megvalósítása reménytelen?

Nemcsak rólad gondolkodtam, magamról is. Mert néha én is félek. Igen, félek. Főleg éjszaka, amikor nem lelkesít a napsütés, és nincs velem más, csak a gonosz varázslóm, aki elrabolja a hitemet.

Félek.

Ezt a levelet tehát magamnak is írom.

*Megpróbálom elmondani magunknak, hogy miért ne féljünk. Amit most hallani fogsz, azt nem az örülem mondatja velem, hanem a hét-köznapi tapasztalatom. Hetven év alatt – bármilyen kiábrándító volt is a valóság – **hidd el**, hogy összegyűltek azért jó tapasztalataim is. Figyelj jól, **kedvesem, mert olyasmiket mondok neked, amit magamnak is szüntelenül mondok!** Azok a NAGY SZAVAK, amikben mi nem hiszünk már: mágikus formulák! Ha megtöltöd őket igazi tartalommal, megvalósulnak! Láttam én ebben az elveszeten pörgő, aljas világban szép és beteljesült életeket is. Es láttam igazi szeretetet. Es igazi boldogságot! Es **hidd el**: találkoztam valódi hittel is!... Csodatévő hittel! Igaz, hogy kevéssel, és ezek az emberek a reflektorfényen kívül éltek, csupán maguknak ragyogtak és szűk környezetüknek. Láttam én, kedvesem, háromgyerekes asszonyt, sőt még hatvanéves, kövér nénit is szerető társra találni, miközben a statisztikai lehetőségük erre nulla volt!... De alkalmassá tették magukat a szeretetre, és amikor elérkezett az ideje – vagyis megérték rá –, eljött a találkozás is. Interneten vagy internet nélkül, mindegy. Meg kellett érniük rá. Ezek a Nagy Szavak nem olyasmik, amik a születésünkkel adatnak, mint a vesénk vagy a májunk – ezeket meg kell valósítani. Ki kell hozni magunkból.*

Meg kell valósítani őket!

Érted, kedvesem?

Ezek varázsszavak.

Lelkünk mélyén élnek, és ott is maradnak, ha nem tesszük valóvá őket.

Maguktól nincsenek készen.

Boldognak senki sem születik – azt meg kell teremteni.

Erre senki sem tanított bennünket. Én is magamtól jöttem rá, hogy a Nagy Szavakat hozzuk ugyan magunkkal, ott rejlenek gyermeki lényünkben, mint a két lábon állásnak és a járásnak képessége, de ha nem küzdünk meg értük, ott is maradnak megvalósítatlanul. Nézd meg, mennyit küszködik egy pici, amíg járni tanul! Ugyanígy kell „tanulni” a szeretetet, a boldogságot, a harmóniát, az örömet, a lelkesedést... Úgy hívjuk ezt, hogy önmegvalósítás!

Nagy meló ez!

Az embernek a boldogságát, kedves Ismeretlen, nem keresni kell, ha-nem megvalósítani! És a szeretetre sem sóvárogni kell, nem akarni, foggal és körömmel, hanem ki kell hoznod magadból. Nem kívülről jön, hanem benned válik valóvá – ha azzá teszed magad: szerető emberré. Ha te arra vársz, hogy egyszer csak rábukkansz egy hozzád való férfira – sok csalódás fog érni. Nem. Semmi sem kívülről jön! A Sancho Panzák ezt nem tudják! A szeretetre nem várni kell, hanem alkalmasnak kell lenni rá. Alkalmasnak az odaadásra. És a befogadásra.

Mindkettőre.

Csak az egyik nem elég.

Te nem a könyvemtől féltél, kedvesem, hanem attól, hogy nem vagy még alkalmas a szeretetre. Rád néztem, láttam rajtad a sóvárgást, a hitetlenséget, a magánytól való rettegésedet is. Láttam azt is, hogy szép vagy – de amikor megkérdeztem a bennem lakó férfit: „Tudnál élni ezzel a nővel?” – a válasz az volt, hogy: „Nem”.

Nem!

Ne haragudj, őszintén beszélek. Egy Don Quijoténak kutya kötelessége őszintének lenni! Bár mi nem a valóságban élünk, de azért vannak olyan műszereink, melyekkel el tudunk igazodni a lélek láthatatlan világában. Te nem vagy kész a szeretetre. Ha kész lennél rá, nem lennél türelmet-len, nem bántana a magányod, nem félnél attól, hogy akár életed végéig egyedül maradsz – nem félneZ attól, hogy a szeretetre meg kell tanítanod magad, s ez bizony sok csalódással jár. Ne mondd, hogy „de hiszen én mindent megtettem érte!” – mert én ezt elhiszem. Erte, igen. Önmagadért nem tettél meg mindent! Fel a fejjel, bátorság! Valóban nincs szeretet – de te mégis valósítsd meg! Szeress egyedül! Ne törődj a világgal! Teremts a lelkedben harmóniát, és áraszd szét magad körül. Ugye tudod, hogy a hitben is hinni kell! És nyilvános adásba belőled nem az kerül, amit akarsz, vagy amire vágyódsz – hanem az, amit tudattalan erőid sugároznak. Van a lelkednek egy hangoltsága, mely vonz és taszít, és bárhogy sóvárogsz, és összeszorított fogakkal akarsz: ez a hangoltságod dönti el, hogy ki veszi az adásodat, és hogy mennyire leszel szeretve. Én vettem a te lelked sugárzását. Ezért mondom neked: amíg félsz, addig okod is lesz rá. Amíg azt hiszed, hogy sorsodat a külvilág irányítja, addig ez úgy is lesz. Addig nem találsz senkit, és szorongani fogsz az egyedüllét miatt. Abban a pillanatban azonban, amikor megtanítod magad szeretni – elmúlik a félelmed. És nem fog bántani az egyedüllét. A magányodnak jó illata lesz,

mint egy virágnak, akit fölkeresnek a méhek, anélkül hogy ő maga kutatna vagy hajladozna utánuk. Azt fogod tapasztalni, hogy nem vagy egyedül. Még akkor sem, ha nincs melletted senki. Szeretsz majd egyedül lenni. Jó lesz magaddal – ez lesz a biztos jele annak, hogy hamarosan kívülről is jön majd valaki...

Vagy nem.

Tudod, hogy az én hitem az, hogy az ember: társas lény. De manapság ezzel vigyázni kell. Mert beteg a világ. S aki külvilágfüggő, könnyen elveszik. Ne másokra várj! Magadat tedd harmonikussá, és ajándékozd meg magadat szeretettel – akkor is, ha nem jár arra senki.

Éjszaka van...

Üzenek neked, hátha meghallod. Ott nem tudtam beszélni veled. Nem is tudtam volna mit mondani. De most igen. Van egy halvány reményem, hogy veszed ezt az éjszakai adásomat.

Talán benned is él egy Don Quijote.

Ne olvasd el a könyvemet, csak fülelj!

Azt üzenem, hogy élj a világ ellen, és légy bolond! Derűs, bátor bolond, mert mi élünk a valóságban – az okosok, a józanok, a szorongók, a reménytelenek és hitetlenek élnek a rossz varázslatban.

Szeretni azt jelenti, hogy levetjük a Gonosz Varázsló igézetét. Te magad légy Varázsló!

S ahogy piciny korodban megtanítottad magadat járni, most tanítsd meg magad szeretni. Es próbáld meg a lényedet, ebben a sötét világban, szabaddá, fényessé és sugárzóvá tenni.

Magától nem lesz az.

Senkié.

Azzá leszel, akivé teszed magad.

S ha kihűlt körülötted a világ, és jéggé fagyott az élet, fűts be önmagadban, mint egy tüzes kis jancsi-kályhába, és áraszd a meleget!

Meglátod, mennyien jövünk majd köréd.

Mert mindannyian fázunk.

És félünk.

És odagyűlünk, ahol meleg van még.

Szeretettel gondolok rád ma éjjel, és mindörökké:

Don Pietro de la Müller

Szív küldi szívnek

De nemcsak Gonosz Varázslók vannak. Vannak szerencsére Jó Varázslók is. Látod, itt van újra a kérdésünk: *hogyan tanulhatunk meg szeretni?*

Könyvekből?

Mesterektől, papoktól?

Vagy csak önmagunkat taníthatjuk?

Nem, nem.

Szeretni elsősorban az anyánktól tanulunk.

Nem csak szavakkal tanít, hanem a lényével. Méhével, vérével, testével, tejével. Nevetésével és könnyeivel. Indulatos kiáltásával, szelíd csendjével. És szavaival persze – amelyekből később az „anyanyelvünk” lesz. Tanít azzal, hogy belelát a testünkbe, s tudja, hol fáj, és belelát a lelkünkbe, s tudja, mitől sírunk, ami-kor mi magunk sem tudjuk talán...

Úgy jár bennünk, mintha önmagában járna.

Ő a Jó Varázsló.

Tőle tudjuk meg, nagyon korán, hogy szeretetre *méltók* vagyunk. Ez jó kifejezés, később is hasznát vesszük. Hogy ez *méltóságot* jelent. Hogy én egy VALAKI vagyok. Ezt a mamám korán elhitei velem, és a lelkembe épül. „*Király és Isten szunnyad az emberfiában!*” – éneklí Szűz Mária az operánkban, melyben az anyasors misztériumáról írtunk. Így látta a fiát. A mai analitikus pszichológia fényében tudjuk, hogy Jézus sohasem lehetett volna Krisztus, ha nem olyan anyja van, mint Szűz Mária. Nem tudjuk, hogyan nevelte, erről sajnos nem szól a Biblia, de hogy jól, az biztos. Buddháról is azt mondja minden legenda, hogy csodálatos anyja volt. Nem is lehetett másképp, mert bármilyen magasról érkezik valaki, az első, maradandó benyomást, az „inprintet”, az anyjától kapja meg. Később ez lesz majd lelkének alaphangja. Anyanyelvén gondolkodik és anyalekén szeret. A tudást ugyanis az ember nemcsak fentről hozza, de letről is kapja.

Elsősorban az anyjától.

Arra a kérdésre, lehet-e a szeretetet tanítani, a válaszom az, hogy lehet. Ennek titkát az anyák tudják.

Az előbb önnevelésről beszélgettünk, itt most *az átadásról* lesz szó.

Ez rejtélyes folyamat.

Sugárzás. Taktika. Néha szó, néha némaság. Csenddel is lehet tanítani. Szemvillanással. Egy mozdulattal, ahogy letörlöm szájáról a nyálat. Vagy

ahogy rácsapok a kezére, ha méltatlanságot művel. Ütni lehet mérhetetlen szeretettel is. Aztán később, amikor a gyerek nő, és követeli a szeretetet, meg lehet tanítani rá, hol vannak ennek a követelésnek a határai. Sok anya ezt nem tudja. Ezért válik gyermeke önimádó lényé. Az anyja túlszerette őt. Nem mutatta meg, hol vannak a határai. A „végtelen” szeretetnek határa van. Ha ezt valaki nem ismeri: nem tud szeretni. „Mindenem a tiéd – mondja egy jó anya –, ha többet kérsz, nem adok, mert elrontalak. Inkább bömbölj az ajtómon kívül, mint-hogy hitvány ember légy.”

S ahogy nem eteti túl a gyermekét édességgel, ugyanúgy nem szereti túl – ki tudja mondani, hogy „ennyi – és elég!”

Erre csak kevesen képesek, mert a női lélek tengerszerű érzelmei oda is befolyanak, ahová nem kéne: hajlamosak az áradásra. A határok megvonása azért is nehéz, mert az anya félti is a gyermekét. Anyának lenni azt jelenti – Mondjuk ki! – hogy végigféli az életét. A „Jaj, istenem, mi lesz vele?!” ott lapul a nő lelkében. Gyakran nem is alaptalanul. Mert beleérez a gyereke sorsába, s megsejti a jövőjét. Ő tudja, hogy kit szült a világra, és ami egy buddhistának csak elmélet, az számára minden sejt-jével átélt tudás: *tudja, hogy szenvedésre születünk*. Aki végigélte a szülés „együtt-fájdalmas” folyamatát, sohasem felejt el, hogy az élet alaphangja a vér és a gyötrellem.

Es bármilyen – férfi számára elképzelhetetlen – boldogság gyermeket szülni, ugyanakkor magából a világrahozatal folyamatából tudja az anya, hogy mit jelent embernek lenni. Aki így jön ide, vérben, kínban és elesetten, az ugyanígy megy el. A halállal a nőnek egészen közeli ismeretsége van, mert születés és halál: egy gyökerű.

Tudja.

És amikor gyermeke a legboldogabb, mondjuk az esküvőjén, amikor látja, hogy a lánya kipirult arccal polkát táncol, tele szájjal kacag a boldog férjére és a vidáman kacsingató harmonikásra; amikor a szemében felhőtlen öröm csillog, de mondjuk hirtelen letörik a cipősarka, és egy pillanatra megroggyan, nekiesik az asztalnak, és azt kiáltja: „Jaj!” – az anya lelkében átsuhan a rémület: „Most!... **most van itt, amitől féltem!**”

A lánya mezítláb táncol tovább. Újra boldog. De az anyában csak lassan csitul a rémület. Odamegy, s megkérdi tőle: „Nem fáj? Nem rándult meg a bokád?”

Fél, hogy meghal a gyereke.

Tudja, hogy így lesz.

Ő szülte. Tudja, hogy ez itt a mulandóság terepe.

Es ha azt kérdi gyerekeitől, „hogyan vagy?” – és ő büszkén elmeséli, hogy kinevezték igazgatónak, vezérigazgatónak, és elfogadták a szabadalmát, és sok pénzt keresett, és jól él a feleségével, a mama azt mondja: „Fő az, hogy egészséges légy.”

Az anya egy olyan ország királynője, ahol halál van. Ez az ő életszeretetének a lényege.

Az én anyámnak mindezek felül volt még egy ritka adománya: nagyszerű gondolkodó volt. Ezért a szeretetet tőle nemcsak gyakorlatban, hanem „elméletileg” is tanulhattam.

Bölcs asszony volt.

A bölcsességnek egyetlen titka van: az érett lélek.

Nem vagyunk egyformák.

Vannak köztünk tapasztalatlan lelkek, érlelődő lelkek – s vannak, olyanok, akik *megérttek már*, s mint a jó ízű gyümölcsökben, minden bennük van, ami lényeges.

Az érett lelkek olyasmiket is tudnak, amit a legnagyobb filozófusok sem, mert valaha – isten tudja, mikor – mindent megtapasztaltak már. Az én szótáramban az érett lélek azt jelenti, hogy sokat élt már. Sok-sok inkarnációjának tapasztalataira emlék-szik, s ezért mintha semmi sem „először” történe vele: minden ismerős neki.

A világháború rászakadt az emberiségre, de az én anyám olyan otthonosan mozgott benne, mint aki már sok háborút átélt. Tudta, hogy ilyenkor „mi a pálya”. Egy pillanat alatt odadobta az ékszereit, hogy apám életét megmentse; levette úriasszony kosztümjét, prolivá vált, selyemblúz helyett mackónadrágban járt. Megtanult hazudni, megvesztegetni, romot takarítani, csirkét vágni, patkányt irtani; idegen katonákkal, elvadultakkal és primitívekkel szót érteni; élelmiszert szerezni, cserélni, alkudni, ha kellett, rabolni; robogó vagonok tetején utazni; temetni, hullákat szortírozni; tetőket ácsolni, s közben vidámnak maradni, énekelni, nevetni, sok barátot szerezni... Mint egy Kurázszi mama, úgy ismerte a háború lélektanát, a gyilkosok és az áldozatok lélek-tanát, s tudta, mit kell tenni akkor, ha rászakad az égő háztető, és egyetlen éjszaka alatt menekülnie kell.

Kamaszkorom azért volt könnyű, mert ismerte a kamaszkor lelkületét. A szexualitásról olyan természetesen beszélgetett velem, mintha csak főzni tanított volna. Nem volt olyan élethelyzet, melyben tétován mozgott, s olyan ember, akivel ne tudott volna könnyen szót érteni.

Sokat beszélgettem vele. Volt olyan időszak, amikor felolvastam neki a műveimet. Drámáimnak legelső kritikusja volt. Bár ez a szó is mást jelentett nála: kritikájából hiányzott a kíméletlenség.

– Rosszat valamiről csakis akkor szabad mondani, ha kijavítható. Ez az emberekre is vonatkozik. Mindig azt nézd bennük, ami jó. A rosszból csak azt, ami javítható. Ami javíthatatlan, ami valakiben gyártási hiba, arról hallgatni kell.

– És azzal mi lesz? – kérdeztem.

– Azt rá kell bízni az Istenre.

Ez a mondat túl szépen hangzott nekem, mivel klerikális értelemben nem volt vallásos. Amikor látta, hogy nem értem, elmagyarázta:

– Senki sem szereti, ha helyette csinálnak valamit. Isten sem. Van olyan munka, amit meg kell hagyni neki. Az ő dolga. Bízd rá!

- De honnan tudom, hogy mi az?

– Onnan, hogy menthetetlen.

Felolvastam neki nemcsak saját írásaimat, de azokat a műveket is, melyekért rajongtam. Hamvas Béla esszéit például, melyek akkoriban még szamizdatban terjedtek.

Megértette rajongásomat.

De azt mondta, hogy ez a mindentudó ember egyetlen dolgot nem tud még: embereket szeretni. Amit igazán szeret, az az írás. Es a gondolkodás. Szerelmes az igazságba, szerelmes a kifejezés szépségébe és pontosságába. De valami hiányzik még ebből a szellemi óriásból: az embereket nem szereti. „Ha bajba kerülnék, nem bújnák a szárnyai alá, mert ott hűvös van. Olyan, mint egy remete, aki kimegy a bűnös világból, nemcsak azért, mert üldözik, hanem azért is, mert nemigen szereti az embereket. Mindenkiről van egy-egy rossz szava. Senki sem tetszik neki. Éles szemmel látja meg az emberekben a démonokat. Az önárulást, a gyengeséget, a méltatlanságot. Könyörtelen, mint egy ótestamentumi próféta, még önmagával is. A fákról, a tengerről, a borról és rántott levesről szépeket mond – az emberekről szinte soha.”

Mindezt azért mondta el, mert látta, hogy Hamvas a példa-képem, és meg akart óvni valamitől. Féltett attól – és nem alaptalanul –, hogy példaképemet ezen a baráttalan, magányos úton követem.

Jeles gondolkodók könnyen lesznek embergyűlölők. Neki azonban rengeteg barátja volt.

Sokan szerették.

Jómódú eperjesi hentes lánya volt. Gyönyörű házuk volt a fő-téren, a híres Rákóczi-ház mellett. Volt kocsisuk, legényük és két cselédjük. Majd hozzám ment mérnök apámhoz, akivel a háborúig szép, polgári életet éltek. Kertésszel, cseléddel egy zuglói kertés házban. Hozzám még német nevelőnő járt, akitől semmit sem tanultam, én tanítottam őt magyarul beszélni.

Aztán jött a háború. Házunk összeomlott. Innen kezdve nyomorogtunk. Semmink nem maradt.

Úriasszony anyám proli lett. Az is maradt élete végéig.

Ha beléptem a munkahelyére – egy bőrgyárban volt anyag-könyvelő, naponta nyolc-tíz órát dolgozott –, már a portán is mindenki mosolygott rám. Ez a mosoly neki szólt. Az ő fia voltam! Szabad idejében ő kezelte a gyári hangosbeszélőt. Barátságos, meleg hangja ott zengett és szárnyalt a pocsolyákkal teli, eső verte gyárudvaron, a nappal is homályos irodákban, a sötét folyosókon, és az iszonyúan bűdös műhelyekben. Beolvasta a különféle kötelező szakszervezeti és politikai híreket, de közben vicceket mesélt, és ártatlan pletykákat. És dalolt is. Azt hiszem, ő volt az országban az első „lemezlovas”, s mint a filmben a *Jó reggelt, Vietnam!* hőse, ő is egy csodálatos világról, örömről adott itt hírt. „Szív küldit” rendezett munkaidőben. A Rákospalotai Bőrkonfekció udvarán nem mozgalmi dalokat bömböltek a hangszórók, hanem szerelmi vallomások, bizalmas üzeneteket, ironikus csipkelődéseket. Üzentek egymásnak az emberek, mint a vidám rigók, szarkák és szerelmesen kurrogó galambok. Hülyéskedtek egymással, és szerelmesek lettek. Bocsnatot kért a varrodából a melós: „Mások vittek rossz utakra engem...” és válaszolt rá a cserzőműhelyből az elhagyott nő: „Várlak én! Átsírt éjszakán mindig várlak én!”... De itt hallottam először Tosca imáját és Carmen Habanérját. Nem lemezről. Ő maga énekelte, az anyám, gyönyörű mezzoszoprán hangján, kíséret nélkül. Ott, ahol csak zongorakíséret szólt volna, a szájával csinált úgy, hogy plim-plim. De énekelte cigánynótákat is, cigányul, mert sok roma dolgozott a bőrgyárban.

Az idősek ma is mesélnek róla, hogyan tudott egy átkozottul bűzös és koszos bőrgyárból kedélyes paradicsomot varázsolni. Aztán különös dolog történt.

Múltak az évek s kezdtek elmaradni tőle az emberek. Egyre többet volt egyedül.

Egyszer azt mondta: „Tudod, én szeretem az embereket, csak

nem tudom őket kibírni!”

Elfáradt tőlük. Ekkor láttam, mennyi energiájába került ez a mérhetetlen emberszeretete!

Ennyi bajt, idegességet, rosszakaratot, irigységet, hisztériát, kétségbeesést elnyelni és semlegesíteni nem volt könnyű dolog.

Ennyi ember lelkét megérteni és áthangolni bizony kimerítő vállalkozás volt.

Valamikor alig várta, hogy jöjjenek hozzá az emberek. Időskorában alig várta, hogy elmenjenek.

Ahogy fogyott az életereje, úgy fogyott a türelme is. Valaha nem lehetett kihozni a sodrából. Most könnyen sérült. Hamar sírt, és a legkisebb dolgokon is felizgatta magát.

Volt idő, amikor még a világméretű gyűlölettel is szembenézett. Most egyetlen rossz szó fölizgatta. Remegés jött rá, síró-görcs.

Szeretett egyedül lenni, s kevés ember volt, aki nem volt terhes számára. Élete végéhez közeledve pedig a kevés még kevesebb lett. Ereje önmagának kellett.

Nem tudott már adni – alig volt már miből. Minden tartalék erejét mozgósítania kellett. Ilyenkor nagyon elfáradt. Sokáig pihent utána.

Prospero, az emberi gonoszságoktól megfáradt, öreg varázsló a játék végén eltöri varázspálcáját, s azt mondja:

„Nincs több csodám, saját erőm maradt csupán, s az oly csekély... Nincs nekem többé varázsom, művészetem: kétségbeesve pusztulok el, ha nem buzog fohászotok, s nem bírja rá a szent eget, hogy oldozzon föl engemet...”

Rejtélyes mondat ez. Írtam erről *a Szeretetkönyvben* is, de akkor még nem értettem ezt a gyönyörű mondatot.

Nem ő imádkozik!

Nincs már ereje hozzá.

Az imához sincs ereje!

Mint egy tört szárnyú madár – nem tud fölszállni már.

Az emberekhez könyörög. Másokat kér meg, hogy imádkozzanak helyette, és *beszéljék rá az Úristent, hogy engedje őt szabadon.*

Nagy titok ez, a végső földi állapotunk titka, hogy rá kell bírni a Mindenhatót: oldja föl kötelekeinket. Ne erőt adjon, mert azt már hiába adna – hanem kegyelmet, végre. Azt hittem, én önhitt játékos, hogy minden a hatalmamban van itt: a világ, a természet, az élet és az emberek – s most

rádöbbenek, hogy egy Óriás bábuja voltam; ő mozgatott fölülről, s arra kérem: engedjen el engem.

Mária királynő

Életerő, igen.

Mit tegyen az, akiből elfogyott?

Mi lehet a sorsfeladata annak, aki egy rozzant testben alig-alig él?

Van még egyáltalán?

Az emberélet a születéstől a halálig csodálatos átváltozások láncolata. Mindegyik fázisban más történik velünk. Sohasem szeretjük azt, amikor bármelyikbe belecsöppenünk. Mert akár-hányszor is élünk már a földön, ebben az „új” életünkben minden úgy tűnik, mintha most történne velünk először. Ezért nem szeretünk megszületni, nem szeretünk gyereknek lenni, utálunk kamaszodni – az öregkorban pedig akarva-akaratlan magunkra maradunk, összezárva a saját lelkünkkel. Nem látunk jól, nem hallunk jól, mozogni sem tudunk eléggé, s amivel idáig keveset foglalkoztunk, most kénytelenek vagyunk: az öregedő testünk-vel, ami alkalmatlanná vált arra, hogy a lelkünket hordozza.

Eljön az idő, mondja a Prédikátor,

*...amikor az **ablakokban elhomályosodik** a nappal,*

*...amikor bezárják a külső kapukat, és **halkabbá** válik a malom zaja;*

...amikor elcsitul a madarak hangja, és minden dal elhallgat; ...amikor félnek a magaslatoktól, és ijedten járnak az úton;

...amikor a mandulafa kivirágzik, még a sáska is jóllakik, és kipattan

a kapor – de az ember örök hajléka felé indul;

mielőtt elszakad az ezüstkötél, megreped az arany gyertyatartó, megpattan a forrásnál a korsó...

*...és a por visszatér a földbe, ahonnt jött, az éltető Lélek meg Istenhez
aki adta.*

Akinek Isten hosszú életet adott, azért adta, mert vannak dolgok, amiket csakis öregkorában tud elintézni. Vannak ételek, amelyeket sokáig kell főzni. És vannak lelkek, akik „nehezebben puhulnak”; szükségük van azokra a tapasztalatokra, melyeket csakis az öregségben lehet megszerezni. Ez a hosszú élet titka.

Ez a hosszú élet titka.

Hogy ezek mik, nem lehet megmondani.

Néhányat tudunk. Mivel ez az életkor a Szaturnusz szimbolikus hatalma alatt áll, tudjuk, hogy ilyenkor találkozunk a „Küszöb őrével”, aki minden sikerünket és kudarcunkat, minden beteljesült és beteljesületlen vágyunkat csakis „megfőve”, feldolgozva fogadja el. Remeték biztos könnyebben halnak meg, mert a befelé fordulás munkáját megszokták már. „Tréningben” vannak. Jóval előbb hozzáfogtak a szétválasztáshoz; hogy mi az, ami sikerült, és mi az, ami nem sikerült. Nem akarok elkeseríteni, de sajnós az utóbbi tapasztalás van túlsúlyban. Főleg az ilyen fénysegény világban, mint a miénk.

Rájövünk, hogy *minden hiábavalóság*.

Barátnőm, akinek mesebelien gazdag férje meghalt egy elő-kelő kórházban, mindössze egy reklámszatyrot kapott az éjszakás nővértől: férjének szemüvege, fogsora és papucsja volt benne. Állt a néptelen utcán, a hajnali derengésben. Nem szomorú volt. Csodálkozott.

„Ennyi marad egy királyból?”

Most, hogy én is öregszem, szeretek visszanézni.

Mi történt velem? És azokkal, akik körülvettek? Mi történt? Roppant érdekes élmény!

Most, hogy az én mesém is a vége felé jár, kezdem sejteni már, mire ment ki a játék! Nincs izgalmasabb, mint visszaolvasni életem regényét! Minden régi fejezet, akár egyetlen emlék is teljesebben új értelmet kap. Az első csók? Ki volt az a lány? Fogalmam sincs, csak arra, hogy veritékes lámpalázzal megcsókoltam, úgy, ahogy azt akkoriban a moziban láttam egy bajszos filmsztártól. Lassan közelítettem a lány szájához, félig lehunyt, fátyolos szemekkel. Érdekes, hogy a színészre pontosan emlékszem – Robert Taylornak hívták –, a lányra nem. Csak arra, hogy amikor szétvált a szánk, azt lihegte: *Hazudsz!*

Ötvenöt éve nem tudtam elfelejteni ezt az egyetlen szót. Miért?

Mert igaz.

Minden ölelés, melyben nincs önátadás: hazug. És ez nem-csak a csóknál van így. Az írásaimmal is. Leírok egy mondatot, s lelkem mélyéről azt kiáltja valaki: *Hazudsz!*

Nagyon kellemetlen ám! Egy mondat, amiben nem vagyok benne, amivel csak ügyesen el akarom adni magam... pocsék érzés, látni, hogy ezt nem én írtam, hanem Robert Taylor.

Az öregember fejében összegyűlnek a hazugságok. Nemcsak azok, amiket szeretőként hazudott vagy politikusként, vagy kereskedőként, vagy íróként,

de főleg azok, amiket önmagának hazudott. Nem vádolja magát, mert tudja, hogy ezekre a hazugságokra valaha szüksége volt. De most már minek? A közönség hazament. Egyetlen nézője maradt: önmaga.

Blumenthal bácsi, a Vidám Színpad vén portása fogatlanul hevert a kórházi ágyán. Meglátogatták a nagy komédiások. Az egyik, azt hiszem, a vörös Kabos, azt kérdezte:

– Blumenthal bácsi! Látogatási idő van! Miért nem teszi be a fogsorát?

Az öreg legyintett, s azt mondta:

– Ezeknek?!

Igen, a játék vége felé az ember kezdi megérteni Buddha tanait: a lét minden formájában szenvedés.

Csakhogy van ennek a tanításnak egy másik fele is. Es ez már *a felébredésről* szól.

Es én most erről akarok beszélni. Csak hogy tudd, hogy ilyen is van manapság – tehát nem lehetetlenség.

Néha meglátogatom a közel százéves Szepes Máriát.

Ott ül a foteljában. Vagy inkább úgy mondom: trónusán. Ősz haja: korona. Egyetlen szál nem lóg belőle. Arca szépmetszésű, nemes. Mosolyog. Rejtélyesen, mint egy szépen megvénült egyiptomi királynő. Csak a kezét csókolom meg, mert tudom, hogy arca omlatag, törékeny; karját már nem is izmok, csak a lelke mozgatja, halványkék erekkel van befuttatva, és oly vékony, csoda, hogy mozdul még.

Szemével nem lát, csak a lelkével.

Leülök eléje. Nem szólok egy szót sem, de végül kimondom, amit gondolok:

– Szép vagy.

– Tudom.

A hangsúlyában egy olyan ember hangja érződik, aki egész életét önvizsgálattal töltötte. Minden démonát és angyalát igyekezett fölismerni. Tudja, hogy hol vétett s mikor tett jót. És azt is pontosan tudja – bár nem látja magát a tükörben –, hogy amit ő most belül él, az kívülről csakis szép benyomást kelthet.

Egy vak királynő ül előttem. Mosolyog. Közel százéves, de a külvilág dolgairól tökéletes tudomása van. Tudja, mi történik a barátaival, a tanítványaival, az országgal, a világgal. Két csodálatos szolgáló angyala van – derék asszonyok –, akik nemcsak leírják azokat az üzeneteket, melyeket a láthatatlan világból diktálnak neki, de föl is olvassák számára

mások munkáit, könyveket, újságcikkeket. Igen, Máriának két földi angyala van, akik ismerik szellemiségét, vagyis szárnyalnak vele a gondolatok világában – és ugyanakkor gondját viselik. Tisztába teszik, etetik, mosdatják, fésülik – egyszerre játsszák mellette a földi és égi anyák szerepét. Állandó, kettős szolgálatban vannak. Segítenek neki alkotni és meghalni. Őket még jobban csodálom, mert ezt a ritka mutatványt teljes névtelenségben teszik.

Es fölöttük a láthatatlan angyalok. Szinte hallani a szobában a suhogást. Valósággal zizeg itt a levegő, mint egy nagy töltésű trafóházban. Sokan vannak itt. A királynő ki-be jár a két világ, a két tudatállapot között. Hol itt él, hol ott. Semmi félelem nincs

benne, még szorongás sem. Csak derű. Úgy beszél a saját fizikai elmúlásáról, mintha csak a blúzát készülne levetni – tudja, hogy nincs halál.

Már nem maga miatt él. Mások miatt. Azt mondja, nem készült ilyen hosszú életre, most mégis derűs; itt tartják még. Szükség van rá.

Lényéből árad a derű és a szeretet. De úgy, hogy fizikailag érezni. Nemcsak rám sugárzik. Az, hogy ebben az országban még valamennyire élhető világ van, neki is köszönhető – mint egy atomerőmű, úgy működik itt, ebben a kis lakásban. Innen ad bölcs melegséget, jókedvet, és sugározza mindazt, amit a könyveiben leírt.

S miközben beszél hozzám, én arra gondolok, hogy *sikerült neki!*

Sikerült úgy élnie, ahogy mondta!

Sikerült az eszményeihez felnőni, és azzá lenni, akinek valaha álmodta magát. Mindannyiunk életében hatalmas szakadék tátong, eszmény és valóság, mű és élet között.

En könyvet írtam a szeretetről, de ha valójában meg akarom tudni, hogy mi az, hiába nézek a saját szívembe, sok mindent látok ott, de nem olyan éretten, hogy elmondhassam: „Én magam vagyok a szeretet. Tessék rám nézni: az **vagyok**, amiről beszélek.”

De Mária elmondhatja ezt.

Maga lett a szeretet.

A küszöbe alól is árad, és a vak szeméből, a papírvékony testéből és a végtelenül erős lelkéből; nem tudok úgy eljönni tőle, hogy valami ajándékot ne adjon, s küldjön azoknak, akik hozzám tartoznak.

Ez nem szentimentális szeretet.

Ez egy papnőnek a bölcs sugárzása.

Mindenét elosztogatta.

Ahányszor megyek, egyre kevesebb tárgyat látok a lakásban; mindenét elvitték már. De hozat újakat, apró babákat, emléktárgyakat, csokikat, hogy mindig legyen mit adnia. Ebből a lakásból ajándék nélkül még nem jött el senki. Szerintem még a villanyszámlás se. De a legtöbb, amit ad, nem tárgy, hanem gondolat. És egészség. Sok embert meggyógyított, s gyógyít talán ma is. És derű! Derűt ad!

Roszkedvűnek én még nem láttam soha.

A kérdésemre, „Hogy vagy?” – azt válaszolja, de harsányan kiáltva:

Jól!!!

Akkor is, ha szinte haldoklik már.

Es ezt nem színjátékból mondja. Azon a szinten, ahol ön-magát megéli, nincs halál. A nyilvánvaló fizikai bajok, de még a haldoklás sem befolyásolják lelkiállapotát. Pedig biztos sokat szenved. Leírhatnám az állapotát naturálisan, gerontológiai vagy orvosi szemmel is. Leírhatnám a keserves szenvedéstörténetét, de pont a lényegét hagynám ki: a győzelmét a teste felett.

Kár, hogy nem tud már táncolni, mert egész biztos, hogy táncba vinne.

Kitáncolnánk az utcára, végig a Pasaréti úton, egészen a forgalmas Moszkva térig. En vezetném, mert ő nem lát már; kontya lebomlana, ősz haja repülne, lobogna; a villamosok és a buszok megállnának, a siető emberek megtorpannának, az ab-lakokból döbbsenten bámulnák a különös párt – s egész biztos, hogy kettőnk közül én lihegnék először a fáradtságtól.

Amikor eljövök tőle, erősebbnek érzem magam.

Igazabbnak.

És azt gondolom: „Sikerült neki!”

S ha egynek sikerült – azt jelenti, hogy másnak is sikerülhet. Adj Istenem,
mindenkinek ne csak szép halált, hanem ilyen bölcsen megélt, jól
megépített, gazdag életet!

*(Ezt **akkor** írtam, azon az éjszakán, amikor Mária meghalt – vagyis
szellemházájába visszatért. Nem tudtam, de éreztem, amikor a táncunkat
elképzeltem.)*

Adni és elfogadni

Azt mondják, a valódi szeretet: ad.

Aki igazán szeret, az mindig csak ad, állandóan és számolatlanul. Nem
kapni akar, csakis adni. Sugárzik, mint a Nap, dől belőle a szeretet ereje.
Szüntelen adásban van.

Igaz ez?

Lássuk csak!

Tudjuk már, hogy a gyermeki szeretet nem ilyen. Ő még kapni akar.
Meghalna, ha nem kapna; ezért kapaszkodik, és vonzalma egyirányú:
elfogadó.

Az adás képessége csak jóval később születik meg bennünk – ha
egyáltalán megszületik. De nagyon korán is megtörténhet. Néha nem kell
hozzá felnőnünk. Bizonyára láttál már kisbabák arcán adakozó mosolyt.
Néha úgy nevet anyjára, mint a napsugár. Mintha azt mondaná: „Nincs még
semmim. Nem tudok mást adni neked, csak a mosolyomat. Tessék, itt van!”
Nem gyermeki hála van az arcán, hanem valami ajándékozó jóindulat. Nem
tud-ni, hogy ez egy magasról érkezett szellemiség jele-e, vagy őrangyala
szól neki ilyenkor: „Ne vess az anyádra, mert jólesik neki!” Anyák
elolvadnak az ilyen pillantástól, mert nem babaszemek néznek rájuk, hanem
egy érett lélek nyájas mosolya. Néha mint-ha egy kis fölény is lenne benne

– nem a kiszolgáltatott állatka hálája, hanem valami megfontolt, érett jóindulat.

Ritka az ilyen mosoly.

Gyerekszerében az Istent úgy képzeljük el, hogy gondoskodik rólunk. Isten a gondviselőnk. Nem kell tenni érte semmit. Elég, ha jól viselkedünk – és ő máris ad. A rossz gyereket megbünteti, a jó gyereket megjutalmazza.

A legtöbb vallás „gyerek-vallás”. Híveiben föl sem merül az a gondolat, hogy az Istennek esetleg segítségre lenne szüksége. Az imádság legtöbb esetben valamiféle kérelem. Kunyerálás. Valamit kapni akarunk. És ezért egyetlen dolgot tehetünk: igyekszünk jól viselkedni. Szeretlek, csak adj!

Nincs nagyobb fordulat egy ember életében, mint amikor fel-nő, és rádöbben, hogy nemcsak elfogadásra, hanem adásra is született. Valaha a haszidok úgy nevezték az igazi hívőket, hogy *istensegítők*. Jézust is ilyennek tartották.

Kik az „istensegítők”?

Ha azt képzeled róluk, hogy ők azok, akik a szeretetet nem kapni, hanem csakis adni akarják – nem ismered őket.

Olyasmiről beszélgetünk most, amit ritkán olvashatsz könyvekben. A könyvek azt írják, hogy az igazi, *az adó szeretet*. Nem az, amikor kapni, hanem amikor adni akarunk. Amikor szétsugározzuk szeretetünket. A szeretetre, még a jézusi szeretetre is, azt mondják, hogy ez nem más, mint örökös adás.

Szüntelen áldozat – másokért.

Az anyai szeretet valóban csak adni akar. Akkor érzi jól **ma-gát**, ha **adhat**. *De azt már képtelen felismerni, hogy nemcsak ő', más is boldog, ha adhat*. És bármennyire is jószágos anya – a szeretetet képtelen elfogadni. Nem engedi, hogy szolgálják, mindig szolgálni akar. Lánya helyett megfőzi az ebédet. Tálal, mos, vasal helyette. Nem engedélyezi neki, hogy **adjon**. Nem tudom, megfigyelted-e már, de az ilyen féloldalas anyai működésnek az lesz az eredménye, hogy a lányát két kézzel visszanyomja gyerekkorába. Nem engedélyezi neki, hogy felnőtt ember legyen. Hogy átélje az adás örömét. Ráadásul az ilyen anya önmagával szemben is adós marad: nem tud szeretni igazán!

Nem tud elfogadni.

Es ez a nagy baj.

Nagy baj, mert féloldalas helyzet.

Az örökké szolgáló anyák, ha nem tudják gyerekeik adó szeretetét és segítségét örömmel elfogadni: nem szeretnek igazán.

Itt nem háláról van szó. Hanem arról, hogy „Szeress, gyermekem! Most te jössz!”

És most mondom a lényegét.

*A szeretet – mivel az ember poláris lény – egyszerre adás és kapás.
Odaadás és elfogadás.*

Kölcsönösség élmény.

Ha csak az egyik **működik** – ha féloldalas –, nem igazi szeretet!

Raadásul adni sokkal élvezetesebb és örömtelibb, mint kapni!

Figyeld meg, karácsonykor mindenkinek az okozza a nagyobb örömet, amikor a többiek az ő ajándékát bontogatják. Amikor látjuk mások szemében, hogy örömet okoztunk nekik. Csak utoljára nyúlunk a saját ajándékainkért. Sőt, ha őszinték vagyunk, onnan kezdve, hogy a többiek kibontották azokat a csomagokat, amiket hetek óta veritékes hajszával gyűjtögettünk, pakoltunk és fölcímkéztünk – számunkra véget is ért a karácsony. Amiket mi kaptunk, csak kötelező tapintatból bontjuk ki, hogy meg ne sértsünk senkit.

Az örömet ugyanis nem az okozza, amikor a saját ajándékodat kibontod, hanem az, amikor a másik szemében meglátod a hálás csillogást.

Adni jobb, mint kapni. Fölény van benne. Bőség, erő, élet-öröm.

Gondolj csak arra, ha valaki bajban van, s okos tanácsot adsz neki, mennyire élvezed! Nincs rá jobb szó. Az embernek jólesik gondolatot, segítséget, vagy akár szeretetet adni, mert ilyenkor érzi a saját erejét, sőt néha sajnós a hatalmát is.

Legyünk őszinték: adni jobb érzés, mint kapni, mert aki ad, gazdag, s aki kap, szegény.

Most például gondolatokat adok neked. Hidd el, hogy én az írást sokkal jobban élvezem, mint te az olvasást. Én adok, s te elfogadod. Fogalmad sincs, hogy milyen óriási dolgot teszel! Én nagyon nehezen tudok elfogadni másoktól valamit. Jobban szeretek beszélni, beszélni, és élvezni a hangomat, mint csendben hallgatni mások okosságát. Szerettem valaha színpadon játszani, és megsúgom neked: sohasem értettem, mi az öröm abban, ha valaki csak nézi. Ül a sötétben, s nézi, hogy nekem a fényben milyen jó, és élvezetes, és örömteli a játék. Inkább játékos akarok lenni, mint bámulni a játszókat, mozdulatlanul; még köhögni sem szabad!

Sugárzó Nap akarok lenni, nem sápadt Hold, mert adni sokkal nagyobb élvezet, mint kapni. Őszintén bevallom, ha valaki állandóan adni akar, s nem tud tőlem elfogadni semmit, attól én a szó szoros értelmében elmenekülök.

Sok fanatikus hittérítő szemében láthatod azt a düllelt szemű kéjt, amit az adás öröme okoz bennük. Meg se hallja, ha azt mondod, hogy „Köszönöm, de én ezt már tudom”. Csak mondja, mondja a magáét, mert „adásban” van. Nem az a fontos neki, hogy te kapjál, hanem hogy ő adjon. Mert ő kiválasztott. Ő a mindentudó, és te a tudatlan. Élvezi a térítést. Dől belőle a szó. Lelkesülten önti magából az „Isten igéit” – boldog, hogy ő mindezt már tudja, hogy ő már gazdag, fényes – és fogalma sincs róla, kinek beszél.

Nem is érdekli, hogy te ki vagy.

Vagyis nincs benne szeretet.

A valódi szeretetnek két arca van: a szebbik a hallgató.

A legtöbb anya képtelen megajándékozni gyermekét azzal, hogy elfogadja tőle a szeretetét. Hacsak nem beteg, nem tűri, hogy gyermekei kiszolgálják. Nem engedi, hogy főzzenek, takarítsanak, mossanak helyette. Nem engedi meg nekik, hogy *adó módon* szeressék. Nem veszi észre, hogy a „lelkemet kiteszem értetek” fárasztó és áldozatos öröme nem igazi szeretet, hanem *nagyfokú önzés*. Az ilyen anya gyermeke nehezen nő fel, mert nem tanulja meg, hogy adni öröm. Látszólag lusta, trehány, önző – valójában nem tanulta meg, hogy adni: boldogság.

Adni ugyanis csak az tud, akinek van miből.

Ereje, jósága, hatalma, tudása, szorgalma, tehetsége, bősége van – az adó ember ezt az áradó bőséget élvezi. Hogy sok van neki valamiből, a másoknak meg nincs.

Ez a jang-öröm. Zsenivel ezért kellemetlen élni, mert állandó adásban van, lelki orgazmusban, élvezi bőséges erejét. Minden helyzetben ő jön, és ő ragyog, képtelen maga elé engedni bárkit is, mert csakis önfényében tud gyönyörködni. (Zseni feleségének lenni a legnagyobb megpróbáltatás.)

Gyógyítani is bizsergetően jó érzés, mert az ember érzi a saját egészségteremtő mágiájának, vagy akár a jó szándékának a hatalmát. És titokban így imádkozik: „Add, Uram, hogy mindig csak én adhassak, és sohase szoruljak másokra!”

Isten azonban nem hallgatja meg az ilyen imát, mert azt akarja, hogy teremtménye legyen teljes ember, és tudjon elfogadni is.

Sok gyermek csak akkor kapja meg anyjától a szeretet-adás lehetőségét, ha a mama összeomlik, és rászorul a szolgálatára. Amikor egy betegség megállítja az örökmozgását, ágynak dől, és rákényszerül arra, hogy elfogadjon. A gyermeke pedig arra, hogy végre adjon.

Ilyenkor kénytelenek szerepet cserélni.

Muszáj nekik.

Minden betegségnek rejtett oka van, s ez az ok nemcsak a beteget, hanem a környezetét is érinti. Bizonyára tudod, hogy ami-kor a pszichoszomatikus okokat kutatjuk, gyakran látjuk, hogy nemcsak magunknak, de másoknak is betegek lehetünk.

Sok anya betegsége mögött az a benső Én-jétől vezérelt cél rejlik, hogy egyrészt ő maga megtanulja elfogadni mások szeretetét – vagyis hogy a lelke kiteljesedjen –, másrészt hogy a gyermeke fölfedezze végre azt, amit kettőjük féloldalasan működő, torz kapcsolata miatt képtelen volt megtapasztalni: hogy adni öröm. Most muszáj. Muszáj adni, mert az a Nagy Adakozó ágynak dőlt, és leállt.

A betegnek pedig el kell fogadnia a jóságot, mert rászorul.

Egy örökmozgónak tehetetlenül elfogadni a szolgálatot: nehéz. Ilyenkor utálja magát. Méltatlan dolognak érzi, hogy az életben először nem ad – hanem ő kap. Etetik. Itatják. Tisztába teszik. Kiviszik az ágytálát. Ölbe veszik, mint egy gyereket és kisimitják a gyűrött lepedőjét. Keserves próbatétel ez számára, és ugyanakkor tanulás.

Elfogadni mások jóságát – ez a jin-öröm.

A betegség, látod, esélyt ad arra, hogy a lélek teljessé váljon. Az anyáé is – és a gyereké is.

Ne felejtse el, a karma törvénye nem más, mint megélni valaminek a túloldalát. Megélni egy adónak az elfogadás alázatát. Es az elfogadónak az adás örömét. Így lesz a lényünk teljessé.

Csak annak a szolgálata hiteles, aki el tudja fogadni a szolgálatot. A csak-adó ember nem boldog ember, csak addig, amíg ad – hiányzik lelkéből a jin-öröm egyensúlya. Kalkuttai Teréz anyja, a világ legcsodálatosabb „adója” azt írta egyszer lelki bizalmasának:

„Önt Jézus különleges szeretettel szereti. De számomra olyan nagy a némaság és az üresség, hogy nézek, de nem látok, hallgatok, de nem hallok. A nyelv mozog, de nem beszél... A mosoly egy álarc, egy palást, ami mindent eltakar. Úgy beszéltem, mintha tiszta szívemből szeretném Istent,

gyengéd, személyes szeretettel. Ha ott van, azt mondta volna: mi-csoda képmutatás!”

Ilyen egy nagy „adó” őszinte vallomása.

Adni és kapni – ez az igazi szeretet.

Ez még az érzékek síkján is így működik.

Csak az a szeretkezés valódi, melyben a „Boldoggá teszlek” adó akarata, a „Tégy engem boldoggá” elfogadó, szomjas várakozásával egyensúlyba kerül. Akiben csak az „adás” öröme él, nem jó szerető. Önző. Nem adja meg társának azt a lehetőséget, hogy viszonzásul boldoggá tegye őt. Tévednek azok a szexológusok, akik nem veszik figyelembe a léleknek ezt a polaritását, és a másik „kielégítéséről” beszélnek. Az örömteli szeretkezés az adásnak és elfogadásnak az egyensúlyán múlik. Mégpedig mindkettőjükben. Férfiban, nőben. Ahol csak az egyik ad, és a másik csak elfogad, valami nem működik jól.

Magasabb lelki síkon így működik az „istensegítők” hatalmas szeretete is.

*Az istensegítők éppúgy tudnak adni, mint kapni.
Mindkettő fontos is nekik.*

Jézus működését teljesen félreérti az, aki azt hiszi, hogy ő csupán adni akart.

Nem tudom, hogy egy ilyen könnyű kézzel írott tárcsa alkalmas-e arra, hogy ezt a mélyebb gondolatot kimondja, de ha már benne vagyunk, szerintem ne álljunk meg, ki tudja, lesz-e módunk még beszélgetni erről.

Szóval az a gyönyörű jelenet, amikor Jézus, mielőtt térítő útjukra elküldené a tanítványait, és megmossa a lábukat, erről szól. Egyszer az Angyal hosszan beszélt nekem erről a jelenetről.

Az Út – mondta – szent fogalom. Ez a Tao, az élet és az igazság útja. Es a Mester, mielőtt útjukra bocsátja a tanítványait, azt mondja: „Csakis tiszta lábbal járhattok rajta. Talpatok az a rejtélyes területe testeteknek, ahol lényetek a földdel érintkezik, s ezért a láb tisztasága szimbolikus jelentőségű.”

Ez az első tanítás: a Mester beleviszi a végtagba azt az érzetet, ami a szentség útja. Mágikus keze odateszi az Utat a tanítványok lába alá.

A második tanítás még lényegesebb: „Tanuljátok meg elfogadni a szeretetemet. Győzzétek le magatokban a »Jaj, mester, ne tessék itt négykézláb szolgálni minket« önző zavarát. Engedjétek meg, hogy szeresselek titeket. Tanuljátok meg az elfogadó szeretetet! Örüljétek a tiszta víznek, és élvezzétek a tenyerem érintését. Ez az, ami jólesik nekem. Tegyetek engem boldoggá: szeressetek engem, s ne csak tiszteljétek.”

Nem az alázatról szól ez a jelenet – mondta az Angyal. – Nem arról a színjátékról, hogy a Nagy Ember letérdel a kisember előtt. Nem alázatosságra nevel, itt Jézus, bemutatva, hogy, lám, mire képes még egy isteni lélek is, hanem elfogadni tanít. Nem az a lényeg, hogy ő meghajol, hanem az, hogy a másik fogadja el boldogan, hogy megmossák a lábát. Hogyha majd az emberek közé mennek a tanítványai, ne erőszakos, dülledt szemű, megszállott és agresszív hittérítők legyenek, akik szüntelen adásban vannak, s csak mondják, mondják az ígét – hanem vigyék el mindenhová a szeretet teljességét, s ha valahol úgy látják, hogy ők nem kapnak szeretetet, onnan azonnal jöjjenek el, és még a port is töröljék le a sarujukról.

Tanuljanak meg csendben lenni. Hallgatni. Meghallgatni, hol tartanak az életükkel azok, akiknek beszélnek. Tanuljanak meg örülni mások mosolyának, hálájának, jó szavának. S ha valaki szeretetből ad nekik egy

üveggolyót, őrizték meg egy életen át. S ha valakitől kapnak egy szeretetteljes pillantást, élik át, hogy a kör bezárult.

Előbb nem.

*„Elvinni” a szeretetet sehová nem lehet úgy, hogy én majd **hozom** magammal, s **odaadom** nektek.*

*Mert ahol nem szeretnek engem, ahol nem hálásak nekem, s nem mondják azt, hogy maradj még itt; ahol nem érzem a boldogságát annak, hogy **kapok**, ölelést, jó szót, mosolyt; ahol nem sírunk mindannyian, ha el kell válnunk, én is, és ti is – ott, kedves barátaim, nincsen szeretet.*

*Ez így van két ember között. Így van egy **párkapcsolatban**. Egy családban. Egy népben.*

S az egész világon.

Szeretet nincs.

Csak egymásszeretet van.

Megvertem az anyámat

Beszéltünk már a szerepekről. Arról a sokféle szerepről, amelyeket életünk során eljátszunk. Voltunk csecsemők, gyerekek, barátok, szeretők, feleségek, férjek, s ha megérjük, nagyapák, nagyanyák – minden szerepében másképp szeret az ember. Es a legtöbb elmúlik. Hányszor éreztük, hogy „nem tudok élni nélküle!” – s ma már alig ismerjük meg az utcán. Nehéz felidézni, hogyan szerettünk gyerekkorunkban – mert nem vagyunk már gyerekek. Eljátszottuk a szerepeinket és kiléptünk belőlük.

Egyetlen szerep van, amelyből szinte lehetetlen kilépni: az anyaszerep.

Ez annyira egyé válik a nővel, hogy nem jön le róla. Pedig valaha nem volt anya. Lány volt, szerető. Sok férfit szeretett – de a szerelem elmúlt, és elfelejtette őket. Nőnek lenni is egy szerep – éppúgy, mint férfinak –, s ha egy helyzet úgy kívánja, ki tud lépni belőle. Még ebből is, látod! Meg tudja

tenni, hogy ne ~nőként viselkedjen. Ha kell, férfiként. Tud kemény,

határozott, hősies lenni. Tud nem „női fejjel” gondolkodni.

Életünk: szerepek sorozata. Beleéljük magunkat, aztán levetjük magunkról, mint színész a jelmezeit. Alig emlékszünk rá, hogy játszottuk valaha. Egyetlen életszerep van, ami rásül a lélekre: az anyaszerep.

Egy anya már a méhében szereti gyermekét. Aztán picikorában is, majd ha felnőtt és megöregszik, akkor is – s ha elveszti, úgy érzi, hogy a túlvilágon is a gyereke maradt.

De így látja a gyerek is: *A mama – örökké Mama.*

Rögeszmésen meg vagyunk győződve arról, hogy az az ember, aki a földön anyánk szerepét játszotta, mindörökké az anyánk marad. A másvilágon is. Ha megjelenik álmainkban, csakis úgy jön el, mint az anyukánk.

Szűz Máriáról szinte semmi mást nem tudunk, csak azt, hogy Jézus anyja.

Pedig milyen érdekes lenne megismerni az embert is. A gyerekkorát, a lánykorát. Ki volt ő? Milyen ember? Milyen kislány? Milyen felesége volt Józsefnek? És mit gondolt a fiáról? És a többi gyerekéről; és a népéről, mely fia gyilkosa lett, mit gondolt vajon? Nem tudni. A szerzőknek csak a „mama” a fontos.

A mama-szerep levehető. Egyszer belebújsz, benne maradsz. S mégis...

A bölcs asszony ki tud bújni belőle.

„Bölcs” alatt azt értem, hogy valaki sokat tapasztalt, érett lélek.

Az ilyen nőnek mindig van egy tekintete, ami nemcsak a mamáé. Hanem az Emberé.

S ha gyermeke ostobaságot művel, rá tud kiáltani egy szigorú istenség hangján is. Meg is tudja pofozni, ha kell. (Anyám egy-szer tette, amikor a konnektorba nyúltam. Nem dühből, nem pánikból, hanem bölcs eréllyel ütött. Örök nyomot akart hagyni bennem, hogy többé ne tegyem. Soha nem felejttem el ennek a pofonnak az emlékét. Ma is érzem. Sajnálom magunkat érte. Sőt, most, hogy eszembe jut: *a csókjára, de még a simogatására sem igen emlékszem, de erre a pofonjára igen.* Azt hiszem, ekkor szeretett legjobban, amikor megütött.)

És ha kis barátaival játszik a gyereke, és összevesznek, a jó mama az igazságot nem úgy osztja, hogy kik az idegenek, s melyik az övé, hanem úgy, hogy hol van az igazság.

Az anya, aki nemcsak a „mutter” szemével lát, nem olvad el könnyedén.

Nem csak azt látja, hogy az ÉN GYEREKEM – hanem azt is, hogy „rám van bízva egy Ember”.

Enyém – és nem az enyém.

Kié?

Ha vallásos, azt mondja: Istené.

De az is jó válasz, ha azt mondja: a saját magáé.

Mindenki a saját magáé.

A gyerekem is. És arra tanítom, hogy ezt vegye észre.

Nem az enyém, nem a papáé, nem a családé – hanem ön-magáé.

Legyen szabad, bátor, önálló lény.

Az igazi anya nemcsak testközelből – messziről is rá tud nézni a gyerekére. Vagy inkább úgy mondom: magasból. Nem az irány a fontos, hanem a tiszta tekintet. A látás. Nemcsak orrában érzi a gyereke szagát, és lelkében az érzéseit – de látja is.

Érzelemfeletti érzelemmel.

Néha azt kérdik, „Hogyan engedjem el a gyermekemet?” Rendszerint akkor, amikor elveszítik. Ez a legfájóbb seb, amit ember kaphat: a gyerekhalál. Ilyenkor nem lehet őszintén beszélni. A fájdalomtól megsüketül a lélek.

S ezt az elengedést a legnehezebb egy anyának megtenni.

Mert az anyai szeretet a leghúsosabb testi szeretet. Ugyan-akkor a legszellemibb is. Nőnek lenni sokféle kettősséget jelent: erőt és gyengeséget, anyát és szeretőt – de a legnagyobb kettősség megszülni valakit a földre, s ugyanakkor visszaadni az égnek, ha kell.

De nem akarom megkerülni a kérdést.

Elengedni nem a gyereket kell, hanem az anya-szerepet.

Az a kifejezés, hogy „visszaadni az Istennek”, ezt jelenti. Es ez akkor is érvényes, ha valaki egyáltalán nem hisz Istenben.

Lélektanilag az van mögötte, hogy „*Eddig az enyém volt – most már nem az enyém. Eddig az anyja voltam, de innen kezdve már nem vagyok az anyja. Sok milliárd ember közül engem szemeit ki a sors, hogy eljártsszam az anya szerepét. Eljátszottam. Szép volt – vége.*”

Tudom, hogy ez dermesztő gondolat, de ez az elengedés. S azért nem tudjuk megtenni, mert erre képtelenek vagyunk.

Akik az élet nagy színházában, a reinkarnációs drámák sorozatában gondolkodnak, tudják, hogy egy következő életünkben lehet, hogy aki most a lányunk, az lesz az anyánk, vagy éppenséggel barátok leszünk. Talán valami nagy, közös munkára szövetkezünk, s valahonnan nagyon ismerős lesz a munkatársam. A mi rögeszmés identitástudatunk képtelen az ilyen szerepváltásokat elfogadni. Azt hisszük, akibe egyszer énünk belevarázsolta

magát, azzal a szereppel örökké azonosulunk. Különösen az anyasággal vagyunk így; ránk ég, és nem jön le.

Márpedig „elengedni” valakit nem úgy kell, hogy menjen, utána sem nézek, hanem úgy, hogy ezentúl már nem vonzom. *En változom meg, nem ő!* Más szemmel nézek rá. S hiába ő halt meg, s ment át a másik világba – a nagyobb változást nekem kell átélni, mert innen kezdve az anyaszerepemnek vége. Megszüntetem magamban az anya érzelmeit, s egy új, szabad tekintettel pillantok arra az emberre, aki idáig a gyerekem volt.

Az elengedés nem azt jelenti, hogy „nem gondolok rá”, hanem azt, hogy nem az „anyjaként” gondolok rá.

Tudom, hogy ezt iszonyúan nehéz megtenni.

Kevés embernek sikerül.

Roppant erős Én-élmény kell hozzá. Hogy az „Én anya vagyok” élményből visszahúzódjunk abba az ősélménybe, amelyből az anyaszerep is megszületett. Ez az ősélmény azt mondja: „Én vagyok.” Anya ugyan nem vagyok többé, de ÉN azért VAGYOK! Akkor is voltam, amikor még nem voltam anya, s ez-után is leszek, miután már nem vagyok anya.

Az én anyámból gyakran sugárzott ez az érzelemfeletti, öntudatos ragyogás.

Tudott úgy nézni rám, mintha nem a gyereke lennék.

Egyszer együtt játszottunk egy műkedvelő színpadon. Egy Csehov-darabot. *A Háztűznézőt.*

Én akkor még kamasz voltam, tizenvalahány éves. Az apját játszottam. Ő pedig a kibírhatatlan természetű, hisztérikus, öregedő lányomat, akit mindenáron férjhez akartam adni, csak hogy végre megszabaduljak tőle. Nagy bajuszt ragasztottam, és őszre festettem a gesztenyebarna, sűrű, göndör hajamat. jel-mezként az édesapám bársonygalléros házikabátját

vettem fel, és egy üveg nélküli barna szemüvegkeretet, hogy idősebbnek tűnjön a gyermekem képem. A körülmények szájalmasak voltak, valami Művelődési Ház színpada, de a játékunk annál hitelesebb volt. Amikor megtudtam, hogy a házsártos lányom kidobta a kérését, ordítottam vele, gorombáskodtam. Egy pillanatig se jutott eszembe, hogy valójában ő az anyám. Szerepet váltottunk, és én kíméletlenül lehordtam. Hogy tönkreteszi az életemet. Elegem van belőle. Ő meg sírva fakadt. Aztán hisztérikus rohamot kapott. „Visszahívni!... visszahívni!” – sikoltozta. Láttam, hogy nincs más mód, meg kell pofoznom, hogy észhez térjen. Meg is ütöttem, de csak egy ügyes, színpadi pofonnal. Ótoporzékolni kezdett. Csapkodta a tányérokat, és megtaposta a törmelékeket. „Visszahívni! – rikoltozta. – Visszahívni!” – Ez már nemcsak egy kielégítetlen vénlány hisztériája volt, hanem a lányom ördögi gonoszsága, aki tudta, hogy egy gyáva, tutyimutyi apja van, akiből kéjes indulattal valósággal előcsalogatta az agressziót. Szinte fel-robbant az agyam. „Ha ez kell neked, hát itt van!” – gondoltam, és egy iszonyút húztam a képére. Jobbról is, balról is. Nesze! Nagyot csattant a két pofon. Lebomlott a kontya, kirepült belőle a fésű, ujjaim nyomai ott maradtak az arcán. Ő pedig megszeppent, és rémülten elhallgatott. Rövidlátó szeme bandzsán meredt rám. Eletében először nézett rám úgy, mint egy erélyes, igazi apára: riadtan, gyermeki büntudattal. Először vertem meg, sajnos túl későn. Szíjogott. Zsebkeendőbe fújdogálta az orrát, s motyogott, duzzogott. Nagyon jó színésznő volt. Tényleg sírt, pityergett, potyogtak a könnyek a vaksi szeméből, és valami olyasmit suttogott, kicsit selypegő, alázatos orrhangon, hogy „apuka... ne haragudj rám, apuka”. Vigasztalni kezdtem. Letöröltem a könnyeit, a nem létező vért az orrából, és bosszúsan, dohogva szidtam. Hogy miért vert meg az Isten egy ilyen átkozott, bolond, kibírhatatlan gyerekkel! Sajnáltam és gyűlöltem egyszerre. Ő pedig odakucorgott az ölembe (apám házikabátjára), s alázatosan pislogott rám, alulról fölfelé, mint egy megvert kutya. De hamarosan előbujt a kiállhatatlan természete; újra tombolt, és föllázadt ellenem. Megint toporzékol! Az átkozott lányom! Úgy éreztem, menten agyoncsapom...

Harminc percig az apja voltam. És ő a lányom. A szerencsétlen, öregedő, buta, kövér lányom. Harminc percig úgy voltunk, mintha egy másik inkarnációban lettünk volna. Egy másik élet más szerepeit éltük. Megfeledkeztünk a valóságról.

Az előadás után levettem a bajszomat és megcsókoltam. Ő is engem. Visszatette szemüvegét és boldogan összevissza csókolt. Szeme diadalmasan csillogott: ez jó hecc volt, pajtás!

Kacagtunk. Cinkos, baráti tekintettel összenevettünk. De a csók már anya-gyerek csók volt. Még a kezét is megcsókoltam. Így kértem bocsánatot tőle, hogy a játék hevében megütöttem. Ő pedig csak napok múlva árulta el, hogy az ütés hevében össze-törtem az egyik fogán a koronát.

Visszabújtunk a sors adta szerepeinkbe.

Mindezt azért mesélem el, hogy lásd: így működünk. Nemcsak a színházban, az életben is. A játék nem egyéb, mint a lelkünk nagy misztériumának parányi, „művi” változata. De ilyesmi történik „nagyban” is – a valóságos világunkban is.

Az elengedés nem kívül, hanem bennünk történik. A saját identitástudatunk változik meg. Nem őt engedem el, hanem a szerepemet, mely hozzá kötött. És abban a pillanatban szabadok vagyunk.

Most, hogy beszélek róla, ezt az örömtől csillogó szemét látom. Nem az anyukám szeme ez, s nem is a gyerek szemével látom őt. Ez két vidám, játékos ember tekintete, akik az „anya-gyerek” szerepét játszották a földön. Én még itt vagyok – ő előrement.

De hogy az égi rendező miféle szerepeket oszt még ránk?... Egyikünk sem tudja.

Létrejön végre a teljesség?

Persze nagyon nehéz ez az elengedés. Egy gyereket szívfájdító szerelemmel lehet szeretni. Nemhogy elengedni nehéz, de vissza-tartani magamat attól, hogy beleharapjak, az is.

Cirkuszban ülök az unokámmal. Rengeteg a gyerek. Zsivaj.

Mögöttem egy népes család ül. Két nő, egy bájos mama és egy rendkívül duci asszony; lehet, hogy a barátnője. Körülöttük csodaváró, pufi gyerekek. Esznek, falnak, perecet, csokit és pattogatott kukoricát. A hajam tele van már kukoricával. Hozzá kell szoknom, hogy üvöltenek, és egy kolbász alakú luftballonnal ütemesen verik a fejemet.

Ha sok gyerek között nem válsz gyerekké, tarthatatlan lesz a helyzeted. Életed minden pillanatát kikérheted magadnak, mert leöntenek, leesznek, rád másznak, beleordítanak a füledbe, és a fejedre borítják a kabátokat.

Négyéves unokám, Peti, aki egyébként nem is gyerek, hanem egy szőke angyal, az ölembe akar mászni. Van külön széke is, de ott nem lehet ugrálni, nincs testmeleg, az a hely idegen neki – egy hűvös szék a gyerek számára olyan, mint egy számkivetés.

Odaül hát az ölembe. Érzem, hogy egyre hevesebben lüktet a szíve. Várja a kezdést.

Végre bejön egy hófehér ló, rajta egy fekete hajú, gyönyörű műlovarnő. Fehér szárnyai is vannak a paripának. Pegazus. És röpködnek, körbe-körbe. Ütemesen dobban a paripa patája. Minden lépésre meg-megrebben a szárnya. A nő sötét szeme diadalmasan csillog. Erélyes, tüzes, s mégis mosolyog. Fekete haja sötét zászlóként úszik utána. A paripa táncol. Sörénye ott hullámszik az

 orrunk előtt. Először egy umtattás keringő szól, aztán slow-fox; a mesebeli jószág hátrafelé táncol, bókol, majd a mellső lábait keresztezve, oldalazva lépeget a porondon. Ott prűszköl, horkan előttünk, tollas szárnyai lebegnek.

Gyönyörködök a lóban.

Petike azonban beleszeret a nőbe.

– Nézd, milyen gyönyörű lovacska! – mondom.

– Szép szeme van – mondja.

– A lónak?

– A nőnek.

„Ajaj” – gondolom. S hogy eltereljem a figyelmét, a lebegő, hófehér szárnyakra mutatok:

– Látod, szárnyas lovacska! Úgy hívják: Pegazus.

– Mi az a Pegazus?

– Repülő ló! Meseló. Egy író, ha kedve van az íráshoz, ilyen szárnyas lovacska repíti az égbe. Úgy hívjuk a mi szédült jókedvünket, hogy *ihlet*. Ha megszáll bennünket, nem a földön járunk, a porban, hanem valósággal repülünk a magasba! Szárnyas lovon.

Petike hosszan tünődik, majd azt mondja:

– Nem a lónak van szárnya, hanem a nőnek!

Puff. A kisokos.

Egyébként valóban igaza van. Tényleg nem a lóhoz van erősítve a két lebegő, mütollakból összevarrt szárny, hanem a nyereghez, a bőrnadrágos nő szív alakú feneke alá.

– Ez azért a lovacska szárnya, nézd csak meg jobban!

– Nem. Ez a nő szárnya... – mondja konokul. Egy szerelmes

férfival nem lehet vitatkozni. – És őt hogy hívják? – kérdi.

– Kicsodát?

– A szárnyas nőt.

– Angyal – mondom.

Petike rezzenetlen szemmel bámulja a fekete hajú örmény műlovarnót, majd megfontoltan mondja:

– Ez nem angyal.

Hát micsoda?

- Nem tudom. Angyalnak nincs lova. Ostora sincs. És nem ilyen szigorú.

– Szerinted nincsenek szigorú angyalok?

– Lehet, hogy vannak. De ő nem az.

– Hanem kicsoda? – kérdem.

– Nő – feleli az unokám.

Nő. Igen. Én is cirkuszban éltem át az első szerelmemet. Az én „nőm” nem lovon ült, hanem légtornász volt. Feszés trikóban repült fent, a sátorcirkusz magasában. De ő se angyal volt, hanem NŐ. Minden szerelmemben őt kerestem, s végül meg is találtam. Ötven éve a feleségem. Nem is tudja, hogy négyéves koromban mint légtornásznő élt a képzeletemben: „Röck Hédi, a „Levegő Királynője”. Néha - egy-egy pillanatra - még ma is látom benne. És ezek a legjobb pillanataink.

De nem ezt akarom elmesélni.

A végén jött egy ugrócsoport. A Kuznyecov család.

Először csak diadalmasan körbe meneteltek, majd elkezdődött a szám: dobbantottak és egymás fejére röppentek az akrobaták. Két súlyos férfi ugrott a libikókára; fellőtték társaikat a magasba, akik több szaltó után egymás vállára pottyantak. Nőtt, nőtt a torony. Először három, majd négy, végül már hat artista tántorgott a porond közepén. Egymás mellett, s egymás fején. Es ekkor következett a Világszám. Egy apró lányka állt a libikóka szélére. Bejelentették: Világszám következik! Szvetlana öt ember tetején! Fölnéztünk a cirkusz kupolájába. A zene elhallgatott. Peregni kezdtek a dobok. Először halkán, idegesen, majd egyre hangosabban és

sebesebben, mint a zaklatott, nyugtalan szív... A kis Szvetlána legyőzte végre félelmét; szeme már elszánt volt, mint aki halálosan biztos a dolgában... A dülöngélő embertorony megpróbálta kiegyensúlyozni magát; ez főleg a pocakos papa dolga volt, aki az egész családját, izmos feleségét, fiát és lányait a vállán tartotta...

Hopp!...

És Szvetlána repült. Pörgött, pörgött, a csizmái talpát fogva. Négyszer megpenderült a magasban, s pontosan beleállt a nővérenek vállgödrébe, aki nyomban elkapta piros csizmás lábacskaikat.

Az embertorony, vagyis a Nagy Család – a Kuznyecov család – ide-oda tántorgott. Végül megállt, biztonságosan. Remegett a papa vaskos bika-combja.

Még el sem dördült a taps, még nem szakadt ki a közönségből a felszabadult kiáltás, amikor megszólalt mögöttem egy nyugodt, elégedett hang:

– *Létrejött végre a teljesség!*

Hátranézek.

Jól hallottam? Ki mondta ezt? Egy Schopenhauer? Egy Albert Einstein? A dalai láma vagy a Magyar Tudományos Akadémia elnöke?

Csak a duci kislány ült mögöttem. Elégedetten tömte magába a pattogatott kukoricát. Lehetett vagy három-négy éves. – Ki mondta ezt? – kérdeztem hitetlenül.

– Ő – mondta az anyja, s ujjával a kislánya kócos fejére mutatott.

– Tetszett hallani mit mondott ez a gyerek?! – kérdem elképedve.

– Persze. Mond ő ilyeneket. Nem tűnt föl magának, hogy a mai gyerekek: *csodagyerekek?*

Lehet, hogy ez a gyerek felnőtt, s nem felejtí el, mi az, hogy *Teljesség?*

Lehet, hogy születik itt egy más, magasabb minőségű ember-fajta, aki megváltoztatja ezt a sötét világot?

Lehet, hogy érkeznek közénk érettebb, bölcsebb szellemiségek is, akik megállítják ezt az értelmetlen, tébolyult robogást, mely az egész földi létet veszélyezteti?

Lehet, hogy ezek a csodagyerekek egy másik, bölcsebb és szebb világgal terhesek?

Lehet, hogy mire felnőnek, nem romlanak el, s nem hülyülnek meg, ahogy az velünk történt?

Megállítható-e egyáltalán ez az önző, mohó, anyagba szorult, gépesített, multinacionális téboly, amelyben élünk?

Lesz itt még boldog család?

Lehet itt újra szeretni?

Hajrá, csodagyerekek!

A Kuznyecov család

Beszéljünk erről a „teljességről.”

Vajon mit láthatott mögöttem ez a pici, amikor életveszélyes küzdelmek után az egész család, papa, mama és az összes gyerek egyetlen gúlában ott magasodott végre előtte?

Mindenki együtt, egymáson. Alul a papa ereje, rajta a mama biztonsága, a gyerekek ügyessége, nagyfiúk és kislányok hajlékonysága, egyensúlyérzéke, mindenki összefogása – íme, egy működőképes, igazi család.

Egy mindenkiért – mindenki egyért.

Más szóval: a teljesség.

Ritkán jön létre.

Szép Ernő *Vőlegény* című darabjában van egy felejthetetlen mondat. Idéztem már *a Szeretkönyvben*.

Izgatottan várják a vőlegényt. A menyasszony, akit férjhez "akarnak adni, lázasan öltözködik. Papa, mama, a gyerekek és a szomszédból kölcsönvett cselédlány eszeveszetten rohagnak a lakásban. Rámolnak, takarítanak, üvöltönek. Feldöntik szegény mamát, aki nem bírja már idegekkel a tébolyult készülődést, és kétségbeesetten felkiált:

– Istenem!... Hogy kerültem én *ezen* közé?!

Senki sem tudja a választ. Hogyan kerül egy nő egy idegen emberhez, akit előzőleg nem ismert, és a férje lett? Hogyan kerül köréje három gyerek, akiket ő szült? Miért pont ezt a három gyereket szülte, és nem másokat? –

ezt valóban senki sem tudja, csak a Jóisten. Ő tudja, hogyan alakul ki egy ilyen „gúlacsapat.”

Freud azt mondaná, hogy ez egy „elszólás”. A mama egy szédült pillanatban idegennek tartja az egész családját és a saját gyerekeit. Miközben szereti őket.

Nagy titok rejlik ebben az elszólásban. A családot ismeretlen sorserők terelik össze. Hiába lelki és genetikai rokonság, egy családban egymás hibáit is örököljük és tükrözzük; itt a vonzalom éppolyan fontos lehet, mint egymás elviselése. Lehet, hogy egy olyan nehéz természetű gyerekünk születik, akivel egy más viszonyrendszerben sohasem barátkoznánk. És anyánk lehet egy olyan asszony, akinek zúrós lelkülete oly mértékben taszító számunkra, hogy semmi pénzért nem élnénk a közelében – ha nem lenne az édesanyánk.

Beszéltünk már erről *a Szeretetkönyvben* is.

Most azonban továbblépünk.

A családi szereposztást a karma urai intézik. Vagyis a láthatatlan sorserők. Ebben éppúgy van boldogító találkozás, mint súlyos, múltbéli számlák kiegyenlítése. Úgy is mondhatnám: örököljük egymást. Nemcsak genetikailag, hanem egy mélyebb, sorsszerű összefüggésben is. A családban a lélek fokozatosan rádöbben, hogy másokkal közös sorsot kell élnie. Az a közhely, hogy „szüleinket nem mi választjuk”, nem igaz. Ha valaki átlát szellemi hazánkba, tudja, hogy ez nem egészen így van. Az esetek többségében van egy láthatatlan megegyezés. Ez nagy titok. Azt mondják a bölcsek: egy angyal, amikor világra jövünk, kitörli szemünkből a tisztánlátást és agyunkból az emlékezetet: lelkünk tudatos felszíne alá merül minden születésünk előtti életterv, fogadalom és megállapodás. Létünk sorskönyve és szereposztása még a legjobb esetben is csak homályos sejtelemként bukkan föl

bennünk. Ha elolvasnál egy ilyen sorskönyvet, látnád, hogy egy család szereplőit nem csupán a múltbéli vonzalmak, hanem éppen az ellentétek, a sérelmek, az egymásnak okozott fájdalmak hozzák össze. Feladatunk ilyenkor az, hogy egymás hibáin csiszolódjunk.

Próbátételként, jóvátételként is vállalhatjuk egymást. *Minden emberi kapcsolatot a szeretet megtanulásáról szól.*

És ennek elsődleges helye: a család.

Ősi tapasztalat, hogy az ember konfliktusok közepette tanul. És a család rendszerint az ilyen drámák színtere – pontosan

azért, mert itt nem lehet meglógni a feladat elől. Rossz kifejezés, de találó: „rá vagyunk kényszerítve”, hogy szeressük egymást. Muszáj.

A gyerekeimet nem tudom leváltani.

Másik apám, anyám se lehet.

Hogy mi az a családi minta, arról mi, mai emberek már nagyon keveset tudunk.

A materialista világ ugyanis kizárólag az anyagban **gondolkozik**, s ezért számára a család elsősorban egy gazdasági egység, mely szerkezetét az állatvilágtól örökölte. Alapja az ösztön, a pázás és bizonyos munkamegosztás az utódokat illetően.

Akit az angyalok tanítanak, ennél sokkal többet lát. Először is tudja, hogy a látható világban semmi sem jöhet létre, aminek ne lenne láthatatlan, szellemi *mintája*.

Így a család is elsősorban szellemi alakulat, melynek **éppen** olyan pontos *rendje és szerkezete van, mint egy kristálynak*. Egy kristály sem „csak úgy” alakul ki, összevissza, véletlenszerűen, ha-nem egy láthatatlan szerkezet rácsa mentén. Ebben a számokkal is leírható, geometriai idomban a molekuláknak eleve elrendelt helyük van. Nem kerülhetnek máshová, mert akkor nem jön lét-re a kristály. „Tudni” kell a helyüket. Ez nem hasonlat, hanem az élet működésének az alapja; a kristályt alkotó molekuláknak is belső rendje van.

Egy családban az összes szereplőnek pontosan meghatározható helye, rangja, feladata és méltósága van.

Amikor a cirkuszban fölkiáltott mögöttem ez a zseniális kis angyalka, hogy „létrejött végre a teljesség!”, ezt vette észre. Nem annak örült, hogy együtt van végre a család, hiszen eddig is együtt voltak. Ott ugrándoztak valamennyien a

porondon. A konferanszié be is jelentette, hogy „Ez itt a »Kuznyecov család.«”

Ez még nem teljesség.

Ez még összevisszaság.

Káosz.

A teljesség akkor jött létre, amikor közöttük a rangsor helyreállt. Amikor megépítették magukból a gúlát: amikor papából, mamából, elsőszülöttből, másodszülöttből, legkisebből, fiúból és lányból az ég felé emelkedett a piramis.

Ebben a piramisban mindenkinek más-más funkciója volt. Azért állhatott össze ilyen gyönyörűen, mert benne a maga szerepét minden résztvevő hibátlanul tudta.

Ha csak az egyik rosszul mozdul, az egész összeomlik.

Kezdve ott, hogy egy részeges, megbízhatatlan és gyenge papára nem lehet ennyi embernek ráállni, folytatva ott, hogy mindenkinek túrni kell, hogy a többiek rálépnek a fejére, és valamennyien felelősek az egész emberpiramis egyensúlyáért és a csúcson lévő piciért, aki ugyan legközelebb van a csillagokhoz, de legmesszebb az életveszélyes földtől.

Mindez persze csak egy cirkuszi szám.

Jelkép.

De a jelképek mindig hasonló elveken működnek, mint a valóság.

Amikor a *Jóskönyvön* dolgoztam, a legnagyobb gondom az volt, hogy a több ezer éves

Ji King mesterei az örök teremésmintákat a családmódel szerint adták meg.

A család a kínai kultúrában szent volt. Kozmikus egység. Kis mindenség a Nagy Mindenségben. Ahogy egy atom úgy van fölépítve, mint egy naprendszer, a család is az univerzum mintájára épül. Ugyanaz a rend és ugyanazok a minőségek vannak benne.

Mint minden, ez is a jin és jang, vagyis az Apa és Anya szerelmére épül, de nem mindegy, hogy a gyerek legnagyobb, középső vagy legkisebb, hogy fiú-e vagy lány. A családi „piramisban” ez egyfajta minőséget, méltóságot, társadalmi és főleg pszichológiai helyzetet jelentett.

Egész másképp kell nevelni a legkisebbet, mint a legnagyobbat. És különös helyzete van annak, aki középre kerül. Arról nem is szólva, hogy a testvéreknek különös feladatuk van a családi rendben egymással és a szüleikkel.

Ezek örök életszerepek. Az egész kozmosz a családmódelell szerint épül fel. Vagy robban szét káosszá ott, ahol **ez a módelell** megszűnik. Az „örök szerep” azt is jelenti, hogy **egy ilyen hagyományos**, felsőbb erőket tükröző világban az „**apa**” **nem csupán** „fater”, hanem a Teremtő istenség jelképe is, az **anya nemcsak** „mutter”, hanem a Befogadó istenség jelképe, s a gyerekek **épp**-úgy tudják, mint a szülők, hogy mindketten önmagukon túli jelentést hordoznak.

Ezen alapszik a *Szülőtisztelet könyve* című gyönyörű mű.

A kínaiak még azt is mondták, hogy a család rendje elsősorban a benne lévő családtagok *belső lelki rendjétől függ. Önmagunkban dől el minden.* Csakis az a gúlacapat áll össze, amelyben a résztvevők lelkileg külön-külön, egyénileg is rendben vannak. Ez az alapja annak, hogy az egymáshoz való viszonyuk is rendben lesz. Tudják, hogy egyetlen rossz mozdulat, és összedől az egész. Ha viszket az orrom, nem vakarhatom meg, mert rám esik az anyám, és lezuhan a nővérem. A szabadságomnak határai vannak, mert tőlem függenek a többiek. Ugyanakkor kézen állni, szaltózni egyedül is tudni kell. Ez az együttműködés feltétele. **Hogy** mindenki önmagában is megvalósított, teljes ember. **Mindenki** a helyén van s tudja a magáét. Érzik, hogy jó felé élnek. **Nincs** boldogabb ember, mint a papa, akinek a fején tapos mindenki. Es ezt a pici is tudja odafenn, aki közel került a csillagokhoz. Hogy ezt a szabadságot egyrészt a saját bátorságának, önismeretének, szorgalmának – másrészt az összes többinek köszönheti. A gúla külön-külön mindenki diadala, mert „létrejött a teljesség”.

Amiről itt szó van, *az a szeretet rendje.*

És ebben sok munka van. Mérhetetlenül sok meló és áldozat – mindenki részéről. Alapja az önismeret. És ami ebből következik: egymás gondolatának és szívdobbanásának az ismerete. A legnagyobb és legszebb munka akkor indul, amikor a pár esztendőes kisgyerek fölismeri, hogy nem élhet összevissza; neki itt egy szilárd életrendbe kell belenőnie. Ehhez az kell, hogy önma-gát naponta legyőzze, hogy ne féljen, lelkét-testét egyensúlyban tartsa, és tudjon áldozatot hozni, amikor itt van az ideje. Az kell, hogy tőrje a fájdalmat, leküzdje a félelmét és lustaságát. Es persze, hogy tisztelje az apját, akinek a fejére áll, és hallgasson rá úgy, mint egy erős istenre, aki tanítja, és alkalmassá formálja az ő testét-lelkét is, hogy majd egyszer az ő fejére is ráálljanak a testvérei. Az kell, hogy *beleformálja magát abba a mintába, melybe született.*

*(Ugye **tudod**, hogy így öröklődött valaha minden igazi kultúra és vallás is. A zene, a költészet, a tánc, az építészet, a színház, a pedagógia, és kivétel nélkül minden mesterség, asztalostól a kőművesen át a földművesig: apáról fiúra szállt. Családi tradíciónak nevezték. Szélesebb értelemben: népi tradíciónak. Kultusznak, s később, már leasett, profán formába, kultúrának. Ha ez nincs, ha ez nem így működik, nevelésről nem lehet beszélni. Ami ma van, nem nevelés. Ma csak oktatás van, ami nem egyéb, minthogy a leendő fejembereknek az agyába az ismereteket betöltik. A nevelés az egész ember minőségét emeli magasra – vagyis „növel” – az oktatás azonban csak mennyiségi tudást ad, érvényesülni tanít, s a test-lélek-szellem minőségéről fogalma sincs, azzal nem is foglalkozik.)*

Az már egy nagyobb hatványa a családmoddellnek, hogy *a társadalom is* akkor működik egészségesen, ha ezek a családi minták rendben vannak. Mert a társadalom – magasról nézve – nem sok millió zavaros, individualista egyén és kaotikus família egy rakáson, összedobálva, valamiféle közigazgatási és gazdasági szabályokkal körülbroncsozva, hogy szét ne essen – hanem egyetlen hatalmas Emberi Család. Nem is lehet más. Amilyen a kicsi, olyan a nagy. Emlékszel, arról beszélgettünk, hogy angyalnyelvünkön *a* szeretet, a szervezet és a szervezetség rokon gyökerű szavak. Mit jelent ez?

Azt hogy STRUKTURÁLTSAÓG NÉLKÜL MÉG A LEGJOBB SZÁNDÉKUNK MELLETT IS MINDEN ÖSSZEOMLIK.

Minden. Valamennyi szerves vagy szervetlen életegység halálra van ítélve, rend nélkül. Legyen az kristály, hópehely, virág vagy emberi szervezet. Vagy akár a naprendszer. Rend nélkül összeomlik. Vagy létre sem jön. De mondhatnék emberi alkotásokat is: egy zeneművet, képet vagy verset például. Csak hogy éreztessem, hogy ezt a rendet az embernek nem kell kitalálni, mert ez a dolgokban meglévő, eredendő és természetes rend, és éppúgy működik, ha valami egészséges, mint a szívverés vagy a lélegzetvétel.

A szeretet és a szervezetség – más szóval a Rend – szétválaszthatatlan. Hiába „szeretjük” egymást, ha hiányzik belőlünk a rend.

Ahol az egyéni psziché rendezetlen és zavaros, ahol egyének önmaguk körül tántorognak, ott a családok összeomlanak. Es ahol összeomlanak a családok, ott az egész társadalom recseg-ropog, s nem áll fönn sokáig.

Ez az, ami most van. Amit látsz és élsz: a dúltság, a zűrzavar, a rendetlenség, mert senki sincs a helyén. Dülöngél, omlik az egész. Már Szép Ernő darabjában is azért kiált föl a mama – „Istenem, hogyan kerültem én ezek közé?” – mert fölismeri, hogy egy tébolydában él. Zaklatott, zavart, önmaguk körül pörgő, hajszolt, ideges, nyugtalan lelkek gyülekezetébe. Ez a világválság tünete. Pörgés, összevisszaság, rohanás, önzés, káosz, még ott is, ahol érzelmileg fájdalmas erővel vonzódunk egymáshoz. Mint a bűgőcsigák, forgunk a saját téveszméink, egoizmusunk, magánőrületünk körül. Időnként összeütközünk, leverjük egy-mást, összeborulunk, fölállunk, tántorgunk. Sírunk, kibékülünk, elnémulunk. Szeretünk, gyűlölünk, ölelkezünk, elválunk. Mindenki mondja a magáét, és csakis önmagának beszél. Néha egy-máshoz, néha egymástól menekülünk. Kétségbeesetten összekapaszkodunk – és alig bírjuk ki egymást. S a legjobb szándékkal is egymás életébe gázolunk. Sehol olyan egyedül nem tudja magát érezni az ember, mint ebben a zűrzavarban. *Minél inkább szereti a családját, annál fájdalmasabb*, mert érzi a Rend hiányát. És látja, hogy ez *nem az*, aminek lennie kéne. Senki sincs a helyén. Rend nélkül még a szerelmesek is csak legázolni tudják egymást.

Ezt a szót, hogy rend, hogy *életrend*, régóta nem ismerjük már. Honnan ismernénk, amikor a fejünkben sincs rend? Már nem is tudjuk, hogy nem az érzelmeink mélysége és intenzitása miatt bukunk el – hiszen szeretjük egymást, néha nagyon is, annyira, hogy fáj –, hanem a rend hiánya miatt. Ez az „rend” nem valamiféle ránk kényszerített társadalmi vagy morális szabály, hanem egy szerves rend. A teremtés rendje. A kozmosz rendje. A lélek belső rendje. A hópelyhek és a maradandó, szép zenék rendje. A szeretet szervezettsége.

Szeretni a szó igazi értelmében csak az tud, akinek a fejében rend van.

Akinek nincs, az csak ráncigálja a másikat; ráesik, vagy magára rántja. Az érzelmek, még a legmélyebb és legforróbb érzelmek sem képesek összetartani egy családot, mert zűrzavarosak. De még egy párkapcsolatot sem. Ha valaki nem ismeri önmagát, nem ismeri saját határait és a másik határait, az alkalmatlan az együttélésre.

Akármilyen őszintén és hevesen szeret, és érzi, hogy a másikkal szorosán, sőt végzetesen összetartozik.

Nem elég.

Káoszban nem lehet szeretni! És ez összefüggésben van egy nagyon alapvető lélektani tapasztalatunkkal, hogy aki nem tudja önmagát szeretni,

akiben zűrzavar van, mást sem tud igazán.

Ebből a százszor ismételt közhelyből csak egyet felejtünk ki mindig: hogy aki önmagát szereti, abban *harmónia van!*

Zaklatott ember, aki „nincs rendben”, valójában nem szereti önmagát. Épp azért zűrös és zaklatott.

A széthullás régóta tart már. A múlt század elején a családi örültekházából menekült el az öreg Tolsztoj is. Messze nem jutott, mert ő is bolond volt, a szónak nem klinikai, hanem szellemi értelmében. Ő is szegény az őszinte, tiszta érzéseket kereste, s ezeket hol megtalálta, hol nem – a rend hiányzott az életéből. Es persze a lelkéből is. Nem tudta, hogy csupán az őszinte érzelmek nem elegendők ahhoz, hogy az emberek együtt éljenek – kell hozzá még az örök mintáról való tudás, amelyben minden-ki a helyén van.

„Kuznyecov család” csak a cirkuszban van.

De hátha igaza lesz a kis csodagyereknek.

Húzd ki magad!

Van egy régi színházi szabály: ha a király szerepét alakítod, a méltóságodat nem neked kell eljátszanod, hanem a környezetednek. Ahogy zászlós fanfárok jelzik az érkezésedet, ahogy térd-re borulnak előtted az udvari népek, és rajongva fölnéznek rád, miközben elfoglalod a helyed a hatalmas trónusodon: attól leszel király. Az alázatos tekintetek, a fölfelé néző, áhítatos szemek, egyszóval mások hódolata tesz téged királlyá.

Közben zabálhatsz zsíros libacombot, lenyalhatod vagy a köpenyed sarkába törölheted ujjaidat, akár mozdulatlan fáraóként is ülhetsz a saját aranyszobrodban, mindegy: ha mások szeme királynak lát, akkor király is leszel – és a nézők is azt fogják látni benned.

Ez a szabály olyan régi, hogy tapasztalt rendezők nem is a király szerepét játszó színésszel foglalkoznak, hanem elsősorban a statisztériával – mire a koronás színész megérkezik, a méltósága már meg is van teremtve.

Igaz ez?

Bizonyos értelemben, igen.

Az életben is így van.

Ha egy hülye nagy rangot kap – mint ahogy rendszerint kap! –, a környezetének varázshatalma azonnal „nagy embert” csinál belőle. Innen kezdve mindannyian tisztelettel szólunk hozzá. Előre köszönünk neki, és a

hangunkban fölfedezhető némi szorongás: fölfelé beszélünk. A „nagy embernek” ez a méltósága mindaddig tart, amíg a környezete nem csak elfogadja, de nap mint nap megteremti őt. Ha megbukik, senkivé válik. Mint Podvinecz marsall Rejtő Jenő regényében: egy napig volt államelnök Bolíviában, majd – ahogy Rejtő mondja – elérte a bukott elnökök sorsa: sorompóőr lett Egyiptomban. Ekkor már senki sem köszönt neki, és gyakran meg is pofozták.

Hatalmához ezért is ragaszkodik a legtöbb ember, mert ha lemegy róluk a fény, melyet környezetük vetített rájuk: a Valakikből hirtelen senkik lesznek.

Ez azonban nem mindig történik így.

Már a színházban is tapasztaljuk néha, hogy legyen bár a legpompásabb és legalázatosabb udvartartása a királyt játszó közepes színésznek – ha hátul a tömegben, rongyokba öltözve, mezítláb és észrevétlenül beoson a színpadra, mondjuk egy Latinovits Zoltán, az összes szem rá fog szegeződni, még ha nem szól egy szót sem, akkor is. Pillanatok alatt kiderül, hogy a valódi király nem a trónon ül, hanem ott áll némán a tömegben.

Számtalanszor voltam már tanúja ilyen jelenetnek.

Hiába hoznak le kivilágított díszlépcsőkön egy gyenge kis énekest – oldalt, az egy szál hegedűvel mulató, és nem is túlságosan jó hangú Feleki Kamill magához húzza a figyelmünket – és a tiszteletünket is. Pedig még selypít is, mint egy kisgyerek. Néha a legnagyobb gond egy nagy színészt észrevétlenül becsempészni a színpadra, mert olyan erőtere van, hogy kiragyog a legsűrűbb tömegből is.

Kétféle méltóság van.

Az egyik: amit a világ ad az embernek.

A másik: amit az ember ad saját magának.

Az utóbbi nagyon ritka.

Miért beszélek erről?

Mert azt tapasztalom, hogy *a legtöbb női élet gondja éppen itt van: nem tudnak igazi méltóságot teremteni magukban.* Ez a több év-ezredes kiszolgáltatottság eredménye is. Hogy a nők életének értelme csakis a másokkal való összefüggésben van, hogy ők attól lesznek boldogok vagy boldogtalanok, hogy *a férfiak mit szólnak hozzájuk*, ez oda vezetett, hogy a női önérzetüket ritkán élik meg. Néha megrémülök, hogy milyen megalázó helyzetben élnek nők. És hogy ezt milyen sokáig tűrik.

Valójában minden nő: királynő. S ha ezt élettársa vagy a környezete nem is veszi észre, neki magának tudnia kell.

A méltóság nem tévesztendő össze a hiú beképzeltséggel, vagy ami ugyanaz: a rabszolgalélek hisztérikus lázadásával, ami-kor elszakad a cérna, s eltorzult arccal azt üvölti, hogy „Elegem volt! Elegem volt az egészből!” Ez nem önérzet, csak gyengeség. A rossz idegzet tünete. A méltósághoz nem kell senki. Egyedül egy szobában, cipőpucolás vagy hagymavágás közben is méltóságunk lehet – mert ez nem olyan rang, amit kapunk, hanem amit magunknak adunk.

A méltóság nem másoktól, és nem a külső élethelyzettől függ.

Annyira nem, hogy egy indiai utcán a kéregetők között több méltóságteljes, belülről égő, királyi tekintetet találhatsz, több „Valakit”, mint egy parlamentben vagy egy ünnepélyes Oscar-díj-átadáson.

A különbség, hogy a koldus „van” – a többiek pedig csak viselkednek. Látszani akarnak inkább, nem lenni.

De hogy egy nagy példát is mondjak: Jézus élete szinte elejétől végig a méltatlanságok sorozata volt. Ha figyelmesen olvasod a történetét, mégis azt látod, hogy méltóságát soha, egyetlen pillanatra sem veszítette el. Még a Golgotán sem, ahol ütötték, köpdösték, rúgták. Az életét odaadta – a méltóságát nem.

„Az szeret igazán, aki életét adja a barátaiért!” – mondta. Oda is adta, mert igazán szeretett.

De a méltóságát soha.

Miért?

Mert ez az életnél több. És ez nem fölálldozható.

Ha nőkkel beszélgetek, első dolgom ráébreszteni őket, hogy királynők. Ez ugyanis az ő legbelső valóságuk. Ha nem tudnak róla, akkor önismeretük hiányos.

Ha jól szeretjük őket, akkor maguk is rádöbbennek talán, mert egy igazi férfitekintet ezt sugározza felénk. Sokféle vonzalom van, főleg erotikus vonzalom, ilyenkor mindenkivé varázsolhatja szemünk a nőt; az érzéki östekintet húst, bestiát, cselédet, prostituáltat, állatot, kancát, szukát láthat a nőben, de amikor igazán szeretünk valakit, akkor *királynőnek látjuk*.

Lehet, hogy csak egy pillanatig – de ez olyan csúcspillanat, amikor a férfi egy villanásnyi időre megpillantja társának igazi arcát.

Igazi arcunk ugyanis isteni és fenséges. Ez a mondat éppúgy alapja az „angyalpszichológiának,” mint a lírai költészet legtöbb remekművének.

Ezt a méltóságot meg kell találnunk magunkban.

Fontosabb, mint a jó párkapcsolat.

Sőt, elárulok egy férfititkot: bár mi a nőkben odaadó társat keresünk, gondoskodó pótanyát, aki fölnezz ránk, s akinek „urai” vagyunk – *de egy olyan nő, akinek nincs méltósága, hosszabb távon nemigen kell nekünk.*

Ez nemcsak a házasságra, de még a szexualitásra is vonatkozik. A legyőzötteket ott sem szeretjük. Mi – a lelkünk mélyén – nem rajongó szolgákat, hanem *királynőket akarunk.*

Ha egyszer végignézel egy spanyol flamencotáncot, azonnal látod, miről beszélek. A mozdulatok többet mondanak, mint a szavak. A nőt figyeld! Hogyan tartja magát, miközben szerelmes. Milyen büszke, miközben odaadó. Gerince egyenes. És milyen fenségesen magányos, miközben szenvedélyesen ölel! Odaadja magát – s közben megközelíthetetlen. A gerincét figyeld! Nézd meg, hogy a férfi büszke és fenséges kakas-szenvedélyét hogyan fogadja! Nem rogyan meg a térde, nem ájul el, nem sóhajt, ha-nem még büszkébben, még egyenesebb derékkal fogadja a másik izzó vágyát és hódolatát. Nem folyik el. Sötét szeme egyszerre üzeni: „Gyere, nem bírom ki nélküled!”, ugyanakkor: „Soha nem

lehetek a tiéd – mert a magamé vagyok!” És ez az elérhetetlenség, ez a büszkeség, ez a legyőzhetetlen misztikus női őserő még jobban tüzezi a férfit; sarkával már harminckettedeket ver a dübörgő deszkákon; a zene jajgatni kezd, mert fáj ez a megközelíthetlenség – de mindkettőjük gerince egyenes és megtörhetetlen.

A magyar „derekas” és „gerinces” kifejezések az ősi jóga ismeretének titkáról árulkodnak.

Ott, a gerincünkön húzódnak ugyanis testünk láthatatlan energiavezetékei, a finomanyagú „forró drótok”, nemiségünk és szellemünk

között. Rajtuk lényünk pörgő erőcentrumai, a csak-rák. Ha a testünk nem egyenes, ha nem vagyunk „gerincesek”, és fejtetőnk, a koronacsakránk, nem pontosan az égbolt közepére mutat, akkor elvesztjük kapcsolatunkat az istenivel – elvesztjük égi áramszedőnket.

Ezért van az, hogy a jógában éveken át csakis a szép, egyenes ülést tanítják. Azt mondják a zen mesterek, ha már ülni tudsz, szinte mindent tudsz, mert egy „derekas” emberben, akinek gerince nyílegyenes, az erők ágyéktól a fejtetőig, földtől az édig szabadon áramlanak, s így veszi az égi adást.

Behangolta magát.

Ráadásul önmaga is, belül rendben van.

Magam is megtapasztaltam már a derekasságnak ezt a rejtélyes

élményét: ahogy egy tv-szerelő is órákig állítja a tetőantennát, úgy kell a tested-lelked antennáit is ráhangolnod az ismeret-len, magasból érkező adásra. Az angyalokat csakis így hallhatod. Görbe, púpos, egyensúlyát vesztett test olyan, mint egy felbillent antenna – ezért a mondásnak, hogy „*Húzd ki magad!*” – egyszerre van testi és lelki értelme is.

A méltóság azt jelenti, hogy *húzd ki magad*.

Lehet, hogy ezért álltunk valaha két lábra s emelkedtünk ki állattestvéreink közül, mert fejünk búbját vonzotta hazánk, a magas ég. Emberré akkor lettünk, amikor kihúztuk magunkat. S addig is leszünk emberek, amíg így tartjuk magunkat. Emiatt az eredendő méltóságunkat soha senkiért, sem szerelemért, sem férjért, sem gyerekért nem szabad föláldozni.

Semmiféle kapcsolatért.

Az ugyanis nem lesz jó kapcsolat.

Mi, férfiak csak arra a nőre vagyunk vevők, akinek tartása van.

Az kell nekünk.

De mi is csak akkor vagyunk férfiak, ha a gerincünk egyenes. Ez egyszerre spirituális, pszichológiai, testi és morális igazság.

Emberi és angyali lélektan

Ha megpróbálsz a „*húzd ki magad!*” tanácsát teljesíteni, beleütközöl életünk talán legnagyobb problémájába: hol van az eszményinek és a kompromisszumnak a határa?

Ez ma minden ember gondja.

Önmagában, párkapcsolatban, családban, hivatásban, életben – mindenhol.

Meddig kell megalkudnunk?

Mert, ha megtiporva, és félig-meddig már elfeledve is, de azért mégis ott él bennünk valamiféle *minőség*. Ugyanakkor olyan világban élünk, mely minden minőséget bedarál, lehúz és összemocskol. Az ember ma nem érték. Nem szeretik, ha az vagy, aki – megveszik a lelkedet, és tömegcikket gyártanak belőled.

Ha eladod magad: nem tudsz a saját szemedbe nézni.

Ha viszont hű maradsz a belső értékeidhez: nem tudod eladni magad. Egyszerűen nem tudsz megélni.

Én megpróbáltam egyszer számolni, hány önárulást követek el naponta. Hányszor nem azt mondtam, amit gondoltam, nem azt tettem, amit igazán kellett volna, hányszor nem voltam derekas...

Megriadtam. Ha nem kezdem el számolni, észre sem veszem, mert megszoktam, és azonnal, szinte reflexszerűen igazolom magam önmagam előtt is.

Mindenki ösztönösen keresi, hogy hol van a határ.

Meddig őrizhetem lelkem valódi értékeit – s hol kell a megélhetésem, és néha a fizikai túlélésem érdekében leadnom az eszményeimből? Hol kell hazudni és elfogadni egy szánalmas, sőt gyakran megalázó helyzetet?

A Vacak-kornak a nagy kérdései ezek.

Itt van például egy eset.

Egy asszony, hároméves kislány anyja, beleszeretett valakibe. Pár hónapig tartó, lázas szerelem volt, de mivel döntenie kellett, a férjét és a gyereket választotta.

Évek teltek el. Szerelmét régen elfelejtette. Csak az élmény halványuló emléke maradt meg benne. Es persze a bűntudata, melyet hat évig görgetett maga előtt. Végül nem bírta tovább – és bevallotta férjének az egészet.

Mindent elmondott neki. Hogy szerelmes volt valaha, sőt megcsalta. Hogy sokáig gyötrődött, először azért, mert választania kellett közte és a másik között, később pedig, amikor már döntött, kínozza a lelkifurdalás. De most végre mindent elmondott neki, még azt is, hogy nagyon szerelmes volt, hogy sokáig szenvedett a szakítás miatt, de évek óta tudja már, hogy igenis jól választott, nemcsak a gyerekük miatt, hanem mert szereti őt, a

férjét szereti, a kalandja után még jobban, mint előtte. Sőt, ez a futó és ellobbanó szerelem ébresztette rá, hogy mégis mennyire hozzá tartozik! Végre boldog lehetne – csak a büntudata gyötri.

Nem is a büntudat, mondta a férjének, inkább az őszinteség hiánya. A kimondatlanság. Hogy van itt egy égő titok, ami egy igazi, őszinte kapcsolatban nem maradhat rejtve. Ezt a titkát akarta most megosztani vele – és elrontott mindent.

Azóta is együtt élnek, de nem jól.

A férfinak megsérült a bizalma. Főleg az önérzete. A fölfakadt igazság összezavarta. S jött az ismerős mondat: „*Miért kellett ezt elmondani nekem?*”

Nyilvánvaló, *hogy* a nő ostobaságot követett el.

Minden értelmes barátnője azt tanácsolta neki, tartsa meg a titkát, felejtse el, egy szót se szóljon róla a férjének. Beszélni erről nemcsak hat év után esztelenség, hanem akkor is, ha éppen most csalná meg. Ez az ő titka. A magánügye! Ássa el jó mélyen magában, és tagadja le, amíg csak lehet. „Hallgatni, hallgatni, örökké!” – így szóltak az okos tanácsok. Az asszony meg *úgy* hallotta magában, hogy „Hazudni, hazudni, örökké!”

A lélektan ehhez a józan életbölcességhez még azt is hozzáteszi, hogy a büntudat keresztjét nem szabad más vállára tolni, mert ez nem szeretet, hanem durva önzés: cipelje csak egyedül az, aki a vétket elkövette. A nő tehát kettős hibát vétett: először megcsalta a párját, másodszer pedig a büntudat súlyát nem volt hajlandó egyedül viselni. Rá akarta löcsölni szegény megcsalt férjére is. Mit kezdjen vele? Szenvedjen ő is? Legyenek neki is rossz napjai? Ó is rontsa el az életét emiatt?

A gyakorlatias „emberi” lélektan ilyenkor hallgatást tanácsol. Mélységes hallgatást. Azt mondja, vannak helyzetek, amikor az őszinteség mérgező.

Okos dolog tehát az ilyen titkot megtartani. A tapasztalatok is azt mutatják, hogy a szőnyeg alá söprésből sohasem származik annyi baj, mint a nyílt őszinteségből.

A legtöbb házasságban (minden házasságban?) vannak ilyen titkok. Néha a másik is sejti. Sőt, talán tud róluk. De ahogy a vétkes hallgat, úgy ő sem beszél róluk. És persze a saját titkairól sem.

Hallgatunk.

- Egy életet leélünk úgy, hogy megőrizzük a titkainkat.

Tegyük hozzá: gyakran nemcsak a titkainkat, de sajnós életünk igazi történetét is.

Boldogtalanságunk történetét.

Boldogságunk történetét

Titkos kalandjaink emlékét.

Örömeink emlékét.

Bűneink emlékét.

Szégyeneinket. Érzéseinket. Gondolatainkat. Félelmeinket. Vétkeinket.

Lelkünk hozzáférhetetlen rekeszében őrizzük minden gyengeségünket, hitványságunkat, de azt is, ami szép volt, mert az sem elmondható. Lehet, hogy ennek az asszonynak szép volt ez a szerelme. Talán gazdagító is! Pár hónap csoda volt, s gazdagította az életét. Talán még a férje életét is, hiszen azóta jobban szereti.

Ki tudja?

S látod, hallgatnia kellett volna.

Es itt **jön az angyali** lélektan kérdése:

Vajon szeretetnek nevezhető-e egy olyan kapcsolat, ahol ennyi mindent elhallgatunk egymás előtt?

Ahol ennyi rejtegetnivalónk van.

Ahol bizonyos dolgokra nem lehet fényt nyitni.

Ahol hazugságokra kényszerülünk.

Ahol nem beszélhetünk.

Ahol a másikat örökre kizárjuk a lelkünkéből – mert megbántjuk, mert megsértjük, mert nem tartozik rá, vagy egyszerűen csak azért, mert nem viseli el az őszinteséget.

Szeretet az ilyen?

Ahol nincs nyíltság? Nincs „láss belém!” és nincs „mutasd te is a szívedet!” – szeretet ez?

Lehet lezárt lélekkel szeretni?

Titkokkal, hazugságokkal, erjedő emlékekkel és kimondhatatlan érzésekkel együtt lehet szeretni?

Nehéz erre válaszolni.

„Emberi” értelemben: igen. A hétköznapi életben a hazugság és az elhallgatás éppúgy összetartó anyaga lehet egy párkapcsolatnak, mint néha az őszinteség. Sőt, az őszinteség veszedelmes: jobb titkolózni. Az, hogy a világ áll még, és a kapcsolataink nem roppantak össze, nagyrészt a hazugságoknak és az elhallgatásoknak köszönhető. Hallgass, mint a sír, mondja az emberi megfontolás. Az emberi életbölcesség a „Ne add ki magad!” pártján van, és azt mondja, hogy még a legintimebb kapcsolatban is a szakszerű hazudozás vissz a legtöbbre – szíved titkos kódját ne add ki senkinek.

(Még anyádnak, apádnak se! – emlékezz vissza a gyerekkorodra, mert a túlélés bölcsességét ott tanultad meg.)

De „angyali” értelemben, vagyis a szó valódi értelmében, ez nincs így. Kétségtelen, hogy ilyenkor a férfi-nő hiúságot föl kell áldozni egy valódibb szeretet miatt. A nemek ravasz férfi-nő pár-viadala helyett itt inkább két ember barátságára lenne szükség. S ha ez a barátság hiányzik, nem merjük megidézni.

Ezt látják az angyalok.

Hogy leélünk egy életet úgy, hogy nem tudjuk, kivel éltünk. Mert *a barátom* tudhat a titkaimról. Tud is, mert ő valóban

szeret. Neki el is mondom, mert én is valóban szeretem őt. De a férjemnek nem?

És a feleségemnek nem?

Ki áll közelebb hozzám?

Ki az én igazi társam?

Érted, mit akarok mondani?

Kellene az életben egy ember, legalább egyetlen ember, akinél nem kényszerülök önvédelemre. Akinek lelkem titkos kódját ki merem adni. Akit beengedek magamba: ez vagyok, minden jóval, rosszal, nemes és szennyes gondolattal együtt.

Es ez az egyetlen ember az, akit valóban szeretek.

Ha igaz az, hogy a szeretetben a kettő egy lesz, és egymásba ölelkezik, akkor ott nem lehetnek magántitkok, hozzáférhetetlen sebek, és főleg levegőtlen, gennyes sebek nem lehetnek, mert nem tudnak egymással összeforni. Összeforni csak a tisztaság tud, ezt még a sebészek is tudják,

mert még a testünk is így működik. Senki sem tökéletes! És elvárhatatlan, hogy az legyen, mert az ember nem az. Megbotlik, téved, megszédül, tántorog, elcsábul, sért és megsértődik, nem tud ellenállni egy kísértésnek – nem ez a lényeg. Ezt tudomásul kell venni, mert ha nem tesszük, a legnagyobb hazugság áldozatai leszünk – önmagunknak hazudunk.

De nem ez a lényeg: hanem a fedetlenség. A másikhöz való nyitottságunk fölülírja minden emberi esendőségünket – és ebben rejlik az őszinteség nagy lehetősége.

Földi értelemben ez a fiatalasszony nagyon ostoba volt.

De égi értelemben nem. Mert megkockáztatta hat év után: ***szeretjük-e valóban egymást? Kibírja-e a kapcsolatunk az igazságot?*** Szeret-e a párom annyira, hogy megbocsát? Vagy ami ugyanaz: szeret-e annyira, hogy *megért?*

Vagy nem?

És akkor marad a sértett férfi hiúsága – és vonzalma helyett a fulladt gyűlölete. Nekem pedig marad a magányom. A mérhetetlen magányom és egyedüllétem, hogy nem tartozom senkihez.

Mert aki nem tud a titkaimról, ahhoz nem tartozom egészen.

*A szeretetben – mondják az angyalok – titkok nemcsak azért nem léteznek, mert nem **mondjátok** ki őket, hanem azért sem, mert ha valódi a szeretet, a másik akkor is tud rólatok mindent, ha sohasem **mondjátok** ki. Ha valóban szerettek valakit, benne jártok, érzitek, amit érez – és tudjátok róla nemcsak azt, amit valaha tett, hanem azt is, amit csak ezután fog elkövetni.*

Ez az angyali lélektan.

Néha azon tűnődöm, mi lenne, ha életünk végén kezünkbe kerülne a párunk életéről készült *valódi film*? Egy titkos kamerával készült fekete-fehér filmsorozat. Ha valami titkos ügynök egy rejtett kamerával fölvette volna mindazt, amit valaha éltünk, tettünk, mondtunk és gondoltunk? Ha látnánk azt a sok, önmagunk által is letagadott érzést, gondolatot és főleg tettet, amiket elkövettünk abban a reményben, hogy sohasem derülhetnek ki.

Micsoda házi mozi Lenne!

Én nézném az ő filmjét – ő meg az enyémet!

„*X és Xné hiteles története.*”

Mi lenne? Vajon tönkretenné a kapcsolatunkat? Olyan csalódást és fájdalmat okozna, melyet nem tudnánk kiheverni? Visszamenőleg

meggyűlölnék és megutálnánk társunkat?

Vagy megsajnálánk?

Vagy... netán... megszeretnénk?

Nehéz válaszolni erre a kérdésre.

Mert az élet, ne feledd, színház is. Játék, melyet nemcsak másoknak, de önmagunknak is játszunk. Es ehhez a színházhoz kell az illúzió. Kell az elhallgatás és a hazugság is. Mindenkinek van egy „intimszférája”, ahová senki, soha nem férhet be. Még az sem, akit – úgymond – szeretek. Néha nem is magam miatt, hanem őmiatta hazudok, szegénynek, mert nem akarok fájdalmat okozni neki. Merő jóságból nem akarom, hogy lássa az én poklomat. Mosolygok rá, pedig nagyon fáj. És nem mutatom, hogy szenvedek. Nemcsak lelkileg, fizikailag is. Eltitkolom előle mindazt a gyötrelmet, amellyel régóta együtt élek. Mindenkinek van egy hét lakattal lezárt magántörténete, melyet legfeljebb csak rossz álmaiban élhet meg, és senkivel soha nem beszélhet meg. Talán csak Istennel.

Vagy vele sem?

Lehet, hogy ő sem láthatja?

Lehet, hogy soha, semmit igazából nem láthatunk egymásból?

Igaz ez?

Nagy kérdés. Azokat az ősi keleti kultúrákat, ahol nem a Szeretet törvényét tették a főhelyre, hanem a tudat fölébredését, olyan gyakorlatok alapozták meg, ahol az emberek, mint a zen szerzetesek, magányosan ültek egy üres fal előtt, önmagukba mélyedve. Egyedül. Ha mellettük ült valaki, mintha ott sem lett volna. És ha fölébredtek, saját magányukat éppolyan tiszteletben tartották, mint a hitvesük magányát. Egy életet leéltek valakivel, udvariasan mosolyogva, anélkül hogy megkérdezték volna tőle, hogy „Mi van veled?” Minden ember: külön univerzum. Saját kulcsát magában hordozza. Nem tartozik a másikkra.

De aki szeret, nem működhet így!

Nem működhet *nyitottság* nélkül.

Mert nem bízhatok abban, hogy életem legnagyobb kérdéseit csakis önmagammal – a saját lelkemmel, istenemmel, nevezd, ahogy akarod – elintézhetem.

Csakis veled!

Aki szeret, annak *nincs, és nem is lehet magántörténete.*

Ha vallásos vagy, mondhatom úgy is: azért, mert hazatérni Istenhez egyedül nem lehet. Mert megkérdi: „Hol van a társad?”

Márpedig az embernek nem lehet társa az, aki nem tudhat róla mindent. Egyébként mindaz, amiről most beszélek, csak szószaporítás.

Mert, ahogy az Angyal mondta, ha valóban szeret téged valaki, úgyis tud rólad mindent, anélkül hogy elmondanád. Ez a példabeli férj, aki nem vette észre, hogy a neje szerelmes volt valakibe, s évekig gyötrődött emiatt: nem szerette ezt a nőt. Különben tudott volna róla mindent. Ahogy egy anya tud a gyerekéről mindent. És egy jó feleség is tud a férjéről mindent.

Japánul a feleséget úgy hívják: „okuszán”. Az írásjelének szimbóluma azt jelenti: „férje legnagyobb titkainak tudója és védelmezője”. Csakhogy a hallgatás bölcs világában – ahonnan ez a gyönyörű japán szó ered – a titkokat nem kellett kimondani, mert a nő úgyis tudta.

Mi nem tudjuk. Nálunk beszélni kell. A mai, verbális, egocentrikus ember nem ismeri a hallgatást – csakis az elhallgatást. Es itt a baj!
A csend a mi számunkra üres és hamis.

A meditáción alapuló kultúrák csendje tele van zengő szépséggel, boldogsággal és átélt igazságokkal. Csukott szemmel is látták egymást, és ha a hátuk mögött ült valaki, annak is tudták a gondolatát. Az igazi meditáció nem magányt teremtett, hanem érzékeny csöndet, amelyben meghallom a másik ember legtitkosabb gondolatait is.

A mi csendünk azonban tele van megoldatlan gondokkal, vétkekkel, hazugságokkal, szorongásokkal. Réműlt zsvajjal, kétség-beeséssel és fájdalmasan feszítő, elfojtott problémákkal. Nincs, akinek elmondhatnánk. Egyedül vagyunk.

S ezért mi arra a nagy és küzdelmes feladatra vagyunk ítélve, hogy *beszéljük meg*.

Kérdezzük meg.

Hallgassuk meg.

Mondjuk ki.

Nyíljunk meg egymás számára.

Legyünk bátrak a meghallgatásra.

És vállaljuk a szókimondás veszedelmét.

Ezt így tanítják az angyalok.

Veszélyes tanítás.

Az én Angyalom még ezt is hozzáteszi:

– *Én látlak. Elöttem nincs titkod, mert látlak. Ahonnan én nézek, onnan mindent látni. S ha majd átjössz ide, a szellemi hazádba, te is megtapasztalod, hogy itt soha, semmi rejtve nem maradhat. Se önmagad, sem mások elől. Nálunk nincs látszat – csak valóság. Amit érzel, amire vágyódsz, amitől félsz, amit gondolsz, amit utálsz magadban, sőt amire gondolni se mersz, mert szégyelled: itt látszik. Bármit tettél, éreztél, és elrejtetted magad előtt: látom. És képzeld – én mindezekkel együtt szeretlek!*

Szagok és illatok

Mert ha a szavak nem is, az illatok árulkodnak!

Csodálkozom a férjen, hogy nem érezte a feleségén, hogy van valakije. Nem volt „szimata”. Fordított esetben a nő bizonyára megérezte volna az idegen szagot – „Te voltál valakivel!” Könyvet írtam a szeretetről.

Van benne egy rész, ami az illatokról szól. Nem is tudom, hogyan jutott eszembe. Hirtelen fölillant bennem egy régi, meg-magyarázhatatlan tapasztalatom: minden emberi kapcsolatunknak van valami sajátos illata. Szerelmünk, élettársunk, szüleink, sőt gyermekeink testének is más-más illata van. Ez nemcsak szappan és kölni kérdése, hanem lényünk kiáradása, amelyet a kozmetikumok csak áthangolnak.

Keleten, ahol az emberek „lelki szimata” működött még valaha, tudták, hogy a különféle füstölők lélekállapotokat idéznek elő. Az ölelésnek, a reménységnek, a gyásznak, az imának, a hajnali és az éjféli meditációnak más és más illatok felelnek meg. Egészen más illata van a napkeltének, mint a napnyugtának vagy az éjfélnak.

Sok titok van ebben.

Például a szellemvilággal való kapcsolathoz – vagy ahogy keresztények mondják: a „Szentlélekkel” való találkozáshoz – illa-tok kellenek.

Templomokban ez a tömjén. Indiánoknál ez a pipa-füst, és hasonló titok rejlik a dohányfüst élvezetében. Ez mind a „kapcsolatok” rejtélyes tárgyköréhez tartozik.

„A lelkek a túlvilágon illatokkal táplálkoznak” – idézi Hamvas Béla az egyik ősi szentkönyvet. Valóban így van: *néha a „jelenlét-érzet” egy sajátos illattal párosul.*

Olyasmit mesélek, ami minden bizonnyal benned is átsuhant már: hirtelen olyan érzésed lett, mintha itt lenne a kedvesed. Mintha bejött volna

a szobába, és ott állna valahol mögötted. Ez akkor is megtörténhet, ha sok évvel ezelőtt meghalt.

Megcsap az ő sajátos, összetéveszthetetlen illata.

Csak egy pillanat az egész. Egy „Jé, de fura!” élmény.

Nos, éppen az anyámról írtam egy hosszabb fejezetet, amikor hirtelen átsuhant rajtam ez a „jé, de fura” érzés. Erősen gondoltam rá, s úgy véltem, hogy emlékével együtt nyilván az illatát is földézttem magamban. Vannak íz-émlékek, hang-émlékek, szag-émlékek. Hirtelen megéreztem anyám ismerős illatát, mégpedig nem azt, amit gyerekkoromban megszoktam, nem a test- és tej-szagát, hanem azt a sajátos, édes-keserű, olcsó levendulakölnit, melyet öregkorában tett magára, hogy elnyomja sokféle betegséggel küszködő testének kellemetlen kipárolgását.

Éppen az öregkoráról írtam. Hogy az anyaszerepén túl milyen bölcs barátom volt ő. És hogy velem maradt a halála után is, érzem.

Befejeztem az írást. Átmentem a lányomhoz, aki egy pillanatra megállt takarítás közben, és azt mondta:

– Nahát! Milyen Lili mama szagot érzek!

Megérezte.

Vagyis kiderült, hogy ez nemcsak az emlékemben élt. Belőlem áradt? Vagy ott volt körülöttem a levegőben, és más is érezhette, aki szerette őt?

Nagy titok ez, amiről azt hiszem, az állatok tudnának legtöbbet mesélni.

Az, amit „szimatnak” nevezünk, olyan információkat hordoz, melyekről nekünk, embereknek fogalmunk sincs. Összefügg természetesen a szexualitással is, de ezzel nem mondtunk semmit, mert a szexualitás összefügg a szeretet minden formájával. Vonzás és taszítás, megkívánás és undor, vágy és boldogság, minden benne van egy illatban – és ha egy kutya beszélni tudna, kiderülne, hogy a szimata alapján többet tud rólad, mint egy gyakorlott pszichológus. Tudja, hogy mennyire félsz, mennyi önbizalmod van, jó vagy rossz ember vagy-e, mi jár a fejedben – szerintem azt is megérzi, ha baj leselkedik rád.

Minden érzékenyebb kutyában rejlik egy Rex felügyelő. A jövődet is megérzi néha.

Azt is mondják, hogy némely állatnak, főleg a macskáknak sajátos jelenlét-érzetük van: bele tudnak szagolni a másvilágba. Az egyiptomi hagyományban a macska léleklátó.

Az ember nem ilyen érzékeny. De azért, ha szereted a kutyádat vagy a lovadat, a szagát is szereted. Még akkor is, ha verejtékes vagy ázott.

Számomra például a szívmengető illat az ázott kutyám szaga. De a szomszédom kutyáját már lehet, hogy büdösnek érzem, ha nem szeretem. Ezek rejtélyek. És összefüggnek a szeretettel.

Ha azt mondja valaki, hogy „Szeretem a páromat, csak a szagát nem bírom elviselni”, számomra azt üzeni, hogy *nem is szereti igazán*. Még akkor sem, ha ennek csupán az ápolatlanság a látszólagos oka. Kétségtelen, hogy nehéz szeretni egy olyan embert, aki nem ápolja magát. De nem a szaga miatt – bár az sem kellemes –, hanem mert ez a bűz azt üzeni, hogy az ilyen ember *önmagát sem szereti*.

Akit szeretünk, azt gondozzuk. Önmagunkat is. Megmossuk magunkat. Sőt, még egy halottat is megmosdatunk, hogy túlvilági utazását jó illattal, tisztán kezdje el. Ha kellemetlen a szagom, azt jelenti, hogy önmagammal nem vagyok jó viszonyban. Lemondtam magamról. Föladtam, hogy önmagammat megcsináljam.

Vagyis ilyenkor nem is mások rossz szaga taszít bennünket, hanem inkább az a lelki tulajdonságuk, hogy *elhagyták magukat*. Hogy büdösen is jók maguknak. Romlanak, és nem zavarja őket. (Erkölcsei minősítés, ha valakiről, azt mondjuk: „rohadt alak”. Vagy: „szar ember”. Csúnya szó, de pontos. A lélek állapotának a szagára utal.)

Hogy ez mennyire igaz, onnan is tudhatod, hogy ha valakinek ez a bűz nem a rossz lelki tulajdonsága, hanem egy betegsége – hasmenés például –, a szag akkor is kellemetlen, de szinte észre sem veszed, mert *a szereteted fölülírja a kellemetlen érzésedet*.

Mamák például észre sem veszik, hogy gyerekük éktelenül büdös, annyira szeretik. Ami számodra bűz, a mama számára kedves illat. A legtöbb anya nem is gondol arra, hogy csecsemőjét nem szabadna nyilvánosan tisztába tenni, mások előtt. Nem érzi, hogy büdös a gyereke. Neki nem az. A szeretkezésnek, amíg csak vonzalom, és a „kívánlak” lélek-szerelem szakaszban van, jót tesznek a mesterséges, vonzó illatok, de amikor már elborította a párt a szenvedély, és az ölelkezés a vad, hús-ösztön szakaszba ér, fontos lehet a verejték és nemi szervek máskor zavaró állatszaga.

Az illatok üzennek.

És a szagok is.

Bűzös az, ami romlik. A pokolnak, mondják, ilyen a szaga. Nagy pokoljárók mind erre az elviselhetetlen szagra panaszkodnak. Az ember, aki önmagát „elhagyta”: büdös lesz. Megromlik. Ennek a romlásnak a bűzét

érezni a pokolban. Nem lehet semmivel sem elnyomni – a bűzt nem lehet elhazudni.

De a legtaszítóbb a hullaszag.

Édeskés és átható bűze arra figyelmeztet, hogy mit jelent az ember lélek nélkül. *Vagyis a szeretet összetartó ereje nélkül.* A halálban a testet az élő lélek hagyta el. Ilyenkor szétbomlik, visszarohad a káoszba. Riasztó, lila bűzt árasztva. És ez nagyon tartós és átható bűz. Nem olyan, mint a bélsáré vagy húgyé, mert az csupán undorít, mosással eltüntethető, de a hullabűzben van valami elnyomhatatlan, részegítő vonzás is, ami elborzaszt. Először hívogat, aztán iszonyatot kelt. Benne marad a falakban.

A lélektelenség bűze ez. Az elhagyott, istentelen, szellemtelen anyagé.

A szeretet azonban jó illatú.

Érezni.

Ezt a magasabb világokra érzékeny nagy kultúrák és a jelentős költők mind tudták. Olvasni tudtak a különféle illatokból – mert ez a lélek láthatatlan nyelve.

Minden szerelmi líra: virágének.

Világszám

De illata van egy helynek is. Például a színháznak is. Aki ott élte le az életét, sohasem tudja elfelejteni; még a túlvilágról is visszahívja lelkét a festékek, a masztix és az impregnált díszletek szaga. Este más illat van itt; elkeveredik a nézők vegyes kölniillatával – minden este más levegő izzik a színházban.

A helytől elválni könnyű – az illatoktól nagyon nehéz.

Néha a túlvilágon is érezni, s visszacsalja az embert. (Egyszer írtam erről. Holt színész barátom arról panaszkodott, hogy nem is a színház hiányzik neki, hanem az illata. Az vonzza, nem tud tőle szabadulni. Így vagyunk egy elmúlt szerelemmel is: visszatér a boldogság szaga.)

Bennem most fölbukkant gyermekkorom legkedvesebb emléke: a cirkuszi manézs illata. A fűrészpör, a lovak, az oroszlánok s az orrom előtt elröppenő artisták verejték- és kölniszaga.

Mindjárt érezni fogod.

Music Man – így hívták Amerikában a világ leghíresebb zene-bohócát. Gyerekkorában „kis Mozartnak” tartották, mert csodálatos szerzeményei voltak, és virtuóz módon játszott zongorán. Senki sem tudja, mi vonzotta a cirkusz világába, a gyerekek közé. Tény, hogy itt is csodákat művelt; harminckét hangszeren játszott klasszikusokat, örökzöldeket, de főleg a saját szerzeményeit.

Legutolsó előadása pedig így történt:

Bemondták, hogy világszám következik. És kijött a porondra egy szál hegedűvel.

Már ez is furá volt. Rendszerint egy játék autóval érkezett: harminckét duda volt rajta, pedálos fujtatók és fényes kürtök. De hozott oboát, harmonikát, fuvolát, vibrafont, trombitát; ezek úgy jöttek utána egy láthatatlan damilszálon, mint gazdája után a hűséges kiskutyák. Es jöttek billegve a dobjai, cintányérjai, tibeti csengettyűi és harangjai – egy egész zenekar jött utána, mely ő maga volt, egyedül.

De most autó nélkül érkezett, és csak egy hegedűt hozott. Ennek is lógtak a húrjai. A gyerekek összesúgtak: hogyan fog ezen hegedülni?

Ráadásul a maszkja is furá volt.

Arca alig volt festve, piros orra is hiányzott; parókája helyett csak ócska, rongyos keménykalap volt a fején. Plasztronos inge nyitva volt; lógott a keménygallérja. Nem így szokott ő kinézni. Es a szemei is festetlenek voltak. Soha nem látták még a gyerekek ezeket az öreg, szomorú, civil szemeit.

Sokan sejtették persze, hogy a piros műorra és a színesre festett képe alatt egy igazi ember van, de voltak, akik azt hitték, főleg az egészen kicsik, hogy ő mindig bohóc. Éjszaka is piros orral alszik, égnek álló nagy cipőkben, mert ő így született: bohócnak.

De most csak ember volt.

Még hozzá elég öreg ember.

Jött, jött, előre a porondon.

Útközben a hegedűjét is letette a porba.

Most már tényleg kíváncsi volt mindenki: hogyan lesz itt zene? Csinált már ilyen csodát! Egyszer kijött hangszerek nélkül, akkor is azt hitték, hogy nem lesz mutatvány, de előkapott a zsebéből egy fésűt, rátett egy WC-papírt, és „eltrombitálta” rajta az *Il silenzio*t.

De most nem volt nála semmi.

Lógtak a zsebei.

Megállt, körülbelül a porond közepén. Tekintetét körbehordozta a nézőkön. Dobok se peregtek.

Festetlen szemeivel megkereste a gyerekek szemeit. Nem úgy, mint régen, hogy egy-egy gyereket kiszúrt s aztán körbehordozva huncut tekintetét az egész nézőtéren, hirtelen füttyentett egyet, s rákezdt a vidám zenélésre, hanem mintha külön-külön is búcsúzni akarna minden egyes gyerektől, igyekezett rápislogni mindegyikre, még a legtávolabbi gyerekre is.

Mosolyogva csipentett a szemével a sok ismeretlen ismerősnek. „Hahó, te is itt vagy, öcsi?... És te is?... Jó, hogy eljöttetek!” – ilyesmit üzent a tekintete.

De olyan volt a szeme, mint egy beteg kutyáé. Tászkás, könnyes és fénytelen.

Mindenki némán ült a homályban. Szívszorongva várták a muzsikát. Tudták, hogy most nagy csoda jön.

Zenélni hangszer nélkül csakis csodával lehet.

Csend volt.

Várták a világszámot.

Egyetlen pisszenés nem hallatszott.

Es amikor már a legkisebb gyerek is némán, mozdulatlanul ült, megszólalt *a Music Man*.

Nem zenélt.

– *Gyerekek* – mondta halkán –, *szeressetek engem!*

Csend.

És nézett, kérlelőn.

Aztán megfordult, és elindult kifelé a porondról.

Nem sietett. Fájt a szíve végleg elhagyni a cirkuszt? Vagy várta, hogy valaki utána kiált?

Csak ment, ment.

A gyerekek azonban tudták, hogy nagyon trükkös ember. Az utolsó pillanatban kitalál még valamit. Hiszen a porondmester bemondta, hogy világszám következik.

A bohóc odaért a piros függönyhöz...

És kiment.

A függöny összecsapódott mögötte, és nem jött vissza soha többé.

Amikor kiért a függöny mögé, egy pillanatra megállt a lázasan készülődő olasz artistacsoport mellett. A Négy Ugolini állatokkal is dolgozott, lovakkal, zebrákkal és ideges majmokkal. Állatszag jött a ketrecek felől. A paripák már ott toporogtak a fűrészporban. Horkantak, csapkodták a fejüket. A bohóc intett a porondmesternek: várj egy kicsit!...

Figyelte a csöndet.

„Nem tapsolnak – gondolta –, ez jó!... Senki sem tapsol... Ez nagyon jó.”
Sűrű csönd volt.

Ezt akarta.

És elindult az öltözője felé.

A porondmester berohant a manézsba, harsány kiáltással be-jelentette a következő számot. Es jött a zene, az olaszok, jött az umtatta, a dob, a cintányér és a berohanó fiatal artisták lelkes üvöltözése. A közönség nagy tapssal fogadta a következő számot.

A *Music Man* bement az öltözőjébe.

Leült. Letette ócska keménykalapját. Meztelen nyakából levet-te félig nyílt keménygallérját, ócska nyakkendőjét.

Nem nézett a tükörbe.

Azon tűnődött, vajon hány gyerek tudta, hogy ma este tényleg világszámot látott? Voltak vagy ötszázan. Hány gyerek fog emlékezni rá ezek közül? S hányan jönnek majd rá, sok év múlva, hogy ezt a produkcióját őszintéségen hosszú ideig nem fogja felülmúlni senki?

Tűzzel játszani

Egy színházrendező barátom mesélte:

„Amikor szerepet osztok, úgy működök, mint egy isten. Vagy inkább, mint egy ördög. Beleavatkozok mások életébe. Sorsokat döntök el.

Valahányszor *a Rómeó és Júliát* rendeztem, a színésznő és a színész a próbák bizonyos pillanatában *valóban egymásba szerettek*. Ha nem, megbuktunk... Ha egy-két hét után nem született közöttük az életben is valódi szerelem, nem lett jó az előadás!... Amikor képzeletemben kiosztottam a szerepeket, igyekeztem megsejteni nemcsak azt, *hogya két színész hogyan tudja majd eljátszani Shakespeare hőseit, hanem azt is, hogy képesek-e arra, hogy ezt az egymás iránt érzett részeg és örült szerelmet átéljék?*... Ezt a darabot nem lehet „játszani”!... Nem lehet elszavalni... Itt tényleg szeretni kell!... No, most képzelj el: kiosztom a szerepeket, elkezdjük a próbákat, és figyelem a fejleményeket. Még jó, ha a Júliámnak nincs otthon férje és a Rómeómnak felesége. Az ilyenből csak botrány lenne... Persze mondhatjuk, hogy a színész csak játszik, ahogy a darab végén sem hal meg valóban, nem iszik valódi mérget, nem dőfi szíven magát egy igazi törrel, de ne feledd: *egy jó színész a valósággal játszik!*... És a próbák bizonyos szakaszában a képzelt szikrák valódi lángokká lobbannak! Bekövetkezik a csoda: két idegen ember, akinek semmi köze sem volt egymáshoz, valóban szerelmes lesz! Néha ott találkoztak össze, életükben először, a színpadon. Az olvasópróbán ismerték meg egymást. De előfordult az is, hogy más darabokban már játszottak együtt. Semmi nem volt közöttük. Sőt, taszították egymást!... Az egyik Júliám azt mondta egyszer: „Nem játszom ezzel a marhával, mert utálok! Ez nem férfi!”... Es mégis... Jött Shakespeare, és jöttem én, őszinte érzéseket követeltem tőlük, és hamarosan láttam, hogy az esti főpróbák után a színész autója ott várakozott pár utcával lejjebb a színháztól. A színésznő kilibbent, úgy tett, mintha csak véletlenül járna arrafelé, és amikor azt hitte, nem látja senki — zsupsz! — beült a férfi kocijába, s elrobogtak... Kétszer voltam már esküvői tanú veronai szerelmespároknál. De lehettem volna később a válópereknel is.”

Így mesélte a rendező barátom.

Ne hidd, hogy ez csupán színházi történet!

Nem csak a színjátszás lélektanáról szól.

Itt mélyebb titok rejlik.

Egy színész eljátszik vénembert, gyilkost, elmebeteg, még női szerepet is néha — de nem öregszik meg, nem öl embert, nem örül meg, és nem lesz homoszexuális. De ha a Rómeót játssza, ki van téve annak a veszélynek, hogy tényleg beleszeret a partnerébe.

Mindent el lehet játszani. Gyűlöletet, bosszúvágyat, részegséget, butaságot! Halálmegvető bátorságot tud eljátszani egy gyáva ember... Még

a kéjt is el lehet játszani, a szexuális eksztázist is — de a szerelmet nem!
Ahhoz tényleg szerelmesnek kell lenni.

Érdekes, hogy éppen a szerelemben, amelyről azt mondjuk, hogy káprázat, nem lehet becsapni a lelkünket. Nem lehet úgy tenni, „mintha” szerelmes lennék, még a legintenzívebb átéléssel sem, mert egyszer csak valódi érzés lesz belőle.

Muris dolog. Hogy miért van ez, nem tudom. De sohasem fordult elő, hogy a fekete Othellót játszó színész örökké féltékeny maradjon és gyűlölködő, bármilyen őszintén játszott is a színpadon. Egy Macbeth nem marad hatalomszomjas, Ofélia nem örül meg, és a komor Hamletek újra derűs emberek lesznek, ha lemegy a függöny — egyedül szegény Rómeók maradnak szerelmesek, s viszik át színpadi érzelmeiket a privát életbe.

De, mondom, csakis akkor, ha jó az előadás. Ha a színészek őszintén élik a szerepeiket.

Úgy látszik, a szerelem olyan tűz, amellyel nem lehet játszani.

Sok híres színészházaspár fotójára emlékszünk: Júlia áll az erkélyen, s alatta szenvedélyes Rómeója. (Ruttkay—Latinovits, Tolnay—Darvas jutnak most hirtelen eszembe. De sorolhatnám a többit is. Veszélyes fordulat volt nálunk, a Madách Színházban, amikor Váradi Hédi átvette Tolnay szerepét, s ő lett Darvas Júliája.)

Miért van ez?

Miért van az, hogy minden más káprázat lejön az emberről, csak a szerelem nem?

Épp a szerelem, ami az életben csak egy lobbanó láng, és elmúlik, mint a részegség. Itt a színpadon mégis átsugárzik az életbe, és valódi sorssá akar válni.

S bár Shakespeare darabja ötszáz éves, és a színészek veretes költői szöveget szavalnak, a nézők mégis megérik, hogy estén-ként igazi szerelemmel találkoznak-e, vagy csak színészkedéssel.

Az pedig külön gond, hogy mi történik, ha sok évig megy az előadás, és a színészek idő közben férj s feleség lesznek. Nagy kérdés, ha otthon már kialudt a tűz, vissza tudnak-e térni esténként szerelmük lángolásához? Képesek-e néhány órára *újra beleszeretni egymásba*?

A „híres színészházaspár” mítosza gyakran elfedi a nézők előtt a komor valóságot. Nem látják, hogy a férj és a feleség honnan érkezik az esti előadásra; az otthoni közönyből, fulladt unalomból, néha őrjöngő

veszekedésekből. Kilépnék a valóságból, hogy a színpadon újra halálosan szeressék és kívánják egymást.

Es most jön a csoda! Sokszor láttam, hogy még ez is sikerült nekik! Két külön kocsival érkeztek az esti előadásra, mert annyira utálták egymást, hogy nem bírtak közös levegőt szívni.

És Shakespeare újra összehozta őket.

Újra lángoltak. Újra olyanok voltak, mint régen. Szemük izzott, és meg tudtak halni egymásért. Többéves házasság után visszafiatalodtak.

Megfeledkeztek arról, hogy régóta együtt élnek, unják, csalják egymást – és visszaszerelmesedtek.

Es amikor a függöny lement, folytatódott velük a szürke hét-köznapi élet.

De az is lehet, hogy az előadás utáni éjszakán, vagy pár napig talán újra szerették egymást. Volt ilyen is, tudom. A lényeg, hogy ez az érzelmi átváltozás nemcsak a színjátszás, hanem *a szerelem lélektanához is* hozzátartozik.

Egy mágus él bennünk, aki néha önmagát is elvarázsolja.

Mágus

Beszéljünk erről a Mágusról!

Ki ez, és hogyan működik?

Hogy a másoké hogyan, azt nem tudom, de a magamét néhányszor megfigyeltem már.

„Tűzzel játszunk!” – mondta rendező barátom. Igen, erről van szó, amikor a Rómeók és Júliák a színpadon kívül is folytatják szerelmüket. Az érzések, melyeket felidéztek magukban, átcsapnak életük privát szférájába is – és nem jön le róluk a szerep. A függöny lehull, de ők úgy maradnak, szerelmesen.

A kifejezés azért találó, mert nemcsak azt jelenti, hogy a tűzzel *veszélyes* játszani, hanem ennél egy sokkal ravaszabb titkot is: azt, hogy a tűzzel *lehet* játszani. Vagyis nemcsak a tűz játszik az emberrel – az ember is játszhat a tűzzel.

Kamaszkoromban történt a következő:

Schnóbel Emma mögöttem ült az iskolapadban. Nagy mellű, szeplős kislány volt. Kövér, szemüveges, aki tízóráját jóságosan megosztotta mindenkivel. Sok örömünk nem volt benne, mert mindig sótlan, ízetlen ételeket evett: rozskenyeret vaj nélkül, parizerrel. Száraz sajtos pogácsát és fényesre dörzsölt, savanyú almát. Ma már az arcára sem emlékszem, csak a korán kifejlődött hatalmas melleire, melyeket büszkén és szégyenkezve hordott a fejletlenebb kislányok között. Négy éve jártunk egy osztályba, de hogy a Schnóbel Emma „nő”, sohasem jutott eszembe. Úgy hívtuk: „Tehénke”.

Nem volt csúnya. Olyan semmilyen volt. A melle miatt sokat cukkoltuk, röhögtünk rajta, míg egy nap fura dolog történt.

Lajtos Sanyi (a nevét megváltoztattam, mert híres rockzenész lett belőle) azt mondta, hogy ad húsz forintot annak, aki beleszeret Emmikébe. Az ördögi ajánlat nem a testi kapcsolatra vonatkozott, hanem az őszinte, forró szerelemre.

Jó barátok voltunk, s mivel egy érzést nem lehet ellenőrizni, meg kellett esküdnünk arra, hogy őszintén bevalljuk az igazságot.

Úttörők voltunk, és abban az időben a vallást úgy nevezték, „kommunizmus”. Így aztán Sztálin elvtárs életére esküdtünk. Az igazságot, a szintiszta igazságot fogjuk elmondani egymásnak, úgy éljen szeretett apánk, J. V. Sztálin! Ez ma viccesnek tűnik, de akkor nem volt az: Sztálin halálakor tömegek zokogtak az utcán, s nálunk, az osztályban is komor gyászhangulat uralkodott. Az osztályfőnök hangja elcsuklott a gyászbeszédben. En is meg-rendültem, s amikor hazamentem, kétszeres örömmel öleltem át az édesapámat – ő azért megmaradt nekem, hála istennek. De az Atya meghalt, és sokan sírva gyászolták. Ennyit arról, hogy még a történelemben is lehet a „tűzzel” játszani.

Nem húzom tovább – elnyertem a húsz forintot.

Nehéz volt, mert a Tehénke nem tetszett nekem. Izzadtság-szaga volt. Ráadásul egy rokonomra emlékeztetett, Dóra néni-re, akinek öt gyereke volt. De én igyekeztem másképp nézni őt. A karját, a melleit, a mosolyát. Egyszer szemüveg nélkül láttam: kedves, szürke, jóságos szemecskéi

voltak. Szemüveg nélkül el-múlt az a beképzelt, kisokos, „mindent jobban tudok nálad” kifejezése, és megjelent rajta valami vaksi, tétova esetlenség. Kezdttem nem utálni. Ez már nagy szó volt. Sőt, ha csak a mellét néztem, kívánni is. A mosolya néha olyan volt, mint az anyukámé. Tánc közben – amit akkoriban úgy hívtak: „zakatolás” – hozzám ért. Éreztem, hogy meleg a teste. Puha – de jó. Egy ilyen nagy mell, ha hozzányomódik az ember testéhez, azért üzen valamit. Kezdetben nem sokat, de azért ez is több mint a semmi. A szája is nagyon szép és kívánatos. Együtt énekeltük a kirándulásokon: „Hegyek között, völgyek között zakatol a vonat, én a legszebb lányok közül téged választalak.”

Egyre szerelmesebb lettem Emmikébe.

Akartam szeretni – és sikerült.

Nem az akaratom volt a lényeges, hanem *a képzeletem*. Megfésültem, kifestettem, lefogyasztottam.

Levettem a blúzát, megcsókoltam a mellét, arcomra tettem a két tenyerét. S ő közben csodálkozva rám nézett – persze mind-ezt csak a képzeletemben –, s azt mondta: „Péter... Ne!...”

Szép lett a szája.

Kedves a nevetése.

Ismerős a szeme.

„Ti nem láttátok – gondoltam – szemüveg nélkül! Ha egyszer megcsókolom, én magam veszem le a szemüvegét, belenézek abba a bájos, vaksi, kölyökkutya szemébe...”

Teljesen átvarázsoltam magamban Emmát. És persze főleg ön-magamat. Egyre szebbnek láttam. Egyre kívánatosabbnak. Egyre ismerősebbnek.

Néha, unalmas órákon, ha a padban a mellette ülő fiú a fülébe súgott valamit, mondjuk elkérte a vonalzóját, hirtelen összerándult bennem valami. Ez már jó jel volt! Mit akar ez az én nőmtől?

A húsz forintot akkor kaptam meg, amikor róla is álmodtam. Ő maga vette le a szemüvegét, és azt mondta álmomban: nem akarja, hogy valóban átöleljem, csak aludjunk együtt. Jó, mondtam, de tényleg aludjunk. Ott feküdtünk egymás mellett, mint két vekni kenyér. Csak a két kisujjunk érintkezett. De nem hagyott békén. Először csak a lábujjaival piszkált, majd fölém kerekedett és arra kért, hogy csókoljam meg. „Ne nyújtsd ki a nyelved, csak összezárt szájjal, finoman, mint az angyalok! Adj egy babapuszit!... Most már úgyis mindegy!” – suttogta, és én riadtan fölébredtem.

Lajtos Sanyi ekkor már látta rajtam a szerelem minden kétségtelen jelét. Le is fogytam. Nem tudtam tanulni. Azon törtem a fejem, ha majd iskoláink befejezése után megkérem Emmikém kezét, hogyan fogom elmagyarázni neki, a nászéjszaka előtt (vagy után?... Legjobb lesz utána!), hogy szerelmünk egy piszkos fogadásnak a gyümölcse? Hogyan jutottam el a közönytől a szerelemig?

Természetesen nem a húsz forint motivált, hanem az a minden emberben meglévő készség, ami engem később íróvá is tett. Vagyis az önvarázslásnak a képessége. Azóta sok mindent írtam arról, hogyan születik meg bennünk a szerelem.

A lényege az, hogy ellentétben a közfelfogással, a szerelem nem olyasvalami, amibe tehetetlenül „beleesünk”. Nem „ránk szakad”. Évekig figyeltem magamat, és másokat is. Láttam, hogy mindig van egy semleges pont, ahol az ember *engedélyt ad magának arra, hogy szeressen vagy ne szeressen*. Kap egy hívójelet, vagy ő ad magából, ezt nem tudni pontosan. Valami megvillan. De ez még nem szerelem. Ezt a stációt hívhatjuk *kísértésnek* is. Nem tart sokáig. Néha csak olyan rövid ideig, hogy észre sem vesszük. Ez az a pillanat, amikor még dönthetünk. Amikor a lelkünk még szabad és üres, és válaszolnia kell arra a kérdésre, hogy „Beleesek vagy ne essek bele?”

Ha valaki úgy dönt, hogy „igen!”, beindul a varázslás folyamata. Varázslás alatt azt értem, hogy egyrészt magamat bűvölöm, másrészt engedem hatni magamra a másik sugárzását. És ami a legfontosabb: elkezdem őt is bűvölni. Van például egy munkatársad, évekig együtt dolgozol vele, eszedbe se jut, hogy nő. És egyszer csak történik valami — nem tudni mi —, és hirtelen valami ingert kap az alvó Mágusod, fölriad, rányitja a szemét, és ha nincs észnél és elkésik: kész. Elindul a vetítés, a képzelődés, az egyre rémültebb és boldogabb önmegfigyelés, hogy úristen, mi történik itt velem?

Es akkor már nincs megállás.

Ha azonban a Mágus úgy dönt, hogy „Nem!” — az egész folyamatból legfeljebb annyi marad, hogy tetszik neked a nő. És néha arra gondolsz, hogy „hú, de bele tudnék szeretni, ha nagyon akarnám!”

De nem akarod. És akkor nem történik semmi.

Sokszor átéltem ezt a konfliktust.

Ma is bármikor előfordulhat.

Ha nem vigyázok, bárkibe bele tudok szeretni.

Titkot mondok, és ez nemcsak a szerelemre, hanem az életünk sok más eseményére is vonatkozik: *döntés nélkül ritkán történik velünk valami.*
Nemcsak szerelem, más sem. De mivel nem figyeljük

önmagunkat, ez a döntés rendszerint tudattalanul történik. És nagyon rövid időnk van hozzá. Ha elmulasztjuk, később azt hisszük, hogy az érzés *kívülről szakadt ránk, s mi tehetetlenek vagyunk.*

Ez nem igaz.

Mindazt, ami velünk történik, igenis akarjuk; néha csak úgy, hogy hagyjuk megtörténni. Öntudatlan okból... „Egye fene!” – és beleesünk. De egy „igen”, vagy egy „nem” minden döntésünket megelőzi. A mélylélektan

sokat tud erről a titokról. Jung azt írja, hogy még egy lábtörés sem véletlen – mindennek mély és felderíthető oka van. (Néha szinte halljuk magunkban a kérdést: most beteg legyek, vagy sem? Mondjuk egy influenzánál. Es rálegyintünk: „dehogyan leszek én beteg!” Es semmi bajunk sem lesz. Vagy tudatosan elkezdünk küzdeni a nátha ellen, marokszám kapkodjuk a gyógyszereket, miközben lelkünk mélyén már régen eldöntöttük, hogy igenis betegek maradunk.)

A lényeg, hogy a Mágusunk mélyen a tudatunk felszíne alatt lakik. Vagyis ez nem tudatos, hanem mélytudati kontroll. Innen, a józan ész felszíne alól irányítja sorsunkat, mint egy tenger alatti Nemo kapitány. Odakerül elé minden kihívás, kísértés, s ő dönt. Nincs sok ideje. Ritkán fordul elő, hogy a Mágus titkos döntését a józan, hétköznapi tudatunk felülírja. Nem áll hatalmában. Ha a Mágus úgy dönt, hogy szerelmesek legyünk, **és beindítja** a képzelet-mechanizmust, az önvarázslást és a varázslást, a tudatunk legfeljebb annyit tehet, hogy a hirtelen fellobbant érzést elfojtja. Gyorsan eldugja, mint egy tenyérbe fordított égő cigarettát. Nem valljuk be a másoknak. De füstszag terjed körülöttünk. Együtt élünk az eldugott, égető, elfojtott érzésünkkel.

Aki azonban az önismeretében eljutott odáig, hogy tud a Mágusáról, döntéseit még idejében fölismeri, és bármikor végre is tudja hajtani. Amíg ugyanis az ő kezében van az ügy, addig nem történik semmi. Nemcsak a külvilágban, a belső lélekvilágban sem. Addig nem pörögsz fel, nem kezdenek vibrálni az érzelmeid, nem indul be a képzelet-mágia, nem jutsz el odáig, hogy sorsod egy idegen hatalom irányítása alá kerüljön. Az angyalok *uraltságnak* hívják ezt, amit még véletlenül sem szabad összetéveszteni az elfojtással. Az egyik a benső én, a másik az ego műve. Aki az uraltság állapotában él, annak nincs mit elfojtania, mert a lélek benső döntése nélkül el sem indulhat semmi. És tisztában van azzal, hogy kívülről csakis olyasmi jöhet, amit belül megidézett. *Az uraltság* azt is jelenti, hogy az ember átlátja, az élete nem „megtörténik” vele, hanem ő csinálja.

Dráma akkor kezdődik, ha valakinek hirtelen megdobb a szíve. Mondjuk, mint az előbbi példában, meglátja a titkárnyójét. Évek óta dolgozik mellette, de most hirtelen „azzal a szemmel” látja meg. És nagy családja van, három gyereke, s jön egy szerelem lehetősége.

Ha elszalasztja a döntés pillanatát – belemenjek-e vagy sem? –, később már tehetetlenül fog sodródni a drámai eseményekkel. Rendszerint belemegy, s akkor elindul az önvarázslás-varázslás mechanizmusa.

Utólag nincs mit tenni. A felszabadult energiákkal már nem tudunk mit kezdeni, mert ez egy futótűz. Láncreakció.

De arra soha nem lehet hivatkozni, hogy az egész ránk szakadt, nem tehetünk róla, sorsszerű volt.

Felelősek vagyunk érzelmeinkért.

Sajnos.

Egy bölcs barátom azt szokta mondani:

– Mindennek ellen tudok állni... kivéve a kísértést.

A léleklátásról

Ha már itt tartunk, elmondom, hogyan működök én.

Gyakran figyelem magam. Nem hagyom elsuhanni érzéseimet. Utánuk nézek. Sőt, ha sikerül, meg is állítom őket magamban. Ezt úgy képzeld el, hogy fölszikkázik bennem egy futó érzés, nem tovább, mint ameddig egy gyufa lángja lobog, de nem engedem elaludni; megállítom, és alaposan belenézek.

Állóképpé merevíttem a villanó pillanatot, hogy megvizsgáljam. Minden lángocskában titkok vannak.

Néha egy teljes élet.

Minden elsuhanó érzelemben egy végtelenül gazdag „genetikus kódrendszer” él. Ha hagynám kiteljesedni, éppolyan csodálatos élet lenne belőle, mint egy megtermékenyített petesejtből: egy egész sorstörténet.

Mondok egy példát.

Beszélgetek egy nővel. Van egy pillanat, amikor felvillan bennem a „láng”.

Ilyenkor néhány másodpercig beleszeretek. Es pontosan tudom, milyen lenne, ha ölelném, ha összeköltöznénk, és élnék vele; hol lenne jó és rossz; hol jönne elő az a sok rejtett tulajdonsága, amit nem szeretnék benne, ami taszítana, ami miatt egy idő után elválnánk egymástól.

Nem „elképelem”, hanem látom. Sőt, megélem.

Egy egész életfilm pereg le bennem – néhány pillanat alatt.

Látom magunkat veszekedni, megöregedni, boldognak s boldogtalannak lenni; látom, hogy hol nem bírna ki ő engem – látom, hogy a felvillanó láng vonzó fényében mennyi jövőbeli gond és bosszúság van elrejtve.

Úgy nézek ebbe a „lángba”, mint boszorkány egy varázsgömb-be.

Ott vagyunk benne mindketten, ő is és én is, egy egész lehetséges élet. Néha egészen apró részletekig. Látom például nemcsak azt, hogyan csókolna, de azt is, hogy egy idő után nem viselné el, hogy rendetlen vagyok, hogy a cipőben felejttem a zoknimat, összegyűröm a frissen vasalt ingemet, hogy egy pár hónap után – hiába vibrál most körülöttünk a levegő – nem lenne miről beszélgetnünk, mert kialudna a láng, s szürkévé fakulna az életünk.

Ha fiatal lánnyal beszélek, látom anyának, érett nőnek. Látom öregem. Látom a démonait, melyektől nehezen, vagy sohasem tud megszabadulni. A „láng” első villanásakor még azt mondom: milyen merész, bátor, szókimondó nő – és ahogy belenézek jobban, észreveszem, hogy erőszakos, és talán durva is.

De látok visszafelé is. Látom, milyen kisgyerek volt. Ez nem ritkaság.

Egy barátnőm pontosan elmondta, hogyan néztem ki két-három éves koromban, milyen lakkcipő volt rajtam, és milyen hullámos taréjt fésült anyám a hajamba – mint egy pufók kis angyalka, olyan voltam. Lelke szemével pontosan látta azt a „Mosoly albuma” fotómat, amit a valóságban sohasem láthatott. Bármi-kor „átkattant” a tekintete, meglátta bennem ezt a Péterkét, aki kétévesen voltam. Nem azt mondta, hogy valahol ott él bennem ez a kisbaba, hanem azt, hogy *időnként most is ilyen vagyok*. „Mama kedvence.” Kicsit elkényeztetett gyerek, egyke, aki sok szeretetet kapott, s a szülei amolyan „kis hercegnek” nevelték. Ennek bosszantó jeleire néha figyelmeztet is. Közös ebédnél például elsőnek nyúlok a tálba, először kezdek enni. Ilyenkor nem udvariatlan vagyok, hanem gyermekien önző – az van belém kódolva, hogy „én vagyok az első”. És mivel visszalát a múltamba, elmondja azt is, hogy nem lehet könnyű élni velem. Nem azért, mintha nem lenne néhány jó tulajdonságom is. De egy nőnek nem könnyű élni egy „mama kedvencével”,

Vagyis, a lángocska ellobbanó fényében meglátta nemcsak a múltamat, de a jelenemet is.

En is így működök – ha működök egyáltalán.

Mert sokszor vak vagyok.

Ha nincs „láng”, nem látom a másik embert.

Vannak róla benyomásaim, és mindenfélét gondolok róla – de ez nem ő. Ezek az én rávetített érzelmeim. Nem őt látom, hanem önmagam reflexfényeit az arcán. Vagyis nem az ő életének valódi „mozifilmjét”

nézem, hanem azt, amit én vetítek rá, a saját lelkem optikáján át. Az összes vágyamat, félelmemet, vonzásomat és taszításomat „belelátom”. Kívánságom és undorom ott van a filmjén. Ha szebbnek akarom látni, az is. És ha irritál a bátor szó-kimondása, mert mondjuk, én magam gyáva vagyok és túlságosan sérülékeny, hajlamos vagyok az őszinteségét agresszivitásnak vélni. Azt hiszem, bántani akar, pedig ő csak egyenes és nyílt. Ebből egy életre szóló konfliktus alakulhat ki; örökös bántás és megbántódás, amit nehezen vagy sohasem lehet megoldani. Amiről itt szó van, az nem emberismeret, hanem *léleklátás*.

Mindannyiunkban működik, de valóban csak úgy, mint a fel-villanó és megfejtetlen fényjelek, melyeket észrevétlenül hagyunk ellobbanni.

A látóknál azonban ezek a szikrák hosszabban lobognak, s körül tudnak nézni a másik lélek bensejében is.

Dosztojevszkij egyik csodálatos figurája, a szent sztarec, ilyen léleklátó volt. Megjelent előtte a kolostorban egy perlekedő család, az öreg Karamazov és három fia. A békülés szándékával jöttek hozzá a kolostorba, de előtte is folytatták a gúnyolódó, dühödt és gyűlölködő családi veszekedést. A sztarec hirtelen fölállt. Senki sem tudta, miért. Mintha egy idegen erő rántotta volna föl a székéből. Odarohant a legidősebb fiú, Dimitrij elé, és mélyen meghajolt előtte. Aztán szótlanul kiment. Nem értették, mi történt. Zavartan s nevetgélve elmentek. És ez a különös szent ember csak jóval később árulta el a tanítványának: *Eljövendő szenvedése előtt hajoltam meg!*

Híres mondat ez. Belenézett a „lángba”, és meglátta a fiú jövőjét. Az érdekes az, hogy később a papát megölik, de nem Dimitrij a tettes. Ártatlanul ítélik el, s megy hosszú évtizedekre Szibériába – nem a tettéért, csupán egyetlen átsuhanó, vétkes gondolatáért. Benne volt a lángban a fiú egész szenvedéstörténete.

A sztarec látta.

Ennek a léleklátásának (vagy sorslátásának, mert az ugyanaz) oka: a szeretet.

Abban a pillanatban, amikor egy embert megszeretünk, belebújunk, és látni kezdjük.

Ez lehet egyetlen másodperc is.

Ha csak rövid időre megszeretsz, meglátod, ki lakik bennem, mi bánt engem, és olvasni tudsz a múltamban és a jövőmben.

Ez nem érzelmi szeretet. Nem „megérzés.” Az tévedhet; rám vetülhet minden aggodalmad. Ez tisztánlátó szeretet, amit a *megismeréstől* elválasztani nem is lehet. Ezért anyák csak ritkán képesek rá: túl érzelmesek, túl hevesen dobog a szívük ahhoz, hogy nyugodtan és tisztán lássanak. Ezért van az, hogy az anyai aggodalmak jó része indokolatlan. De ha kinyílik ez a rebbenetlen *látó* szemük – ami nagy ritkaság –, képesek gyermekük lelkét, jellemét s néha egész eljövendő életük forгатókönyvét minden aggodalom nélkül, tisztán és személytelenül megpillantani.

Nagyanyámnak volt ilyen látó-pillantása. Öregkorában, ami-kor olyasmiről beszélgettünk, amit egy anya nem mond ki szívesen, elmesélte, hogy volt egy gyereke, a legkisebb, akit jobban szeretett, mint a többit. Sőt, még azt is tudta, hogy öt gyermeke közül miért éppen őt szerette igazán, hogy miért a Sándor fiát szerette a legmélyebb, legsajgóbb szeretettel.

Nem azért, mert „közelebb volt a szívéhez”. Hanem azért, mert tudta, hogy ez a fiú nem lesz hosszú életű. Nemes lelkű, merész, zseniális fiú volt, aki igen rövid és tragikus sorsot hozott magával. Tudta a Mamuska. Már amikor kicsi volt, hétéves, akkor is tudta. Belenézett a „lángba”, s látta, hogy ez egy gyorsan ellobbanó, rövid élet lesz. Es hamar oda akart adni neki mindent, mert tudta, hogy nem látja sokáig. Az asztalnál mindig kicsit több levest adott neki, és a csirkének a puhább combját; jobban elnézte hibáit, és főleg szeretett vele hosszan beszélgetni – mert valahol tudta, hogy nem beszélhet vele sokáig.

„Mindig búcsúztam tőle” – mondta sok évtizeddel azután, hogy Sándort a háborúban megkínózták és kivégezték.

Valamikor festők életéről írtam regényt. Sok vallomást olvastam. Portréfestők általában önmagukat vetítik a modellek arcára. Szébbnek festik őket, főleg ha figyelembe veszik a megrendelő hiú igényét, vagy ha éppenséggel szerelmesek beléjük. Van, akinek csak látvány az emberi arc, nem sokban különbözik egy kancsótól vagy egy tájtól. Van, aki gúnyolódik a modelljén. Kiröhögi, megveti vagy szánakozik rajta. De Oscar Kokoschka tévedhetetlenül meglátta, hogy modellje rákban fog meghalni. Egy erős, egészséges, fiatalemberen látta a nem is olyan távoli halálát. Naplójában leírja, hogy legtöbb portréját ilyen „jós-szemmel” festette, és amit látott, az előbb-utóbb be is következett.

Belenézett a „lángba”.

A szerelem idealizál. A közöny kritizál. De a valódi szeretet, mely az érzelmek felett áll: tisztánlátó. Éppen ezért nemcsak azt látja, hogy egy

embernek *mivé kellene lennie*, hanem azt is, hogy ki-csoda éppen most. Nem fél odanézni, ahol valakinek a lappangó bajai és lelkének sorsidéző, sötét hatalmai élnek.

Egyszerre látja meg egy ember angyalait és démonait.

Ha létezik különbség szerelem és szeretet között, az itt van: a szerelem vak, a szeretetben azonban kinyílik a szemünk.

Ezt hívják igazlátásnak.

Az Evangéliumban nagyon sok példáját találod ennek, mert Jézus, és később néhány apostol is, így látott. Félszavakból értesülünk néha, hogy akivel találkoztak, annak ismerték jelenét, múltját, jövőjét.

Azt hiszem, ezzel a képességgel mindannyian meg vagyunk áldva De csak olyan villanásnyi ideig működik – vagyis *valóban és mélyen csak olyan rövid ideig szeretünk* –, hogy a hétköznapi életben ez nem mint éber tisztánlátás, csak mint valamiféle homályos sejtelem él bennünk. És ha valakinek nincs ebben gyakorlata, a sejtelmét nem tudja megkülönböztetni az igazlátástól.

Ugyanez a helyzet akkor is, ha *az angyalok súgnak*.

Nehéz megkülönböztetni a hangjukat a saját, benső érzelmeinktől.

Ahogy a fizikai hangot csakis a füleddel hallod, a lelki hangot is csak a lelkeddel hallhatod. Az angyalok a te érzelmeid és gondolataid húrjain játszanak. Nem tudnak mást tenni, mert ezek az eszközeid: ez a te benső „hegedűd.” És ezért – bár ilyenkor azt érzed és gondolod, amit az angyal súg, mégis – úgy véled, mintha mindez *a sajátod lenne*. Nem tudod, *hogyan* játszik rajtad valaki. Hiszen benned van. Benned rezeg. A te anyagodból van szöve. Mintha te gondolnád, és te éreznéd. És ez részben igaz is! A hegedű is, ha játszanak rajta, meg van győződve róla, hogy ő adja a hangot, hiszen valóban az ő húrjai vibrálnak, az ő teste rezeg, a zene belőle szól.

Nem tudja, hogy angyala, a művész játszik rajta.

Mi is így vagyunk.

Ezért ritkák a jó médiumok, és tegyük hozzá: ezért is ritkák az ihletett művészi alkotások.

„Akinek füle van, hallja” – mondja Jézus. Ennek a „fülnek” nem az a lényege, hogy az ember lelkileg hall – hiszen többé-kevésbé mindannyian hallunk –, hanem hogy *meg tudja különböztetni a hangokat*. Egy idő után pontosan tudja, hogy ezt az egója súgta-e, vagy az angyalok. Ehhez nagyfokú önnevelés kell.

Alázat. Lelki tisztaság.

Más szóval tökéletes üresség.

De mondom, ez nemcsak a médiumok, hanem a művészek dolga is, mert az ihletnek is ez az alapja. Hogy eszköz vagyok. Sok gyakorlat, önlegyőzés és még több szenvedés van mögötte. A „ne az én akaratom legyen meg, hanem a tiéd” állapotának szüntelen ébren tartása. Ezt minden jó költő és jó zongoraművész tudja. Nem lehet odaülni egy zongorához úgy, hogy „no most én játszani fogok!” – mert ebből sohasem lesz igazi zene. Akármilyen profi valaki s akárhány évet gyakorolt, odaülni a zongorához csak „lesz, ami lesz” önfeledtséggel lehet. Behunyt szemmel, várakozó lélekkel, odaadott szívvel. „Jöjj, zene, játssz a lelkemmel, játssz a kezemmel, játssz az ujjaimmal, az idegeimmal, az ágyékommal, a szívemmel és az agyammal!” Ilyenkor a művész csukott szemmel ül. Belefigyel a csendbe. Belül hall. És persze kívül is – mert itt már nincs kívül-belül. Sok-sok gyakorlással megtanulta a legnehezebb pillanatokban elengedni hétköznapi énjét, megtanulta, hogy ujjai tökéletesen engedelmessé válnak az Akaratnak, s így eggyé válik a zene lelkével, vagy talán azzal a „muzsikás-angyallal”, aki ilyenkor súg neki.

Egy Mozart-zongoraversenyt eljátszani: szellemidézés. Ahhoz, hogy valaki ezt meg tudja tenni, nagyon kell szeretnie "ezt a zenét". És az angyalát, persze.

Karácsonyi álmom

Már az is furcsa volt, hogy az OTP bejárata mögött nem állt pisztolyos őr. Mind a húsz ablak mögött civil ruhás angyalok ültek, s amikor odamentem az egyikhez, azt kérdezte:

— Mennyit?

Elakadt a lélegzetem.

— Százezer... — mondtam bizonytalanul.

— Százezer? Ó, te szegény! — nevetett az angyal, s berregtetni kezdte a pénzsámoló gépét. Aztán kitölt az ablakon egy halom pénzt.

— Mennyi ez? — kérdeztem.

— Százmilliárd! — mondta az angyal, s a pénzcsomaggal együtt még egy golyóstollat is adott. Továbbá két ajándék koffert, mert látta, hogy a sok

pénz nem fér a zsebeimbe.

A kijáratnál egy lerobbant külsejű hajléktalan férfi fogadott pezsgővel, s azt mondta:

— Elnézést, a vezérigazgató úr nem lehet itt személyesen, éppen nálunk dolgozik!

Kiittam a pezsgőt, máris ott voltam a hajléktalanok szállásán. Fantasztikus palota volt, csak még a tető nem volt készen. Kopácsoltak a magasban. Péter! — kiáltotta egy boldog hang. Döbbenet fedeztem fel a bank vezérigazgatóját, akit eddig csak az újságok fényképein láttam. Lemászott. Eltepte a kalapácsát, kivette szájából a hosszú ácsszöveget. Átölelt, megcsókolt. Éreztem a leheletén, hogy alaposan spicces már. — Mindjárt jön a Demján Sanyi és az egész TRIGRÁNIT! Fönt dolgoznak a fiúk a tetőn!

Hamarosan jött az egész társaság, mackónadrágban, ujjatlan kesztyűkben. Dalolt a sok multi, a száz leggazdagabb magyar. Es a hajléktalanok is. Egyik nóta követte a másikat. A „Hej, te bunkócska, te drága!”, a „Büszke kozák”, a munkásmozgalmi indulók átmenet nélkül váltottak át a Székely himnuszba. Valaki még a náci kort idéző „Erikát” is füttyülte, ha jól láttam, éppen a Dohány utcai főrabbi.

Rengeteg ember volt az utcán.

Mind nevetett, s bár ingujjban, trikóban voltak, nem fáztak a hóban. Önfeledten hógolyóztak, mint a gyerekek.

- Nahát! - kiáltottam egy vidám fickó láttán, akit épp képen vágott egy hógolyó. - Akármilyen legyek, ha ez nem G. W. Bush, az Egyesült Államok elnöke!

Az volt bizony. Vadul dobálta a hógolyókat, ha jól láttam, éppen a tálib gerillákra. Hancúroztak a ropogós hóban, mint a vidám kölyökkutyák, dobálták az elnököt és kigyúrt testőreit hó-golyókkal. Ők meg puff, vissza! Nem volt kegyelem, csak úgy porzott a hó a gerillák fekete turbánján. De a legnagyobb csoda a bazilikában fogadott.

Mohamed próféta jelent meg, és megáldotta Benedek pápát. S a szentatya bizony elsírta magát. Megtudta, hogy maga Jézus Krisztus kérte meg szent barátját erre a jóságos, történelmi gesztusra, mivel ő maga nem tudott itt lenni: éppen most születik meg újra emberként, ezúttal nem Betlehemben, hanem Zuglóban, valahol a Rákospatak környékén, ahol egész gyerekkoromat töltöttem. Mohamed azt mondta, hogy sajnós az Ur

édesanyja, Mária sem tud jelen lenni, mivel éppen ezekben a percekben szül.

Ekkor már láttam, hogy a bazilika tele van csodálatos Mária-képekkel. Mindegyik az én édesanyámra hasonlított. Még az oltárképen is anyukám volt: sokdioptriás szemüveg volt rajta, világoskék, felhúzott ujjú kardigán, és kacagott. Nagy, festett felhőkön ült, kockás házi papucsban, fésűvel összefogott hajából sugárzó aranyglória fénylett, és kacagott. És nekem - milyen fura az álom! - nem az tűnt föl először, hogy anyukám a Mária, hanem az, hogy kacag a Mária! Végre vidám és boldog a Szűz Mária; ahová csak néztem, még a freskókon is nevetett az anyukám. De úgy, hogy még a könnye is kicsordult.

Kimentem az utcára. Mindenhol tüzek lobogtak; lángoló papírpénzek, dollárok, fontok, jenek és eurók billiói, de a hó nem olvadt el. Kiderült, hogy a sok pénznek, amit az imént kaptam, már nincs értéke. Lejárt a pénzkorszak. A bankban minden komputert nullát mutatott, a hitelkártyákkal gyerekek játszottak, s ettől mintha melegebb lett volna körülöttem. A tüzek körül részeg emberek melegedtek, s egymást átölelve daloltak. Sőt, táncoltak is.

Láttam István királyt, amint két oldalról megcsókolta Koppányt és Vazult. Ősi magyar nyelven beszéltek egymással, nem is nagyon értettem, hogy mit, csak annyit, hogy sok pogány hagyta magát végre megkeresztelni. Nem a hitük miatt, mert lélekben megőrizték ősi vallásukat, csak azért, hogy ne legyen lelki-furdalásuk a térítőknek. István pedig csupán a barátja kedvéért lóra pattant, mint pogány ősei, vágatni kezdett a Hősök terén, s követte őt a megelevenedett hét vezér: Ond, Kond, Tas, Huba, Töhötöm, s a többiek mind, egy egész sereg. Kassai Lajos lovas íjász vezetésével végigdübörögtek a hóval borított Andrássy úton, és a nyeregből

visszafordulva, hujjogva kilőtték a lámpákat, amitől fura módon nem sötétség, hanem sohasem látott nappali fényesség támadt Budapesten. Felragyogott a nap – pedig éjfél volt.

A Révay utcában megrendítő jelenet fogadott. Ott sírt Kolumbusz Kristóf egy indián törzsfőnök ölében. Egy tolmács fordította – álmomban úgy véltem, irokéz nyelvre – az alig érthető, ziháló mondatait:

– Kiirtottam a népedet! – zokogta Kolumbusz. –

Ráadásul... ó, jaj, mindezt Jézus Krisztus nevében tettem! Borzasztó... borzasztó...

A Főnök két tenyerébe fogta a zokogó spanyol fejét, és ősi nyelvén, amit a tolmács szavanként fordított, azt mondta:

– Felejtsd el ezt az egészet, fehér testvérem!

– Felejteni? Hogyan lehet elfelejteni, hogy megöltelek titeket?

– Ne is gondolj rá!

– Ne gondoljak rá, hogy kiirtottam a népedet, rabszíjra fűztem őket, és elraboltam tőletek földet, aranyat, ezüstöt?!...

– Mindent felejts el, fehér Testvérem, mindent, különben elrontod ezt a csodálatos ünnepnapot!

Kolumbusz értetlenül bámult a tolldíszes főnökre, aki bölcsen magyarázott:

– Hallgass rám, Nagy Fehér Testvérem! Itt több ezer év óta olyan borzalmas és olyan mennyiségű bűnök halmozódtak fel, hogy azokat megbocsátani egyszerűen lehetetlen! Csak a felsorolás újabb ezer évekig tartana! Azonkívül, ha itt elkezdünk emlékezni, újra csak meggyűlöljük egymást, és visszahozzuk megint a poklot. A múltat nem lehet tisztázni...

– És a történelem?

– Vége.

– Vége?

– Vége... A történelem ma indul, drága testvérem, Kristóf! Mindenhol táncoltak.

Kurucok a labancokkal, keresztények a pogányokkal, népiesek az urbánusokkal, zsidók a nyilasokkal, baloldaliak a jobboldaliakkal, fasiszták a kommunistákkal, törökök, tatárok, ruszkik, németek és osztrák ulánosok a 48-as magyar honvédekkel.

Látom ám, hogy a részeg örömnepben sok ismerős arc is van. Hazajött száműzetéséből II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos.

Ők éppen gróf Széchenyi Istvánnal táncoltak, akin még rajta volt az a kicsomózott kényszerzubbony, amelyet a döblingi elmegyógyintézetben adtak időnként az ápoltakra.

Márai Sándor is hazajött végre, pisztolyával, mellyel, mint tudjuk, föbe lőtte magát. Most vidáman durrogatott, lőtt, töltött és újra lőtt. Csak puffogatott a levegőbe, mint egy önfeledt gyerek. Boldog volt. Láttam a csonttá fogyott, testileg-lelkileg összeomlott Vörösmarty Mihályt, a még mindig véres homlokú József Attilát, a boldogtalan Berzsenyit, a tömegsírbelől föltámadt Szerb Antalt, Radnótit, a betiltott Hamvas Bélát, az éhen halt Csontos Gyulát és az Amerikából hazatért, szerencsétlen Kabos Gyulát; az ártatlanul meghurcolt Karády Katalint saját kalapüzletének legszebb, borvörös kalapjában; láttam a börtönben összevert és elüldözött Jávor Pált; a tizenhárom aradi vértanút és Ferenc József császárt, aki bocsánat helyett mind a tizenhármat, sőt még a kivégzett gróf Batthányi Lajost is táncra kérte. Polkáztak, keringőztek. A gróf igyekezett távol tartani magától a császárt, hogy össze ne vérezze világoskék selyemköpenyét, de a császár azt mondta: „Aber was!” – a melléhez ölelte a mártír véres testét, és boldogan keringőztek a Terror Háza Múzeum előtt.

S hogy onnan ki mindenki támolygott elő, nem is részletezem. A legtöbbben még nem voltak olyan állapotban, hogy az össztáncban részt vegyenek. Csak lerogytak az utca szélére, törött csontokkal, éhesen, véresen, és sírtak az örömtől.

Hullt a hó.

A kerítéseken ott heverték azok a köpönyegek, amiket az élni akaró, szerencsétlen magyarok forgattak valaha: nem kellett végre átvedleni többé sem népfölkelőnek, sem Bach-huszárnak, sem kommunistának, sem nyilasnak. Nem kellett az átvedlett MSZP-snek, fideszesnek, Kisgazdának,

partizánnak, besúgónak új és új ideológiai szövegeket tanulni. Élni lehetett végre álarc, felekezet, párttagság és beteg világnézetek nélkül is. Nem kellett többé hazudni – mert nem volt értelme.

És ahogy álmomban befordultam egy szűk kis utcába, láttam, hogy a Kispipa vendéglő előtt egy vén pianínó állt. Sovány ember ült mögötte. Fején régi divatú, széles karimájú, fekete kalap. Ujjatlan, kötött kesztyűben klimpírozott, gyönyörűen.

Ahogy közelebb mentem, s megláttam az arcát a kalap árnyékában, döbbenet kiáltottam:

– Mester!... Hát mégis!... Mégis hazajött?

Igen, Bartók Béla ült a zongora mögött. Intett, hogy ne zavarjam.

– Írom az új himnuszt – mondta. – A régi szomorú. Lejárt. 'Valamikor a Concertómhoz a főmotívumot ez az operettmelódia adta, emlékszik rá? – jobb keze végigszaladt a sárgás billentyűkön. Felhangzott a „Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország” ismerős motívuma. – Mit szólna, ha az új himnuszhoz most ezt a szép melódiát használnám?

- Lehunyta a szemét, és átélten játszani kezdett.

- „*Szeressük egymást, gyerekek!*”

- Ezt játszotta Bartók Béla lehunyt szemmel, önfeledten, csodálatosan.

- Nagyzenekar is szólt. Az egész ország táncolt.

- És nem volt kedvem fölébredni.

Kati bácsi

Álmodni, igen.

Vannak azonban olyan emlékeink, melyek álomnak tűnnek, pedig valóban megtörténtek. Mégis van bennük valami érthetetlen. Valami álomszerű. Amíg benne vagyunk, kissé furának tűnik, de valóságosnak. Csak utólag mondjuk rá: ez olyan, mint-ha nem is lett volna igaz. Még a saját életünk is tele van olyan mozzanatokkal, amelyek mintha nem is velünk történtek volna!

Próbáld egyszer felidézni életednek, vagy mások életének szeszélyes történetét, és rádöbbenesz, hogy tényleg olyan, mint egy „őrült meséje”.

Ez is egy ilyen mese.

Ismertem a szereplőit.

Kati bácsit tulajdonképpen Ernőnek hívták, Pingiczer Ernő-nek. Egy lovas kocsin tüzelőt szállított a zuglóiaknak. Fát, szenet, brikettet, és néha kokszot is. Ezt a szakmát úgy nevezték valaha, hogy tróger. Széntróger. Napközben nem látszott rajta, hogy gyönyörű férfi, mert nagyon mocskos volt. De este, ha lemosta magát a kerti csapnál, egy Banderas-arcú szépség állt a locsoló alatt, olyan testtel, hogy azzal még ma is versenyt nyerhetne bármilyen testépítő viadalon. Loboncos haja sűrű volt és fekete, a szeme is éjfelete, és olyan jóindulatú, méla komorság ült benne, mint egy gazdátlan újfundlandi kutya szemében. Hasán, hátán, de még a lábszárán is kötegekben álltak a duzzadó erekkel befuttatott izmok. Ha nevetett, az olyan volt, mint a vulkánkitörés – harsogva röhögött, tele szájjal úgy, hogy még a szomszéd utcában is hallották. Főleg, ha részeg volt.

Ernőt azért hívták „Kati bácsinak”, mert halálosan szerelmes volt egy nálánál harminc évvel idősebb, Kati nevű vénasszonyba, aki viszont a környék legcsúnyább teremtménye volt. Úgy nézett ki, mint a mesékben a boszorkány.

Nem túlzok. Nagy orra volt, beesett arca, s néhány foga. Előreugró állán bibircsók volt, s rajta egy hosszú, ősz szőrszál.

Kati néni házakhoz járt mosni. Akkoriban még nem volt mosógép, s abból élt, hogy nagy teknőkben súrolta, sikálta a kör-nyékbeli lakók szennyeseit.

Hozzánk is jött néha. Ilyenkor elmentem hazulról, mert vagy elment tőle az étvágyam, vagy megmagyarázhatatlan szorongás fogott el. Hatéves voltam s megriadtam tőle. Főleg amikor neve-tett. És sokat nevetett, mert boldog nő volt.

Szerették ugyanis – és ő is nagyon szeretett.

Kati bácsi és Kati néni története ma is úgy él bennem, mint a legboldogabb házasság, melynek valaha is tanúja voltam. Mert Kati bácsi elvette őt feleségül.

A látványtól egy pillanatig az anyakönyvvezető is meghökkent: előtte állt egy loboncos hajú, pompás, fekete hím s egy öreg boszorkány, aki virágos kalapban és az ide-oda bicsakló, túsarkú cipőjében még riasztóbb látványt nyújtott. Pár évszázaddal ezelőtt az egyház üldözte az ilyen személyeket, és meg is égette őket.

Kati néni úgy bánt Kati bácsival, mint a gyerekével. Szükség is volt rá, mert Kati bácsi jólelkű, de rendkívül buta ember volt. Értelmi fejlődése megállt egy négy-öt éves gyermek színvonalán. Mondjuk ki: retardált volt. Ha

például alá kellett írnia egy hivatalos papírt, nagy gondot okozott neki, s ha jött a villanyszámlás, azt mondta, hogy beszélje meg ezt a dolgot Kati nénivel, ő az, aki a családban az ilyen bonyolult ügyeket intézi. (Anyám szerint nem tudott írni.)

Együtt ittak a sarki talponállóban, együtt tántorogtak haza részegen és dalolva. „Magas jegenyefán sárgarigó fészkel” – ez volt Kati bácsi nótája, és zengő üvöltésébe néha az asszony is önfeledten belekárált. De fogták egymást, szorosán, főleg a néni a bácsit; egy pillanatig nem engedte el a derekát. Részegen is vigyázott rá, és terelte hazafelé. Mint a mesebeli Okos Tücsök a fa-bábu Pinokkiónak, ő volt ennek az értelmileg fogyatékos férfinak az esze és a lelkiismerete. Talán az őrangyala is, aki még részegen is vigyázott rá.

Egyetlen baj volt: Kati bácsi féltékeny volt.

Ha valaki hosszabban nézett rájuk a kocsmában, azt nagyon megverte.

Márpedig sokan bámulták őket, mert ilyet még nem láttak: egy pompás fiatal bika egy ronda banyával, akibe láthatóan szerelmes volt. Értetlenül nézték, de Kati bácsi ezeket a döbbséges pillantásokat rendszerint félreértette. Azt hitte, hogy irigylik a boldogságát, és mindenki az ő feleségét akarja megkaparintani. Ilyenkor jött a verekedés, ami iszonyú volt. A jámbor Kati bácsi mindent összetört, nemcsak a poharakat és a polcokat, hanem az embereket is. Egyszer sajnos a körzeti rendőrt is megverte. Kati néni – aki mosni járt hozzájuk – hetekig kérlelte az ismerős tizedest, hogy ne csináljon ügyet belőle. Ha irodalmian akarnám kifejezni, azt mondhatnám, hogy a Kati bácsi indulata parttalan volt. Ha bűnügyileg, akkor azt, hogyha megütött valakit, nem lehetett tudni, hol köt ki az áldozata: a földön nyolc napon innen, vagy a traumatológián a nyolc napon jóval túli gyógyulás reményében.

A helyzet egyre aggasztóbb lett.

Kati néni kétségbeesetten kérte anyámat, hogy beszéljen az urával. Nagyon szereti, mondta, de fél mellette élni. Anyám, aki nagy pszichológus volt, és tudott a gyerekekkel bánni, leült Kati bácsival beszélgetni.

- Mondja, Emőkém, miért féltékeny maga? – kérdezte.
- Mert el akarják venni tőlem a Katust! – mondta a kocsis.
- Kicsoda?

- Nem tudom. Mindenki. Ha valaki ennyire boldog, aztat nem jó szemmel nézik! Tessék elhinni!

- De miért vennék el magától a Kati nénit? – kérdezte anyám.

– Mer' tündér, azért. Másoknak is köll. Megértem őket, de nem adom! Isten nekem adta!

– Ernőkém! – mondta erre anyám, aki példátlan érzéssel használta ki az ilyen mentálisan elmaradott lelkeknek azt az egyetlen világos pillanatát, amikor egyáltalán beszélni lehet velük. – Kati néni harminc évvel öregebb, mint maga. Sovány. Hiányoznak a fogai. Bütykös a keze meg a lába. Nem mossa a haját... Részletezzem?... Miért gondolja, hogy másoknak is kellene?

Kati bácsi hosszan tündődött. Részeg volt, de ezúttal nem vad, hanem komor részeg. Végül azt mondta:

– Maga azt nem lássa. A Katus tündér. Nem ő kezd ki a hapsikkal, tudom én! A hapsiknak köllene ő. Mer' hiányzik az életükből a jószág. Meg a' ész. Ő tölti ki a papírjaimat. Ő mondja meg, mi legyen. Hogy milyenek az emberek, jók vagy rosszak, ő mondja meg nekem... Olvas nekem, verseket. Ady Endre, van ilyen? No hát, ő olvassa nekem. Szerelmes verseket. Meg a Nép-sportot. Irigylük a boldogságomat... A Kati szép! Tessék megnézni a fiatalkori fényképét. Ott van nálunk a falon. Derékig érő hajjal. A nyaka hosszú, rajta az a smukk vagy bross, vagy mi a szar, ami most is megvan neki. A Katus gyönyörű! Ha én látom, más is lássa... – elhallgatott, majd hozzátette: – Nem az a baj...

– Hanem mi?

– Öreg. Későn találkoztam vele. Sajnos. Előbb köllött vóna születnem, a k... életbe!... Csak a végit csíptem el a boldogságunknak... Attól rettegek, hogy...

– Mitől?

Hallgatott. Nem akart erről beszélni.

– Mitől rettegek, Ernőkém?

– El fogom veszíteni.

És ahogy ezt kimondta, máris teleszaladt a szeme könnyekkel. Meg se halt még, de már siratta.

Anyám hallgatott.

– Nem az emberekre vagyok én féltékeny, kezit csókolom! Hanem a Jóistenre!... El fogja venni tőlem!... De hát a Jóistent nem verhetem meg. Verem az embereket. Tetszik érteni?... Nem adom a Katust!...

És sírt. Folytak a könnyei. Kézfejevel majszolta el arcán a szénporral vegyült, fekete könnyeket. Anyám, aki nemcsak a részegeknek, de az ilyen megható férfivallomásoknak is nagy is-merője volt, megjegyezte:

– No azért vert már maga embert a Katitól függetlenül is. Nem egyet, de harmincat legalább. Mert rossz szemmel néztek magára. Vagy még azért se, egyszerűen csak úgy. Mert olyan kedve lett... Azért ne toljunk mindent szegény Katira. Maga szeret pofonokat adni, Ernőkém. Nem tudom, mi a jó a pofozásban, de hogy élvezi, az biztos. Igaz?... Imád verekedni... Alig várja a ziccet...

– Ziccet, én?! Miből tetszik ezt gondolni?

– Ismerem magát.

– Hogy én durva ember lennék?!

– Dehogy durva. Csak hamar eljár a keze... A düh és a pofon között nincs magánál átmenet.

– Ezt honnan tetszik venni?

– A mentősöktől. Meg a kocsmárostól... Meg a Katitól.

– A Katustól?! Mit?

Anyám megértően rámosolygott.

– Hogy ha ő nincs, nem tudom, mi lenne magával. Sokszor érkezett időben. Adjon hálát az Istennek, Ernőkém, hogy ilyen nagyszerű társa van, mert nélküle már régóta a börtönben ülne.

A kocsmái balhék megszűntek. Nem azért, mintha Kati bácsi megszelídült volna, hanem mert tudták a helyiek, ha valakitől megkérdi: „Te, komám!... Mi a f...t bámulod a feleségemet?!”, arra nem felelni, hanem azonnal menekülni kell.

De az is lehet, hogy anyám szavai hatottak a férfira.

Később Kati néni valóban ágynak esett, és meghalt. Nem pap temette, csak a lakóbizottsági elnök. Akkoriban még volt ilyen.

Kati bácsi azonban nem hallotta, mit beszél. Csak állt a sírja fölött, könnytelen szemmel, és azt motyogta, de megállás nélkül: Tudtam!... Tudtam, előre!... Most akkor mi van?...

Aztán hazament. Élt még egy darabig, de nem beszélt senkivel, csakis a lovával az istállóban. A szomszédok hallották. Azt hitték, van ott valaki, de nem volt senki, csak a néma lova. Aztán lefogyott, egyre ijesztebben nézett ki, és meghalt. Azt mondták, öngyilkos lett, de ez nem volt igaz. Csak nem akart élni tovább.

Ha szóba kerül az a fogalom, hogy lélektársak, ez a történet jut az eszembe.

Két lélek, együtt. Segítettek egymásnak élni.

Az egyik öreg volt, csúnya és okos, a másik fiatal, szép és gyermekien bárgyú.

Bizonyos vagyok benne, hogy nem ez volt az igazi arcuk. Egyiküknek sem. Szerepet játszottak itt a földön, fura szerepeket.

Milyenek lehetnek most?

Vajon ha ledobták magukról ezt a két faramuci sorsot, mit élhetnek most odaát, s hogyan nézhetnek ki?

Kati néninek láttam a lánykori fényképét. Érettségijén készült, tizennyolc éves korában. Ha most is így néz ki, a szellemi hazánkban, akkor gyönyörű. Akkor lélegzetelállítóan szép és ragyogó szellemiség. Olyan valószínűtlenül magas, fénylő fehér homloka van, mint egy középkori Szűz Máriának. Lehet, hogy ez az igazi arca? Sohasem lehet egy pillanatképből megítélni egy embert.

És Pingiczer Ernőben is sok titok élt.

Jóság, bátorság. Derék, nagyszívű ember volt, szerény és becsületes. Azért vesztette el többször is széntróger „állását”, mert `nem volt hajlandó a mérésnél csalni.

Ezek voltak a látható dolgok. Ami nem volt látható, mert sajnos nem tudott megnyilvánulni benne, az értelme volt. Gyermek maradt valami rejtélyes okból. Nem nőtt föl.

„A szél fú, ahová akar, de nem lehet tudni, honnan jön és hová megy.”

El se tudom képzelni, hogy milyenek lehetnek most odaát. De hogy szeretik egymást, az biztos.

Az emberek hülyék

Ez a jézusi mondat, hogy „A szél fú, ahová akar...”, életem egyik legfontosabb, gyakran visszatérő vezérgondolata.

Arra figyelmeztet, hogy senkiről nem lehet ítéletet mondani, mert ha valakiről nem tudjuk, hogy honnan jött és hová ment, azt *nem ismerjük*.

Egy pillanatképből nem lehet megítélni senkit. De még egy egész életből sem. Mert nem tudod, honnan jött és hová megy — mit hozott magával s mit visz el. Ha nem tudod, merre megy egy lélek, csak azt, hogy éppen most milyen, semmit sem tudsz róla. Ha egy magban nem látod a leendő embert, s az emberben, hogy milyen magokat érlel magában — mit tudsz róla?

Ha nem tudod, kivé leszel, mit tudsz magadról?

Nagyon keveset.

A „szél” tud rólad mindent. A szellem szele, mely fúj, tudja, honnan jöttél s hová tartasz - mert az akarat az övé.

De te nem tudsz semmit. Csak hallod a zúgást, a jelen pillanat zenéjét — de származásod titkára nem emlékszel, s fogalmad sincs, mi lesz veled. Mintha kinéznél egy vonat ablakán, s mindig csak azt a tájat látnád valónak, ami éppen elsuhan odakint — nem emlékszel, honnan jöttél, s hogy hová jutsz, mi lesz ott veled?

Nem tudod.

Vannak mondatok, melyeket sohasem felejték el.

Ezek egyszerű gondolatok. De nagyon mélyre és nagyon messzire mutatnak.

Olyanok, mint a sperhakni – a legbonyolultabb zárat is ki tudom nyitni velük.

Most egy ilyen mondatról lesz szó.

Örömmel átadom.

Samuel Beckett egyik zseniális színpadi „bohóctréfájának” hőse össze akarja foglalni életének minden tapasztalatát. Minden vallás, minden filozófia, lélektan és történelem végső tanulságát. Elhatározza, hogy kimondja a legvégső igazságot. Nagy pillanat. Megáll a színpadon, néz, néz maga elé, sokáig és töprengve. Nem akar tévedni. Végül, mintegy összegezve magában Mózes, Buddha, Spinoza és Schopenhauer bölcsességét, azt mondja:

– Az emberek hülyék.

Pont.

Nincs tovább.

Ez a végső bölcsesség, a philosophia perennis, amelyben minden benne van.

Egy egész könyvet tudnék írni erről az egyetlen mondatról. Lenne benne pszichológia, történelem, vallástudomány, erkölcs-tan – mind alátámasztaná a fenti mondatot. Az első fejezet a szeretetről szólna. Bebizonyítanám, hogy aki nem tud szeretni, az kifejezetten hülye, a szó klinikai értelmében is. Az elmebetegség bármilyen fajtája azt jelenti, hogy az ember együttműködés-képtelen: saját varázsvilágában él. A mai emberiség így működik. Oly

mértékig egoista, hogy társképtelen. Ráadásul abban a téveszmében él, hogy a szeretet valamiféle *érzelmi* kategória, s azt hiszi, ha valaki érzelmileg szegény, attól még lehet nagyon értelmes és _okos is. Csakhogy ez nincs így. Ha normális esze lenne, azonnal átlátná, hogy mások nélkül – azaz szeretet nélkül – halálra van ítélve. Nemcsak ő – az egész világ.

Aki ezt nem tudja: az hülye. Elmebeteg. Mégpedig – mint azt a mai helyzetben már látjuk – közveszélyes.

A könyv második fejezete pedig a következő élményemről szólna:

1956-ban olyan volt a sebészet, mint egy vágóhíd. Félig élő, félig halott emberek heverték a folyosón, az alagsori pincékben, még a lépcsőházban is.

Nyilasok és zsidók, ávósok és áldozataik, kommunisták, reformkommunisták, kulákok, kapitalisták, besúgók és besúgottak, árulók és elárultak, forradalmárok és ellenforradalmárok, kiskatonák, civilek, cigányok és fajgyűlölők, és persze ruszkiak és magyar szabadságharcosok – mindenki egyformán nyögött és jajgatott, mert bajban volt.

Voltak olyanok, akiket a szomszéd utcából hoztak be. Mostanáig ölték egymást, de itt csak nyöszörögtek magyarul és oroszul. „Jaj, anyám!” – mondta a magyar, „Oj, maty!” – sóhajtott a ruszki.

Az orvosok pedig, akik a hippokratészi eskü szellemében gyógyítottak, nem halálos ellenségeket láttak bennünk, akárhová húzott is a szívünk a forradalomban, csakis az embereket.

Beteg embereket.

Itt tapasztaltam először, milyen az, amikor az ember normális lesz. Ez olyan élmény volt, mintha egy vakon született ember hirtelen kinyitná a szemét: körülnézne, elámulna – s aztán újra megvakulna.

Teljesen ki volt zárva, hogy a mellettem heverő Tóth Pista, aki utolsó golyójáig lőtte a ruszkiat, Molotov-koktéllal robbantotta ki a tankokból a

fáklyaként lángoló katonákat, átmászott volna éjszaka a harmadik ágyhoz, hogy megfojtsa a még élő és szuszogó orosz katonát, aki tegnap a halálos ellensége volt. Nem is gyűlölte, mert ő maga is végzetes bajban volt.

És az orosz is, miután megtapasztalta, hogy itt, a vágóhídon megszűnik a gyilkos gyűlölet, nem félt éjszaka elaludni. Hálásan fogadta az esti morfiuminjekciót, mely kiemelte hétköznapi tudatának szenvedéséből, s egy normális álmovilágba repítette. Kábán mosolygott. Még attól sem félt, hogy felettesei kivégzik majd, mivel nem teljesítette a parancsot. Éppen eléggé „ki volt végezve”.

Szergej Kuzmicsnak hívták.

Később fontos szerepet kapott. Mivel nem volt elég nővér, és neki csak az egyik lábát lőtték el, fél lábon ugrálva vitte ki a kacsákat az ágyhoz kötött súlyos sebesültektől.

Tőlem is.

Eszembe se jutott, hogy engem is egy orosz lőtt le.

Amennyire iskolai orosztanulmányaimból értettem, valami olyasmit mondott, hogy ő soha nem haragudott a magyarokra, sőt sokáig nem is tudta, hogy Magyarországon van.

Itt, a normális világban megszűnt a gyűlölet. Minél súlyosabb volt valaki sérülése, annál inkább. Akit csak kötözésre hoztak be, még gyűlölködött, de aki már haldoklott, az teljesen jó ember lett – minden gesztusért hálás volt.

Nem a bűdös zsidókat, a szemét tótokat, a rohadt ruszkit, kommunistákat és ávósokat láttuk egymásban.

A roma Lacikára is csak akkor haragudtunk, ha bejött az egész családja – tíz-tizenöt ember –, s a hangos jajgatás felvert bennünket a csendes gyötrelmekből. „Ez nem jajgatás – mondta Lacika.

– Romák hángosak. Teli a lelkük! Formák, nincs rájtuk földő!” Beszélgetni kezdtünk. Ismerkedni. Segíteni egymásnak.

Ha nem jöttek volna néha a riasztó fehér lepedővel és a tepsivel, ha nem lettek volna amputációk, azt mondhatnám, hogy végre egy *normális világba kerültem*. Lehullott rólunk az, amit Hamvas Béla „történeti szenvedélynek” nevez. Vagyis az örület. Hirtelen emberek lettünk.

Szenvedő emberek.

Még hozzá *együtt* szenvedő emberek.

Nagy közösség ez.

Úgy látszik, ez kell ahhoz, hogy normálisak legyünk. Amíg ez nincs, hülyék vagyunk.

Samuel Beckettnek teljesen igaza van.

Olvass el egy újságot, nézd meg a televíziót, menj végig az utcán – de elég, ha körül nézel a munkahelyeden, a családjában, vagy akár a saját fejedben, s azt kérdezed: Hol van itt egy normális ember?

A Védák szerint az életet a nem tudás szülte. Az ember tudata elborult, s azóta így él.

Jézus is hasonlót mond: „Bocsáss meg nekik, Uram, mert nem tudják, mit cselekszenek!”

No, most aki nem tudja, mit cselekszik, az hülye. Valamennyien azok vagyunk.

De elég egy fenyegető lelet: valaki nyomorék lesz, vagy hamarosan meghal, ágyhoz kötött beteg marad, szenvedni fog sokáig, és azonnal leáll a pénz- és karrierhajszával, elfelejti önzését, a politikát. Nem rohan tovább a rögeszméi után, és megkérdezi végre, mint egy normális ember:

„*Tessék mondani, mi lesz velem?*”

„*És mi lesz azzal, akit szeretek?*”

„*Doktor úr!... Főorvos úr!... Szűz Márial... Jóisten!... Vagy bárki, aki tudja, mondja meg, mi lesz velem?! Miért élek? Miért halok, miért szenvedek, s mi lesz azokkal, akiket szeretek?*”

„*Könyörgöm, szóljanak valamit!*”

Az ember a nagy bajban, amikor már nem számít a pénz, a karrier, még az se, hogy nincs a villanyszámlája kifizetve, ami-kor már nem számít, hogy milyen világnézet mozgatta idáig, csak az, hogy működik-e még a veséje, és hogy az idegenek, akiket eddig ellenségeinek vélt, segítenek-e a feje mögött föltámasztani a párnát, hogy a csőrös csészéből egy kis húslevest töltsenek a szájába – az ember ilyenkor normális lesz.

Innen kellene kezdeni az életet.

Ebből a szegénységből.

Vagy mondjuk így: ebből a lelki szegénységből.

Ahol már nincs izmus és felekezet és ambíció, és nincs politika, és nem fontos, hogy mások mit szólnak hozzánk. És olyanok leszünk, ahogy jöttünk s ahogy elmegyünk innen: meztelenek.

És bömbölünk, mint a bajba jutott csecsemők, röhögünk, mint a vidám bohócok, vagy hallgatunk, mint a bölcsek.

A többi: hülyeség.

Madárdal

Esetleg fütyülünk, mint a madarak...

Nem lehetetlen.

Jókedvű emberek fütyörésznek.

A feleségem például magában szokott fütyörészni. Főzés, vasalás közben. (Amikor a számlákat rendezi, nem, mert azt nem szereti.) Néha nem is tudja, hogy hazajöttem. Egyedül van ott-hon, és hallom, *hog*y fütyül. Csak úgy, magában. Nem valami is-mert nótát, hanem a saját szerzeményét, összevissza, ami éppen az eszébe jut.

Az igazi fütyülés, mint a feleségemé, a villanyszerelőé vagy a háztetőn a cserepesé, csakis rögtönzés lehet. Sohasem pontosan egy ismerős dallam, mindig van benne valami variáció; a pillanat szabadsága. Vidám ember számára a pontos kotta: halott. Még akkor is, ha az a vidám ember történetesen egy karmester. Ha vezényel, pontosan követi a kottát, de ha fütyörészik a fürdőszobában, biztos, hogy elengedi magát, s megteremti a saját zenéjét. Még egy Herbert von Karajan is tudja, hogy ami az ember szívéből szól, az csakis rögtönzés lehet. Mert az igazi Zene olyan, mint az élet: minden pillanatban más és más. Ez az Itt és Most varázsa.

Honnan ez a fütyülős szokásunk?

Osztön? Emlékezet? Hangulat? Mert az, hogy vidáman énekelünk, rendben van.

De miért utánozzuk a madarakat?

Valami önfeledtség van benne, ez kétségtelen.

Valami gondtalan könnyelműség.

Mondjuk is, hogy „fütyülök rá!”

De honnan ered ez?

Amikor egy sámán elkezd a szertartását, titokzatos hangok hallatszanak. Az ember mintha a bíbic panaszos kiáltását hallaná; a sólyom rikoltását, a szalonka pisszegését. A sámán kiáltozik így, utánozva a kakukk dallamát, a madarak énekét, röptük surrogó zaját.

Ha megkérdezel egy jakut vagy baskír sámánt, miért teszi ezt, lényegében ugyanazt mondja, mint Buddha, Krisna, Mózes, Jézus, vagy Lao-ce: az ember valaha *kiesett az egységből, a Paradicsomból*. Ezek

hatalmas szellemiségek, éppúgy, mint a sámánok, nem azt mondták, amit a mai tudomány, hogy az ember egy ambiciózus ondósejt és egy sóvár petesejt találkozásából létrejött biokémiai vegyület, hanem egy magas világból lezuhant szellem-lény, aki elvesztette hazáját, a Paradicsomot. Létének arany-korát. Vagyis, mit? A szeretet egységét. Kiesett valami boldog, öntudatlan teljességből, és azóta szenvedések közepette, élet és halál között vándorol.

Kiestünk a szeretetből.

Nincs ember, aki ne érezné, hogy itt, ebben a földi világban nem lehet tartósan és igazán boldog. Szeretni is csak ritkán és keserves csalódások árán tud, ha tud **még** egyáltalán. Minden **vallást**, művészetet, **sőt az** egész emberi kultúrát *egy nagy hon-vágy teremtette*. És amikor megszeretünk valakit, olyan érzésünk támad, hogy hazaérkeztünk: az aranykori állapot visszatért.

Ebben az aranykorban az állatok a testvéreink voltak.

És amikor a sámán vagy egy olyan ihletett pap, mint mondjuk Assisi Szent Ferenc, vissza akarja emelni lelkünket az elvesztett otthonába, először a madárkonokkal békül ki, az állattestvéreinkkel; azonosul velük, s szeretettel öleli őket magához.

(A madaraknak itt egészen különleges szerepük van. Ha meggondolod, hogy ebben a súlyos, sűrű földi létben a lények a földön másznak, kúsznak, futnak és araszolnak – ez természetes. Ez az ő világuk, ez szülte őket, a föld; itt élnek, a sűrű anyagban.

De miért akarnak a levegőbe jutni?

Miért győzik le a gravitációt, s emelkednek a végtelen ég felé?

Mintha a madarak értenék egyedül, amit Pál apostol mond: „Que sursunt sunt, querite!” Ami fent van, azt keressétek!

Igen, a madár az égben keres.

Ha egy gyermek szemével nézel rá, nem is állat, inkább angyal. Szárnyai vannak.

S a leganyagtalanabb hangszeren játszik: a fuvolán.)

Az állatok nyelvének ismerete elengedhetetlen feltétele a magasabb világba való visszaemelkedésnek. Sőt, mint a misztikusok mondják, imádságunk isteni meghallgatásának is, mert mi rántottuk őket magunkkal, a testvéreinket, és csakis velük együtt emelkedhetünk újra a magasba.

Ez a gondolat végigmegy az egész hagyományunkon: Istent nem lehet szeretni emberszeretettel nélkül. De állatszeretettel sem! Amíg nem tudsz

a madarak nyelvén, a kutyák, lovak nyelvén, s nem tudsz a barátod, a szomszédod, a férjed és a feleséged nyelvén, amíg nem tudsz embertársaid nyelvén, s nem érted, mi fáj nekik, egyszóval: amíg nem tudsz azonosulni mások lelkével, de akár egy fa lelkével is, addig minden imádságod terméketlen marad, és minden hited önáltatás.

Nem tudsz szeretni.

Az édenkert elvesztése, mint pszichológiai ősélmény, mindannyiunkban él.

Mint nagy hiány. Mint honvágy.

Életünk szürke, zaklatott, tele szenvedéssel.

De amikor mélyen megszeretünk valakit, átéljük azt, hogy „Ez az”!
Ez hiányzott! Most jó.

Ritka, de nagyon ismerős élmény ez.

Néha ezt éli meg a csecsemő az anya mellén.

Es az anya, akinek a gyermeke a mellén van.

Most jó! Ez az! ...

Ilyenkor a mama, s talán kicsinye is, az elveszített édenkertbe pár percig visszatalált.

De nem maradhat ott.

A Szeretetkönyvben hosszan írok arról, hogy miért sírnak a csecsemők.

Minden testi bajukon túl ezt az elveszett Paradicsomot siratják.

Egy olyan világba pottyantak, ahol fájdalom van. Félelem, szenvedés és magány. Mintha beszorultunk volna valahová.

A nagy tanítók, a jó költők, a valódi zenészek és a jó anyák, s mi is, mindannyian, amikor igazán szeretünk valakit, lelkünk önfeledt és fájdalmasan sóvárgó felhajtóerejével *ide akarunk öntudatlanul visszaemelkedni*, az elveszített aranykori lét ismerős világába.

Az embert megérteni csakis ebből a legmélyebb ősélményből lehet: egy olyan lény, aki nem csupán a biológiai törzsfajlás során kialakult állat, hanem halhatatlan szellem is, aki elveszített valamit, ami a legfontosabb számára, s nem jó neki mindaddig, míg meg nem találja.

Ha megszeretsz valakit, minden idegenségen túl azt érzed, hogy otthon vagy benne.

Tudsz a nyelvén.

Es mindenhol, ahol egy pillanatra megszületik a szeretet, az édenkerti állapot visszatér.

Aztán újra elvesz.

Nagyon fontos tudni, hogy amikor szeretünk, nem valami új dolgot tanulunk, hanem megtaláljuk újra azt, amit elveszítettünk.

Ezért lett minden vallás főszava a visszatérés, a megfordulás, a megtérés, a fölébredés, a hazatérés...

„Az elfáradt bogarak mind hazatalálnak”... — írja József Attila. Ez irodalmunk talán legvallásosabb sora.

Egy olyan költőtől, aki tudomásom szerint nem volt vallásos. Erezted már ezt a meghittséget?

Ezt a szavakkal kifejezhetetlen meleget?

Ezt a „most jó lenni” élményt?

Amikor semmi sem számít, csak ez!

Amikor megáll az idő... mert itt van ő... Velem... Mi... Együtt...

Ez az édenkerti állapot.

Időtlen.

Zavartalan.

Boldog.

A madarak ezt tudják. A lovak is tudják.

Ritka pillanataiban az ember is. És ilyenkor fütyülni kezd, és verseket ír, és énekel.

Egy féllábú, vak koldus, mínusz húsz fokban didereg egy felhőkarcoló előtti jeges betonjárdán, lilára fagyott kézzel, rongyokba burkolózva. Nincs, csak ez az egyetlen, nyomorék keze. De ha szánalmat akar kelteni az emberekben, maga mellé vesz egy kutyát. Egy lihegő, tisztaszemű kutyát az „édenkertből”. Mert az, hogy az ember ilyen mélyre zuhant és ilyen nyomorult senkivé vált – lelkileg még feldolgozható. Naponta látunk ilyet, nincs bennünk együttérzés. De az, hogy *egy ártatlan kutya is idejutott a nyájas pofájával, a kedves szemével és a bajban is kitartó hűségével, azt nem tudjuk megrendülés nélkül felfogni.*

A koldusnak nincs metafizikai tájékozottsága, nem ismeri a mélylélektant s a spiritualitást – de ösztönösen jól kalkulál.

Azt üzeni egy ilyen látvány, hogy valaha, amikor az ember el-árulta a szeretet szellemét, és kiűzetett a Paradicsomból, a földre zuhant és boldogtalan lett – de a kutya még maradhatott volna. Ő nem lett bűnös és egoista. Ő hűséges maradt Teremtőjéhez. Csak barátja, az ember lett áruló, akit az Úr elzavart. A kutya egy ideig tétovázott: ott maradjon-e Istennel a jó illatú, békés édenkertben, vagy menjen az emberrel pokoli vándorútjára.

Egy ideig az Istent nézte, aztán a távolodó embert. Hol ide nézett, hol oda: most mit tegyek?

Menjek? Maradjak?

Mi legyen most?

Végül az emberrel ment, mert a barátja volt.

Ezt a döntést látod a koldus kutyáján. Neki nem kéne itt lennie. Ő nem koldus. Nem is fázik, mert pompás bundája van,

szőrös fülvédője és meleg szőrmezsizmája, de a barátja miatt vállalja a rossz sorsot és az éhezést: most ő is a társával „vezekel”. A koldus nem tud erről semmit. Csak üzletileg használja ki a kutyáját, akinek nyájas pofáján és romlatlan lelkületében ott maradt valami, amit a mai ember elfelejtett.

Úgy hívják: szeretet.

Hunyd le a szemed!

Volt egy nagyszerű rendező barátom. Mesterem is a színpadi művészetben. Gyerekként kerültem mellé. Csodáltam őt. Sok ti-tokról, amiről azt hittem, az enyém, kiderül mostanában, hogy tőle kaptam. Vagy loptam. Mert nem tanított. Figyelni kellett, lesni, hallgatni őt; kitalálni, mit gondol, olyankor is, amikor nem szól semmit.

Ott ült mellettem a főpróbán – és aludt.

Mindenki lázban égett. A színészek szárnyalva szavalták a színpadon a halhatatlan shakespeare-i szöveget. Hátul, a kellékes kezében reszketve csörömpölt a méregpohár; az ügyelő suttogott a mikrofonba, a táncosok a folyosón lazítottak; a fővilágosító utasította a reflektorok kezelőit, hogy szűkítsenek a fejtépekkel a színészek verejtékes arcára... Dobok peregtek. Üdvlövések dörrentek. A kezem úgy remegett az izgalomtól, hogy alig tudtam leírni a homályban a szükséavú instrukciókat, amiket a Mester suttogva diktált, amikor arra lettem figyelmes, hogy egy idő óta nem szólal meg. Alszik.

Igen, alszik.

Es álmában hol összeráncolja a homlokát, hol mosolyog. Nem tudom, mit álmodhatott.

Arca néha elkomorult, néha földerült. Vajon hol járhatott? Hogyan tud valaki aludni ilyen lármában? Ráadásul maga a rendező – egy hadvezér a

csatában –, akitől minden függ, mozdulat, fény, hangsúly és zene – hogyan tud elaludni ebben a tébolyult izgalomban?

Pedig aludt.

Néha meglöktem a könyökét, hogy ébredjen föl.

A karja megrándult.

De a szeme csukva maradt.

Aggódtam miatta. Közeledett a felvonás vége. Mindjárt lemegy a függöny, kigyulladnak a nézőtéri fények. Ha a műszakiak és a rokonokból összeverbuvált közönség észreveszi, hogy a Mester a döntő pillanatban elszunyókált, olyan blama lesz, melyet nem fogunk tudni kimagyarázni. Újra meglöktem a könyökét; semmi. Köhintettem. Semmi. Hirtelen fölrebbent, s azt mondta:

– Írjad!

S mint aki álmát diktálja, legalább ötven vagy hatvan instrukciót diktált le, egyhuzamban. Melyik színész volt hamis, hol voltak üresek a szünetek. Közben lement a függöny, kigyulladtak a fények, a közönség kiment az előcsarnokba.

– Azt hittem, aludni tetszik – mondtam.

– Aludni? Megörültél?... Figyeltem.

– Csukott szemmel?... Mire tetszett figyelni csukott szemmel?

– A hazugságra.

Ekkor tanultam meg, hogy hallás útján – ha valaki kifejleszti ezt a képességét – tévedhetetlenül meg lehet ítélni egy színész esetében, hogy hiszi-e, amit mond vagy sem. Egy civilnél pedig, hogy igazat mond-e vagy hazudik.

En már régóta így működök. A rádiót is így hallgatom. Valaki szaval, azt mondja, „Talpra magyar, hí a haza!”, s tudom, hogy az illető, nem akar forradalmat, a haza nem hívja, egyszerűen csak fölspannolta magát, és üvöltözik. Nem a saját eszméit szavalja, csak egy betanult szöveget, vagy éppenséggel, ha valamelyik politikai párt rendezvényén szaval, pénzért, karrierért bög. Egy pap misézik, s hallom, hogy nem hisz az Istenben, nem hisz Jézusban, csak idézi a szavait, s a döntő pillanatban nem jön a Szent Szellem, mert nem hisz benne. Csak a ministránsok csilingelnek. Nincs néha leleplezőbb, mint amikor a rádió közvetíti az istentiszteletet, mert hallod a hitetlenséget, sőt gyakran még azt a fáradt igyekezetet is, hogy

valaki úgy tesz, mintha lelkesedne, de a lelke teljesen üres; nem is a saját hangján beszél, hanem kántálva, ahogy a több évszázados szokás diktálja.

Politikai szónoklatnál különösen leleplező a hátul képzett, eltorzult torokhang, ami azt a látszatot kelti, hogy ki van kelve magából az illető, szinte önkívületben van a nemes felháborodástól. De a hangjából érzed, hogy odakint várja már az alapjáraton dohogó gépkocsija, és ahogy befejezte a beszédét, rohan tovább. Ott aztán – szinte hallod magadban – a sofőrjéhez már a saját, normális hangján szól; kilazítja a nyakkendőjét, s mint egy színész az előadás után: az lesz, aki.

Hunyd be a szemedet, amikor beszélnek hozzád – és megtudod, mit akarnak tőled valóban.

A „valóban” szón döntő hangsúly van.

Néha beszélgetek egy barátommal, és közben beesteledik. Nem gyújtok villanyt. Ülünk tovább a félhomályban, vagy akár a sötétben is.

Ilyenkor a beszélgetés egy magasabb igazságfokra lép. Van, akit zavar a sötét, nem is tudja, miért.

Én tudom.

Azért, mert nem működik az a látszatrendszer, amit az arcunk fejez ki: hiába mosolyog, nem látni. A sötétben jóval kevesebbet mosolygunk, mint világosban. Nincs kinek és miért, úgyse látják. Az arcizmok a sötétben kilazulnak. Nem tudunk mimikával segíteni magunkon, s olyan lesz az arcunk, mint a vakoké.

Csak a hang él ilyenkor, és a hang árulkodóbb, mint az arc.

Sötétben az ember megszűnik viselkedni – önmaga lesz.

Egy kedves emberről kiderülhet, hogy a rosszakaród. Egy alázatosról, hogy önző, és ki akar használni. Egy nagyhangú bá-torról, hogy gyáva. Egy fölényes viccelődőről, hogy szorong, és a gátlás szüli kétségbeesett humorát. Valaki örömmel köszönt, és kiderül, hogy egyáltalán nem örül neked. Más valaki gorombán rád mordul, s tudod: ez az ember szeret! Van zsörtölődő, nyitott szemmel kellemetlennek tűnő ember – de csukd be a szemed, s hirtelen rájössz, hogy ez az ember rokonszenvez veled. Morgásában több jóság van, mint mások mosolyában.

Hunyd be a szemed, és hallani fogod az önzést, a gőgöt, a hiúságot, a határozottság mögé bújt tétovaságot – hogy nem azt gondolja valaki, amit mond.

Ha tévézel, vedd le a képet, csak a hangot hallgasd.

Először nem működik a dolog, mert sokáig hagyta magát becsapni. Reflexszerűen ráálltál arra, *hog*y ha valaki azt mondja, „haza”, akkor lélekben vigyázzba kell állnod, ha azt mondja, „Jézus”, hinned kell, ha azt mondja, „szeretet”, akkor el kell lágyulni.

Megszoktuk, *hog*y hamis pénzzel fizetnek, és azt rendszerint el is fogadjuk.

És az utóbbi a lényeges! Tudjuk, hogy ezt az egész világot a hazugság tartja össze, s ezért minden hamis hangot elfogadunk, és elfojtjuk magunkban azt a mélyről jövő sejtelmet, hogy alaposan be vagyunk csapva. Ez a politikai szónoklatoknak, a fanatikus hittérítéseknek, de a reklámoknak is a lélektani titka. Nincs olyan ember, akinek lelke legmélyén ne élne az a gyanú, sőt holtbiztos meggyőződés, hogy a mosópor habzik, a gyógyszer nem gyógyít, a bőre nem lesz szép a krémtől, a fogai nem fognak csillogni a pasztától, a szerektől nem fog lefogyni; hogy háborút indítani nem hősiesség, hanem aljas rabló hadjárat; hogy a demokráciában sohasem lesz igazság. Egyáltalán a „demokrácia” éppúgy nem létezik, ahogy „szocializmus” vagy „kommunizmus” sem volt soha – üres kódszavak, melyek mögött csak a kifosztott páncélszekrény áll. Vagyis, hogy semmi sincs úgy, ahogy mondjuk.

Mindenki tudja. Tudja, s mégis elfogadja.

Miért van ez?

Mert az ego világában egyetlen igazság van: ez pedig az, hogy

hazugságra épül az egész.

Éppen ezért nemcsak ügyesen kell hazudni – ez csak a dolog egyik fele –, hanem a hazugságot el is kell hinni, különben omlik minden.

Látod, már én sem pontosan mondom! Vagyis hazudok. Mert nem elhinni kell, hanem „*úgy tenni, mintha elhinnénk*”, különben omlik minden.

Csukott szemmel azonban kilépsz ebből a világból.

Vannak színházi előadások, ahol csukott szemmel hallod, hogy itt üresen szavalnak, egy árva szó sem igaz az egészből – de a nézők nyitott szemmel mégis sírnak.

Miért?

Mert megszokták a hazugságot.

Ezt az ötvenéves színházi tapasztalataimból mondom. Látom, hogy ma este a színész egyáltalán nem hisz abban, amit mond: de a néző sír. Egy

cinikus színész még derül is magában, hogy lélektelenül, csupán ügyes trükkkel és rutinnal milyen hatást tudott kiváltani. Musicalnél nem is énekel, csak tátoz, a playback szól – és a nézők zokognak.

A beteg társadalom lélektani tünete nem csak az, hogy igazi értékek helyett zsetonokkal fizetünk, hanem az, hogy ezt el is fogadjuk. Valaha az ember beleharapott a pénzbe, hogy igazi arany-e, ma a szavak mögött semmiféle fedezet nincs.

A fülünk azonban még valamivel érzékenyebb maradt, mint a szemünk.

Ha kialakul a belső hallásod, akkor már tudod, hogy a kommunista nem kommunista, a hívő nem hisz, a barátod nem a te igazi barátod, ki tudja, mit mond a hátad mögött. És aki azt állítja, hogy nem tud nélküled élni, nem téged szeret, csak önmagát, és fél egyedül maradni.

Csukd be néha a szemed.

És figyelj!

Először még átviszed magaddal a hazugságokat a látvány-országból a hang-országba. De aztán lassan letisztul a hallásod. Döbbenetes élményed lesz: az emberi beszéd legnagyobb része nem arra való, hogy kimondjon, hanem hogy elrejtse valamit. De látod, már ez az „elrejtés” szó sem igaz! Túl selypegő. Nem „elrejtésről” van szó, hanem közönséges *hazugságról*.

Mindenkinek van egy meztelen története. S ezt olyan ügyesen fölöltöztetjük, hogy magunk se vesszük észre a csalást. Mert az első, akit be kell csapnunk ahhoz, hogy egyáltalán élni tudjunk: mi magunk vagyunk. Magunknak hazudunk először. Így aztán van *egy* valódi történetünk — amelyről mi sem tudunk. Fogalmunk sincs róla. Másokon látjuk, magunkon nem, hogy valamennyien teljes öntévesztésben élünk.

Erre tanított a színházi mesterem. Othello például azt hiszi, hogy szerelmes, pedig csak mérhetetlenül önző. Es Lear király azt hiszi, hogy szeret, pedig csak öreg és tébolyultan hatalomszomjas. Rómeó és Júlia azt hiszi, a szerelem: élet és mámor — nem tudják, hogy vér és halál.

Az igazság veszedelmes — mert a látszatok papírvilágában élünk, s ha az igazság megnyilvánul: elégeti. Olyan, mint az atomenergia. Csak lefojtva, lefokozva, lekötve működhet.

De azért mégis tudni kell róla.

Mert ugyanakkor ez az erő — az igazság ereje — minden életnek, sőt gyógyulásnak az alapja.

Jézus azt mondta, hogy „akiknek füleik vannak, hallják!” A hang jobban hordozza az igazságot, mint a kép.

Amikor megszületünk, jóval előbb kezdünk hallani, mint látni.
Tudtad?

Már régóta halljuk a világot, mire bejön a csalóka látszat, a kép. Papa, mama hangját már régóta halljuk, megismerjük őket, s tudjuk róluk, milyen emberek, mire először rájuk nyitjuk a szemünket is.

Es, amikor haldoklunk, már régóta nem látunk semmit — de még mindig hallunk.

Elenyészik a látható álvalóság, a csalóka földi látvány, és marad helyette egy mélyebb igazság, a hallható világ tiszta, őszinte rezgései.

Ezért nagyon vigyázz, mit beszélsz egy újszülött előtt! Hiába vágsz pofákat, ő nem lát téged – de hall. A hangodból tudja, ki vagy. Es óvnálak attól, hogy hazudj egy haldoklónak, akinek csukva a szeme. Az ő arca ekkor már kisimult, nem foglalkozik azzal, hogy másoknak eladja magát. Ő már a benső világa felé tart, ahol csakis hangok vezetnek, s ezen az úton meghallja nem-csak saját lelkének és új hazájának üzeneteit, de talán még a te hangodat is. Nem tudod becsapni már, mert tévedhetetlenül hallja, hogy magadat siratod-e – vagy őt.

Meghallja az önzésedet.

Tibetben a haldoklót mestere hangja vezeti. Ül az ágya mellett, rendszerint ő is csukott szemmel, és beszél hozzá. Megmondja neki, hogy a túlvilágon merre menjen, minek higgyen s minek ne higgyen. Mi a káprázat és mi a valóság. Úgy vezeti a földről elszálló lelket, mint egy földi irányítótorny az égre szálló pilótát. Nem új dolgokat mond neki, csak olyasmiket, amiket már az életében is megtanult, de most, amikor gondolat és érzés lassan valóvá válik, és tényleg megkezdődött a túlvilági utazása, szüksége van a segítségre. Ez a pillanat egyben a mester nagy vizsgája is: mert a távozó lélek pontosan hallja, hogy valódi-e a mestere vagy nem.

Már nem látja, csak hallja. És a hangjából minden kiderül.

A kimondott szóban – ha lehunyt szemmel hallgatod – több igazság van, mint a leírt szóban.

A látványt és az írott szöveget könnyű maszkírozni. De a hangot nehéz.

A kép csalhat, még a leírt mondat is – de a hamis hangot megérzi a fülünk. Mondjuk is, hogy fals, hamis...

Hallgass csak!

Fülej!

Erre tanított a színházi tanítómesterem.

Sok évvel később az Angyalom, akit nem látok, csak hallok, még ezt is hozzátette:

*„Tanulj meg hallgatni. Hallgasd a csöndet. Ahogy élesedik a hallásod, úgy fedezed majd föl, hogy csönd: nincs. Amit te csöndnek nevezel, tele van nagyon finom rezgéssel, ütközéssel, születéssel, halállal — tele van üzenetekkel. Az élet zizeg és zenél, mint egy **kozmikus** trafóház. Csak nem hallod, mert ez már nagyon finom rezgés. Nagyon finom nyelv. Ezen a nyelven beszélek én. Ha meg akarsz érteni, meg kell tanulnod ezt a nyelvet — a csönd nyelvét. Amikor elakad a szó, amikor két ütem között megszűnik a zene, amikor szeretőd nem szól, csak hallgat, és nem történik semmi, amikor ti azt mondjátok, hogy a színpadon „hatásszünet” vagy „drámai csönd” van — ott szólal meg a mi nyelvünk. Amikor rád gondolok, ezen a nyelven beszélek hozzád. Es ha eszedbe jutok, hallom, hogy üzensz nekem. Ez a lélek nyelve. De a Mindenség nyelve is. A kozmosz tele van zenével. Minden zenél. A madarakat hallod, a tücsköt is, de a fűszálat, a hangyát, a köveket nem — pedig muzsikálnak. És minden muzsika: üzenet.*

Van persze süket csend is.

Halott csend.

Emberek között, akik nem szeretik egymást, ez a csend kong és kattog.

Nem jó benne lenni sokáig. Fagyos csönd ez. Jégzene. Csikorog. Néha úgy hangzik, mint a távoli jajkiáltás. Minden társtalan emberben — ezalatt elsősorban azokat az embereket értem, akik önmagukkal s velünk rossz viszonyban élnek — jajgat valaki.

Azt kérde, milyen a szeretet csöndje?

Tele van zenével. Ez a boldog lelkek tánca. Valóban a lélek táncol itt. Lehet, hogy a tested nem érzékeli, és a füleddel sem hallod, de mégis eltölt valami olyan öröm, hogy bármikor, mindenféle külső zene nélkül is táncra tudnál perdülni.

Ha szeretsz valakit, ne szólj egy szót se.

Hallgass! S a csöndben üzend ezt a néma zenét.

Vagy tudod, mit? Ha félsz, hogy nem hall, mert nincs még füle hozzá: füttyülj neki!

Mindenkinek van egy titkos füttyjele.

Ha meghallja, talán megdobban a szíve.”

Életünk legnagyobb szerelme

Figyeld meg az emberek arcát: ha pénzről esik szó, elkomolyodnak. Idáig lehetett fecsegni, tréfálni, de ha arról van szó, hogy mennyi pénzt kapnak, s főleg, hogy mennyit adnak, elkomolyodnak.

Ez most nem játék. Nem érzelmi kérdés. Ez most élethalál-ügy.

A szívük hevesebben kezd dobogni. Izgatottak lesznek. Életük sorsdöntő pillanathoz érkezett. Művészet, irodalom, szépség, boldogság, jó szó, derű, gyerekmosoly, de gyakran egy barátság és egy jó szeretkezés is hirtelen messzire szalad, ha szóba jön a pénz.

Valakinek a kezében megcsörren egy mobiltelefon. Bocsánat, mondja, s beszélni kezd. Azonnal látom rajta, ha pénzről van szó. Az arca feszült lesz. Komoly. „Rohannom kell!”

Most nem babra megy a játék!

Most arról beszél, ami az ő Mindene!

Ha valaki egy másik bolygóról csöppenne ide, csodálkozva tapasztalná, hogy az itteni emberiségnek egyetlen valós eszméje van: a pénz.

Sok magasztos eszméje volt az elmúlt évezredek során, de a huszonegyedik századra már csak ez az egy maradt.

A pénz.

Nemcsak a létfenntartáshoz, de a tudáshoz, a műveltséghez, a valláshoz is pénz kell. A sporthoz, a szépséghez, a jó közérzethez, a gondtalan örömhöz, a ruhához, az élelemhez, de gyakran a szeretkezéshez, sőt az imádsághoz is sok-sok pénz kell. Jézusnak egyetlen köpenye volt, de az egyház fönntartásához még a mérhetetlen vagyon sem elég. Es reggeltől estig másról sincs szó, csakis a pénzről! Az újságok, a rádiók, a tévék csakis a pénzről beszélnek. Pénz nélkül a zenekar széthullik, a színháznak vége, a könyvtár, az iskola, a templom bezár. Nincs pénz a kultúrához, a szerelemhez, a tudáshoz, az egészséghez, az életörömhöz.

Nem lehet meghalni, mert drága a temetés.

Néha egy haldokló visszatartja a halálát, nehogy költségbe verje a rokonait.

Valaha, amikor normálisak voltunk, és csillagos égbolt volt a fejünk felett, a legfontosabb kérdésünk ez volt: miért élünk? Istenért? Szerelemért? Gyerekeinkért? Szépségért? Igazságért?

Ma már tudjuk a választ.

Pénzért.

Ez nem tréfa. Kiszámították, hogy az embereket azért érdemes egészségben tartani, mert a betegségük sokba kerül. Nem-csak az orvos, a beteg is, ha nem dolgozik, rengeteg pénzbe kerül. El kell tartani. Miből? Betegnek lenni: ráfizetés. Halottnak lenni: még nagyobb. Ha egy híres ember hal meg, mindenki felszisszen: száztagú zenekar, üdvölvés, díszkoporsó, díszpap, dízsírhely: egy vagyon! Pontosan tudjuk, hogy az a tömeggyilkosság, amit háborúnak nevezünk, hány milliárd dollárba kerül. De ebben csak a támadó költségvetése van benne, az áldozatoké nincs. Nincsenek benne az összedőlt városok, templomok, gyárak, óvodák, egyetemek, múzeumok. Nincsenek benne a kórházi költségek, a temetések, az exhumálások. És hol vannak az elrabolt ásványi és műkincsek?

De a legköltségesebb mulatság a boldogtalanság. Egy boldog embernek nem kell más, csak egy kisfröccs. Néha még az se. Csak ül, nézi az eget, és boldog. De egy boldogtalannak mindig hiányzik valami; hiába vásárol, utazik, költ – semmi sem vigasztalja. Sok pénzt szór el, s ettől még boldogtalanabb lesz.

Manapság kiderült, hogy nincs pénz az emberiségre. Legalább-is ezt mondják a gazdagok. A levegő, ha jó és tiszta, ma már nagyon sokba kerül. A víz is. A csönd: megfizethetetlen. És a természet gátlástalan mérgezőit nem azzal próbáljuk megállítani, hogy ez az emberfaj elleni halálos bűn, hanem azzal, ha kimutatjuk: mindez mennyibe kerül. Hogy mennyibe kerül, ha a tenger elmossa Hollandiát, New Yorkot, Londont és Hamburgot. Mérhetetlenül sok pénzbe. Talán így hat rájuk. Hátha megijednek, hogy ez túl drága befektetés. Mert az, hogy egy kultúra megsemmisül, nem jut el a tudatukig, de hogy mennyi pénz vész el, az igen. Ezt a nyelvet talán értik. De nem, ez az érv is kevés, mert azt hiszik, hogy nem ők fizetik majd. Egy cunami elsősorban a biztosítótársaságok tragédiája – előbb tudjuk meg, hány milliárdba került, mint azt, hogy miféle emberi sorcsapásokkal járt. A tömegpusztulást dollármilliárdokban mérik. Van viszonylag olcsó, s van roppant költséges katasztrófa. Es mindig fölmerül az a gyanú egy házomlásnál, de még egy földrengésnél is, hogy valamelyik biztosítótársaság keze van a dologban.

A világ vége azért késik, mert egyelőre túl drága.

Nem éri meg.

Nincs rá pénz.

Pedig annyi pénz lenne, amennyit csak akarunk. Valaha a pénz aranyból-ezüstből volt, később papírból, de aranyfedezet volt mögötte, aztán már arany sem, csak a munka és a dollár, végül manapság már semmi. Ma virtuális pénz van. Komputer-pénz, nemlétező-pénz, banki, tőzsdei nullák. Kollektív hiedelmek és csalások kérdése, mennyi az emberiség jelenlegi összpenze – mégse elég.

A szegénynek azért nem elég, mert éhen hal.

A gazdagnak azért, mert még többet akar.

Lao-ce a tébolyt így definiálja: „*Örült az, akinek az elég nem elég.*”

A latin *medicina* szó azt jelenti, „középen lenni”. Megtalálni a közepet, az optimális egyensúlyt: „Ennyi elég”.

Egészséges ember az, aki tudja: *ennyi elég*.

Találkoztál már olyan emberrel, aki azt mondja, elég pénze van? Sőt, sok is, és vegyenek el belőle, mert neki nem kell ennyi?!

Vagyis örültek vagyunk.

És ezen nem tudunk változtatni.

Tudod, miért?

Mert nincs az a pénz, amiért meggyógyulnánk!

Halálosan beleszerettünk a pénzbe.

 Egymást nem tudjuk ilyen intenzíven szeretni. Nem tudunk egy emberért tönkremenni, csakis őt hajszolni, és soha el nem érni és infarktuszban, agyvérzésben meghalni érte, nem tudnánk érte az egész világot bajba rántani – mert nem szeretjük annyira, mint a pénzt.

A szeretkezésben az ember kielégül – a pénzhajszában soha. Belebolondultunk a pénzbe.

De néha történik valami csoda. Beleszeretünk valami másba. Mondjuk egy nőbe. Egy férfiba. És önfeledten ölelkezünk, egy fűtetlen szobában, egy ócska paplan alatt. Csókoljuk egymást, boldogan.

Ez az a pillanat, amikor nem érdekel bennünket a gázártámogatás. Es a vizitdíj. És hogy drága lett a benzin. Még az sem érdekel, hogy alig van mit enni.

A Csók, a Te, az Együtt és a Veled fontosabb lesz, mint a kampányköltség és a kamatadó. Fontosabb, mint a pénz. Egy koldusnak is. De még egy Bill Gatesnek is, ha valami pillanatnyi elvakultság folytán nem a pénzébe, hanem egy nőbe lesz szerelmes.

A szerelem – jól tudta ezt minden nagy költő – társadalmon kívüli állapot.

Ilyenkor az ember normális lesz. Kilép a tébolydából, amit társadalomnak neveznek. Ott van az utcán, fogja a másik kezét, s azt mondja: jaj, de jó most! Itt vagy velem. Innen kéne folytatnunk az életünket. Nem kell mást tenni ezentúl, csak lenni. De nem lehet, mert akkor kiesünk ebből az esztelenül pörgő versenyből, növekedésből, gyorsulásból, hatékonyságból, üvöltő tébolyból, melynek már semmiféle értelme, erkölcse nincs, csak kielégíthetetlen mohósága.

Amikor ezeket a sorokat írom, éppen egy kóbor macska sétál az ablakom előtt. Fényes, éjfékete szőre és négy hófehér, pompás kis szőrmecsizmája van. Finom, sűrű, puha. A természet remeke. Nem kell neki kozmetikus, csak megnyalja magát, és ragyog. De nekem az fut át az agyamon – mert mai ember vagyok –, **hogyan honnan telik ennek ilyen pompás bundára?** És milyen békésen alszik a napsütötte, meleg kövön!

Istenem, adj nekem egyszer, csak egyetlenegyszer ilyen elégedetten doromboló, békés, adómentes, boldog macskaálmot!

A mesék valósága

Lássunk hát egy ilyen boldog macskaálmot.

A szerelemről beszéltünk.

Lehet élni nélküle? Érdemes egyáltalán?

De hiszen úgy élünk, szinte mindig. Néhányszor ugyan lángra kap a lelkünk, és életünk szürke filmje hirtelen színessé válik, érezzük, hogy ebben a közönyösen zakatoló világban végre valami megrendítő dolog történik velünk – de aztán vége.

Ünnepek helyett jönnek a hétköznapok. Hideg lesz. Életfilmünk visszaszürkül, és számolni kezdjük újra a napokat. Visszaálltunk a „normális” üzemenetre.

Mesétlenné vált a világ.

És mégis vannak, akik nem tudnak visszaállni.

Képtelenek rá.

A spanyolok úgy hívják az ilyent: *l'hombre enamorado*.

Kell nekik a szerelem. Egyszerűen nem tudnak nélküle élni. Nem bírják a hétköznapot.

Csakis csodák között tudnak élni – csodátlan világban képtelenek rá. Gyerekkorunkban valamennyien ilyenek vagyunk. Nem vesszük észre, mert a mai, hitetlen világ igyekszik leleplezni a csodát, kitörölni a gyerekek tágra meredt szeméből a rajongást, és mesétlenné tenni az életüket. Mi már elfelejtettük, hogy a lelkünk valahonnan jött, egy olyan világból, ahol a mese *valóság*. Ahol mindaz, amiben hiszünk valóban él, és amit elképzelünk, az tényleg van. Bennünket száraz, racionális elvek irányítanak, és úgy nézzük a gyermekeinket, hogy azok fejletlen, primitív törpék, akiknek minél hamarabb föl kell nőni, és bele kell tanulni abba a szürke, boldogtalan valóságba, amit „realitásnak” nevezünk.

Hajlamosak vagyunk őseinkben is saját lényünknek valami-féle primitív előzményét látni. Föl sem merül bennünk, hogy ők olyan magasrendű szellemi képességekkel rendelkeztek, olyan különös érzékekkel, melyeket mi régen elvesztettünk már, s éppen mi vagyunk azok, akik primitívek lettünk, és elszegényedtünk. Majmok lettünk az őshagyomány géniuszaihoz képest.

Őseink látták a mítoszokat, társalogtak az angyalokkal, az istenekkel, a szellemvilág lényeivel – mi pedig, mivel régóta nem érzékeljük már, szellemházánkat nem létezőnek tartjuk. Lelkileg megvakultunk, és világtalan eszünk tapogatását tartjuk az egyet-len realitásnak. Ráadásul ezt a lélekvesztést, a kozmikus tudatnak és idealátásnak az elvesztését „fejlődésnek” nevezzük.

Azt mondani valamire, csupán azért, mert időben későbbi, hogy fejlettebb is, épp olyan, mintha valaki fejlettebbnek tartaná a szenilis aggkorát az ifjúságánál, vagy a haldokló vénségét a virágzó férfikoránál. Megöregedtünk, ez az igazság.

Elvesztettük az istenlátás magasrendű képességét, és vele a legfőbb emberi képességünket: a másokkal való egység élményét. Nem tudunk szeretni. Sem embert, sem növényt, sem állatot.

Hódítás, pusztítás és rablás lett az ego-ember jellemzője. Ahol csak megjelent, vagy kiirtotta, vagy rabszíjra fűzte azokat a népeket, akiknek magasrendű szellemi életét nem értette, és primitívnek tartotta.

Régóta az ego világában élünk.

A gyerekeinket azért nem értjük, amiért a Bibliát sem értjük igazán; számunkra már nem léteznek angyalok, látomások, csodák. Mesének tartjuk, hogy van bennünk valaki, aki a halállal nem hal meg, s hogy egy Tökéletes Intelligencia gyermekei vagyunk. Azt hisszük, hogy a mi

realitásunk a mítoszok világánál sokkal magasabb rendű, s hogy minden vallás és hit pusztán a primitív képzelet műve. Az, hogy az „én országom nem e világból való” kijelentés, a mai ember számára hihetetlen mesének tűnik, azért van, mert *semmilyen tapasztalati élménye nem fűződik hozzá. Amit nem tud megfogni, és nem tud kísérletileg igazolni, amit csak lelkében kéne látnia: az nincs. Mert oda nem lát. Pontosabban szólva: a lelkét nem tartja valóságosnak.*

Maga a „mese” szó is azt jelenti számunkra, hogy „nem igaz”. Holott nem ismerek olyan filozófust, aki népmeséinknél mélyebbet és igazabbat tudott volna mondani. Aki megérti a Tórát, többet ért meg a zsidóság kollektív pszichéjéből, mintha elolvassa mindazokat a könyveket, melyek több ezer esztendeje erről a témáról értekeztek. Aki megérti a Csodaszarvas regéjét, többet tud meg a magyarság szelleméről, mint száz történelemkönyvből együttvéve.

Jelenleg az a helyzet, hogy a kipusztított ősmagyarság végtelenül gazdag tudáskincsét, hitét és metafizikáját a nyelvünkön kívül a népmeséink őrizték meg. A „tisztá forrás”, amiről Bartók Béla beszélt, ott van az eredetnél, ahol ő is keresett.

A kisgyermek megértése egyet jelent az ősi szellemiségnek, sőt magának a rég elfelejtett szakrális világnak a megértésével is. Még él benne szellemházájának halványuló emléke. Nézz rá a kisbabádra vagy a kétéves unokádra: és egy villanásnyi ideig megérted az őshagyomány sok-sok titkát. Azt, hogy az ember ilyenkor a legszebb (mosolyogó kis Buddha, minden csecsemő!), már nem is említem.

Csak azért ilyen rövid ideig, mert sajnos a gyermeklélek – akár az emberiség valaha – hamarosan megfélemedezik angyaltermeszetről. Elveszti látását, szellemházája emlékét, és belejőzanodik a mesétlen, lélektelen és halandó emberi világba.

A nevelés manapság azt jelenti, hogy a gyermekünket könyörtelenül megfosztjuk angyaltermeszetétől, letépjük a szárnyait, hogy egy boldogtalan, rossz valóságban való létezés számára minél előbb alkalmassá tegyük.

Nincs szülő, aki ne érezné, hogy amikor gyermeke kinő az anygalkorából, egy kicsit megcsúnyul. Valami báj eltűnik róla.

A teste megnyúlik, az arca megkeményedik, térde csontos lesz. Tekintetében elhalványul az eredendő tisztaság. A leglátványosabb öregedés, amikor babánkból kisiskolás lesz. Amikor először óvodába

visszük, átsuhan bennünk egy rossz érzés: rab lett szegénykém. Kár érte, gondoljuk. Kezdődik szegénykémnek a beteg társadalmi lét. A mamák pedig szívesen szülnének újra és újra, hogy átéljék azt a három-négy csodálatos esztendőt, amikor egy angyallal éltek együtt – még akkor is, ha ez az angyal gyakran bepisilt.

Színházba vittem a kisunokámat.

A Macskákhoz.

Életében először látott színházat.

Felültem a földszinti páholy szélére. Megszólalt a zene, s ő rezzentlen szemmel bámulta az éneklő, táncoló varázsmacskákat. Alig vett lélegzetet, s mivel fogtam a kis testét, éreztem, hogy vékony bordácskái mögött hevesebben ver a szíve. Időnként önkéntelenül meg-megrándult; együtt táncolt a színpadi mese-macskákkal. Pupillája óriásivá tágult a sötétben. Hogy mit látott, nem tudom, de nem azt az előadást, amit én, s amit a földszinten ülő közönség. *Grizabelle* fájdalmasan szép áriája, *a Memory* alatt elsírta magát, pedig nem is értette a szöveget. Elvileg nem tud-hatott még semmit arról, amiről a nóta szól: az öregségről, az elhagyatottságról, a magányról. Mégis megesett a szíve a rongyos, öreg színpadi macskán.

Illetve hát... fene tudja, hogy macskát látott-e. Ültem mögötte, fogtam a kis testét, és szőke hajának dús fürtjei mögül lestem a színpadot. Megpróbáltam *az ő szemén át nézni* ezt a számomra jól ismert, százszor látott, kopott világot. Mindenkit ismertem, festetlenül, civilben. Tudtam a táncosok és színészek magántörténeteit, hétköznapi gondjait, tudtam, kinek fáj a bokája, kit hagyott el a fiúja, kinek nincs lakása éppen – de most, Petike szemén át egészen mást láttam: egy megvalósult álmovilágot. Ahhoz, hogy az ő szemén át nézzek, és a lelkével érezzek, egy különös, „angyaltrükkre” volt szükségem. Igyekeztem az ő ritmusában venni a levegőt, kissé gyorsabban és lihegve, és megpróbáltam a benső rezgéseimet, még a szívem verését is az övéhez hangolni. Átöleltem a bordácskáit, és tenyerem alatt éreztem nemcsak a szíve lüktetését, a heves kis dumm-dummokat, de a saját pulzusom ütemét is. Anyák csinálják ezt a síró gyerekükkel, öntudatlanul, s az angyalok csinálják ugyanezt, tudatosan, mert egy másik emberbe csak akkor lehet belebújni, ha *rezonálunk* rá. Nem elég az érintés – összerezgés is kell. Minden ráhangolódás: összerezgés. Össztánc. Az energiáinknak megfelelő hullámhosszra kell állni, hogy a másik világában részt vehess.

Ezt a lélegzetvétel ritmizálásával lehet behangolni. (Egyszer próbáld ki: ez angyal-titok! „*Ha táncra kérsz valakit – mondta az Angyal –, hallani kell s átvenni a zenéjét.*”)

Sikerült.

Ekkor döbbenet láttam, hogy ezek az embermacskák, vagy macskaemberek, mitikus lények, akik bármilyen csodákra képesek. Csodálatosabbak, mint én, és valóságosabbak, mint az előttünk ülő nézők. Régóta nem éreztem már azt, amit most: hogy ami a színpadon történik, az nem játék, nem valami ügyesen ki-talált móka, hanem *való élet*.

Elfelejtettem, hogy színház.

A szünetben elkövettem egy nagy hibát.

Hátravítem Petikét a büfébe.

Ott ültek az én kedves kollégáim, a csinos táncoslányok, macskára mázolt színészek, tigriscsíkos sárga, fekete és cirmos trikókban, festett bajusszal. Bojtos farkukat a karjukon tartották, és fáradt, macskatappancsos lábukat a székeken pihentették.

Söröztek, fecsegték, telefonáltak.

S egyszerre egy királynői szépségű, aranytestű, szép mellű Főcica észrevette az én szőke kis unokámat, akinek a szemében még mindig olyan szerelmes csodálat volt, hogy elfelejtett levegőt venni. A Főcica odalibbent hozzá, fölemelte bojtos farkát, és festett macskaszemmel, mely mögött ott ragyogott egy fiatal nő kisgyermeknek szóló mamás szeretete, azt mondta a magasból, kegyosztó jósággal:

– Megsimogathatod a farkamat!

Kisunokám ájultan bámult a festett macskaszemekbe. Mozdulni sem mert.

Nem vett levegőt.

Csak bámult.

Kitágult szemmel meredt a Főcicára.

Aztán lassan, nagyon lassan kinyújtotta a kezét, s mintha valami csodálatos ereklyéhez, mintha Szent István jobbához érne, lassan és remegve rátette kis tenyerét a lány farkára. Áhítással végighúzta rajta. De csak rövid ideig, mint akit megrázott a csoda... Hopp! – és elkapta a kezét.

Aztán egy Istennőnek szóló hálás alázattal azt rebegte: – Köszönöm szépen!

És meghajolt a Főcica előtt. De olyan imádattal, ahogy én soha még oltár előtt embert meghajolni nem láttam.

S utána egész este nem akart kezet mosni.

A csoda rajta maradt a tenyerén.

Ez a szerelem.

Mindent elmesélt otthon. Az egész estét, az egész előadást, még a cilinderből elővarázsolt kismacskát is elmesélte – de a Titokról hallgatott.

Mindaddig, míg újra meg nem néztük az előadást. És a szünetben virslit ettünk ketchuppal, és langyos narancslevet ittunk hozzá. Petikét a lányok kifestették kiscicának. Bajuszt rajzoltak az orra alá, macskaszemet festettek neki, táncoltak vele. És a Fő-cicáról kiderült, hogy nem is Főcica, hanem egy Juci nevű lány, akinek a cicasörénye alatt rövidebbre van vágva a haja, nyilván a paróka miatt, és fájlalja a fáradt, agyonstrapált emberbokáját.

Én ostoba, lelepleztem a csodát! Megöltem a gyerek szívében a szerelmet, és megmutattam neki, hogy a Meseország Királynője esténként festék nélkül, bekrémezett arccal, egy szűk kis pulcsiban siet hazafelé. Szemüveges, és nem várja senki. Egyedül baktat végig a koszos, eső verte Hársfa utcán, a parkoló autók mellett. Esernyője se volt, csak egy kendőt borított a fejére.

– Ez az a lány, akinek megsimogattad a farkát! – mondtam.

Petike utána nézett, józan, kissé öreg tekintettel, és többé sohasem beszélt róla.

Azt hiszem, így is szerelmes maradt belé.

De ezt a titkát már nem osztotta meg velem.

Nem érdemeltem meg.

Mindannyiunknak van egy olyan korszaka, amikor meghal bennünk a gyerek.

Sajnos.

Emiatt van az, hogy nem igazán jó élni. Unalmas. Szürke. Fárasztó.

És sajnos emiatt nem találunk vissza a mennyországba. Emlékszel, mit mondott a Mester?

„Ha olyanok nem lesztek, mint a kisgyermek, nem mentek be a mennyek országába.” És ehhez még azt a számunkra, felnőttek számára, érthetetlen mondatot is hozzátette: *„Mert mondom nektek, hogy angyalaik mindenkor látják az én mennyei Atyám arcát.”*

Vagyis, hogy minden gyermeknek van saját angyala.

Nagy titok ez! A gyerekek nemcsak földi anyákra, de égi angyalokra is vannak bízva. S ha nem is közvetlenül, de az angyalaik szemén át ők is láthatják azt az életet teremtő csodaforrást, akit úgy hívunk, Isten. Pontosabban szólva: csakis az angyal látja. A gyermek már sajnos nem, mert kihullott a szellemvilágból, testet öltött; egy alacsony létrendhez

formálta tudatát, és saját látását elveszítette. De megbízik angyalában, mint egy világtalan a vakvezető kutyájában.

Csakis az angyal látja egyszerre a Szellemi Atyát és a gyermeket is. Ő az, aki – amíg hallja a kicsi – sűg és közvetít neki.

Ha egy pillanatig sikerülne ezen *az angyalszemen* át nézned, nem csak azt vennéd észre, hogy az élet: csodavilág, hanem azt is, hogy minden fűszál, bogár, fa, rét, *hegy* és kőszikla fényesen ragyog a határtalan Szerelemtől.

Okuszán

Térjünk vissza a földre! Nézzünk most *emberszemmel*. Megmondom, mi a nagy gond a feleségünkkel. Erről ritkán beszélünk, pedig ez a legnagyobb gond.

Hogy mindig ott van.

Ott van reggel, délben, este. És ott van mellettünk éjszaka, az ágyban. Ott van tavasszal, ősszel, nyáron, télen, és ha elutazunk egy idegen országba, kikapcsolódni, rendszerint jön velünk: hiába új a táj, még a felhők is — a feleség ugyanaz reggel, délben, este.

Jön velünk.

Mindig.

S ha nem követjük a statisztikai átlagot, mely szerint manapság a legtöbb párkapcsolatból előbb-utóbb elmenekülünk, akkor egy feleség lát minket fiatalon, érett korunkban, sőt vénember-ként is. Végigcsinálja velünk nemcsak az érzékiség vad kalandjait, de azt is, amikor a gondok miatt egyre impotensebbek leszünk; amikor hajnalban becsomagoljuk egy befőttesüvegbe összegyűjtött vizeletünket, hogy leadjuk az urológián. Az asszony ott van, amikor kitüntetést kapunk, s ott van, amikor ájultan kitolnak a műtőből, fogatlanul, és megmondják neki, hogy innen kezdve egy beteg emberrel kell leélnie az életét.

Előtte kezd hullani a hajunk. És lát minket kopaszon, csúnyán. Lát kora reggel, álmoságtól bedagadt szemekkel, kábán, és szeretethetetlenül vacak állapotban — mert mindig ott van.

Es lát minket lelkileg is csúnyának. Lát gyáván, ijedten, idegesen, sőt hisztérikusan üvöltve is.

Látja, hogy mi van a szavaink mögött. Hogy amit másoknak mondunk, mennyire hazug.

Mindig *ott van*, s előbb-utóbb minden kiderül. Nem kell ahhoz politikusnak vagy művésznek lennünk, hogy egy asszony lássa: a férje nem az, akinek mutatja vagy képzeletben magát.

Lehullott rólunk a maszkunk, még az általa ránk vetített illúzió is: szembesülnie kellett azzal, hogy valójában milyen emberek vagyunk.

És most jól figyelj: *közletről nézve egyikünk sem szép!*

Ha egy tizenhatszoros nagyító tükörben nézed az arcodat, megdöbbsz, milyen szőrökkel és zsírmirigyekkel teli, hepehupás bőrrel borított ráncos elefánt vagy. Éppen ott, ahol kellő távolságból a legszebbnek látnak. Nézd meg a szemedet. Amiről azt mondják: „tüzes tekintet”, közletről vizenyős, mocsár.

Es a lelkünkkel is ugyanígy van.

Ritkán öltözik ünneplőbe.

Vagyis ritkán élünk az eszményeink szerint.

Egy-egy társadalmi színjáték idejére összeszedjük magunkat. Megborotválkozunk. Felszínre hozzuk „jobbik énünket”, arcunk fotózhatóvá válik, s tartani tudjuk a másoknak, s talán az önmagunknak szóló színvonalat is, de ebben az erőfeszítésben hamar kimerülünk. Mire hazaérünk, csakis a feleségünk tudja, hogy a szép cipőben fáj a lábunk, a nyakkendő fojtogat, a másoknak szóló kedvességünk mögül előbukkan a rosszkedvünk.

Csak ő tudja, hogy valóban mit gondolunk az emberekről, hogy mennyi félelem és megvetés van bennünk. Amit mások háta mögött mondunk, ő hallja, mert rendszerint neki mondjuk.

Látja, hogy magunkban is hányszor csalódunk.

Látja, mert mindig ott van – és nagyon közel van. Ez az, ami a házasságban a legnehezebb, s ami miatt ez a kapcsolat nem tartós.

Mert az elviselhetetlen, hogy valaki ennyire lásson minket.

Hamvas Béla azt mondta, hogy az ember a házastársával „igazságviszonyba” kerül.

Így igaz.

Nincs még egy olyan ember a világon, akivel ez megtörténhetne. Még az anyánkkal sem, mert ő – ha valóban éli az anya szerepét – olyan végtelenül szeret bennünket, hogy a varázsszemüvegét, mellyel bennünket lát, sohasem veszi le. Ráadásul ha felnövünk, elhagyjuk őt. Ilyen könnyörtelen igazságviszonyba nem kerülünk sem az apánkkal, sem a gyermekünkkel, mert nem látnak bennünket mindig, és nem alszanak velünk egy ágyban egy

életen át. A gyerekek előbb-utóbb elmennek. A barátainkkal ritkán jövünk össze. Szüleinkkel, ha megházasodunk, csak hébe-hóba találkozunk. És a testvérünktől – még akkor is, ha az ikertestvérünk – egy idő után elszakadunk, messzire kerülünk tőle. Mindenki jön-megy.

Csak a feleség nem. Ő mindig ott van.

Talán csak a sziámi ikrek élnek át az „összeteremtettségnek” ezt a széttéphetetlen állapotát.

Ha valaki azt mondja, „hazamegyek” – hacsak nem agglegény vagy nem munkásszálláson él – a feleségéhez megy, mert ő van otthon. Ő a „haza”.

Akik rosszul élnek egymással, azoknak nincs otthonuk. Homelessek.

Az egész világon nincs számukra egyetlen hely sem, ahol leve-hetik a cipőjüket, és ahol azok lehetnek, akik – esendő emberek.

Ezért valamennyi emberi kapcsolatunk közül a házasság a legszebb, a legnehezebb, s ha nem sikerül, a leggyötrelmesebb.

Igazságviszonyban élni egyetlen emberrel sem kell – csakis a házastársunkkal, mert ő mindig ott van.

Japánul a „feleséget” úgy mondják: *okuszán*.

Tudod, hogy a japán szavakat képek ábrázolják. Itt egy olyan képjelet látni, ahol az értékes rizsszemek egy ház legbelső, védett zugában vannak biztonságosan elrejtve. A rizs: az Élet, a Táplálék, a Minden. Így aztán a képjel szó szerinti fordítása valahogy így hangozna: „*A férfi legbensőbb titkainak tudója és védelmezője.*”

Ez a feleség.

Nem értek a nyelvek tudományához, az eredet kutatásával sem foglalkoztam, de itt nem lehet nem észrevenni a magyar nyelv rokonságát a Távol-Kelet szemléletével, amikor azt mondjuk, hogy *házaspár, házastárs, házasság*.

Szavakkal ugyanazt mondjuk el, amit a japán egy képjellel üzen. Ezek a magyar kifejezések nem „vagyonközösséget” jelentenek, hanem otthon, közös *házat, hazát*, ahol egymás benső titkairól mindent tudunk, s azt meg is óvjuk. Az Élet a ház legbensőbb, védett zugában rejlik.

A magyar embernek a háza a hazája, és a felesége a házastársa. Es a házasságával egy kis *egyházat* alapít. (Csakis a magyarban nevezik így az eklézsiát – ami gyülekezetet jelent.)

Melyik nyelvben találsz még ilyen analógiát?

Magára a párkapcsolatra azonban két szavunk is van. Egy égi és egy földi.

A párkapcsolat *égi* vonatkozását a *fele-ség* szavunk jelöli. Vagyis a lelki, szellemi részét mondja ki, egyetlen szóban. Két *fél* találkozik, és újra Egész lesz.

Eggyé válik.

Valaha szétszakadtunk – most újra összeforrunk.

Azok a „magyar” angyalok, akik csodálatos nyelvünket lehozták valaha az ideák világából, azt üzenik:

*„Ez a nagy találkozás akkor jön itt létre közöttetek a földön, ami-kor felismeritek, elsősorban te, a férfi, hogy a nőd nélkül fél ember vagy. Az voltál mindig is. De mostantól kezdve nem vagy az. Eddig fél arcod, fél lelked, fél szíved és fél tested volt. Ezért élt benned örökös hiány és sóvárgás. De most, hogy elveszed őt fele-ségül – megtaláltad a másik feledet, és lényed beteljesedik. Eddig csak férfi voltál, innen kezdve már Ember leszel. Es ha már belementünk bölcs nyelvünk titkaiba, **elmondom** azt is, hogy amikor eljegyezted a te szerelmes másik feledet, úgy nevezted, hogy 'menyasszony'. Tudod, miért? Mert mi itt a szellemi világban azt látjuk, hogy nem most találkoztatok először! Ismeritek egymást a mennyből. Ott vesztettétek el egymást, a mennyben, s most újra itt vagytok, együtt! Sok asszony van a világon, de ez az egyetlen, akit a 'mennyből' ismersz, s ő, a menyasszonyod lesz a „menyegző” után a te feleséged.”*

Ugye, milyen szép?

Ezek a szavak a találkozás *szellemi* vonatkozásairól beszélnek. A párkapcsolat *földi* jelentését pedig a *házasság* szavunk mondja ki: azt, hogy *hazamegyünk* egymásba.

„Sül a hús, enyhítse étvágyad /Ahol én fekszem, az az ágyad.”

Angyalpszichológia

Az angyalok.

Sokat beszéltünk róluk.

De kik azok az angyalok? Több ezer év óta lehet olvasni róluk. Képeken is látni őket, óriási, fehér szárnyakkal. Könyvtárakat töltenek meg az angelológiai szakkönyvek; úgy írnak róluk, mint a nagy lepkegyűjtők a lepkék színes világáról. Az érdekes az, hogy ahány nép, annyi látomás: mások a görög, az ír, a magyar, a hindu, a görög, a zsidó, a keresztény és a mohamedán angyalok.

Az ember képzeletének sohasem látott gazdagsága bontakozik ki, ha arról kell írnia, kik azok az angyalok.

Én most – beszélgetésünk vége felé – csakis azokról az angyalokról akarok szólni, akiket ismerek.

Arra a kérdésre, hogy hol lehet megismerkedni manapság egy angyallal, a választ egész biztosan tudom.

A lelkünk mélyén.

Ábrahámhoz például betért három férfi a nagy forróságban. Hozott nekik vizet, hogy mossák meg a lábukat, s azt mondta: dőljetek le a fa árnyékában. Felesége pedig finomlisztből sütött nekik lángost. Ábrahám fogott egy szopós borjút, leölette, vajjal, tejjel elkészítette, s mellettük egy fa árnyékában türelmesen várta, míg a férfiak jókedvűen falatoztak. Még az ujjukat is megnyalták utána. Majd amikor már alaposan belaktak és kipihenték magukat, közölték az öreggel, hogy a vén felesége, Sára, fiút fog szülni. No, ezen még a vénasszony is elmosolyodott, s bár ott lapult a férje mögött a sátor bejáratánál, s az idegenek nem láthatták az arcát, az egyik – akiből az Úr szólt – azt kérdezte:

– Miért nevet a feleséged? – Sára persze azt mondta, hogy nem nevetett, mert nem tudta, hogy ezek a férfiak angyalok, s azt is látják, amit mások csak gondolnak. – De bizony nevéttél! – mondta az angyal.

Sára és Ábrahám ugyanazt a három férfit látta.

Csak az egyik a józan eszével – a másik a lélek benső szemével nézte őket.

Az egyik csak embereket látott, éhes vándorokat – a másik Isten szellemi küldötteit.

Az már más kérdés, hogy a két látás közül az utóbbi bizonyult valóságosnak – a vénséges anyóka kiszáradt öléből valóban fiú született; ezzel a történettel indul el az a civilizáció, melynek mi is gyermekei vagyunk.

Én most azonban csak azokról az angyalokról, őrangyalokról, tündérekéről szeretnék beszélni neked, akiket megismertem. Ott, ahol egy angyal megismerhető: vagyis a saját lelkemben. Sokan közülük kedvelik a mókát. Talán azért, mert én is kedvelem.

Íme, néhány lényeges gondolat az őrangyalok és a tündérek lélektanához.

Nemcsak embereknek, de állatoknak s növényeknek is vannak angyalaik. Angyal nélkül senki sem jön a világra. Még egy virágszál sem. Ha megbetegszik, mondjuk egy rózsza, az ember kívülről nyesegeti, és

vegyszerekkel kezeli – az angyal azonban belülről, „lelkileg” segíti. Ezt úgy teszi, hogy maga is *rózsává változik*. Megszűnik angyalnak lenni. Rózsává változik, és belebújik a védencébe. Itt belül aztán körülnéz. Átéli a beteg rózsza szomorúságát, riadalmát; átéli, hogy félelmében tüskéket növeszt, és szüntelen önvédelemben él; hogy nem keringenek a nedvei; idő előtt hervadni kezdtek a szirmai. Átéli, hogy szomorú, és megérzi, hol rossz neki. De nemcsak magát a rózsát éli át, hanem mindazokat a halálos erőket is, amelyek védencét gyötrik. Megéli a rózsza betegségét. Fáj, ami fáj neki, fojtja, ami fojtogatja, és féli a félelmét. Amíg az angyal rózsaként éli önmagát, átmenetileg elveszti szabadságát. Az már az angyal fejlettségétől függ, hogy működése közben mennyire feledkezik meg arról, hogy ő azért mégis egy angyal. Az igazi angyal sohasem egészen.

Rózsaként is megőrzi angyaltudatát.

Most azonban ő főleg rózsza, és lényének alsó energia-örvényéből gyökereket növeszt, és mélyen belekarmol a sűrű, sötét földbe. Fent pedig a nap felé fordul, belélegzi magába az életadó fényt, s kilélegzi a szeretetet. Amikor az angyal így módon már a rózsában él, figyelni, hogy a fönti és a lenti között van-e szabad áramlás. Ha nincs, az azt jelenti, hogy a szegény rózsza fuldoklik. Szirmai idő előtt lehullanak, és a szárán egészségtelen foltok jelennek meg. Képtelen védekezni. És ekkor – mivel az angyal nem *teljesen* vált rózsává, csak részben, az ő egészséges és tiszta energiájával harcolni kezd az ártalmas erőkkel, a gombákkal, a tetvekkal. Visszaállítja a normális erő-áramlást, s legyőzi a halált ott, ahol a virág föladata volna már a küzdelmet.

Így működik a virág angyala, akit úgy hívunk, hogy tündér. De így működnek a mi embersegítő angyalaink is.

Nem arról van szó tehát, hogy az angyalok belénk bújnak, s mint a bűvárok a tenger mélyén, körülnéznek lelkünk-testünk idegen világában, hanem hogy *átélnék* bennünket.

Azzá válni, akit szeretek – ez az angyalpszichológia fontos tanítása.

Ehhez az angyalnak el kell felejtenie önmagát. Ki kell bújni magából, levetni egyéniségét, mint egy ruhát – vagyis az első lépés, hogy föl kell áldoznia önmagát.

Egy kicsit meg kell halnia s föltámadnia bennünk.

Vagy másképp: el kell felejteni, ki ő, és beléd kell álmodnia magát, mintha te lennél ő.

Ezt hívják az angyalok „átélésnek” vagy „azonosulásnak”. Művelt angyalok, akik sok könyvet olvasnak, úgy nevezik, hogy *metamorfózis*.

-- Ennek tehát két lépése van.

Az első: kilépek önmagamból, és ideiglenesen föláldozom a lényemet – érted.

A második: belelépek a lényedbe, azonosulok veled, és én leszek te

A második lépés a nehezebb.

Bele kell bújnia egy idegenbe. Magára kell öltenie egy másik ember lényét, az ő testi-lelki „ruháját”, jellemét, természetét. S mivel rendszerint beteg lénybe bújik, a legnehezebb, hogy át kell élnie a betegségét, a kínját, a rémületét, az örületét. És meg kell szenvedni a szenvedéseit. De ha például egy nagyon buta ember-be bújik bele, akkor butának kell lenni, különben nem érti, mi jár a fejében. Vagyis tudnia kell butának lenni.

(A belebújás és befogadás misztériumát az ember is ismeri, hiszen így jövünk a világra valamennyien. Anyánkba is belebújunk. És benne lakunk, sokáig. S bár ezt később elfelejtjük, de azért homályosan sejtjük, hogy milyen egy másikban lenni, s milyen az, ha valaki bennünk van. Vagyis a Teremtő minden vonalon alkalmazza ezt az „angyaltrükköt”.)

Őrangyalod, ha vigyáz rád, oly mértékig a lényeddé válik, hogy azt gondolja, amit te gondolsz, azt érzi, amit érzel; átéli lelked minden zűrzavarát – és ezért pontosan tudja, hogy hol akarod éppen elrontani az életedet.

Látja, hogy mi készül benned.

Ez nagyon fontos angyaltudás. Mindennek, ami veled történhet a jövőben, a csírái már ott lappanganak benned; az angyal tudja, ha mindezt megszüled, mi lesz a sorsod. Lelkednek azon a helyén jár, ahonnan jövőd születik, vágyaid és szenvedélyeid csírái között, ahol sok minden formálható még. Úgy néz a lelked-be, mint egy genetikus a mikroszkópjába. Itt még semmi sincs készen – csak lehet. S az angyal azt súghatja: Te, barátocskám! Ezt ne szüljük meg!

Nem mindig hallod. Mert az angyal olyan észrevétlen, hogy nem is tudod, hogy ő benned van. Fogalmad sincs róla. Csak onnan veszed észre, hogy egy hang megszólal benned. Mintha hirtelen világos gondolataid támadnának, és váratlanul azt érzed, hogy eloszlanak a félelmeid.

Mész az utcán, és hirtelen jó kedved lesz.

Vagy erőt érzel magadban. Fáradt voltál, és egyszerre bizseregni kezd valami benned; feltöltödtél, erős lettél, megjött a kedved...

Nem is tudod, miért.

Amikor váratlanul felderül a lelked, és fogalmad sincs, mi okból; amikor azt mondd, magadban: „Mi történt velem? Az előbb még szomorú voltam, és egyszer csak jött egy jó gondolatom, nem is emlékszem, mi, csak hirtelen fenemód vidám lettem!” – ez az angyal munkája volt.

Ilyenkor szokott előfordulni, hogy egy bizonyos helyhez kötöd a csodát; ráléptél egy utcaőre, vagy éppen egy fényes kirakat előtt mentél el, amikor földerült benned az ég, s ilyenkor, mivel nem tudod, mi történt, legszívesebben visszamennél *ahhoz* a kőhöz és *ahhoz* a kirakathoz, ahol a csoda megtörtént veled.

Hátha újra megtörténik!

Előbb-utóbb azt is észreveszed majd, *hogy ez nem egy idegen hang*. Nem másvalaki sűg ilyenkor, hanem mivel az angyal járatos benned, előveszi a lelked tudattalan kincstárából egy rég eltemetett szép emlékedet, fölhozza a hétköznapi tudatod síkjára, és megment téged. Vagyis a te „hozott anyagodból” dolgozik. Ezért véled úgy, hogy ezt te magad csináltad. Az angyal látja, hogy a lelkedben mérhetetlen sok energia van, csak nem férsz hozzá. Nem is tudsz róla. Olyan vagy, mint egy feltáratlan olajmező. Ő kibányássza, és felhozza az elrejtett kincseidet. („*Az emberek nem tudják, milyen erősek! Végtelen erő van mindenkiben*” – mondta egyszer nekem az Angyalom.) Ilyenkor élményekhez kötődik a jó érzésed. Hirtelen eszedbe jut, hogy „Jaj, de boldog voltam egyszer, amikor rám mosolygott az anyám. Milyen szép volt az élet, amikor fogtam a lány kezét! Amikor zsíros kenyeret ettem újhagymával az óvodában! Vagy egyszerűen csak sütött a nap, és fenemód jó volt élni!... Mennyi öröm van még előttem!”... Ízek, hangulatok, hitek, jövőképek támadnak föl benned. De nem mint régi emlékek, hanem mint jelen valóságok. Ezt mind az angyal műveli. Ott turkál benned, és saját, elfeledett szép ruháidba felöltözteti a meztelen lelkedet.

Még egy haldoklót is föl tud így vidámítani, s erőt adni neki – mert szabaddá teszi mérhetetlen energia-tartalékait.

De ha ez sem elég, még mélyebbre merül. Mélyebbre, mint a múltad. Mélyebbre, mint valamennyi emléked.

Egészen az Önvalódig, vagy más szóval a benned élő isteni szikráig, melynek teremtő fénye hirtelen kivillan a mélységből, s eloszlatja a sötétségedet.

Ne feledd, hogy az angyal az Isten hírnöke, és ha kell, a teremtőtársa is.

Senki sem lát téged olyan mélyen, mint az angyalod. Még az anyád sem, mert ő is csak az embert látja benned, de az angyal a benned élő Istent is.

És ez még nem minden.

Most jön az angyalpszichológia legnehezebb része.

Ahhoz, hogy mindezt megtehesse, az angyalnak nem elég *jó-nak* lenni.

Nem elég tisztának, erősnek és fényesnek lenni.

Mindez kevés.

Járatosnak kell lenni minden sötétségben, tébolyban, gázságban, pokolban.

A Gonoszt is át kell tudnia élni.

Shakespeare például, aki az angyalpszichológiát nem csak könyvekből tanulta, de maga is gyakorló angyal volt, így működött. Nem volt olyan aljasság, melyet ne ismert volna. Járatos volt a pokolban. *Mint minden angyal, ismerte az ördög titkait.* Tudott a Sátán fejével is gondolkodni. Nem volt az emberi életben olyan borzalmas aljasság, melyet ne tudott volna átélni, és magára venni. Bele tudott bújni, *Is* azonosult vele. Ismerte a hatalomszomjat, a gyilkolást, méreggel, törrel, pénzzel, hazug szóval és hurokkal; átélte a rágalmazót, az ártalmas butát, az összes elmebajt, a paranoiától kezdve a depresszióig. Átélte a másik ember tönkretételének öncélú örömét; a perverziót, hogy szamárcsőddörrel kíván szeretkezni a nő, és a lány élvezi, hogy férfi lehet; ismerte a mazochizmus és a sadizmus minden műfaját, azt, hogy valaki pusztá kézzel fojtja meg a szerelmét, mérgezett karddal a barátját, és cipősarokkal rúgja ki a vénember szeméit...

Ahogy egy orvos számára semmilyen gennyes fekély nem lehet undorító, úgy az angyalnak is járatosnak kell lenni a lélek legbetegebb eltévelyedéseiben is.

Ami a teremtésben mint szörnyűség benne van, azt az angyalnak át kell élni. Az összes vétket magára tudja venni. Ha kell, egy egész nép démonával is azonosulni tud. Ezért tud jövendőlni, mert átéli, *hogy* milyen

szörnyeteg érlelődik egy nép lelkiületében – és ami ott érik, abból lesz sajnós a jövődjéje.

Az angyal jósága sohasem naiv tisztaságot jelent, hanem a Fény tudása mellett a Sötétségnek a tökéletes ismeretét is. Ismeri a Pokol minden bugarát; otthon van benne.

Ha valaki mocsárba merül, az őrangyala nem állhat meg a partján. Nem nyújtogathatja mentőbotját utána, mint egy kényes úszómester, hanem védence után kell ugrania. Bele a mocsárba. Át kell élnie, mit jelent a bűzben fulladozni.

Ismeri az Istentől való elhagyatottság érzését és az öngyilkosok lelkiállapotát. A démonokat pedig azért tudja elűzni, mert ismeri a démonok természetét. Tud a nyelvükön. De mivel angyal, bölcsebb és erősebb náluk – ezért nem képesek őt legyőzni.

Az őrangyalok tudják, hogy a teremtés drámai alkotás.

Es az emberi lélek: a legvéresebb küzdelem helye.

Itt háborúság folyik az idők kezdete óta. Harc a Fény és a Sötétség, a Szeretet és a Káosz között. És az angyal tud az ellenség fejével gondolkodni. Ha nem így lenne, nem lenne győzelmi esélye.

Találkoztál már őrangyalokkal? Sokan vannak közöttünk.

Én is ismerek néhányat.

Az egyik a barátom. Terapeuta.

A másik: sebészorvos.

A harmadik: asztrológus, és szintén gyógyító.

A negyedik némán szolgál: a haldoklókat segíti meghalni, és gyógyíthatatlan betegeket, a sorsukat türelemmel viselni.

Szerencsére rengeteg álruhás angyal működik körülöttünk. Nem is tudjuk, hogy azok, mert – mint Ábrahám Sárája – nem ismerjük föl őket. Derülünk rajtuk, s nem hiszünk nekik.

De ismerek valakit, aki valóban Őrangyal. Ő nincs földi testben, a magas szellemvilágból segít. Az, hogy könyveimet meg tudtam írni, az ő sugallatainak köszönhető. Ebben a könyvben is ő szól néha, mint nagybetűs *Angyal*. Több mint huszonöt esztendeje működünk együtt, lelkem tudatos és tudattalan szintjén is. Azt, hogy egy ilyen Igazi Angyal hogyan tanít, hat és gondolkodik, nála tapasztalom. Ő tulajdonképpen nem is őrangyal, hanem a szellemi vezetőm. A Mesterem. Ha bajban vagyok, s úgy érzem, hogy a segítségére van szükségem, gyakran csak ennyit tanácsol:

– *Érezzél engem, magadban.*

Ilyenkor megérezem a jelenlétét. Valahol a szívem tájékán. Úgy hívom ezt az érzést, hogy Nagy Nyugalom. Nyilván amikor „be-lém bújjik”, ezt ad nekem először: nyugalmat. (Mondjuk is néha: „megszállt a nyugalom”. Csodálatos magyar nyelvünk, látod, erről a titokról is tud. Hogy a nyugalom egyfajta „megszállottság” eredménye.) S mikor szívem megnyugszik, és lelkemre béke száll, a fejem búbján hirtelen kis bizsergést érzek. Enyhe szédületet. A bőrömön zizegést. Mintha belekötött volna egy égi áramba. Mintha egy érzékeny antenna kezdene működni pontosan a fejem tetején. (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy ilyenkor bármilyen beteg vagyok, időlegesen elmúlik a lázam, a náthám, még a fájdalmaim is.)

Ezek a fizikai érzetek azonban tudatos gondolatokkal párosulnak. Nem szavakat hallok, hanem világos gondolatokat. Ezeknek különösen akkor veszem hasznát, ha sok embernek vagy akár egyetlen embernek beszélek, aki tanácsot kér tőlem.

Ilyenkor hallom, hogy „az angyal súg”.

Egyszer – ha Ő is úgy látja majd jónak – könyvet írok erről a működésünkről.

Most csak elmesélek egy példát.

Nem régen történt.

Az író-olvasó találkozókra rendszerint beszélgetni szoktunk egymással. A múltkoriban fölállt egy fiú s arra kért, mondjam el, *milyen egy igazi apa.*

En éppen akkoriban írtam egy cikket az apa-szerepről. Gondoltam, elmondom itt mindenki előtt.

De hirtelen megjelent szívemben a nyugalom, és fejem búbján a bizsergés. Mielőtt elkezdtem volna idézni magamat, a Hang azt mondta: „Vigyázz! Fontold meg, mit beszélsz!” Megtorpantam. Csapdát éreztem, és óvatos lettem. Innen kezdve már tudtam, hogy figyelnem kell. Hagytam magam vezetni, és valami egészen mást mondtam, mint amire készültem, s amit eredetileg akartam. Egy nagyon személyes önvallomással kezdtem. Elmeséltem, hogy nem értettem meg apámat. Csak később, amikor már meghalt. Elmondtam, hogy a mai napig fáj, hogy megbántottam, mert egy lázadó kamasz szemével néztem, s nem tudtam mennyi emberi nagyság, jóság és szeretet volt benne. Nem tudtam azt sem, hogy azok a beteges, rossz tulajdonságai, melyek engem bántottak, onnan voltak benne, hogy

megjárta a történelem poklait, melyeket nem ismertem. Vagyis az angyal megfordította bennem a témát: nem a jó apa, hanem a jó fiú szerepéről beszéltem – mert úgy éreztem, erről *kell* beszélnem. Éreztem, hogy egy nagyon nehéz természetű apával küszködik ez a fiú, sok igaztalan sérelem éri, de kettőjük drámáját mégis csak ő képes feloldani. Kettőjük közül ő az érettebb lélek, hiába fiatalabb.

Másnap könyvdedikálás volt.

Odaült mellém egy asszony.

- Köszönöm, amit tegnap a fiamnak mondott az apa-szerepről.
- Ott volt maga is? – kérdeztem meglepetten.
- Ott... És az apja is.

„Úristen! – gondoltam –, miket mondtam?!”

Hirtelen rádöbbsentem, hogy egy nyilvános családterápiában vettem részt.

Ekkor derült ki, hogy régóta feszültség van a fiú és az apja között. Vad háborúságban élnek, és az asszony örlődik köztük. Már-már elviselhetetlen a helyzetük. A fiú – mint kiderült – azért tette föl nekem a kérdést, mert öngazolást keresett az apja előtt.

Ekkor döbbsentem rá, hogy milyen csapdában voltam.

– És én mit mondtam? – kérdeztem az asszonytól. Oly mértékig az ihletemet követtem, hogy nem is igen emlékeztem rá.

– Jót. Nagyon fontosat mondott. Azóta sokkal jobb a helyzet otthon. Én sajnos nem tudok beszélni velük, mert mindkettőjüket egyformán szeretem. Az egyik a férjem, a másik a fiam... Ez az ő csatájuk, én nem szólhatok bele.

Nem részletezem a történetet. (Bár roppant érdekes lenne, mert az is kiderült, hogy az anya sem értette meg a saját szerepét. Ezt már csak később magyarázta el nekem az Angyal, hogy itt a szótlanul tűrő asszony a férjét hibáztatta a drámáért, és rosszul tette. Mert nem volt ő sem vétlen a helyzetben. Egy olyan apa-anya-fiú háromszög volt ez, ahol egyik szereplő sem volt a meg-felelő helyén. Emlékszel még, amit a családi mintáról mondtam *a Kuznyecov családban*? Nos, itt egy fölbomlott struktúráról volt szó, s én, bár elsősorban a fiúnak beszéltem, de amit mondtam, mindhármuknak szólt.) Lényeg az, hogy belementem, még hozzá nyilvánosan(!) egy olyan helyzetbe, ami egy családterápiában fél év munkáját jelentené, mégpedig úgy, hogy nem volt módom beszélni senkivel se külön-külön. A családi dráma összes szereplője ott volt együtt, a nézőtérben.

Ráadásul háromszáz ember ült körülöttünk.

Az angyal súgott.

Azt súgta, *hogy* ne beszéljek általánosságban, mert itt a fiúban van a megoldás kulcsa. Nem ismeri, és rossz helyről nézi az apját. Föltehetően az apja is őt. Kérdése valójában nem általános érdeklődés volt, hanem azt akarta, hogy az apját nyilvánosan én oktassam ki – segítsek neki a harcában. Én pedig arról beszéltem, hogy milyen vakok vagyunk valamennyien: nem látjuk egymást. Arra biztattam a fiút, hogy ismerje meg az apját – s rájön majd, hogy sokkal jobb ember, mint ahogy véli. És fogadja el, hogy mint mindenkinek, neki is vannak olyan konok, kellemetlen hibái, melyeket képtelen legyőzni. Még akkor sem, sajnos, ha ezzel neki, a kamaszfiúnak, sok szenvedést okoz. *A kölcsönös megértésről* beszéltem. (Közben lelki szemeimmel szinte láttam az apját. Úgy beszéltem, „mintha ott lett volna” – nem tudtam, hogy valóban ott is ül, a negyedik sorban, s lélegzet-visszafojtva figyeli a szavaimat.)

Így segít az Angyal – ha megérzem őt magamban.

Egy másik, igen kedves angyalom az angyaltanfolyam alsó tagozatára jár.

Ő a feleségem.

Mindig azt mondja – miután nemcsak belém, de másokba is gyakran belebújik –, *hogy* nagyon rossz neki. Rossz azonosulni mások poklával, s főleg előre tudni egy-egy jellembeli tulajdonság vagy szenvedély tragikus végkimenetelét. Főleg, ha szereti is védencét. Márpedig egy angyal: szeret. Egyszerre riasztja védencének „hülyesége”, dühös miatta, ugyanakkor sajnálja is, mert látja, hogy rossz lelki tulajdonsága vagy uralkodó szenvedélye (démona) a hatalmában tartja. Látja, hogy bajba sodródik, és nem tudja visszatartani. Előre érezni a bajt, ugyanakkor tehetetlenül látni, ahogy bekövetkezik: nehéz. „*Félek magamtól*” – szokta ilyenkor mondani. De mondom: ő még nem képzett angyal, csak tanfolyamos. Azért mond ilyesmiket. Egy képzett angyal nem szenved ennyit. Nem lesz mások miatt beteg, mert tudja, mikor kell a rábízott kedves tanítványát a sorsára hagyni. Tanfolyamos angyalok gyakran elkövetik azt a hibát, hogy „túlszeretik” védenceiket: helyettük lesznek betegek, helyettük törik össze magukat, helyettük halnak meg; magukra veszik azt a szenvedést, melyet szeretett embereiknek kéne átélni, hogy meggyógyuljanak s lelkileg felnőjenek végre. Annyira intenzíven és parttalanul szeretnek, és annyira öntudatlanul még, hogy szeretett embereikről leveszik a keresztet, és maguk cipelik tovább. Néha a leroskadásig.

Sokat szoronganak, sóhajtoznak, és szüntelenül aggódnak mások miatt.
Az anyák többsége ilyen tanfolyamos angyal.

Álruhás angyalok

Ha találkozol angyalokkal – sokan élnek közöttünk ember-ként –, onnan lehet felismerni őket, hogy *fokozott felelősségtudattal élnek*.
Bármilyen hivatásuk lehet.

Lehet anya, apa, asztalos, szobafestő, költő, muzsikus, vízvezeték-szerelő, mérnök, orvos, bőrdíszműves, vállalkozó, hajléktalan, sőt elvileg még politikus is (nincs átkozott szakma, csak méltatlan hozzáállás!) – szóval egy angyal onnan ismerhető meg, hogy felelősséget érez minden tettért.

Manapság elterjedt a hír, hogy nagyon sok angyal vállal embersorsot. Látják, hogy a földi élet sodródik a végzete felé, s mivel félő, hogy civilizációjának halálával az ember az egész természetet magával rántja, az angyalok már nem tudnak felülről segíteni.

Megszületnek. Magukra veszik az emberi életet, és megpróbálják ezt a tébolyult emberfajt személyes jelenlétükkel megjavítani. Sok kisgyereknél fedezhetők fel angyali intelligenciák. Ilyesmi régebben is előfordult, de soha ilyen tömegesen. Nem könnyű ezt a különbséget észrevenni, mert a picik négy-öt éves korukig mindig is hordoztak magukon angyalarcot és lényükben angyal-természetet. Ez minden ember aranykora. De itt valami másról van szó. Egy magasabb szellemiség jelenlétéről. Érzékeny, nagy lelkek inkarnációjáról. Nem tudom, így van-e, és azt sem, hogy egy ilyen lélektelen, elgépiesedett pokol-közegben, mint a miénk, nem vesznek-e el később angyal-természetüket, s szárnyatlanul nem fulladnak-e bele abba mocsárba, melynek megtisztítására vállalkoztak szegények.

Nem tudom.

Mi, szülők ezt az aggodalmunkat így fogalmazzuk meg: *Nem tudjuk, mi lesz a gyermekeinkkel, ha felnőnek*.

Egy biztos.

Ha egy kezdő angyal nem elég bölcs, sok bajt tud okozni, de amit tesz, bocsánatos, hiszen minden kezdet nehéz.

Ha túl érzelmes, baj, de bocsánatos. És elsősorban neki rossz. De ha egy angyalnak nincs *felelősségérzete*, akkor megbukott. Minden „súgásért”, egész lényével felel.

Hogy ez miért van így, arra a mi angyalnyelvünk, a magyar, pontosan válaszol.

Nos, az angyalnak azért van felelősség-tudata, mert ő nem ön-állóan cselekszik, hanem *felel*. Ilinek? A benne élő Istennek. Meg kell *felelni* neki. Hallja a kérdést, és felel rá. *A megfelelő* azt is jelenti még, hogy *minőségileg alkalmas* erre a feladatra. Ráadásul a *megfelelés* azt is jelenti még, hogy *összhangban* van vele.

Az angyal nem magánvállalkozó.

Jézus azt mondja, hogy *nem magától cselekszik, hanem egy magasabb Akaratból*.

Állandóan *felel*.

Mert *felelős*.

* * *

Az angyalok egyrészt láthatatlanok, másrészt közöttünk élnek, álruhában. Ezzel egy idő óta komolyan számolni kell.

Nem tudod, ki a gyereked, a barátod vagy az idegen, aki leül melléd a villamoson.

Lehet, hogy angyal.

Sok angyal van közöttünk, aki nem csupán álruhát öltött, de a születése pillanatában odafenn hagyta az angyal-múltjára való emlékezetét is. Ő maga sem tudja, hogy angyal. Nem emlékszik rá. Csak érzékenyebb. Finomabb. S bármilyen sötét és mélyre süllyedt gengsztervilágban élünk, ő úgy érzi, hogy mégsem tehet meg mindent. Neki nem szabad. Mindenki lop, neki nem lehet. Mindenki megbízhatatlan, link, ő nem lehet az. Mindenki gátlástalanul hazudik, ő elpirul. Nem engedi hazudni a „származása”. Egyszerű, romlatlan lelkű emberek ezek; jók, tiszták és becsületesekek. Rengetegen vannak. Ezekre mondjuk, hogy *rendes emberek*.

„Nem idevalók.” Emlékeznek még egy erkölcsre, amit ma már régóta nem tanítanak. Hozzák magukkal. Bár nem tanulták, nem is tapasztalhatták sehol — a vérükbe van írva. Tudják, hogy másokhoz jónak kell lenni, s bár roppant hátrányos manapság: tisztességesnek kell maradni. (Hogy országunk nem omlott még össze, csakis miattuk van.)

Hogy angyallal beszélsz, azt onnan tudod megállapítani, hogy felelősséget érez érted. Nem prófétálni kezd, hanem vállal téged - mert el kell számolnia veled. Fontos vagy neki. Akkor is, ha egyszer lát az életében. S azt szeretné, ha ő is fontos lenne neked - akárcsak egy futó pillanatig.

Az már rajtad múlik, *hogyan* egy angyal segítségét elfogadod-e vagy sem. Általában az történik - ezt is az Angyalomtól tudom - hogy rendelkezék bármiféle hatalmas erővel, bölcsességgel és varázshatalommal — segítő szándékát az ember önteltsége messzire tudja taszítani magától. A vaknak visszaadni a látását, a leprást meggyógyítani, a halottat föltámasztani és a tengert lecsendesíteni — ezt még tudja egy angyal. Nem nagy kunszt.

- De egy egocentrikus embert meggyőzni: lehetetlen. Minden jó szándék lepattan róla.

- Az ego-nak — míg össze nem törik — mérhetetlen hatalma van!
Jézus sem bírt vele.

Az ego félelmetes erejét tévesen „szabad akaratnak” nevezik. Szabadságról itt természetesen szó sincs. Ha csak a megszólíthatatlan örültet és a semmibe zuhanó meteort nem tekintjük szabadnak. Nem. Az ego esztelen pörgése, bár az egységtől messzire hajítja az embert, korántsem szabad, mert szüntelenül beleütközik a visszahatások tragikus sorozatába.

Vagyis a kemény törvénybe.

Az angyal az egocentrikus embert a sorsára hagyja. Nem tud mást tenni. A felelőssége odáig terjed, *hogyan* megtett-e érte mindent.

Egy angyal, ha történetesen az anyád lesz, élete végéig felelősséget vállal érted. Így érzi, így gondolja. És így is teszi. Ha elbúksz, mérhetetlenül fáj a szíve érted, de ha nemcsak az anyád, de bölcs angyalod is, tudja, hogy ez már sajnós a te számvetésed a saját lelkeddel – ő többet nem tehetett érted.

Egy angyal, ha elvesz feleségül, nem fog elhagyni. Lehetsz beteg, szegény, bolond, meg is csalhatod szegényt: nem *hagy* el. Te elhagyhatod, ő nem.

Miért?

Mert felelősséget vállalt érted.

Ha valaki hűséget esküszik neked, és mégis elhagy, az lehet jó ember, derék ember, nagyszerű ember, szerencsétlen ember, boldogtalan ember; meg is lehet érteni, föl is lehet menteni, el lehet magyarázni, hogy miért tette – de hogy *nem angyal, az biztos.*

Csak ember.

Esendő ember, mint te vagy én.

Amikor megkérdeztem az Angyalomat, mióta áll mellettem, azt felelte: „Kétezer éve.”

Ezt csak azért említem, hogy lásd, mi rejlik a szó mögött, hogy felelősség.

Ahonnán egy álruhás angyalt tévedhetetlenül föl tudsz ismerni, az nem a jósága, nem a bölcsessége. Nem is a csodatévő hatalma.

Ilyesmikkel, bár ritka tulajdonságok, de egy kezdő angyal, sőt néha egy ember is rendelkezhet.

Az igazi angyalt *a kedélyéről* lehet megismerni.

Lényéből szüntelenül árad valami megmagyarázhatatlan derű. Olyan lelkiállapot, melyet az ember csak akkor él át néhány pillanatig, amikor felragyog a nap, amikor repülőgépe a sötét vihar-felhők fölé emelkedik, oda, ahol mindig fényesség van, kék-ezüst tündöklés.

Az angyal, ha valódi, túl van már jón és rosszon. Megértette, hogy a létforgatag süllyedés és emelkedés; elmerülés a szenvedésben és fölemelkedés egy boldogabb állapotba. Születés és halál körforgása a földi élet – de ha innen kiemelkedik és a létörvény fölé lép, lényé az öröm állapotába kerül.

Keleten úgy nevezik, hogy *nirvána*.

A lélek itt „játszva örvendezik”, mint Isten, aki a világot teremtette.

Az örömet kevesen értik, mert a végső beavatáson még nem estek át. Nem értik, hogy Jézus (az apokrif írások szerint), miért vitte táncba az apostolait, ráadásul éppen a véres Golgota előtti estén. Énekelni, táncolni tanította őket, és azt kérte tőlük, tánc közben, boldogan dalolva, hogy ne a vérző, szenvedő testét nézzék majd másnap a kereszten, hanem lelkét, mely sohasem hal meg, és szüntelen derűben él.

„*Aki nem táncol velem, az nem érti a misztériumot.*”

Az életet sokan iskolához hasonlítják, ahol tanulni kell; üzemhez, ahol dolgozni kell, néha börtönhöz, ahol az ember bűnhődik. Az angyal

mindezekén túl van. Túl van a hittanórákon, a filozófiákon; most már látja, hogy az Élet nem egyéb, mint *játék*.

Úgy él, ahogy a madár fürdik a tócsában, vagy a hal fickándozik; önfeledten kiugrik a vízből, nem azért, mert éhes, hanem „csak úgy”. Mint amikor az ember táncra perdül, nem azért, mert valaki fölkéri, hanem mert nem bír magával.

Kedve van hozzá.

Jókedve.

Ezért a *kedv* szóért hívjuk a mi csodálatos angyalnyelvünkön „*kedvesem*”-nek azt, akit nagyon szeretünk. És ha valakinek a *kedvében jársz*, azt jelenti, hogy nagy örömet okozol neki.

Kedvesség nélkül nem tudok elképzelni szeretetet.

Csak itt, ebben a végső tudatállapotban ébredünk rá arra, hogy minden bajnak, örületnek és borzalomnak mélységes oka volt a teremtésben. Ez égette ki belőlünk mindazt, ami nem volt tiszta kedély és zavartalan boldogság.

Itt azonban már szüntelen tánc van.

A Mennysorság „zenés-táncos” hely. Ahogy az egész kozmosz is az. Mindig és mindenhol zene szól. Sőt, zenéből van szöve az egész Mindenség; rezgésből, hullámból, erők és részecskék szédült táncából – csak eddig ezt nem hallottuk.

Nem volt fülünk hozzá.

Az angyalok itt már akaratlanul is versben beszélnek. De legtöbben már csak énekelnek.

Az ember is ezt teszi, amikor vidám. Észrevétlenül fütyül, ha olyasmit művel, amit szeret. A jókedv dalol benne.

Ha most bölcselkedve akarnék fogalmazni, azt mondanám, hogy ebben a jókedvű állapotban járunk legközelebb az Istenhez.

Tudod, miért fütyülünk, dalolunk? Mert azt érezzük: halhatatlanok vagyunk. Ez nem tudatosul bennünk. Nem is gondolunk rá. Csak megérint bennünket az öröklét mámor. Az, hogy *fenemód jó lenni!* – hogy a világ nem keserves melóból, hanem örömteli játékból állt elő.

Az istenélmény nem egyéb, mint a szüntelen „Jó lenni” állapota. Ez a mennyei állapot.

Az angyalok azt mondják, hogy ehhez nem is kell a mennyben élni – mert ez nem hely kérdése, hanem tudatállapoté.

„Aki így él, így gondolkozik, aki a lélekkel játszva örvendezik, az minden világban szabad lény. De aki nem így él s nem így gondolkozik, annak börtön minden világ.”

Átsuhant már benned ez az élmény?

Ez a „de jó lenni”?

Biztos vagyok benne.

Ebből értheted meg, milyen egy angyalnak.

En ezt a lelkiállapotot átéltem már a kórházban és az óvóhelyen is. Átéltem műtét után, és a szőnyegbombázás alatt is. Átéltem, amikor a Mesterem először megszólított, és a boldogságtól sírógörcsöt kaptam. De átéltem akkor is, amikor céltalanul álldogáltam az Erzsébet körúton, a munkahelyem előtt. Jöttek-mentek a járókelők, dübörögtek a villamosok, délután volt, csúcsforgalom, benzinszag és lárma – s bennem egy hang azt mondta: „De jó lenni!”

A mennyben voltam.

Vagyis angyali tudatállapotban.

Biztos veled is megtörtént már. És te is úgy vagy, mint én: képtelen vagy ezt az állapotodat tartóssá tenni.

Elillan.

Visszazuhansz a hétköznapiodba.

A halandóságodba.

Elszürkül a világ, és újra börtönné válik.

S elfeledkezel a játékról.

Játéknak én azt a tevékenységet tartom, ami gyönyörűséggel jár.

A szeretkezést, a gyermekkel való foglalkozást, az alkotást, a házépítést, a kertgondozást, az embernevelést, a gyógyítást, az összefüggések megértését; az imádkozást, a meditációt, a sportot; ha olyat tanulsz, ami érdekel; a főzést, a vendéglátást, a barátkozást, a jó beszélgetést; a fürdést, a feltalálást, a szüretet és a borivást; a szentmisét, ha az olyan, amilyent Clevelandban hallottam; a mesélést, ha az olyan, ahogy a rabbi nagypapája mesélt; a nehézségek legyőzését, a bajok derűs elviselését – és a szép halált is.

Ez mind játék.

És békésen elaludni, és szépet álmodni nem az?

És jól ébredni nem az?

Vagyis játék.

Most már látod, hogy a szótárban a két legangyalibb tulajdonság, a *felelősség* és a *játék* összefügg.

Emberszótárban ez két ellentétes fogalom.

Az angyalszótárban nem.

Ha a felelősség – akármilyen súlyos és nehéz – nem jár gyönyörűséggel, az nem angyali dolog.

Valójában az öröm nélküli tevékenység nem is „felelősség”, hanem terhes „kötelesség”.

Persze azt is meg kell tenni. Manapság főleg azt tesszük, ami-kor családunkért robotolunk. A mai világ pokoltermészetéhez hozzátartozik a robot. Ez nem felelősség – hanem kötelesség. A kettő között nagy különbség van. A felelősség boldog szolgálat – *a kötelességben* ellenben le vagyunk *kötözve; rabok vagyunk*.

Az angyalnak semmiféle kötelessége nincs.

Csakis felelőssége.

Minden tetteivel egy hívásra felel, szabadon. Mint amikor egy madár visszafütyül az égnek s társainak. S mivel tetteit a kedv szüli, az sohasem munka, hanem játék.

Ezért tanácsolják az ősi tanítások, hogy „Örüljete a boldogokkal, és szomorkodjatok a síróval”, mert ha az ember angyali állapotba jut, vagyis eltölti az öröm, hajlamos nagyon ostobán viselkedni. Ennek a tanácsnak nem az a lényege, hogy együttérzésre tanítson.

Együtt érezni még egy ember is tud.

Itt arról van szó, hogyan bánjon valaki a túlradó, részeg örömeivel, ha emberek közé lép.

Ha nem vigyázna, nagyon hülyén tudna viselkedni. Még egy temetőben is, mivel számára nem létezik halál, és látja, hogy a halott nem megsemmisült, hanem *megboldogult*. Szíve szerint egy angyal vidám temetéseket rendezne, ahol sokat lehetne táncolni, mulatni, örvendezni, kacagni. És inni, rengeteget! Ha máshol nem, a temetőben bohócruhát öltene, állandóan tréfálna, bolondozna, nevetne, trombitálna; táncra kéré a gyászolókat, mégpedig olyan szédült, pörgős táncokra, hogy lerepülne az özvegyekről a gyászkalap – letépné róluk a gyászfátyolt, lecsókolná szemükről a sós könnyeket, és fülükbe énekelné az Örömódát.

No most ezt nem lehet. Valaha lehetett. Az ősi magyar hagyomány még így működött. Vidám, menyegzői ünnep volt a halott búcsúztatása; részeg, mámoros tündérünnep. Néhol még, például a palócoknál, ma is megőrzik az

asszonyok a hófehér menyasszonyi ruhájukat, hogy abban temessék őket. Menyegző és halál: hasonló misztérium.

De manapság, ebben a degenerált világban, egy angyal ilyen-kor nem lehet jókedvű.

Az emberek azt hinnék, hogy megőrült. Meg azt, hogy gúnyt űz a fájdalmukból.

Ezért nagyon kell vigyáznia. Meg kell feledkeznie a tudásáról, s együtt kell sírnia a sírókkal. Gyászruhát kell öltenie bohócruha helyett. El kell rejtenie a trombitáját. És át kell élnie a vakok vakságát, a tudatlanok fájdalmát, az álmodó emberek szorongató rémálmát.

Vagyis meg kell feledkeznie az örömről.

Hasonló *angyali együttérzésre* van szüksége egy kismamának is, aki átérzi síró kisbabája fájdalmát. Tudja, hogy nincs baja. Sok mama még derül is a pici „műsorán” – mégis komolyan veszi, és együtt érez a babájával.

„Ha ő úgy véli, hogy bajban van, akkor elfelejtem a derűmet miatta – együtt érzek vele. Mert neki ez mégiscsak fáj. Olyas-mit érzek át ilyenkor, amiről tudom, hogy nincs. Egy rossz álmom gyötri szegénykét, de én belemegyek még az álmába is – mert szeretem.”

Ezzel az angyali képességükkel tudják a mamák megmondani, mit üzen a kisbabájuk.

Nekem fél éven át a feleségem fordította le a kislányom első szavait. Valamit gügyögött, de nem értettem.

– Mit mond?

Én, mint egy érzéketlen apa, úgy éltem otthon, mintha japán vagy norvég gyereke született volna. A feleségem tolmácsolt nekem. Ha valamit szolt a lányocskám, halandzsázott, vagy gögicsélt a húsos kis szájával, hogy „göög”... „böbö”... „hörömböbő”... mindig az anyjára néztem, s azt kérdeztem: Mit mond?!

Nem értettem. Láttam, hogy akar valamit a kicsi, közölni velem valami nagyon lényegeset – de nem értettem.

Csak a feleségem értett gyerekül. Mindig megmondta, hogy mit akar a kisbabám. És ezek rendszerint fontos dolgok voltak.

– Mit mond? – kérdeztem újra s újra. S a feleségem lefordította számomra ezt a csodabeszédet. S akkor már én is értettem.

Azóta eltelt negyven év. A lányom felnőtt, komoly nő lett belőle. Színésznő! Szakmabeli. Művész, mint én. Kolléga. De ha mond valamit,

még mindig nem értem annyira, mint az anyja.

S ha tudni akarom, mi van a lelkében, ma is megkérdezem a feleségemet, mit érez, mit gondol a lányom. „Mit mond?” – kérdem ma is. Vagyis hiába telt el ennyi évtized, még mindig ő is-meri jobban a gyereket. Ő tudja megfejtetni a hallgatását, örömét, kirobbanóan boldog, napsugár kacagását, félelmeit és hirtelen lobbanó indulatát.

Jobban érti, mint én.

Tanulta az angyaltanfolyamon.

Az angyalok szüntelen örömben élnek.

Vannak, akik csendes „tükörsima kedéllyel” – de vannak olyanok is, akik örömükben egyszerűen nem bírnak magukkal; pezsegnek, mert feltört bennük az Örök Élet forrása.

Nem is lehet másképp, hiszen minél közelebb él valaki Istenhez, annál örömtelibb állapotban van.

Ez egy vallásos mondat.

Ha ugyanezt lélektanilag akarnám leírni, azt mondanám, hogy az angyal lelkének mélyvalósága a felszínre tört, és elborította egész lényét. Felfakadt az Élet kiapadhatatlan forrása, és eláradt benne az eddig elnyomott derű. Örömtengerré vált a sivatagos tudatvilága.

Olyan lehetőség ez, mely benned és bennem is él.

Azért vagyunk örökké elégedetlenek, keserűek és szorongók, mert tudjuk, hogy nem ez az igazi állapotunk – az ott van valahol bennünk, mélyen, csak nem tudjuk megélni.

A megvalósult, kiteljesedett lényben azonban mindez a fel-színre tör: egyszerre lesz boldog, szerelmes és bölcs.

Itt már nincs idő. Nincs mulandóság, nincs öregedés, nincs betegség, szenvedés, halál, nincs félelem, rosszkedv, egyedüllét és gyűlölet. Nincs „Jaj, mi lesz velem?” és „Jaj, mi lesz a kedvesemmel?” És nincs reménytelenség, bánat és közöny – csakis öröm van.

Mindent elárasztó, tündöklő tündér-öröm.

Öröm – és szabadság.

Vége

Tartalom

Az angyalok súgnak	4
Petikém!... Nincs szeretet!	5
Az álmról	8
Miért hasad meg a szívünk?	11
Egymásban élünk	15
Élem az életedet	17
Meglátni az Istent	20
Harminchat fokos láz	23
Szertartás	25
Önfeledtség	28
Mámor	29
A könnyekről	31
Idegenek és ismerősök	34
A Vaddisznó	36
A szépség és a szörnyeteg	39
Játék	41
Emberek vagyunk!	47
Nagyon vagy!	48
A szerelem mozgat napot s minden csillagot	51
Lelkünk másik fele	55
Lelki nyitás	59
A démon	63
Páros tánc	68
Boldog lelkek tánca	71
Átváltozás	76

Az elengedő szeretetről — az emberek nyelvén	78
Az elengedő szeretetről — az állatok nyelvén	81
Szeretni akarok!	83

Tanítható-e a szeretet?	87
Hogyan?	90
Légy másmilyen!	94
Sakk!	98
A gonosz varázsló	100
Szív küldi szívnek	106
Mária királynő	110
Adni és elfogadni	113
Megvertem az anyámat	117
Létrejön végre a teljesség?	120
A Kuznyecov család	123
Húzd ki magad!	128
Emberi és angyali lélektan	131
Szagok és illatok	136
Világszám	138
Tűzzel játszani	140
Mágus	142
A léleklátásról	145
Karácsonyi álmom	148
Kati bácsi	151
Az emberek hülyék	154
Madárdal	157
Hunyd le a szemed!	160

Életünk legnagyobb szerelme	164
A mesék valósága	166
Okuszán	170
Angyalpszichológia	172
Álruhás angyalok	178

